

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

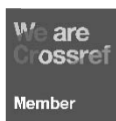
ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ

**Збірник наукових праць
№ 2 (79) 2022**

**Виходить 4 рази на рік
Засновано в березні 1997 року**

**Наукове видання
включено до міжнародної наукометричної бази
«Index Copernicus International»**

**Кривий Ріг
2022**

Рекомендовано до друку Вченою радою ДонДУВС
(протокол № 13 від 25 травня 2022 року)

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ № 2 (79) 2022

Редакційна колегія

Виходить 4 рази на рік
Засновано в березні 1997 р.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 17.03.2020 № 409 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо формування Переліку наукових фахових видань України від 26 лютого і 6 березня 2020 року та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року № 975» збірник включено до Переліку фахових видань України як друковане періодичне видання категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 – Право)

У збірнику розглядаються загально-теоретичні та історичні аспекти держави і права, висвітлюються актуальні питання конституційного, міжнародного, господарського, цивільного, трудового, адміністративного, фінансового, інформаційного, кримінального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності

Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів

Розсилається до державних установ та наукових бібліотек України

Електронна версія кожного випуску збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України в розділі «Наукова періодика України» та в архіві на вебсайті видання за адресою: <https://ljd.dnuvs.in.ua/arhiv-nomeriv/>

Засновник та видавець:
Донецький державний університет внутрішніх справ
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22761-1 2661 ПР від 30.05.2017.

Адреса редакції:
Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг,
вул. Степана Тільги, 21

Головний редактор – Вітвіцький С. С., ректор Донецького державного університету внутрішніх справ (далі – ДонДУВС), доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

заступник головного редактора – Назимко Є. С., перший проректор ДонДУВС, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

відповідальний секретар – Буга Г. С., начальниця відділу організації наукової роботи ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент;

редактор – Рутвян О. І., завідувачка редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи ДонДУВС;

члени редколегії:

Наджафгулієв Рафіг Іслам огли – начальник кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Академії Поліції МВС Азербайджанської Республіки, доктор філософії з права, доцент (Азербайджанська Республіка);

Одажіу Ю. М. – проректор Академії «Stefan cel Mare» МВС Республіки Молдова, доктор права (Республіка Молдова);

Бобкова А. Г. – головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, керівник Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, заслужений юрист України;

Буга В. В. – декан факультету № 4 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Вапнярчук В. В. – професор кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор;

Волобуєв А. Ф. – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Захарченко А. М. – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Зозуля Є. В. – професор кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Клемпарський М. М. – професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 3 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Короткова Ю. М. – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 ДонДУВС, доктор педагогічних наук, професор;

Куракін О. М. – проректор ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Лопатинська І. С. – завідувачка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін КННІ ДонДУВС, кандидат педагогічних наук, доцент;

Лоскутов Т. О. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Мердова О. М. – завідувачка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Ніколенко Л. М. – завідувачка кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки факультету № 3 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Одерій О. В. – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Петров Є. В. – суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор;

Халимон С. І. – головний науковий співробітник науково-дослідного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор.

ЗМІСТ

СТАТТЯ ВИПУСКУ

Лоскутов Тимур Олександрович
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 11

РОЗДІЛ I ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Зозуля Євген Вікторович
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ
І РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ..... 19

РОЗДІЛ II ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

**Макаренко Олександр Юрійович,
Макаренко Наталія Анатоліївна**
ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ: ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ
ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 32

РОЗДІЛ III АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Анісімов Кирило Ігорович
РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ
ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД..... 40

**Веселов Микола Юрійович,
Нестеренко Олексій Михайлович,
Маслянюк Сергій Вікторович**
ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ
ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПРАВ
ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ З КЕРУВАННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ
У СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ..... 48

Гапонюк Ольга Іванівна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	58
Дронік Дмитро Сергійович НАПРЯМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	64
Кадала Віталій Віталійович, Гузенко Олена Павлівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МИТНІ ОРГАНИ УКРАЇНИ	71
Козар Юрій Юрійович ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ПРИМУС» У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ	80
Лисенко Ірина Валеріївна ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ СПРАВ.....	89
Мердов Станіслав Павлович ВИКОРИСТАННЯ СПОРТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МЕЖАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ КОНЦЕПЦІЇ «COMMUNITY POLICING»: ЗАРУБІЖНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД	94
Пилипенко Євгенія Олексіївна, Червінчук Андрій Васильович ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	101
Пискун Олександр Валерійович ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ, ПРАВОВУ ПРИРОДУ ТА ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОМАНДУВАЧА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	111
Устінова-Бойченко Ганна Миколаївна, Нестеренко Катерина Олександрівна, Булгакова Олена Валеріївна РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ	119

Хозлу Іван Костянтинівч
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ
(НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, АВСТРАЛІЇ,
НІМЕЧЧИНИ, ШВЕЦІЇ, ПОЛЬЩІ).....127

РОЗДІЛ IV
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Городецька Марина Сергіївна
ЩОДО РОЗПОДІЛУ ПІДСЛІДНОСТІ
НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ.....136

Котова Вікторія Валеріївна,
Колот Сергій Олександрович
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 144

Крушеницький Андрій Васильович
ВИТРЕБУВАННЯ ТА ОТРИМАННЯ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ
У СИСТЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ 152

Одерій Олексій Володимирович,
Герцик Ростислав Валерійович
ТАКТИКА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ 165

РОЗДІЛ V
ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ
ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ
УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Зубченко Людмила Вікторівна,
Голик Володимир Анатолійович
УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ
У ФІЗИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ДІВЧАТ-КУРСАНТОК.....178

Короткова Юлія Михайлівна
ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ЮРИДИЧНИХ
ДИСЦИПЛІН: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ..... 186

Мамонова Олена Іванівна,

Волік Олена Валеріївна

**ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ПРАВО (ПОЛЩЕЙСЬКІ)» ЗВО СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ
(ЗА МАТЕРІАЛОМ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ПОСІБНИКА
«АНГЛІЙСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ») 194**

**ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ
ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ» 201**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 203

CONTENTS

ARTICLE OF THE ISSUE

Loskutov Tymur
LEGAL REGULATION OF THE TERMS
OF PRE-TRIAL INVESTIGATION
IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW 11

SECTION I THEORY AND HISTORY OF LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Zozulya Evgen
ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS FOR THE FORMATION
AND DEVELOPMENT OF THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE 19

SECTION II COMMERCIAL LAW. CIVIL LAW. LABOR LAW

**Makarenko Oleksandr,
Makarenko Nataliia**
FORCE MAJEURE CIRCUMSTANCES: PERFORMANCE
OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS DURING THE PERIOD
OF ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION
ON THE TERRITORY OF UKRAINE 32

SECTION III ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

Anisimov Kyrylo
THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES
IN THE ORGANIZATION OF INTERACTION BETWEEN POLICE
AND LOCAL COMMUNITIES 40

**Veselov Mykola,
Nesterenko Oleksii,
Maslianko Serhii**
PROBLEMS OF LEGAL CERTAINTY IN CONSIDERATION BY
THE COURTS OF CASES ON ADMINISTRATIVE OFFENSES RELATED
TO THE DRIVING OF VEHICLES AND MATERIALS 48

Gaponiuk Olga CONCEPTUAL PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SECTOR OF UKRAINE	58
Dronik Dmytro DIRECTIONS OF ADMINISTRATIVE POLICE ACTIVITIES OF THE PATROL POLICE.....	64
Kadala Vitaliy, Guzenko Olena CERTAIN ASPECTS OF LEGISLATIVE INNOVATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: CUSTOMS AUTHORITIES OF UKRAINE	71
Kozar Yurii GENESIS OF THE NOTION OF "COERCION" IN THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE	80
Lysenko Iryna RANGE OF PROBLEMS OF DETERMINATION OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION OF BUSINESSES.....	89
Merdov Stanislav USE OF SPORTS POTENTIAL IN THE FRAMEWORK OF THE IMPLEMENTATION OF EVENTS OF THE "COMMUNITY POLICING" CONCEPT: FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE	94
Pylypenko Evheniia, Chervinchuk Andrii PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF ROAD TRAFFIC IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....	101
Pyskun Oleksandr ON THE QUESTION OF THE CONCEPT, LEGAL NATURE AND SIGNS OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE COMMANDER OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE	111
Ustinova-Boichenko Ganna, Nesterenko Kateryna, Bulhakova Olena DEVELOPMENT OF MEDIATION IN RESOLUTION PUBLIC LEGAL DISPUTES	119

Khozlu Ivan

FOREIGN EXPERIENCE OF THE ACTIVITIES OF POLICE
DIVISIONS ON THE WATER (ON THE EXAMPLES
OF GREAT BRITAIN, AUSTRALIA, GERMANY,
SWEDEN, POLAND) 127

**SECTION IV
CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS.
OPERATIVE SEARCH ACTIVITY**

Horodetska Maryna

ON THE DISTRIBUTION OF JURISDICTION
IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION 136

Kotova Viktoria,

Kolot Serhii

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF INVESTIGATING
CRIMINAL OFFENSES IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW..... 144

Krushenytskyi Andrii

DEMANDING AND RECEIPT OF THINGS
AND DOCUMENTS IN THE SYSTEM OF PROCEDURAL ACTIONS 152

Oderiy Oleksiy,

Hertsyk Rostyslav

TACTICS OF LITIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS:
THEORETICAL ASPECT 165

**SECTION V
TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL
LEGAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
WITH SPECIFIC CONDITIONS OF EDUCATION**

Zubchenko Liudmyla,

Golyk Volodymyr

TAKING INTO ACCOUNT THE GENDER APPROACH
IN THE PHYSICAL TRAINING OF CADET GIRLS 178

Korotkova Yuliia

IMPROVING THE QUALIFICATION OF TEACHERS
OF LEGAL DISCIPLINES: PROBLEMS AND WAYS
OF UPDATING 186

Mamonova Olena,

Volik Olena

**FORMING FOREIGN-LANGUAGE COMMUNICATIVE
COMPETENCE OF MIA OF UKRAINE HIGHER EDUCATION
APPLICANTS OF THE SPECIALTY "LAW (POLICE)"
(ACCORDING TO THE MANNUAL "ENGLISH FOR
PROFESSIONAL PURPOSES") 194**

**REQUIREMENTS FOR THE REGISTRATION
OF ARTICLES PUBLISHED IN THE COLLECTION
OF SCIENTIFIC WORKS "LAW JOURNAL OF DONBASS" 201**

INFORMATION ABOUT AUTHORS 203

УДК: 343.1

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-11-18>

Лоскутов Тимур Олександрович,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2686-9201>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено дослідженню правового регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану. Проведено аналіз приписів кримінального процесуального законодавства та наукових уявлень щодо правової регламентації строків досудового розслідування під час воєнного стану. Визначено недоліки правового регулювання строків досудового розслідування в період воєнного стану. Запропоновано спосіб усунення недоліків правової регламентації строків досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Ключові слова: строки досудового розслідування; зупинення досудового розслідування; розумні строки; ефективність розслідування; правове регулювання; воєнний стан.

Постановка проблеми. Умови проведення воєнних дій на території України ускладнюють ефективну реалізацію положень кримінального процесуального законодавства. Це, зокрема, стосується нормативних приписів, що регламентують процесуальні строки у кримінальному провадженні під час правового режиму воєнного стану. Ситуація збройної агресії зумовлює необхідність особливого законодавчого регулювання кримінальних процесуальних строків. Тому досить актуальним є розгляд питання про правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми правової регламентації процесуальних строків у кримінальному провадженні під час воєнного стану були предметом дослідження таких учених, як І. В. Гловюк, В. А. Завтур, О. В. Капліна, О. В. Лазукова, Л. М. Лобойко, Г. К. Тетерятник та інших. Проте на сьогодні залишаються спірними питання щодо правового регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану, що потребують наукового опрацювання.

Метою статті є дослідження правового регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: проаналізувати приписи кримінального процесуального законодавства та наукові уявлення щодо правової регламентації строків досудового розслідування під час воєнного стану; визначити недоліки правового регулювання

строків досудового розслідування в умовах воєнного стану та запропонувати спосіб їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Унормування окремих аспектів кримінальних процесуальних строків під час правового режиму воєнного стану міститься в розділі IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зокрема у ст. 615 КПК України [1]. У нормативних положеннях останньої після 03 березня 2022 року передбачалося, що у разі відсутності об'єктивної можливості звернення до суду з обвинувальним актом строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати [2].

Водночас наведеною регламентацією процесуальних строків у ст. 615 КПК України не охоплено всіх питань перебігу строків досудового розслідування до моменту складання обвинувального акта. Для стадії досудового розслідування процесуальним законодавством встановлюються граничні (жорсткі) строки, які в період воєнного стану іноді неможливо не порушити. В умовах проведення бойових дій іноді зникає будь-яка можливість здійснювати кримінальну процесуальну діяльність. У зв'язку з цим у доктрині кримінального процесу з'являються пропозиції щодо врегулювання питання обчислення процесуальних строків та зупинення досудового розслідування в умовах надзвичайного, воєнного стану.

Г. К. Тетерятник, дослідивши строки досудового розслідування кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, пропонує в ч. 2 ст. 219 КПК України визначити: «Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру щодо кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях, починає обраховуватися за ч. 2 ст. 219 КПК України з моменту деокупації зазначених територій та/або отримання органами досудового розслідування доступу до таких територій» [3, с. 90]. Також авторка зазначає, що потребує законодавчого врегулювання і питання щодо порядку обчислення та продовження строків досудового розслідування у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, учинених на тимчасово окупованих територіях та в районі проведення антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил, у яких особі повідомлено про підозру. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми може стати запровадження механізму зупинення кримінальних проваджень в умовах надзвичайних правових режимів [3, с. 90]. Необхідним є внесення доповнення до ч. 1 ст. 280 п. 4 КПК України такого змісту: «якщо у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів жодній особі не було повідомлено про підозру» [4, с. 347].

Пропозиції щодо унормування можливості зупинення досудового розслідування в умовах воєнного стану певною мірою було враховано законодавцем. 14 квітня 2022 року Верховною Радою України прийнято зміни стосовно регламентації зупинення кримінальних процесуальних строків. Так, у змісті ст. 615 указано, що в разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, – строк досудового розслідування у кримінальному

провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати [5]. До того ж у ч. 1 ст. 280 КПК України передбачено п. 4, у якому встановлено, що досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру в разі, якщо наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану [5].

Удосконалені нормативні положення щодо зупинення процесуальних строків особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану, у цілому сприймаються позитивно. Бо в умовах виконання бойових дій має бути інше правове регулювання зупинення процесуальних строків у кримінальному провадженні. Законодавче закріплення підстави зупинення строків досудового розслідування, що пов'язана з неможливістю реалізації процесуальної діяльності під час воєнного стану, убачається досить корисним для практики кримінального процесу.

Однак, вважаємо, слід звернути увагу на недосконалість правової регламентації інституту зупинення досудового розслідування взагалі. Протягом тривалого часу розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства згаданий інститут охоплювався предметом правового регулювання у кримінальному процесі. Норми щодо зупинення розслідування містилися як у КПК 1922 р. та КПК 1927 р., так і входять у зміст чинного КПК України. Органи досудового розслідування використовували та продовжують застосовувати процесуальні норми стосовно зупинення досудового розслідування для збереження строків досудового кримінального провадження. Крім того, кримінальна процесуальна регламентація зупинення досудового розслідування може мати наслідком порушення вимог європейських стандартів у частині забезпечення права на справедливий судовий розгляд [6, с. 100–101]. Незважаючи на вимогу ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо дотримання розумного строку кримінального провадження, приписи ст. 280 КПК України уможливають тимчасове призупинення перебігу строку, рішення про яке прокурор або слідчий (за погодженням з прокурором) можуть приймати невизначену кількість разів та на будь-який проміжок часу. У разі прийняття такого рішення ретельність та інтенсивність розслідування закономірно зменшується, а відтак – збільшується фактичний проміжок часу від отримання інформації про кримінальне правопорушення до розгляду обвинувачення незалежним і безстороннім судом [7, с. 101–102]. Отже, правове регулювання зупинення досудового розслідування обумовлює ризик порушення права на розумні строки кримінального провадження (права на справедливий судовий розгляд) та ризик зниження ефективності кримінального процесу.

Під час правового режиму воєнного стану держава на підставі ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8] може відступити від міжнародних зобов'язань щодо забезпечення більшості конвенційних прав і свобод на своїй території. Право на справедливий судовий розгляд та, зокрема, право на розумні строки кримінального провадження належать до тих конвенційних прав, від зобов'язань щодо яких держава може відступити.

Отже, Україна в період воєнного стану [9] може відступити від конвенційних зобов'язань, у тому числі щодо забезпечення права на розумні строки кримінального

провадження. Це уможливило припущення про правове регулювання зупинення досудового розслідування з огляду на неможливість здійснення процесуальної діяльності у зв'язку з проведенням бойових дій. Відсутність міжнародного зобов'язання щодо гарантування права на розумні строки кримінального провадження може створювати уявлення про можливість існування правової регламентації інституту зупинення строків досудового розслідування.

Із цим важко погодитися, оскільки унормування підстави зупинення процесуальних строків розслідування, пов'язаної зі здійсненням воєнних дій, може негативно впливати на забезпечення ефективності розслідування. Як справедливо зазначає О. В. Лазукова, аналіз міжнародних документів універсального й регіонального характеру, а також правових позицій Європейського суду з прав людини надав можливість констатувати, що вимога здійснити ефективне розслідування відноситься до норм *jus cogens* і є непорушною навіть в умовах війни чи іншої надзвичайної ситуації [10, с. 13].

У рішеннях у справах «Муравська проти України» та «Яременко проти України» Європейський суд з прав людини зауважив, що ефективність офіційного розслідування визначається загальним обов'язком держави згідно зі ст. 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод забезпечувати кожному в межах юрисдикції права і свободи, передбачені цією конвенцією. Таке ефективне розслідування має здійснюватися зі зразковою сумлінністю, швидкістю та оперативністю [11; 12].

Непорушність під час воєнного стану міжнародно-правової вимоги щодо проведення ефективного (ретельного та оперативного) розслідування ставить під сумнів правове регулювання зупинення досудового розслідування у зв'язку з відсутністю можливості здійснення кримінальної процесуальної діяльності, тому що врегулювання зупинення досудового розслідування може негативно позначитися на ефективності розслідування. Через значну кількість зупинення і відновлення досудового розслідування суб'єкти кримінального процесу можуть впливати на збільшення часових меж розслідування та порушувати вимогу ефективного розслідування в умовах воєнного стану.

Крім того, сама по собі формальна процедура зупинення та відновлення досудового розслідування потребує затрати процесуальних ресурсів. Прийняття рішення про зупинення або відновлення досудового розслідування вимагає виконання нормативних приписів ч. 5 ст. 110, ч. 4 ст. 280, ч. 1 ст. 282 КПК України щодо складання відповідних постанов, які характеризуються чіткою структурою та змістовним наповненням [1]. Якщо співробітники органів досудового розслідування декілька разів виносять постанови про зупинення та відновлення досудового розслідування, то вони фактично виконують ще більший обсяг «паперової» роботи. Це не можна визнати прийнятним у період правового режиму воєнного стану, коли процесуальна енергія органів розслідування має спрямовуватися насамперед у змістовний бік процесуальної діяльності, безпосередньо на встановлення обставин учинення кримінального правопорушення.

Таким чином, врегулювання у КПК України зупинення та відновлення досудового розслідування в умовах воєнного стану є недоцільним з таких причин: через існування ризику зниження ефективності досудового розслідування; через необхідність виконання формальної роботи щодо складання процесуальних документів.

У процесуальній теорії є пропозиція щодо доповнення ст. 615 КПК України положеннями, які встановлять можливість продовжити строк досудового розслідування на строк дії на території України чи окремих її місцевостях воєнного чи надзвичайного стану [13]. Таку пропозицію навряд чи можна підтримати, тому що продовження граничного (жорсткого) строку досудового розслідування на увесь термін дії правового режиму воєнного стану також може негативно позначитися на ефективності досудового розслідування. Суб'єкти провадження, продовживши строк досудового розслідування до закінчення дії воєнного стану, можуть зменшувати інтенсивність і швидкість збирання та перевірки відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення. Тому правове регулювання продовження строку досудового розслідування до завершення дії режиму воєнного стану не є найкращим варіантом унормування строків досудового розслідування.

На наш погляд, оптимальним способом правового регулювання під час воєнного стану є нормативне закріплення лише розумного строку для здійснення досудового розслідування. Розумний строк досудового розслідування є більш релевантним обставині проведення бойових дій, аніж граничний (чітко встановлений) строк досудового розслідування, оскільки під час урегулювання винятково розумного строку для проведення досудового розслідування стане непотрібним виконувати великий обсяг формальної, «письмової» роботи щодо складання процесуальних документів про зупинення та відновлення строків досудового розслідування, продовження строків досудового розслідування.

Унормування лише розумного (гнучкого) строку для проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану сприятиме ефективності розслідування обставин учинення кримінального правопорушення. Бо строк досудового провадження в такому випадку не буде зупинятися (можливо, неодноразово) на невизначений час, а визначатиметься конкретними обставинами здійснення кримінального провадження. Інакше кажучи, якщо під час здійснення активних бойових дій неможливо провести процесуальні дії, то процесуальний строк збільшується на такий термін, що є розумним (об'єктивно необхідним) для проведення ефективного розслідування. І, навпаки, у разі існування можливості здійснення процесуальної діяльності під час воєнного стану розумний строк досудового розслідування є максимально стислим, але достатнім для ефективного розслідування.

До того ж правова регламентація тільки розумного строку для здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану є кращою, ніж унормування процедури продовження строків розслідування на увесь період воєнного стану. Тому що під час продовження строків розслідування до завершення дії режиму воєнного стану не береться до уваги спосіб реалізації суб'єктом розслідування своїх процесуальних повноважень. Тобто виконання формальної процедури продовження строків розслідування внаслідок введення воєнного стану не пов'язано з розглядом питання про ефективність процесуальної діяльності слідчого, прокурора.

У результаті законодавчого закріплення винятково розумного строку для здійснення досудового розслідування під час правового режиму воєнного стану конкретний строк розслідування має визначитися з огляду на ефективність діяльності суб'єктів провадження в умовах воєнного стану, під час проведення бойових дій. Якщо ситуація виконання воєнних дій на певній території дозволяє здійснювати процесуальні дії, то слідчий, прокурор зобов'язані ретельно, швидко,

у найкоротші строки провести розслідування. У випадку, коли неможливо реалізувати процесуальну діяльність через активну фазу бойових дій, процесуальний строк розслідування автоматично збільшується до такої розумної межі, що передбачає можливість проведення ефективного розслідування.

Окреслений підхід до правового регулювання лише розумних строків для здійснення досудового розслідування в період воєнного стану є логічним та раціональним, оскільки враховує питання ефективності досудового розслідування шляхом оцінки конкретних обставин проведення розслідування в умовах бойових дій та відмови від формальних, «паперових» процедур зупинення, відновлення досудового розслідування і продовження строків досудового розслідування.

Отже, зважаючи на те, що кримінальний процесуальний закон містить норми щодо граничних строків досудового розслідування з моменту внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань до моменту повідомлення про підозру та з моменту останнього до закінчення досудового розслідування, пропонуємо регламентувати у КПК України положення про те, що строк досудового розслідування в умовах воєнного стану з моменту внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань до закінчення досудового розслідування є винятково розумним та визначається відповідно до ст. 28 КПК України.

Висновки. Аналіз приписів кримінального процесуального законодавства та наукових уявлень свідчить, що правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану є недосконалим. Недоліки правової регламентації строків досудового розслідування в період воєнного стану обумовлюють ризик зниження ефективності досудового розслідування та необхідність виконання формальних, «письмових» процедур щодо складання процесуальних документів про зупинення, відновлення досудового розслідування і продовження строків досудового розслідування.

Для вдосконалення законодавчого регулювання строків досудового розслідування під час правового режиму воєнного стану необхідно регламентувати винятково розумний строк для проведення досудового розслідування. Такий строк дозволить визначати ефективність досудового розслідування в умовах бойових дій шляхом урахування конкретних обставин здійснення кримінального провадження.

Подальші перспективи наукового дослідження в цьому напрямі вбачаємо у визначенні проблем нормативної регламентації застосування запобіжних заходів у період воєнного стану; з'ясуванні особливостей унормування оскарження рішень, дій та бездіяльності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.04.2022).
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану : Закон України від 03 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n5> (дата звернення: 16.04.2022).
3. Teteriatnyk Hanna K. Terms of pre-trial investigation in criminal proceedings in conditions of extraordinary legal regimes. *European Reforms Bulletin*. 2021. № 1. P. 87–91.
4. Тетерятник Г. К. Зупинення досудового розслідування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 343–348. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/61.pdf> (дата звернення: 16.04.2022).

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n37> (дата звернення: 16.04.2022).
6. Кримінальний процес України: досудове розслідування: навчальний посібник / О. О. Волобуєва, М. С. Городецька, Т. О. Лоскутов та ін.; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
7. Лоскутов Т. О. Предмет регулювання кримінального процесуального права : монографія. Київ : Юридичний світ, 2016. 416 с.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.04.2022).
9. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 259/2022 від 18 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#n2> (дата звернення: 16.04.2022).
10. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Муравська проти України» від 13 листопада 2008 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170575> (дата звернення: 16.04.2022).
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204041> (дата звернення: 16.04.2022).
13. Демчук П. Строки у кримінальному процесі під час війни: у чому проблема? *JustTalk*. 22 березня 2022 року. URL: <https://justtalk.com.ua/post/stroki-u-kriminalnomu-protsesi-pid-chas-vijni-u-chomu-problema> (дата звернення: 16.04.2022).

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy ta Zakonu Ukrainy «Pro poperednie uviaznennia» shchodo dodatkovoho rehuliuвання zabezpechennia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 03 bereznia 2022 roku [On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Pre-trial Detention” on Additional Regulation of Ensuring the Activities of Law Enforcement Bodies in Martial Law : Law of Ukraine of March 3, 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n5> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].
3. Teteriatnyk Hanna K. Terms of pre-trial investigation in criminal proceedings in conditions of extraordinary legal regimes. *European Reforms Bulletin*. 2021. № 1. P. 87–91.
4. Teteriatnyk, H. K. (2021). Zupynennia dosudovoho rozsliduvannia u kryminalnykh provadzhenniakh v umovakh nadzvychainykh pravovykh rezhymiv [Suspension of pre-trial investigation in criminal proceedings under emergency legal regimes]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 4. S. 343–348. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/61.pdf> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku zdiisnennia kryminalnogo provadzhennia v umovakh voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 14 kvitnia 2022 roku [On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine to Improve the Procedure for Conducting Criminal Proceedings in Martial Law : Law of Ukraine of April 14, 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n37> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].
6. Kryminalnyi protses Ukrainy: dosudove rozsliduvannia [Criminal proceedings of Ukraine: pre-trial investigation] : navchalnyi posibnyk / O. O. Volobuieva, M. S. Horodetska, T. O. Loskutov ta in.; za zah. red. V. M. Beschastnoho. Kryvyi Rih : Vyd. R. A. Kozlov, 2019. 122 s. [in Ukrainian].
7. Loskutov, T. O. (2016). Predmet rehuliuвання kryminalnogo protsesualnogo prava [The subject of regulation of criminal procedural law] : monohrafiia. Kyiv : Yurydychnyi svit. 416 s. [in Ukrainian].
8. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) vid 04.11.1950 [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) of

04.11.1950]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

9. Pro prodovzhennia stroku dii voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy № 259/2022 vid 18 kvitnia 2022 roku [On the extension of martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine № 259/2022 of April 18, 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#n2> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

10. Lazukova, O. V. (2018). Osoblyvyi rezhym dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho, nadzvychainoho stanu abo u raioni provedennia antyterrorystychnoi operatsii [Special regime of pre-trial investigation in the conditions of martial law, state of emergency or in the area of anti-terrorist operation] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].

11. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Muravska proty Ukrainy» vid 13 lystopada 2008 roku [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Muravska v. Ukraine of 13 November 2008]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170575> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

12. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Iaromenko proty Ukrainy» vid 12 chervnia 2008 roku [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Yaromenko v. Ukraine of 12 June 2008]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204041> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

13. Demchuk, P. (2022). Stroky u kryminalnomu protsesi pid chas viiny: u chomu problema? [Deadlines in criminal proceedings during the war: what's the problem?]. *JustTalk*. 22 bereznia 2022 roku. URL: <https://justtalk.com.ua/post/stroki-u-kryminalnomu-protsesi-pid-chas-vijni-u-chomu-problema> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

Loskutov Tymur,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2686-9201>

LEGAL REGULATION OF THE TERMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The article is devoted to the study of the legal regulation of pre-trial investigation in martial law. In the course of posing the problem, it is noted that the combat situation necessitates special legislative regulation of criminal procedural terms. It is emphasized that it is important to consider the issue of legal regulation of pre-trial investigation in martial law. An analysis of recent research and publications on relevant issues indicates that there are still controversial issues regarding the legal regulation of pre-trial investigation in martial law, which require scientific study. In the course of the presentation of the main material it is noted that the improved regulations on the suspension of the procedural terms of the special procedure of criminal proceedings due to the legal regime of martial law are generally perceived positively. It is noted that the legislative consolidation of the grounds for suspending the pre-trial investigation, which is associated with the impossibility of carrying out procedural activities during martial law, seems to be quite useful for the practice of criminal procedure. Attention is drawn to the imperfection of the legal regulation of the institution of suspension of pre-trial investigation in general. It is emphasized that the legal regulation of the suspension of pre-trial investigation entails the risk of violation of the right to a reasonable time of criminal proceedings (the right to a fair trial) and the risk of reducing the effectiveness of criminal proceedings. It is determined that the regulation in the criminal procedure law of suspension and resumption of pre-trial investigation in martial law is impractical for the following reasons: there is a risk of reducing the effectiveness of pre-trial investigation; the need to perform formal work on the preparation of procedural documents. It is stated that the optimal way of legal regulation during martial law is to regulate only a reasonable period of time for the pre-trial investigation. It is emphasized that a reasonable period of pre-trial investigation is more relevant to the situation of hostilities than the deadline (clearly established) period of pre-trial investigation. It is generally concluded that the legislative regulation of an exceptionally reasonable time for pre-trial investigation will determine the effectiveness of pre-trial investigation in hostilities by taking into account the specific circumstances of criminal proceedings.

Key words: terms of pre-trial investigation; suspension of the pre-trial investigation; reasonable terms; effectiveness of the investigation; legal regulation; martial law.

Надіслано до редколегії 27.04.2022
Рекомендовано до публікації 10.05.2022

РОЗДІЛ І

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК: 347.97 /99

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-19-31>

Зозуля Євген Вікторович,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8114-1133>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню організаційно-правових засад становлення, виявленню особливостей і тенденцій функціонування та розвитку судової системи в процесі державотворення незалежної України. Уточнено дефініцію поняття «судова система» як організаційної форми судової влади. Завдяки застосуванню історико-правового підходу запропоновано періодизацію основних етапів становлення та розвитку судової системи України. Проаналізовано систему нормативно-правового забезпечення організації і діяльності судової системи України, яка обумовила поетапні структурні зміни судової системи на основі розвитку та зміни функцій наявних судів із поступовим відокремленням низки їх підрозділів у самостійні ланки судової системи зі спеціальною підсудністю або в додаткові судові інстанції. Охарактеризовано структуру судової системи та особливості її зміни в контексті прийняття Концепції судово-правової реформи 1992 року, ухвалення Конституції України, проведення так званої «малої судової реформи» 2001 року, судової реформи 2010 та 2016 років. Висвітлено особливості організації судової системи протягом указанного періоду. Визначено напрями подальшого реформування судової системи та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення та організаційних засад її функціонування і розвитку.

Ключові слова: *судова система; організаційно-правові засади; нормативно-правове забезпечення; судова реформа; організаційне забезпечення.*

Постановка проблеми. Судова система є одним із найважливіших елементів державотворення сучасної України. У цьому контексті важливою проблемою є наукове осмислення ролі та місця судової системи у правовій державі, що, у свою чергу, зумовлює необхідність поглибленого дослідження історичних особливостей її

становлення, аналізу політико-правових передумов утворення і розвитку судової системи України.

Слід зазначити, що в Україні впродовж усього сучасного періоду державотворення судова система зазнавала неодноразових спроб її реформування, які були вигідні тим політичним силам, які могли забезпечити законодавче впровадження відповідних змін – ухвалення законів, у тому числі змін до Конституції, реалізацію прийнятих нормативно-правових актів з питань судової діяльності на практиці.

Необхідність подальшого проведення судової реформи в Україні і на сьогодні є одним із найбільш актуальних та важливих завдань діяльності органів державної влади й управління, особливо з огляду на євроінтеграційний напрям нашої держави. Безсумнівно, основним її завданням є утвердження справедливого суду та вдосконалення вітчизняної судової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різною мірою питання становлення і розвитку судової системи України були предметом наукових досліджень вітчизняних правознавців. Зокрема, проблеми вдосконалення теоретико-правових положень у доктрині судової влади, формування їх сучасного концепту були предметом докторського дисертаційного дослідження М. Булкат [1], сутність та головні напрями демократизації як закономірності модернізації українського судочинства в умовах соціальних змін опрацьовано в дисертаційному дослідженні Д. Дубінко [2], результати розгляду наукових аспектів щодо розвитку судоустрою новітнього періоду висвітлено в монографії В. Бринцева [3], на доктринальному рівні проблеми впровадження електронного суду досліджено в монографії О. Бринцева [4], історико-правовий аспект становлення судової системи України є предметом дисертаційного дослідження Н. Охотницької [5], В. Кривенко дослідив питання демократизації судової системи України [6], процес реформування організаційної побудови судової системи України, поштовхом до якого стала так звана «мала судова реформа» проаналізовано в науковій статті О. Хотинської-Нор [7].

Водночас 30-річний досвід становлення і розвитку судової системи України потребує його подальшого системного наукового аналізу, узагальнення та систематизації з метою вдосконалення організації функціонування судової влади та здійснення правосуддя, пошуку нових підходів у реалізації завдань сучасного етапу судової реформи.

Мета статті полягає в комплексному теоретичному узагальненні та аналізі організаційно-правових засад становлення, виявлення особливостей і тенденцій розвитку судової системи незалежної України.

Виклад основного матеріалу. Проголошення незалежності України, крім інших фундаментальних задань державотворення, зумовило формування нової за своєю структурою, принципами й напрямками діяльності судової системи.

Обґрунтовуючи зміст поняття «судова система», необхідно зауважити, що питання чіткого визначення термінів «судова система», «система органів судової влади» у вітчизняній правовій доктрині залишається відкритим. У цьому контексті, на наш погляд, необхідно підтримати позицію тих вітчизняних правників, які передбачають визначення поняття системи органів судової влади в контексті концентрування уваги на одній з основоположних функцій судової влади – здійснення правосуддя. Обстоюючи зазначені положення, науковці зазначають, що

організаційною формою судової влади є судова система, до складу якої входить сукупність судів, органів управління судовою системою і квазісудових установ, що діють на території конкретної держави [1, с. 274].

На нашу думку, процес становлення і розвитку судової системи незалежної України можна розділити на декілька етапів, кожний з яких має свої змістовні характеристики та ознаки.

Уважаємо, що перший етап, який відбувся протягом 1990–1996 рр.: від підвалин створення незалежної держави до ухвалення Конституції України – можна визначити як етап становлення судової системи України.

Насамперед необхідно зазначити, що основи створення судової системи незалежної держави було закладено ще наприкінці існування радянської України. Фундаментальною основою цього процесу стало ухвалення 16 липня 1990 року Верховною Радою Української РСР XII скликання (Верховна Рада України I скликання) основоположного, засадничого політичного і правового документа – Декларації про державний суверенітет України. У Декларації було проголошено, що державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову [8]. Безумовно, прийняття Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет України стало початком, своєрідною точкою відліку процесу як відновлення державної незалежності України загалом, так і трансформації попередньої радянської правової системи.

Визначаючи систему нормативно-правових актів, які стали основою формування судової системи нашої держави, варто наголосити, що наступним важливим нормативно-правовим актом у цьому процесі став Закон УРСР «Про зміни і доповнення до Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 24 жовтня 1990 року, яким встановлено, що найвищий судовий контроль і нагляд за судовою діяльністю судів республіки здійснюються лише Верховним Судом Української РСР, а організація і порядок діяльності судів Української РСР визначаються законами Української РСР [9].

Спроба державного перевороту в СРСР, яка увійшла в історію як серпневий путч 19–21 серпня 1991 року, прискорила процес здобуття незалежності нашої держави, наслідком чого стало ухвалення Верховною Радою України 24 серпня 1991 року Акта проголошення незалежності, який є фундаментальним документом для становлення української держави, і, відповідно, обумовив необхідність проведення судово-правової реформи.

Серед нормативно-правових актів, що визначили порядок діяльності судової системи в період становлення незалежності України, слід виокремити Закон України «Про правонаступництво», у якому закріплено, що органи державної влади й управління, органи прокуратури, суди та арбітражні суди, сформовані на підставі Конституції (Основного Закону) Української РСР, діють в Україні до створення органів державної влади й управління, органів прокуратури, судів та арбітражних судів на підставі нової Конституції України [10, ст. 4].

Зосереджуючи увагу на організаційно-правовому забезпеченні становлення та розвитку судової системи незалежної України, зауважимо, що початком становлення судової влади в Україні вважається прийняття Концепції судово-правової реформи, що була схвалена Верховною Радою України 28 квітня 1992 року (далі – Концепція) [11]. Визначаючи її значення для становлення судової системи новоствореної незалежної держави необхідно вказати на те, що, по-перше, вона була ухвалена

Верховною Радою України на виконання Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення незалежності України, а по-друге, стала першим концептуальним документом, який визначив зміст і напрями розвитку судової влади в Україні.

У зазначеній Концепції було визнано, що головною метою судово-правової реформи і формування незалежної судової влади є перебудова судової системи, створення нового законодавства, удосконалення форм судочинства. Визначалося, що для реалізації цієї стратегічної мети необхідно: шляхом ефективного розмежування повноважень гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади; реалізувати демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою; створити систему законодавства про судоустрій, яке б забезпечило незалежність судової влади; поступово здійснити спеціалізацію судів; максимально наблизити суди до населення; чітко визначити компетенцію різних ланок судової системи; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом. Стосовно системи судоустрою Концепцією встановлювалося, що в Україні діють Конституційний, загальні та арбітражні суди, кожен з яких має чітко визначену компетенцію [12].

З метою реалізації основних етапів Концепції протягом 1992–1996 років було підготовлено та прийнято низку важливих законів, які забезпечили поетапні структурні зміни судової системи на основі розвитку і зміни функцій наявних судів із поступовим відокремленням ряду їх підрозділів у самостійні ланки судової системи зі спеціальною підсудністю або в додаткові судові інстанції, визначили організацію та порядок діяльності Конституційного Суду України як незалежного органу в системі судової влади.

Зокрема, 17 червня 1992 року Верховна Рада України вносить зміни до чинної на той час Конституції (Основного Закону) України і приймає Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР», кримінально-процесуального і цивільного процесуального кодексів Української РСР». Статтею 149 Конституції закріплювалося, що судами України є Верховний Суд України, обласні суди, Київський міський суд, міжрайонні (окружні) суди, районні (міські) народні суди [5, с. 88]. Крім того, Постановою Верховної Ради України від 3 лютого 1993 року було впорядковано систему військового судочинства, згідно з якою військові трибунали України було перейменовано у військові суди України [13].

Безумовно, упорядкування системи військових судів потребувало внесення змін до чинного законодавства з метою регламентації нової системи загальних судів новоствореної незалежної держави. Тому Верховною Радою України 24 лютого 1994 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР»», яким установлювалося, що Верховний Суд України, Верховний Суд Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські суди, міжобласний суд, міжрайонні (окружні), районні (міські) суди та військові суди регіонів, Військово-Морських Сил і гарнізонів становлять судову систему загальних судів України [14, ст. 20]. Крім того, цей нормативно-правовий акт був доповнений главою 3-1, яка визначила правовий статус, організацію та повноваження військових судів України [14, гл. 3-1].

У переліку цих законів вагомим є і Закон України «Про Конституційний Суд України» від 3 червня 1992 року, яким закріплювалося, що Конституційний Суд України є незалежним органом у системі судової влади, покликаним забезпечувати відповідність законів, інших нормативних актів органів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорону конституційних прав та свобод особи [15].

Слід зауважити, що в зазначений період в Україні було проведено системну роботу щодо нормативно-правового забезпечення організації та налагодження діяльності різних складових органів судової системи. Свідченням цього є ухвалення низки законодавчих актів, зокрема Закону України «Про господарські суди» від 04 червня 1991 року, Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року, Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року, Закону України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів України» від 02 лютого 1994 року, Закону України «Про органи суддівського самоврядування» від 02 лютого 1994 року, Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 01 грудня 1994 року. Ухвалення згаданих вище нормативно-правових актів дозволило налагодити діяльність господарських судів, на законодавчому рівні визначити статус суддів, систему та повноваження кваліфікаційних комісій суддів, запровадити суддівське самоврядування, врегулювати порядок оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності адміністративних органів, порядок відшкодування шкоди, заподіяної органами розслідування, прокуратурою і судом.

Наступний етап розвитку судової системи, на нашу думку, відбувся протягом 1996–2002 рр. Він був спрямований на реалізацію конституційних положень щодо побудови судової системи України, проведення так званої «малої судової реформи», намагання надати судовій реформі реального характеру.

Новий імпульс для подальшого розвитку судова система отримала після прийняття на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року Конституції України, яка заклала основи побудови судової системи України, визначила її побудову за принципами територіальності та спеціалізації. При цьому необхідно зауважити, що нова Конституція України передбачила дещо іншу модель судової влади, ніж та, що існувала до прийняття Основного Закону.

Зокрема, Конституція розмежувала Конституційний Суд України як суд конституційної юрисдикції та суди загальної юрисдикції з використанням визначення «суди загальної юрисдикції» [16, ч. 3 ст. 124]; закріпила принципи територіальності та спеціалізації в побудові системи судів загальної юрисдикції [16, ч. 1 ст. 124]; встановила систему судів загальної юрисдикції України, визначила, що найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України, вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. До того ж Конституція встановила, що відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди, запровадивши тим самим інститути апеляційних та спеціалізованих судів [16, ч. 2, 3, 4 ст. 125]. Крім того, нова Конституція заборонила створення надзвичайних та особливих судів [16, ч. 5 ст. 125], тоді як Конституційний Договір від 8 червня 1995 року припускав можливість створення таких судів у воєнний час. Установлена Конституцією України модель судової системи є характерною для європейських держав [17, с. 26–27].

Одним із найважливіших завдань після ухвалення Конституції незалежної України на шляху розвитку судової системи було формування Конституційного Суду. Ця вимога була передбачена пунктом 6 Перехідних положень Конституції, який визначав, що Конституційний Суд України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності. До створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України [16, р. XV, п. 6]. Керуючись цим конституційним положенням, Верховна Рада України 16 жовтня 1996 року ухвалила Закон України «Про Конституційний Суд України», у якому було конкретизовано основи конституційного судоустрою та конституційного провадження [18].

Реалізація конституційних положень зумовила необхідність вирішення наступного важливого завдання на шляху побудови оновленої судової системи, а саме формування системи судів загальної юрисдикції в Україні. Зазначене зумовлено тим, що системний аналіз положень Конституції в частині правосуддя і судоустрою дає підстави зробити висновок, що в ній не було повною мірою відтворено всієї системи судів, що, у свою чергу, потребувало розробки й ухвалення низки галузевих законів, які повинні були визначити види місцевих і спеціалізованих судів, їх структуру та повноваження. У цьому контексті слід зауважити, що пунктом 12 Перехідних положень Конституції України було передбачено, що Верховний Суд України та Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не довше ніж п'ять років [16, р. XV, п. 12].

Отже, конституційні положення щодо судової системи набули своєї визначеності в Законі України «Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій України”» від 21 червня 2001 року, згідно з яким систему судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України складають місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України [19, ст. 20]. Крім того, необхідність реалізації конституційних вимог до функціонування судової системи одночасно спричинила також ухвалення низки законів про внесення відповідних змін до законодавства. Зокрема, змін зазнали закони України «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування», «Про арбітражний суд», «Про прокуратуру» та інші, а також процесуальні кодекси. Реалізація змін у судовій системі, спричинених прийняттям низки згаданих законів, у процесі розвитку вітчизняної судової влади дістала назву «малої судової реформи» [7, с. 8].

На нашу думку, прийняття зазначених вище нормативно-правових актів мало певні позитивні наслідки. Зокрема, як зазначає у своєму дослідженні О. Хотинська-Нор, до системи судів загальної юрисдикції було введено підсистему арбітражних судів, перейменованих у господарські; визначено систему судів загальної юрисдикції у складі місцевих судів, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України; у судові процедури запроваджено інститути апеляційного та касаційного оскарження судових рішень та скасовано інститут перегляду судових рішень у порядку нагляду; на рівні процесуальних кодексів наповнено змістом конституційні засади судочинства; у кримінальному судочинстві віднесено до виключної компетенції суду питання обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строку тримання особи під вартою,

санкціонування проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи, а також накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, звільнення від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами тощо; знайшло законодавче вирішення питання про призначення голів судів загальної юрисдикції [7, с. 8].

Наступним нормативно-правовим актом, який, на наш погляд, ознаменував закінчення певного етапу в проведенні судової реформи після прийняття Конституції України став ухвалений Верховною Радою України Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року. У ньому визначено правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування, а також загальний порядок забезпечення діяльності судів та врегульовано інші питання судоустрою [20]. Беззаперечним досягненням цього закону є те, що ним встановлено абсолютно нову систему судів загальної юрисдикції. Згідно із положеннями закону систему судів загальної юрисдикції на той час складали: місцеві суди; апеляційні суди, Апеляційний суд України; Касаційний суд України; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України [20, ст. 18]. Наступною надважливою новацією вказаного закону стала зміна самої ідеології у визначенні пріоритетів завдання суду – від всемірного зміцнення законності й правопорядку, запобігання злочинам та іншим правопорушенням до забезпечення захисту гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини та громадянина.

В організаційному забезпеченні судової діяльності важливою новелою цього закону стало утворення Державної судової адміністрації України як центрального органу виконавчої влади, що здійснює організаційне забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції, а також інших органів та установ судової системи [20, ст. 125].

Третій етап розвитку судової системи, на нашу думку, відбувся протягом 2002–2013 рр. і характеризувався, з одного боку, намаганням удосконалити судівництво для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, а з іншого – спробою створення правового підґрунтя для функціонування судочинства як одного з елементів єдиної владної вертикалі.

Зокрема, нормативно-правову базу судочинства було вдосконалено завдяки ухваленню у 2003 році нового Цивільного кодексу та Кримінально-виконавчого кодексу, у 2004 році – Закону України «Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді», у 2005 році – Кодексу адміністративного судочинства.

Важливе значення в системі нормативно-правового забезпечення подальшого реформування судової системи України мала Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року (далі – Концепція). Метою Концепції було забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд [21].

Концепцією, крім інших позитивних новел, передбачалося створення нової системи судів, за якої кожен суд має виконувати функції лише однієї інстанції:

місцеві суди – першої інстанції, апеляційні суди – апеляційної інстанції, вищі суди – касаційної інстанції, Верховний Суд – касаційної інстанції у виняткових випадках. На останньому етапі реформи передбачалося запровадження спеціалізації судів з поділом на цивільні, кримінальні та адміністративні, встановлення двох рівнів місцевих загальних судів (наприклад, районні чи міські кримінальні суди та окружні кримінальні суди), а також – утворення Вищого цивільного та Вищого кримінального судів і ліквідація військових судів [22, с. 41]. На жаль, основні положення Концепції внаслідок протистояння політичних сил у парламенті не було реалізовано.

За висновками вітчизняних правознавців, подальший процес реформування судової системи мав характер непослідовності та безсистемності. Кардинально протилежні ідеї в поглядах на потрібний державі судоустрій зумовлювали компромісний характер відповідних законів, що робило траєкторію розвитку судової системи хаотичною [7, с. 14].

Намагання зрештою створити в державі оптимальну структуру судової системи призвело до необхідності розробки та ухвалення наступного у трансформації судової системи Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року, який став базовим у судовій реформі 2010 року. За напрямом організаційно-структурної побудови судової системи в цьому законі одним із принципів побудови судової системи України поряд із принципами територіальності та спеціалізації було визначено принцип інстанційності. Крім того, законом визначено, що систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди; апеляційні суди; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди [23, ст. 17]. Таким чином, у системі судів загальної юрисдикції не передбачено інститути Апеляційного суду України, Касаційного суду України та військових судів. Крім того, суттєвим негативним наслідком ухваленого закону стало те, що в результаті судової реформи Верховний Суд України втратив свій конституційний статус: замість найвищого судового органу (останньої судової інстанції) він став «проміжним» судом, фактично процесуально підпорядкованим вищим спеціалізованим судам і позбавленим права приймати остаточне судові рішення.

У подальшому концептуальні положення судової реформи 2010 року було доповнено низкою законодавчих актів. Серед них – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» від 20 жовтня 2011 року [24], Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів» від 5 червня 2012 року [25].

За висновками вітчизняної та міжнародної експертної спільноти, судова реформа 2010 року кардинально змінила всі три складові вітчизняного правосуддя: судоустрій, статус суддів та судочинство. Зміни стосувалися також усіх головних аспектів діяльності судів і суддів: принципів судоустрою держави, самої системи судів та їх повноважень, порядку звернення до суду й процедур судового розгляду справ, механізму добору суддів, підстав і порядку їх відповідальності, системи забезпечення діяльності судів, засад суддівського самоврядування та навіть мови судочинства. Крім того, як зазначають експерти, якщо оцінювати в цілому задекларовану спрямованість судової реформи, то вона полягала у становленні

в Україні судової системи, яка б діяла на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантувала право особи на справедливий суд. Водночас аналіз нового законодавства з питань судочинства та моніторинг його застосування дозволив експертам дійти висновку, що забезпечення прав людини на справедливий суд не стало дійсною метою судової реформи. Дійсна мета реформаторів полягала в тому, щоб зробити суддів залежними й керованими з одного центру, а саме чинного на той час Президента України В. Януковича та його адміністрації [22, с. 17–18].

Революція Гідності 2013–2014 років дала поштовх для впровадження в країні невідворотних змін та проведення ключових реформ, у тому числі й судової. Тому наступний, четвертий, етап у розвитку судової системи пов'язаний із судовою реформою, що розпочалася у 2016 році і стала найбільш масштабною в історії незалежної України. В основу нормативно-правового забезпечення реформи було покладено законодавчі акти, ухвалені Верховною Радою України 2 червня 2016 року: Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [26] та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [27], який був прийнятий уже з урахуванням конституційних змін.

У контексті досліджуваної нами проблеми необхідно наголосити, що конституційні зміни в частині реформування судової системи знайшли своє вираження в такому: для визначення організаційних основ судової системи було введено нову дефініцію – «система судоустрою»; повноваженнями щодо утворення реорганізації і ліквідації судів наділено Верховну Раду України; Верховний Суд визначено як найвищий суд у системі судоустрою України; указано, що відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди; встановлено, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [26, ч. 5 ст. 125].

Стосовно системи судоустрою Законом України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено нову систему судоустрою в державі, яку становлять окружні місцеві загальні, адміністративні та господарські суди; апеляційні суди (загальні, адміністративні та господарські); Верховний Суд, у складі якого діють касаційні цивільний, кримінальний, адміністративний та господарський суди, а також Велика Палата Верховного Суду. Крім того, утворено новий судовий орган – Вищий антикорупційний суд. Також триває процес формування Вищого суду з питань інтелектуальної власності. У цьому контексті, як зазначає М. Булкат, варто зауважити, що створена наразі система судів у нашій державі характеризується конкретизованою спеціалізованістю [1, с. 303].

Висновки. Здійснений аналіз дає змогу зробити висновок, що судова система України протягом усього періоду незалежності держави знаходилася у стані постійних змін і реформування. Необхідність докорінних змін у цій сфері було зумовлено тим, що Україна від радянського минулого успадкувала судову систему, побудовану на авторитарних засадах, для якої пріоритетне значення мав захист не прав і свобод громадян, а державно-владних інтересів. Тому головним завданням на шляху створення судової системи незалежної держави було забезпечення незалежності судової влади, наближення національної судової системи та судочинства до міжнародних і європейських норм та стандартів.

За роки незалежності сформовано основне законодавче поле функціонування судової системи, фундаментальним підґрунтям якого стали Декларація про

державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності, Конституція України 1996 року. Крім того, нормативно-правова база національного судового законодавства своїми складовими має низку законів та інших нормативно-правових актів, якими охоплено організацію судової системи й визначено порядок діяльності судів, на принципово новому рівні визначено статус суду, закріплено принцип незалежності судової влади, поширено юрисдикцію судів на всі правовідносини, що виникають у державі.

Водночас сформована за часи незалежності нормативно-правова база діяльності судової системи України і на сьогодні має низку суттєвих недоліків, від вирішення яких залежить ефективність її діяльності. Отже, вирішення проблем удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку судової системи потребує істотних змін і доповнень у частині покращення доступу до правосуддя, розв'язання проблемних питань функціонування системи місцевих судів, чіткого визначення організаційних засад, на яких забезпечуватиметься діяльність судів усіх рівнів, узгодження нормативно-правових актів у цій сфері з вимогами Європейського Союзу. На шляху вдосконалення функціонування судової системи України головним завданням є впровадження в організацію роботи в галузі цій міжнародних стандартів і кращих практик Ради Європи та Європейського Союзу.

Наукові дослідження за цими напрямками є предметом наших **подальших наукових розвідок**.

Список використаних джерел

1. Булкат М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 444 с.
2. Дубінко Д. О. Демократизація як закономірність модернізації українського судочинства в умовах соціальних змін : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М-во освіти і науки України, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2019. 20 с.
3. Брынцев В. Д. Судебная власть (Правосудие). Итоги реформ 1992–2003 гг. в Украине : науч. издание. Харьков: Ксилон, 2004. 224 с.
4. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків : Право, 2016. 72 с.
5. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991–2012 рр.): історико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2015. 212 с.
6. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 19 с.
7. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України: організаційні аспекти. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 6–15.
8. Декларація про державний суверенітет України. Відомості *Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 31. Ст. 429.
9. Про зміни і доповнення до Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон УРСР від 24 жовтня 1990 р. № 404-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 45. Ст. 606.
10. Про правонаступництво : Закон України від 12 вересня 1991 року № 1543-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 46. Ст. 617.
11. Сибільова Н. В. Порядок організації та діяльність судової влади. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar2-2.htm> (дата звернення: 05.04.2022).
12. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1992. № 30. Ст. 426.
13. Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів : Постанова Верховної Ради України від 3 лютого 1993 року № 2979-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1993. № 15. Ст. 135.

14. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» від 24 лютого 1994 року № 4017-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T401700?an=217> (дата звернення: 05.04.2022).
15. Про Конституційний Суд України : Закон України від 3 червня 1992 року № 2400-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1992. № 33. Ст. 272.
16. Конституція України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Колюх В. В. Трансформація судової системи України на основі Конституції України 1996 року з наступними змінами. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 26–32.
18. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 49. Ст. 272.
19. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 року № 2531-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 40. Ст. 191.
20. Про судоустрій України : Закон України від 7 лютого 2002 року № 3018-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 27–28. Ст. 180.
21. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (дата звернення: 10.04.2022).
22. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи : інформаційно-аналітичні матеріали. URL: https://razumkov.org.ua/upload/Sudova_reforma_2013.pdf (дата звернення: 10.04.2022).
23. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 41–42, № 43, № 44–45. Ст. 529.
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України : Закон України від 20 жовтня 2011 року № 3932-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 22. Ст. 221.
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів : Закон України від 5 червня 2012 року № 4874-VI.
26. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 28. Ст. 532.
27. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.

References

1. Bulkat, M. S. (2019). *Teoretyko-pravovi zasady sudovoi vlady: suchasnyi kontsept* [Theoretical and legal principles of the judiciary: a modern concept] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.01 / In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv. 444 s. [in Ukrainian].
2. Dubinko, D. O. (2019). *Demokratyzatsiia yak zakonodirnist modernizatsii ukrainskoho sudochynstva v umovakh sotsialnykh zmin* [Democratization as a regularity of modernization of the Ukrainian judiciary in the conditions of social changes] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t im. V. N. Karazina. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].
3. Bryncev, V. D. (2004). *Sudebnaya vlast' (Pravosudie). Itogi reform 1992–2003 gg. v Ukraine : nauch. izdanie* [Judiciary (Justice). Results of the 1992–2003 reforms in Ukraine]. Har'kov : Ksilon. 224 s. [in Russian].
4. Bryntsev O. V. (2016). «Elektronnyi sud» v Ukraini. Dosvid ta perspektyvy ["Electronic Court" in Ukraine. Experience and prospects] : monohrafiia. Kharkiv : Pravo. 72 s. [in Ukrainian].
5. Okhotnytska, N. V. (2015). *Stanovlennia sudovoi systemy Ukrainy (1991–2012 rr.): istoryko-pravovyi aspekt* [Formation of the judicial system of Ukraine (1991–2012): historical and legal aspect] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 / Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika». Lviv. 212 s. [in Ukrainian].
6. Kryvenko, V. V. (2006). *Demokratyzatsiia sudovoi systemy Ukrainy: problemy i perspektyvy* [Democratization of the judicial system of Ukraine: problems and prospects] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.10 / Odeska natsionalna yurydychna akademiia. Odesa. 19 s. [in Ukrainian].
7. Khotynska-Nor, O. Z. (2016). *Vplyv «maloi sudovoi reformy» na rozvytok sudovoi systemy Ukrainy: orhanizatsiini aspekty* [The impact of "small judicial reform" on the development of the judicial system of Ukraine: organizational aspects]. *Sudova apeliatsiia*. № 1. S. 6–15 [in Ukrainian].

8. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy [Declaration of State Sovereignty of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*. 1990. № 31. St. 429 [in Ukrainian].
9. Pro zminy i dopovnennia do Konstytutsii (Osnovnoho Zakonu) Ukrainiskoi RSR [On Amendments to the Constitution (Basic Law) of the Ukrainian SSR] : Zakon URSR vid 24 zhovtnia 1990 r. № 404-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*. 1990. № 45. St. 606 [in Ukrainian].
10. Pro pravonastupnytstvo : Zakon Ukrainy vid 12 veresnia 1991 roku № 1543-XII [On succession : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*. 1990. № 46. St. 617 [in Ukrainian].
11. Sybilova, N. V. Poriadok orhanizatsii ta diialnist sudovoi vlady [The order of organization and activity of the judiciary]. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar2-2.htm> (data zvernennia: 05.04.2022) [in Ukrainian].
12. Pro Kontsepsiuiu sudovo-pravovoi reformy v Ukraini [About the Concept of Judicial and Legal Reform in Ukraine] : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 28 kvitnia 1992 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*. 1992. № 30. St. 426 [in Ukrainian].
13. Pro pereimenuvannia viiskovykh trybunaliv Ukrainy u viiskovi sudy Ukrainy i prodovzhennia povnovazhen yikh suddiv [On renaming the military tribunals of Ukraine to the military courts of Ukraine and extending the powers of their judges] : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 3 liutoho 1993 roku № 2979-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*. 1993. № 15. St. 135 [in Ukrainian].
14. Pro vnesennia zmin i dopovnen do Zakonu Ukrainiskoi RSR «Pro sudoustrii Ukrainiskoi PCP» vid 24 liutoho 1994 roku № 4017-XII [On Amendments to the Law of the Ukrainian PCP "On the Judiciary of the Ukrainian PCP"]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T401700?an=217> (data zvernennia: 05.04.2022) [in Ukrainian].
15. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 3 chervnia 1992 roku № 2400-XII [On the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*. 1992. № 33. St. 272 [in Ukrainian].
16. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR)*. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
17. Koliukh, V. V. (2017). Transformatsiia sudovoi systemy Ukrainy na osnovi Konstytutsii Ukrainy 1996 roku z nastupnymy zminamy [Transformation of the judicial system of Ukraine on the basis of the Constitution of Ukraine of 1996 with the following changes]. *Pravova derzhava*. № 26. S. 26–32 [in Ukrainian].
18. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16 zhovtnia 1996 roku № 422/96-VR [On the Constitutional Court of Ukraine : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1996. № 49. St. 272 [in Ukrainian].
19. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii Ukrainy» vid 21 chervnia 2001 roku № 2531-III [On Amendments to the Law of Ukraine "On the Judiciary of Ukraine"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2001. № 40. St. 191 [in Ukrainian].
20. Pro sudoustrii Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 7 liutoho 2002 roku № 3018-III [On the Judiciary of Ukraine : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2002. № 27–28. St. 180 [in Ukrainian].
21. Kontsepsiia vdoskonalennia sudivnytstva dlia utverdzhennia spravedlyvoho sudu v Ukraini vidpovidno do yevropeyskykh standartiv [The concept of improving the judiciary to establish a fair court in Ukraine in accordance with European standards] : skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 10 travnia 2006 roku № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].
22. Sudova reforma v Ukraini: potochni rezultaty ta naiblyzhchi perspektyvy [Judicial reform in Ukraine: current results and short-term prospects] : informatsiino-analitychni materialy URL: https://razumkov.org.ua/upload/Sudova_reforma_2013.pdf (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].
23. Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 7 lypnia 2010 roku № 2453-VI [On the Judiciary and the Status of Judges : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2010. № 41–42, № 43, № 44–45. St. 529 [in Ukrainian].
24. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo rozghliadu sprav Verkhovnym Sudom Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2011 roku № 3932-VI [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Consideration of Cases by the Supreme Court of Ukraine : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2012. № 22. St. 221 [in Ukrainian].

25. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia harantii nezalezhnosti suddiv : Zakon Ukrainy vid 5 chervnia 2012 roku № 4874-VI [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Strengthening Guarantees of Judges' Independence : Law of Ukraine] [in Ukrainian].

26. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia) : Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 roku № 1401-VIII [On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice) : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2016. № 28. St. 532 [in Ukrainian].

27. Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 roku № 1402-VIII On the Judiciary and the Status of Judges : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2016. № 31. St. 545 [in Ukrainian].

Zozulya Evgen,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8114-1133>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

The article is devoted to the study of the organizational and legal foundations of formation, identifying the characteristics and trends of the functioning and development of the judicial system in the process of creating Ukraine as an independent state. The definition of the concept of "judicial system" as an organizational form of judicial power has been clarified. With the help of the historical and legal approach, the periodization of the main stages of the formation and development of the judicial system of Ukraine is proposed. The system of regulatory support for the organization and activities of the judicial system of Ukraine was analyzed, which ensured phased structural changes in the judicial system based on the development and change in the functions of existing courts, with the gradual separation of a number of their units into independent units of the judicial system with special jurisdiction or into additional courts. The structure of the judicial system and the peculiarities of its changes in the context of the adoption of the Concept of Judicial and Legal Reform of 1992, the adoption of the Constitution of Ukraine, the implementation of the so-called "small judicial reform" of 2001, the judicial reform of 2010 and 2016 were described. The peculiarities of the organization of the judicial system during the specified period are reflected. The directions for further reform of the judicial system were determined and proposals were formulated for improving the legal framework and the foundations of its functioning and development. The analysis makes it possible to conclude that the judicial system of Ukraine throughout the period of independence was in a state of constant changes and reform. During the years of independence, the main legislative field of functioning of the judicial system was formed, the fundamental basis of which was the Declaration on State Sovereignty of Ukraine, the Act of Declaration of Independence, the Constitution of Ukraine in 1996. On the way to improve the functioning of the judicial system of Ukraine, the main task is to introduce in this area of international standards and best practices of the Council of Europe and the European Union in this area.

Key words: *judicial system; organizational and legal foundations; regulatory and legal support; judicial reform; organizational support.*

Надіслано до редколегії 22.04.2022
Рекомендовано до публікації 02.05.2022

РОЗДІЛ II

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК: 346.3

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-32-39>

Макаренко Олександр Юрійович,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3020-0658>

Макаренко Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7772-0047>

ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ: ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті йде мова про форс-мажорні обставини, зокрема, такі як воєнний стан, війна, військова мобілізація тощо, які виникли для суб'єктів господарювання через збройну агресію Російської Федерації на території України. У статті досліджено процедуру повідомлення суб'єктами господарювання своїх контрагентів щодо неможливості виконання взятих на себе зобов'язань через виниклі форс-мажорні обставини. Визначено, що саме потребує детального опису й доказування для правильного повідомлення про настання форс-мажору. Розглянуто практичну ситуацію щодо того, що не всі виниклі обставини, через які неможливо виконати зобов'язання, можуть уважатися форс-мажором.

Ключові слова: форс-мажор; воєнний стан; збройний конфлікт; війна; військова агресія; зобов'язання; договір; відповідальність; мобілізація.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022, затвердженим Законом України № 2102-ІХ, на всій території України було введено воєнний стан строком на 30 днів, який з 26 березня 2022 року було подовжено до 25 квітня 2022 року. З цього моменту життя кожного українця

докорінно змінилося. Не оминули ці зміни й представників малого та середнього бізнесу, більшість з яких на сьогодні ще й досі не оговталася від пандемії коронавірусу.

Збройний конфлікт, що 24 лютого 2022 року розпочався в нашій країні, офіційно визнано Торгово-промисловою палатою України (далі – ТПП України) як форс-мажорні обставини.

Офіційне визначення форс-мажорних обставин міститься у статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [1], а також у Регламенті засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональних торгово-промислових палат форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затвердженому рішенням президії Торгово-промислової палати України від 15.09.2014 року № 40 (3): форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратство, безлади, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту / імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [2].

Тобто форс-мажор – це такі обставини, через які об'єктивно неможливо виконувати зобов'язання, які були взяті на себе раніше. Перелік обставин, за яких настає форс-мажор, згідно з національним законодавством не є вичерпним, проте в межах цієї статті розглянемо форс-мажор, який виникає через збройну агресію, воєнний стан, воєнні дії, мобілізацію тощо.

Суть форс-мажору можна досить легко зрозуміти через прості юридичні приклади:

– підприємство «А» уклало договір оренди нежитлового приміщення з фізичною особою-підприємцем Петровим. Петрова мобілізували, і він пішов служити до лав Збройних сил України. Чи може зараз фізична особа-підприємець Петров виконувати своє зобов'язання з оплати оренди за договором? Ні;

– підприємство «Б» займається поставкою продовольчих та непродовольчих товарів до м. Ірпеня. Логістичний ланцюг з Ірпенем перервано. Чи може підприємство і далі поставляти товари за укладеним договором? Ні.

Таким чином, і оренда, і поставка товару є зобов'язаннями, які через наявні форс-мажорні обставини, а саме воєнний стан та/або воєнні дії, виконати неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість науковців досліджувала форс-мажорні обставини з точки зору виникнення такого поняття, як «форс-мажор», його зіставлення з поняттям «непереборна сила», тлумачення ознак форс-мажорних обставин. Проте дослідниками досить рідко вивчалися саме певні причини, які, у свою чергу, у тому чи іншому випадку обмежують виконання певних взятих на себе зобов'язань.

Загалом вивченням поняття «форс-мажор» займалися такі вчені, як І. С. Продаєвич, Г. К. Матвеева, Є. О. Павлодський, О. С. Іоффе, Е. В. Пассек, В. Д. Примака, І. Ю. Красько, П. Г. Семенов, О. О. Красавчикова.

На думку І. С. Продаєвич, за основними ознаками визначення непереборної сили та форс-мажору збігаються, оскільки «форс-мажор» – це пряме запозичення з французької мови, що означає непереборну силу, термін, запозичений із міжнародної ділової практики. Вона вважає, що ці поняття однакові за своїм смисловим навантаженням, однак краще було б застосовувати термін «непереборна сила» для внутрішніх відносин у країні, а от термін «форс-мажор» – тільки в міжнародних відносинах [3]. І. Ю. Красько, розмежовуючи поняття непереборної сили та форс-мажору, зазначив, що подібно до непереборної сили форс-мажор – це зовнішня стосовно діяльності зобов'язаних за договором сторін обставина, яка не залежить від їхньої волі й бажання. Але форс-мажорні обставини суб'єктивні, бо вони пов'язані з волею людини, групи людей і виникають у результаті їхнього волевиявлення [4].

Події, які відбуваються в Україні сьогодні, дають можливість не лише детально розглядати поняття «форс-мажор» та «непереборна сила», а й обставини, через які вони виникають, адже війна, збройний конфлікт, воєнний стан в умовах ХХІ століття є не новими для історії та права поняттями, але є об'єктивно новими формами обставин, які унеможливають виконання взятих на себе зобов'язань.

Метою статті є визначення суті та розгляд питання форс-мажорних обставин, пов'язаних зі збройним конфліктом, воєнним станом, уведеним на території України 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022, та дослідження форс-мажору в умовах сучасних реалій, а саме військової агресії Російської Федерації (далі – рф) на території України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до національного законодавства нашої держави під час укладення будь-якого правочину, зокрема договору, сторони такого правочину можуть передбачити певні обставини, які, на їхню думку, через їх непередбачуваний характер можуть стати підставою для звільнення від зобов'язання, а в подальшому – і від господарської або цивільної відповідальності [5].

Деякі юристи та науковці рекомендують указувати в договорах перелік форс-мажорних обставин, а в разі їх настання – способи врегулювання спірних питань [6].

Як було зазначено, Торгово-промисловою палатою України російську збройну агресію проти України визнано як форс-мажор. У зв'язку з цим на офіційному сайті ТПП України 28 лютого 2022 року було розміщено лист ТПП України з метою полегшення процедури обов'язкового звернення до ТПП України в період дії введеного воєнного стану. Відповідним листом можна скористатися всім

представникам бізнесу в Україні для засвідчення факту настання форс-мажорних обставин та неможливості виконання в цей час своїх зобов'язань.

Слід зауважити, що в мирний час існує певна процедура засвідчення форс-мажорних обставин, яка регулюється нормами Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні». Відповідно до цієї процедури засвідчення форс-мажорних обставин відбувається через видачу ТПП України сертифікату про відповідні обставини, що здійснюється на підставі звернення суб'єкта господарювання. У разі визнання форс-мажору зобов'язання в цей термін не виконується. Проте це не означає повного звільнення від зобов'язання, а також від відповідальності за його невиконання. Наявність форс-мажору звільняє суб'єкта господарської діяльності від штрафних санкцій та лише на період непередбачуваних обставин.

На сьогодні наявність воєнного стану та воєнних дій на території України не потребує доведення. Однак перед суб'єктами господарювання стоїть завдання довести контрагенту реальну наявність обставин форс-мажору, через які вони позбавлені можливості виконувати взяті на себе зобов'язання, тобто обґрунтувати, що саме через збройну агресію або через воєнні дії в них не було будь-якої можливості виконати та виконувати договірні зобов'язання.

Не є винятком, що деякі контрагенти можуть використовувати факт наявності воєнного стану задля того, щоб узагалі в подальшому не виконувати зобов'язання або уникнути його виконання. Навіть за цей нетривалий період воєнного стану на практиці вже було засвідчено подібні ситуації. Так, між Публічним акціонерним товариством «АЛЬФА» (далі – ПАТ «АЛЬФА») та Товариством з обмеженою відповідальністю «БЕТА» (далі – ТОВ «БЕТА») було укладено низку договорів, за якими ТОВ «БЕТА» до настання воєнного стану належним чином виконало свої зобов'язання за договорами, а ПАТ «АЛЬФА», у свою чергу, повинно було у зв'язку з повним виконанням зобов'язання здійснити оплату за виконані роботи (назви підприємств задля збереження конфіденційності було змінено. – *О. М., Н. М.*).

24 лютого 2022 року в Україні вводиться воєнний стан, унаслідок чого більшість підприємств через війну на території України призупиняють свою діяльність.

Пізніше ПАТ «АЛЬФА» надсилає ТОВ «БЕТА» листа, у якому наголошує, що через введений воєнний стан, а також через пошкоджену інфраструктуру всередині України, що призвело до обмеження ланцюга постачання та небезпеки людей у цілому, підприємство вимушене вжити заходів для захисту своїх співробітників, як наслідок – діяльність підприємства на території України серйозно порушена та майже неможлива.

Підприємство вказувало, що введені ним заходи за умов воєнного стану є непереборною, непередбачуваною подією, поза контролем підприємства, яка унеможливила виконання контрактних зобов'язань з їх сторони. Також у повідомленні йшла мова про неможливість виконання чинних контрактів в Україні та пов'язані з цим наслідки через запроваджений в Україні воєнний стан та дії, що здійснюються урядами та адміністраціями. Факт форс-мажору ПАТ «АЛЬФА» підтверджувало листом Торгово-промислової палати України № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 р., який був офіційно розміщений на сайті ТПП України.

Крім того, ПАТ «АЛЬФА» зазначало, що у зв'язку з воєнним станом Національний банк України ввів мораторій на транскордонні платежі та обмеження

на переказ грошей усередині України, і тому це стало перешкодою для здійснення оплати за договірними платежами в Україні та за її межами. У свою чергу, ТОВ «БЕТА», проаналізувавши надісланий лист, дійшло висновку, що ПАТ «АЛЬФА» вирішило скористатися введеним воєнним станом та не виконувати своє зобов'язання за договорами з оплати робіт, які були виконані ще задовго до настання в Україні воєнного стану.

Зокрема, ПАТ «АЛЬФА» жодними доказами не підтвердило існування причинно-наслідкового зв'язку між обставиною / подією – військовою агресією РФ проти України, що стало підставою введення воєнного стану, та «неможливістю» виконання ПАТ «АЛЬФА» їх грошового зобов'язання перед ТОВ «БЕТА». До того ж виконання ПАТ «АЛЬФА» своїх договірних зобов'язань перед ТОВ «БЕТА» не було унеможливленим, що не дає змоги посилатися на настання форс-мажорних обставин. Таким, що містило хибне тлумачення, було й посилення в листі на «введення Національним банком України мораторію на транскордонні платежі та обмеження на переказ грошей всередині України», що начебто перешкоджає договірним платежам ПАТ «АЛЬФА» в Україні та за її межами.

Постановою від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану», відповідно до статті 7 Закону України «Про Національний банк України», з метою забезпечення надійності та стабільності функціонування банківської системи Правління Національного банку України ухвалило, зокрема:

1. Банки продовжують роботу з урахуванням обмежень, визначених цією постановою.
2. Здійснювати безготівкові розрахунки без обмежень (курсів наш. – *О. М., Н. М.*).
3. Банкам забезпечити роботу відділень у безперебійному режимі в умовах відсутності загрози життю та здоров'ю населення.
4. Увести мораторій на здійснення транскордонних валютних платежів (крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), та Уряду, окремих дозволів НБУ) (курсів наш. – *О. М., Н. М.*) [7; 8].

Зазначаючи в листі «про вимушене вжиття заходів для захисту своїх співробітників, що вплинуло на те, що діяльність підприємства серйозно порушена та майже неможлива», ПАТ «АЛЬФА» не вказало, які саме заходи були застосовані до співробітників та їх захисту, що призвели до того, що діяльність підприємства порушилася та стала неможливою, хоча не припиненою, а також не уточнено, як саме ці заходи впливали та унеможливлювали виконання ПАТ «АЛЬФА» їх грошового зобов'язання перед ТОВ «БЕТА». Таким чином, на момент надсилання ПАТ «АЛЬФА» подібного листа були відсутні законодавчо встановлені підстави для задоволення звернення ПАТ «АЛЬФА», викладеного в листі, щодо відстрочення виконання підприємством свого грошового зобов'язання за договорами, укладеними з ТОВ «БЕТА».

Надалі ТОВ «БЕТА» офіційно повідомило контрагентів про своє ставлення до обставин, про які йшлося в листі, з підтвердженням власних аргументів на підставі законодавчо закріплених норм права, а також норм укладених між ними договорів та наполегливо просило ПАТ «АЛЬФА» з метою належного виконання взятого на себе господарського зобов'язання за договорами здійснити своєчасну оплату за виконані ТОВ «БЕТА» роботи.

Описана ситуація засвідчує той факт, що якщо сторона за договором має сумнів щодо того, чи може її контрагент виконати зобов'язання, чи він вводить суб'єкт господарювання в оману, така сторона має право вимагати доказів підтвердження форс-мажору, а в подальшому це не позбавляє сторону прав на звернення до суду, якщо в неї будуть докази того, що сталося порушення її прав та інтересів. Щоб уникнути ситуацій з витребуванням доказів та зверненням до суду, рекомендуємо суб'єктам господарювання належним чином повідомити своїх контрагентів про настання форс-мажору через воєнний стан та воєнні дії. Як правило, процес повідомлення контрагентів про форс-мажорні обставини може бути визначено укладеним між сторонами договором, до того ж договором може бути передбачено обставини, які можуть вважатися сторонами форс-мажором, строки повідомлення про настання відповідних обставин, форму повідомлення (переважно письмова) тощо. Загалом у повідомленні потрібно вказати коротко про суть укладеного між сторонами договору, норми договору щодо форс-мажорних обставин (якщо такі є), які пункти договору порушено у зв'язку з настанням форс-мажору, самі обставини, через які об'єктивно неможливо виконати зобов'язання, та їх тлумачення (у нашому випадку – довести причинно-наслідковий зв'язок між воєнним станом та неможливістю виконання суб'єктом господарювання зобов'язання). Просте надсилання листа ТПП України, який було офіційно опубліковано на сайті ТПП України 28 лютого 2022 року, не буде достатнім доказом того, що визнана ТПП України агресія рф проти України дійсно є для суб'єктів господарювання форс-мажором.

Наголошуємо, що в кожному конкретному випадку потрібно довести, які саме обставини, пов'язані з воєнним станом, впливають на неможливість виконати зобов'язання за договором. Наприклад, здебільшого в ситуації воєнного стану та військової агресії такими обставинами можуть бути порушення логістичного зв'язку, зупинення виробництва, мобілізація працівників, руйнування підприємств або установ тощо.

За форс-мажорних обставин, які виникли через воєнний стан та війну, доведення потребує:

- факт непередбачуваності воєнних дій та військової агресії, тобто під час укладання договору сторони не могли передбачити виникнення таких обставин;
- факт неминучості, тобто в момент збройного нападу рф неможливо було уникнути введення воєнного стану;
- те, що обставини, які виникли внаслідок воєнних дій, знаходяться за межами впливу сторін зобов'язання та не залежить від них, почалися не з їх волі та не можуть завершитися за бажанням сторін;
- причинно-наслідковий зв'язок між обставинами форс-мажору та неможливістю об'єктивно виконувати зобов'язання.

Висновки. Отже, розгляд питання форс-мажорних обставин через воєнний стан та воєнні дії на території України дає змогу зробити низку висновків:

- не потребує доведення на національному рівні факт збройного конфлікту рф проти України, це є форс-мажором, який ТПП України визнано офіційно;
- у кожному конкретному випадку наявність обставин, які перешкоджають виконанню зобов'язання за договором через воєнний стан, збройну

агресію та мобілізацію, суб'єкту господарювання потрібно доводити своєму контрагенту окремо та індивідуально;

– суб'єктам господарювання слід передбачити та передбачити в майбутньому наявність положень щодо форс-мажорних обставин, зокрема через воєнний стан, воєнні дії, збройну агресію тощо, у своїх зобов'язаннях;

– форс-мажорні обставини звільняють лише від відповідальності за порушення виконання зобов'язання, проте ні в якому разі не звільняють від виконання зобов'язання та не є автоматичною підставою для припинення зобов'язання.

Варто зазначити, якщо суб'єкти господарювання мають об'єктивну можливість виконувати взяті на себе зобов'язання, їх потрібно виконувати, а не накопичувати борги, адже після припинення форс-мажорних обставин виконувати зобов'язання все одно доведеться.

Список використаних джерел

1. Про торгово-промислові палати України : Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.03.2022).
2. Регламент засвідчення торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) : рішення президії Торгово-промислової палати України від 15.07.2014 року № 40 (3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044571-14#Text> (дата звернення: 22.03.2022).
3. Продаєвич І. С. Припинення зобов'язання неможливістю його виконання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2009. 19 с.
4. Красько І. Ю. Корпоративне право. Вибрані статті. Київ, 2004. 64 с.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 22.03.2022).
6. Лист Міністерства юстиції України від 30.05.2014 року № 6602-26-14/8.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6602323-14#Text> (дата звернення: 22.03.2022).
7. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : постанова Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 22.03.2022).
8. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 22.03.2022).

References

1. Pro torhovo-promyslovi palaty Ukrainy [About Ukrainian Chamber of Commerce and Industry]: Zakon Ukrainy vid 02.12.1997 r. № 671/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 22.03.2022) [in Ukrainian].
2. Rehlament zasvidchennia torhovo-promyslovoiu palatoiu Ukrainy ta rehionalnymy torhovo-promyslovymy palatamy fors-mazhornykh obstavyn (obstavyn neperebornoi syly) [Regulations for certification by the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine and regional chambers of commerce and industry of force majeure (force majeure)]: Rishennia prezydii Torhovo-promyslovoi palaty Ukrainy vid 15.07.2014 roku № 40 (3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044571-14#Text> (data zvernennia: 22.03.2022) [in Ukrainian].
3. Prodaievych, I. S. (2009). Prypynennia zoboviazannia nemozhlyvisti yoho vykonannia [Termination of the obligation by the impossibility of its fulfillment]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03. Odesa. 19 s. [in Ukrainian].
4. Krasko, I. Yu. (2004). Korporatyvne pravo. Vybrani statti [Corporate law. Selected articles]. Kyiv. 64 s. [in Ukrainian].
5. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (data zvernennia: 22.03.2022) [in Ukrainian].

6. Lyst Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 30.05.2014 roku № 6602-26-14/8.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6602323-14#Text> (data zvernennia: 22.03.2022) [in Ukrainian].

7. Pro robotu bankivskoi systemy v period zaprovadzhennia voiennoho stanu [On the work of the banking system during martial law] : Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (data zvernennia: 22.03.2022) [in Ukrainian].

8. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [About the National Bank of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 20.05.1999 r. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (data zvernennia: 22.03.2022) [in Ukrainian].

Makarenko Oleksandr,

Doctor of Law, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3020-0658>

Makarenko Nataliia,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7772-0047>

FORCE MAJEURE CIRCUMSTANCES: PERFORMANCE OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS DURING THE PERIOD OF ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE TERRITORY OF UKRAINE

The armed conflict that broke out in our country on February 24, 2022 was officially recognized by the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine as force majeure. Since then, the life of every Ukrainian has changed radically. Small and medium-sized businesses have not escaped these changes, most of which have not yet recovered from the coronavirus pandemic. Force majeure is a circumstance due to which it is objectively impossible to fulfill the obligations undertaken earlier. The list of circumstances in which force majeure occurs, according to national law - is not exhaustive, but we will consider the force majeure that occurs due to armed aggression, martial law, hostilities, mobilization and more. According to the national legislation of our state, when concluding any transaction, in particular, a contract, the parties to such a transaction may provide for certain circumstances, which, in their opinion, due to their unpredictable nature, may be grounds for release from obligation, and subsequently from economic or civil liability. Scholars have seldom studied certain reasons, which in one way or another limit the fulfillment of certain commitments. The article deals with force majeure circumstances, in particular, such as martial law, war, military mobilization, etc., which arose for business entities due to the armed aggression of the Russian Federation on the territory of Ukraine. The article examines the procedure for notifying business entities of their counterparties regarding the impossibility of fulfilling their obligations due to force majeure. It is determined that it needs a detailed description and proof for the correct notification of the onset of force majeure. The practical situation is considered that not all circumstances due to which it is impossible to fulfill the obligations can be considered force majeure. In addition, it must be remembered that force majeure circumstances are released only from liability for violation of the fulfillment of an obligation, but in no case release from the fulfillment of an obligation and is not an automatic basis for termination of an obligation.

Key words: force majeure; martial law; armed conflict; war; military aggression; obligation; contract; responsibility; right.

Надіслано до редколегії 28.03.2022
Рекомендовано до публікації 07.04.2022

РОЗДІЛ ІІІ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК: 351.74

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-40-47>

Анісімов Кирило Ігорович,

аспірант

(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2760-0500>

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті визначено роль органів місцевого самоврядування в організації взаємодії поліції та територіальних громад. Констатовано, що реалізація правоохоронної функції є спільним завданням органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Охарактеризовано законодавчі акти, які наділяють органи місцевого самоврядування повноваженнями у сфері забезпечення публічного порядку й безпеки. Доведено, що публічну безпеку як стан захищеності інтересів особи, суспільства й держави від протиправних посягань не може бути забезпечено виключно зусиллями державного апарату. Установлено, що територіальні громади, місцеві інтереси яких репрезентуються в організаційній діяльності органів місцевого самоврядування, є суб'єктами правоохоронної діяльності, які самостійно забезпечують публічну безпеку й порядок. Розкрито зміст правоохоронної діяльності з позиції адміністративного права, що передбачає чіткий порядок адміністративно-правових відносин, які виникають у результаті дії адміністративних норм, втілення у практичну діяльність адміністративних прав і обов'язків.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування; Національна поліція; територіальні громади; правоохоронна функція; органи державної влади; публічна безпека; адміністративне право; адміністративні правовідносини; адміністративні норми; правоохоронна функція; публічний контроль; компетенція.

Постановка проблеми. Однією з головних умов успішного функціонування будь-якої соціальної системи є об'єднання зусиль та можливостей її складових елементів для досягнення загальної мети. Правоохоронна діяльність, реалізація якої є спільним завданням органів державної влади та органів місцевого самоврядування, не є винятком із цього правила.

На сьогодні прийнято цілу низку законодавчих актів, які наділяють органи місцевого самоврядування значними повноваженнями у сфері забезпечення публічного порядку й безпеки. Саме в системі місцевого самоврядування, на думку О. М. Солоненка, можна оперативніше, порівняно з органами державної влади, вирішувати питання, пов'язані з охороною громадського порядку, реалізацією прав і свобод громадян. Адже заходи, які вживають правоохоронні та інші державні органи щодо посилення боротьби зі злочинністю, не завжди, з точки зору врахування місцевих особливостей, адекватні наявній ситуації, і тому недостатньо дієві [1, с. 3].

Ситуація, коли місцеве самоврядування не є частиною державного апарату, але наділено значними повноваженнями щодо забезпечення публічної безпеки й порядку, стає цілком закономірним процесом, оскільки безпеку як стан захищеності інтересів особи, суспільства й держави від протиправних посягань, з огляду на її системну природу, не може бути забезпечено виключно зусиллями державного апарату. Саме тому територіальні громади, місцеві інтереси яких репрезентуються в організаційній діяльності органів місцевого самоврядування, є суб'єктами правоохоронної діяльності, які самостійно забезпечують публічну безпеку й порядок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі напрями діяльності органів місцевого самоврядування у процесі організації взаємодії поліції та територіальних громад проаналізовано в роботах М. М. Баймуратова, О. І. Безпалова, С. Г. Братель, В. А. Глухвері, О. В. Джафарова, Н. І. Дідика, О. С. Дніпрова, В. В. Кадали, О. Ф. Кобзар, С. В. Павленка, М. Б. Палій, М. Я. Петренка, О. В. Плахотніка, А. А. Русецького, В. В. Сокурєнка, О. М. Солоненка, В. А. Троян, І. Ю. Хомишин.

Однак, зважаючи на суттєве оновлення чинного адміністративного законодавства, спрямоване на врегулювання правовідносин щодо діяльності територіальних громад, з'ясування ролі органів місцевого самоврядування в процесі організації взаємодії останніх з органами поліції потребує нового осмислення.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі норм чинного адміністративного законодавства та практики його реалізації визначити роль органів місцевого самоврядування в організації взаємодії поліції і територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш пріоритетних напрямів діяльності органів місцевого самоврядування, у якому чітко проявляється спільний характер повноважень останніх з органами державної влади в особі правоохоронних органів, є правоохоронна діяльність.

С. Г. Братель зазначає, що правоохоронна діяльність, із позиції адміністративного права, передбачає чіткий установлений порядок адміністративно-правових відносин, які виникають у результаті дії адміністративних норм, втілення у практичну діяльність адміністративних прав та обов'язків. У правоохоронній сфері в контексті адміністративно-правового регулювання діють адміністративно-правові норми, аналогічні правовідносини, адміністративні акти реалізації прав та обов'язків [2, с. 54]. Слід наголосити, що в коментованому визначенні вчений використовує правові категорії «правоохоронна сфера» та «правоохоронна діяльність», які, на нашу думку, співвідносяться як форма та зміст.

А. А. Русецький розглядає визначення правоохоронної діяльності на регіональному рівні як практичну діяльність правоохоронних органів, спрямовану на забезпечення ефективної спільної роботи відповідних правоохоронних органів на регіональному рівні задля досягнення конкретної, чітко встановленої мети [3, с. 44].

Убачається, що автор застосовує вузький підхід до визначення правоохоронної діяльності, виокремлюючи її сутнісні характеристики, обумовлені регіональними особливостями реалізації правоохоронної функції.

Більш ґрунтовно визначає мету правоохоронної діяльності М. Б. Палій, яка переконана, що правоохоронна діяльність спрямована насамперед на виконання завдань щодо забезпечення законності та правопорядку, захисту прав і свобод людини та громадянина, охорони прав і законних інтересів державних органів та установ, недержавних організацій, трудових колективів і громадських об'єднань, боротьби зі злочинами та іншими видами правопорушень [4, с. 14]. Крім деталізації завдань правоохоронної діяльності щодо забезпечення законності в публічному управлінні, учена уточнює й об'єкти правоохорони, які включають такі складові елементи, як: а) права і свободи людини та громадянина; б) права і законні інтереси державних органів та установ; в) недержавні організації; г) трудові колективи; ґ) громадські об'єднання.

Як слушно зауважує І. Ю. Хомишин, одним із головних принципів охорони правопорядку є участь у цьому процесі представників територіальної громади. Дослідниця підкреслює, що особливої актуальності набувають уміння та навички поліцейських будувати ефективні взаємовідносини з громадськими правоохоронними формуваннями та їх окремими представниками [5, с. 6].

Висловлені твердження дають підстави для виокремлення характерної особливості реалізації правоохоронної функції публічного управління на місцевому рівні, здійснення якої відбувається в тісній взаємодії з територіальними громадами за безпосередньої організаційної ролі органів місцевого самоврядування, законодавчі підстави функціонування яких визначено в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Відповідно до статті 2 вказаного законодавчого акта, місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [6]. Інакше кажучи, місцеве самоврядування в Україні становить проголошену на конституційному рівні самостійну або ж під відповідальність самоврядних органів діяльність населення щодо вирішення питань місцевого значення, зумовлених власними інтересами або історичними особливостями соціально-економічного й політичного розвитку територій.

Місцеве самоврядування слугує дієвим механізмом реалізації народовладдя та є одним з основоположних конституційних принципів, адже народ, згідно зі ст. 5 Конституції України, як носій суверенітету та єдиного джерела влади здійснює останню безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування [7].

У науковій літературі іноді трапляються доволі дискусійні висновки щодо відсутності сучасної системи адміністративного законодавства, що регулює питання взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування [8, с. 160; 9, с. 89; 10, с. 16; 11, с. 11; 12, с. 17; 13, с. 48].

До того ж аналіз ст.ст. 26, 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дозволяє висновувати протилежне, оскільки до питань місцевого значення, серед іншого, віднесено й охорону публічного порядку та безпеки,

організацію та утримання місцевих органів правопорядку, вирішення питань про чисельність і витрати на утримання їх працівників, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, створення для них необхідних житлово-побутових умов.

Аналіз зазначених повноважень свідчить про те, що деякі з них знаходяться в одночасному спільному віданні територіальних органів Національної поліції України та органів місцевого самоврядування, у зв'язку з чим здійснити їх розмежування є вкрай складним завданням. Висловлену думку поділяє О. С. Дніпров і наголошує, що взаємодія вказаних суб'єктів могла б бути більш ефективною та впорядкованою, якби можна було б розмежувати їхні повноваження в усіх сферах громадського життя. На практиці виконати це складно, адже й органи місцевого самоврядування, і поліція виконують низку функцій як державного рівня, так і місцевого [14, с. 18]. Вирішення цього питання, на наш погляд, убачається в запровадженні на законодавчому рівні можливості укладення адміністративних договорів про співпрацю в правоохоронній сфері між органами місцевого самоврядування та органами Національної поліції України. Задля практичної реалізації вказаної пропозиції вважаємо за доцільне доповнити статтю 88 Закону України «Про Національну поліцію» частиною 3 такого змісту: «керівники територіальних органів Національної поліції укладають договори про співпрацю з органами місцевого самоврядування з метою забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку».

У найбільш повному вигляді функція взаємодії з територіальними громадами розкривається у службовій діяльності підрозділів превенції, правовий статус яких закріплено на підзаконному рівні, адже в Законі України «Про Національну поліцію» теж залишено поза увагою визначення порядку їх створення та функціонування. Наявність окресленої законодавчої прогалини також підтверджують й інші науковці. Зокрема, В. А. Глуховеря наголошує на необхідності визначення правового статусу поліції превентивної діяльності. На думку вченого, фактичне існування цього підрозділу вимагає внесення відповідних законодавчих змін у частині визначення структури Національної поліції України [15, с. 22]. З огляду на наявність указанного недоліку в законодавстві, вважаємо за доречне розглянути правоохоронні функції поліції превентивної діяльності більш докладно.

Дефініція «превенція», як стверджує Н. І. Дідик, має латинське походження та означає попередження, запобігання кримінальним правопорушенням. У праві превентивними заходами називають профілактичні та інші заходи, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням та іншим правопорушенням [16, с. 190].

Превентивна діяльність, на думку В. В. Сокурєнка, являє собою спеціальний вид діяльності уповноважених на це спеціальних органів поліції, спрямований на здійснення системи загальних та спеціальних заходів із виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, та вплив на осіб, схильних до протиправної поведінки [17, с. 71]. Очевидно, використовуючи правову дефініцію «спеціальний орган поліції», учений висловлює слушну пропозицію щодо необхідності надання спеціального статусу підрозділам превентивної діяльності з визначенням повноважень у сфері взаємодії з територіальними громадами та органами місцевого самоврядування.

Аналіз функцій Департаменту превентивної діяльності дозволив виокремити напрями його діяльності, які передбачають необхідність налагодження прямої взаємодії між територіальними органами Національної поліції України та органами місцевого самоврядування [18]. Проведений аналіз зазначених положень дає змогу констатувати, що функціональне оснащення діяльності підрозділів превентивної діяльності має зовнішнє та внутрішнє спрямування. І якщо внутрішньоорганізаційна функція реалізації таких повноважень має чітко виражене субординаційне спрямування, то зовнішньоорганізаційний напрям превентивної діяльності характеризується суто координаційними відносинами з іншими суб'єктами публічного управління, включаючи органи місцевого самоврядування.

Висновки. Отже, роль органів місцевого самоврядування в організації взаємодії поліції та територіальних громад має соціально обумовлений характер і реалізується в таких напрямках:

- визначення у взаємодії з територіальними органами Національної поліції України пріоритетних завдань щодо охорони публічного порядку й безпеки, а також планів роботи щодо реалізації правоохоронної функції;
- здійснення публічного контролю за станом охорони публічного порядку та безпеки;
- заслуховування звітів керівників територіальних органів Національної поліції України щодо рівня криміногенної обстановки на території обслуговування та стану забезпечення публічного порядку й безпеки;
- заохочення в межах компетенції працівників територіальних органів Національної поліції України, внесення пропозицій про застосування заходів дисциплінарного стягнення за порушення працівниками службової дисципліни;
- участь у фінансуванні та матеріально-технічному забезпеченні регіональних програм правоохоронної спрямованості.

Список використаних джерел

1. Солоненко О. М. Реалізація функції забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у системі місцевого самоврядування (організаційно-правові питання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2001. 19 с.
2. Братель С. Г. Правоохоронна сфера як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 52–58.
3. Русецький А. А. Адміністративно-правові форми взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів на регіональному рівні. *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 42–47.
4. Палій М. Б. Аксиологічний вимір правоохоронної діяльності як об'єкт філософсько-правового дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2015. 211 с.
5. Хомишин І. Ю. Адміністративно-правові аспекти вдосконалення співпраці ОВС та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення правопорядку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2010. 20 с.
6. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
7. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія. Харків; Дніпропетровськ : Панов, 2015. 316 с.
9. Петренко М. Я. Деякі питання організації та діяльності місцевої міліції в Україні. *Право і безпека*. 2005. № 4. С. 89–93.

10. Павленко С. В. Засоби забезпечення законності та правопорядку в діяльності органів місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04 / Класичний приватний ун-т. Запоріжжя, 2010. 19 с.
11. Баймуратов М. М. Сфера компетенції місцевого самоврядування та форми її реалізації за законодавством України. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2012. № 1. С. 9–24.
12. Плахотнік О. В. Конституційне право громадян брати участь у всеукраїнських та місцевих референдумах і його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Нац. акад. внутр. справ. К., 2010. 22 с.
13. Кадала В. В. Роль територіальних громад у забезпеченні охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 45–49.
14. Дніпров О. С. Окремі аспекти взаємодії Національної поліції з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічного порядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 16–21.
15. Глухочеря В. А. Національна поліція: стан та проблеми реформування. *Форум права*. 2016. № 5. С. 20–23.
16. Дідик Н. І. Превентивні функції в діяльності патрульної поліції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 188–194.
17. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін.; передм. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 432 с.
18. Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 27.11.2015 № 123 (у редакції наказу Національної поліції України від 01.08.2018 № 735). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 16.04.2022).

References

1. Solonenko, O. M. (2001). Realizatsiia funktsii zabezpechennia zakonnosti, pravoporiadku, okhorony prav, svobod i zakonnykh interesiv hromadian u systemi mistsevoho samovriaduvannia (orhanizatsiino-pravovi pytannia) [Implementation of the function of ensuring law and order, protection of rights, freedoms and legitimate interests of citizens in the system of local self-government (organizational and legal issues)] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K. 19 s. [in Ukrainian].
2. Bratel, S. H. (2005). Pravookhoronna sfera yak ob'ekt administratyvno-pravovoho rehuliuвання [Law enforcement as an object of administrative and legal regulation]. *Yurydychna nauka*. № 5. S. 52–58 [in Ukrainian].
3. Rusetskyi, A. A. (2018). Administratyvno-pravovi formy vzaiemodii ta koordynatsii diialnosti pravookhoronnykh orhaniv na rehionalnomu rivni [Administrative and legal forms of interaction and coordination of law enforcement agencies at the regional level]. *Yevropeiski perspektyvy*. № 3. S. 42–47 [in Ukrainian].
4. Palii, M. B. (2015). Aksiolohichniy vymir pravookhoronnoi diialnosti yak ob'ekt filosofsko-pravovoho doslidzhennia [Axiological dimension of law enforcement as an object of philosophical and legal research] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.12 / Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Lviv. 211 s. [in Ukrainian].
5. Khomyshyn, I. Yu. (2010). Administratyvno-pravovi aspekty vdoskonalennia spivpratsi OVS ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia shchodo zabezpechennia pravoporiadku [Administrative and legal aspects of improving cooperation between police and local governments to ensure law and order] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav. Lviv. 20 s. [in Ukrainian].
6. Pro mistseve samovriaduvannia : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR [On local self-government : Law of Ukraine of 21.05.1997 № 280/97-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1997. № 24. St. 170 [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
8. Kobzar, O. F. (2015). Politsiiska diialnist v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt : monohrafiia [Police activity in Ukraine: administrative and legal aspect : monograph]. Kharkiv; Dnipropetrovsk : Panov. 316 s. [in Ukrainian].

9. Petrenko, M. Ya. (2005). Deiaki pytannia orhanizatsii ta diialnosti mistsevoi militsii v Ukraini [Some issues of organization and activity of local police in Ukraine]. *Pravo i bezpeka*. № 4. S. 89–93 [in Ukrainian].

10. Pavlenko, S. V. (2010). Zasoby zabezpechennia zakonnosti ta pravoporiadku v diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Means of ensuring law and order in the activities of local governments] : avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.04 / Klasychnyi pryvatnyi un-t. Zaporizhzhia. 19 s. [in Ukrainian].

11. Baimuratov, M. M. (2012). Sfera kompetentsii mistsevoho samovriaduvannia ta formy yii realizatsii za zakonodavstvom Ukrainy [Scope of competence of local self-government and forms of its implementation under the legislation of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia*. № 1. S. 9–24 [in Ukrainian].

12. Plakhotnik, O. V. (2010). Konstytutsiine pravo hromadian braty uchast u vseukrainskykh ta mistsevykh referendumakh i yoho zabezpechennia v Ukraini [The constitutional right of citizens to participate in all-Ukrainian and local referendums and its provision in Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Nats. akad. vnutr. sprav. K. 22 s. [in Ukrainian].

13. Kadala, V. V. (2018). Rol terytorialnykh hromad u zabezpechenni okhorony prav, svobod i zakonnykh interesiv hromadian [The role of territorial communities in ensuring the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. № 2 (63). S. 45–49 [in Ukrainian].

14. Dniprov, O. S. (2018). Okremi aspekty vzaiemodii Natsionalnoi politsii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia shchodo zabezpechennia publicznego poriadku [Some aspects of the interaction of the National Police with local governments to ensure public order]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1. S. 16–21 [in Ukrainian].

15. Hlukhoveria, V. A. (2016). Natsionalna politsiia: stan ta problemy reformuvannia [National Police: status and problems of reform]. *Forum prava*. № 5. S. 20–23 [in Ukrainian].

16. Didyk, N. I. (2016). Preventyvni funktsii v diialnosti patrolnoi politsii [Preventive functions in the activities of the patrol police]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. № 2. S. 188–194 [in Ukrainian].

17. Administratyvna diialnist orhaniv politsii Ukrainy : pidruchnyk [Administrative activity of police bodies of Ukraine : textbook] / za zah. red. d-ra yuryd. nauk, dots. V. V. Sokurenka; O. I. Bezpalova, O. V. Dzhaferova, V. A. Troian ta in.; peredm. V. V. Sokurenka; MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv : KhNUVS, 2017. 432 s. [in Ukrainian].

18. Polozhennia pro Departament preventyvnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Regulations on the Department of Preventive Activities of the National Police of Ukraine] : nakaz Natsionalnoi politsii Ukrainy vid 27.11.2015 № 123 (u redaktsii nakazu Natsionalnoi politsii Ukrainy vid 01.08.2018 № 735). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

Anisimov Kyrylo,
Postgraduate Student
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2760-0500>

THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN THE ORGANIZATION OF INTERACTION BETWEEN POLICE AND LOCAL COMMUNITIES

The article defines the role of local governments in the organizing of interaction between the police and local communities. It is stated that the implementation of the law enforcement function is a common task of state authorities and local governments. Legislation that gives local governments powers in the field of public order and security is described. To date, a number of legislative acts have been adopted that give local governments significant powers in the field of public order and security. It is proved that public security as a state of protection of the interests of the individual, society and the state from unlawful encroachments cannot be ensured solely by the efforts of the state apparatus. It has been established that the territorial communities, whose local interests are represented in the organizational activities of local self-government bodies, act as subjects of law enforcement activities, independently ensuring public security and order. The content of law enforcement activity from the standpoint of administrative law is revealed, which provides a clear order of administrative-legal relations that arise as a result of administrative norms, the implementation of administrative rights and responsibilities. Local self-government serves as an effective

mechanism for the realization of democracy and is one of the fundamental constitutional principles. In its fullest form, the function of interaction with territorial communities is revealed in the service activities of prevention units. The role of local governments in organizing interaction between the police and territorial communities has been determined, which is implemented in the following areas: determining, in cooperation with the territorial bodies of the National Police of Ukraine, priority tasks for the protection of public order and security, as well as work plans for the implementation of law enforcement functions; implementation of public control over the state of protection of public order and security; listening to the reports of the heads of the territorial bodies of the National Police of Ukraine on the level of the criminogenic situation in the service area and the state of ensuring public order and security.

Key words: *local self-government bodies; National police; territorial communities; law enforcement function; state authorities; public security; administrative law; administrative legal relations; administrative norms; law enforcement function; public control; competence.*

Надіслано до редколегії 11.05.2022
Рекомендовано до публікації 20.05.2022

УДК: 345.95

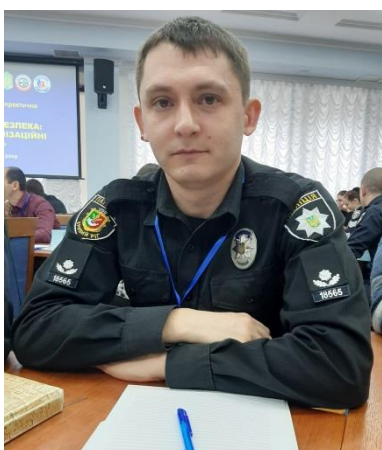
DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-48-57>

Веселов Микола Юрійович,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Нестеренко Олексій Михайлович,
доктор філософії
(Інгулецький районний суд м. Кривого Рогу
Дніпропетровської області)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9893-6936>

Маслянко Сергій Вікторович,
аспірант
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1956-117X>

ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КЕРУВАННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ У СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ

У статті акцентовано увагу на окремих проблемах правової визначеності та однакового тлумачення основних понять («керування транспортним засобом», «водій» чи «особа, яка керує транспортним засобом», «показник стану алкогольного сп'яніння»), правильне розуміння яких має принципове значення для об'єктивного та законного розгляду судами справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з керуванням транспортними засобами особами у стані алкогольного сп'яніння. Констатовано, що наявні в українському законодавстві прогалини не зовсім корелюються з принципом юридичної визначеності, що значно ускладнює об'єктивність правової кваліфікації діянь особи, яка керує транспортним засобом у стані (чи з ознаками) алкогольного сп'яніння.

Ключові слова: адміністративне правопорушення; судовий розгляд; керування транспортним засобом; стан сп'яніння; водій; особа, яка керує транспортним засобом.

Постановка проблеми. Розгляд багатьох складів адміністративних правопорушень відповідно до ст. 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) віднесено до юрисдикції судів. І навіть там, де підвідомчість справ про адміністративні правопорушення належить іншим органам (їх посадовим особам), за судами залишається право перегляду таких рішень у порядку оскарження.

Суддя зобов'язаний справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати й вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства (п. 1 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Та чи завжди чинне законодавство, зокрема ті правові акти й норми (у їх сукупності), які регулюють адміністративно-правові відносини, створює чітке уявлення про його однозначне тлумачення та послідовне правозастосування? На жаль, ні, хоча принцип юридичної визначеності є одним із суттєвих елементів засади верховенства права й запорукою справедливого правосуддя. Цей принцип має різні прояви та часто співпадає з іншими принципами законності (чіткість і передбачуваність закону, вимоги до «якості» закону). Чіткість, передбачуваність закону як регулятора суспільних відносин сприяють послідовній судовій практиці, а отже й забезпеченню належного здійснення правосуддя, зокрема під час розгляду (або перегляду) численних справ про адміністративні правопорушення [1].

Натомість є достатньо прикладів, коли недосконалість правового регулювання змушує суддів закривати провадження у справах про адміністративні правопорушення, що суттєво порушує одну з вихідних засад інституту адміністративної відповідальності – невідворотність покарання. Є факти очевидних правових казусів. Є і непереконливі чи невдалі аргументи адвокатів, які, намагаючись захистити інтереси своїх клієнтів (осіб, що притягаються до адміністративної відповідальності), лише обтяжують процес прийняття об'єктивного та правильного рішення. Завжди існує низка спірних питань, які вимагають дійсно поглибленого вивчення (теоретичного аналізу) та напрацювання єдиної практики правозастосування. Для судді прийняти рішення – означає взяти на себе відповідальність за його наслідки як для людини, так і для самого себе. А тому такий процес потребує постійного зважування та осмислення. Звісно, судді, як і всі люди, не застраховані від помилки. Задля того, щоб суддівське рішення було законним, обґрунтованим та ефективним, суддя повинен щоденно поглиблювати свої знання, зокрема слідкувати за законодавчими змінами та судовою практикою, завжди бути обізнаним із матеріалами справи, вдосконалювати свою майстерність юридичного мислення [2, с. 151–152].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цій публікації пропонуємо розглянути деякі приклади подібних проблемних питань, які виникають унаслідок недосконалості чи неповноти правового регулювання окремих правовідносин і здатні вплинути на об'єктивність правосуддя у справах про адміністративні правопорушення. До уваги взято таку категорію справ, як правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, а саме проступки, пов'язані з керуванням транспортними засобами (далі – ТЗ) у стані алкогольного сп'яніння. Раніше такі правопорушення ставали предметом наукових досліджень у працях Т. Гуржія [3], Р. Молчанова [4], І. Риндюк [5], Х. Ярмакі та Р. Пилипіва [6] тощо. Проте слід визнати, що й дотепер більшість наукових висновків та пропозицій на цю тематику переважно мають поверхневий, занадто теоретичний характер. Низка дійсно спірних зловбодених

питань, з'ясування яких має принципове значення для судової практики з розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних з керуванням ТЗ у стані сп'яніння, перебувають поза увагою науковців. Основними ж учасниками дискусій як на інтернет-сторінках, так і під час судових розглядів цих справ залишаються адвокати та судді.

Метою цієї статті є обґрунтування єдиної позиції щодо тлумачення та правової оцінки наявного визначення основних понять («керування ТЗ», «водій» чи «особа, яка керує ТЗ», «показник стану алкогольного сп'яніння»), правильне розуміння яких має принципове значення для об'єктивного та законного розгляду судами справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з керуванням ТЗ особами у стані алкогольного сп'яніння.

Виклад основного матеріалу. За статистичними даними Національної поліції України, у 2021 році в нашій державі було виявлено понад 124 тис адміністративних правопорушень, пов'язаних із керуванням ТЗ у стані сп'яніння, що становить 2,53 % від загальної кількості всіх виявлених адміністративних проступків. Відсоток прийнятих судами рішень щодо накладення адміністративних стягнень за цими матеріалами в середньому становить 58–60 % [7, с. 99]. Причинами такого стану є як об'єктивні недоліки в оформленні поліцейськими адміністративних матеріалів за ст. 130 КУпАП, так і відсутність чіткої позиції суддів щодо окремих спірних питань (юридичної визначеності у правовому регулюванні), що виникають під час правосуддя.

Як зазначається в одному з рішень Верховного Суду України, наявність усіх ознак адміністративного правопорушення є єдиною підставою для притягнення правопорушника до відповідальності. Якщо відсутня хоча б одна з ознак правопорушення, особа не може бути притягнута до відповідальності [8]. Основним складом правопорушень, передбачених у частинах 1–4 ст. 130 КУпАП, є «керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння». Відповідно, під час прийняття рішення у таких справах у судді не має виникати жодного сумніву щодо доведеності на підставі належних, допустимих та достатніх доказів обох указаних обставин.

Доцільно визначити початок «керування ТЗ». У постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 14 зауважено, що керування ТЗ слід розуміти як «виконання функцій водія під час руху такого засобу <...> незалежно від того, керує особа ТЗ, який рухається своїм ходом чи за допомогою буксирування» [9]. У більш наближеному до сьогодення рішенні Верховного Суду (у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду) – постанові від 20.02.2019 р. № 404/4467/16-а вказано, що «само по собі керування ТЗ розуміється як технічна дія водія з метою приведення ТЗ в рух, зрушення з місця і, як наслідок, переміщення його в просторі» [10]. Отже, можна погодитися, що керування ТЗ – це умисне виконання особою функцій водія шляхом учинення технічних дій для приведення ТЗ в рух та зрушення з місця, а під час руху – для зміни напрямку руху та/чи швидкості ТЗ. Наведене свідчить, що виявленню ознак правопорушення (керування ТЗ у стані сп'яніння) обов'язково має передувати факт руху цього ТЗ та його зупинення. Наприклад, постанова судді Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 20.03.2019 р. у справі № 401/3492/18 свідчить, що під час судового розгляду справи про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 130 КУпАП, захисник заперечував факт керування ТЗ його підзахисним. Із наданого підрозділом

поліції відеозапису вбачалося, що цей відеозапис починається з моменту, коли особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, стоїть біля свого автомобіля, а поліцейські відразу висловлюють йому підозру в тому, що він керував ТЗ у стані алкогольного сп'яніння і пропонують пройти огляд за допомогою приладу «Драгер». Таким чином, ураховуючи позицію сторони захисту, у судовому засіданні було встановлено, що особа, яка притягалася до адміністративної відповідальності в контексті п. 27 постанови Пленуму Верховного суду України від 23.12.2005 р. № 14 (зі змінами), не керувала ТЗ, а поліцейські під'їхали до власника цього ТЗ, коли він стояв біля свого автомобіля та не виконував функції водія, оскільки ТЗ знаходився в нерухомому стані, що вбачається з наданого поліцією відеозапису [11]. Звісно, що не доведений належним чином факт керування ТЗ нівелює всі інші докази перебування особи у стані того чи іншого виду сп'яніння.

Наступним аргументом, який намагаються використовувати адвокати на користь своїх клієнтів, що притягаються до адміністративної відповідальності, – це не дуже досконале визначення в законодавстві терміна «водій». У Правилах дорожнього руху (далі – ПДР) саме водію забороняється керувати ТЗ у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції (п. 2.9 «а»). Згідно з п. 1.10 ПДР водієм є особа, яка керує ТЗ і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування ТЗ, тимчасовий талон на право керування ТЗ) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчас керуванню ТЗ, перебуваючи безпосередньо в ТЗ [12]. Чи є наявність посвідчення водія обов'язковою умовою для визначення особи як «водія»? Чи розповсюджуються в такому разі обов'язки водія на керманічів, які не мають права керування або позбавлені його в установленому законом порядку?

Адвокат Г. Суботін в авторському блозі (в інтернет-мережі) зауважує, що таке визначення терміна «водій» у ПДР суттєво обмежує його правозастосування в контексті правопорушень, передбачених ст. 130 КУпАП, оскільки суттєво зменшує коло осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності за керування в нетверезому стані [13].

У Конвенції ООН про дорожній рух 1968 року, яку ратифіковано Указом Президії ВР УРСР № 2614-VIII від 25.04.74 р. (далі – Конвенція про дорожній рух), у п. 1 ст. 8 зазначено, що кожен ТЗ, котрий перебуває у русі, повинен мати водія. Згідно з п. «v» ч. 1 ст. 1 Конвенції про дорожній рух термін «водій» («погонич») означає будь-яку особу, яка керує ТЗ, автомобілем і т. ін. (включаючи велосипеди) чи веде по дорогах худобу, стада, упряжних, в'ючних або верхових тварин» [14]. Нагадаємо, що міжнародно-правові норми (ратифіковані Україною у встановленому порядку) порівняно з нормами національного законодавства мають пріоритетне застосування. Таким чином, будь-яка особа, яка керує ТЗ, за міжнародним правом визнається водієм, тож однаково зобов'язана виконувати обов'язки, визначені ПДР України, а тому в разі їх невиконання чи недотримання стає суб'єктом правопорушення. Зокрема, суб'єктом проступку, передбаченого ст. 130 КУпАП, може бути будь-яка особа, що досягла віку адміністративної відповідальності на момент керування ТЗ у стані сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, які знижують їх увагу та швидкість реакції, незалежно від наявності чи відсутності в неї посвідчення водія (права керування відповідним ТЗ).

Другою важливою обставиною, яка обов'язково має бути встановлена у разі кваліфікації дій водія (особи, яка керувала ТЗ) за ст. 130 КУпАП (у частині керування у стані алкогольного сп'яніння), є визначення стану алкогольного сп'яніння в такій особі.

У ст. 8 Конвенції про дорожній рух закріплено, що водій повинен контролювати свій ТЗ так, щоб завжди бути в змозі належним чином ним керувати. Він повинен бути ознайомлений з ПДР, а також з такими факторами, які можуть вплинути на його поведінку, як втома, прийом лікарських засобів і керування ТЗ у стані алкогольного сп'яніння та під впливом наркотиків. У національному законодавстві має бути передбачено спеціальні положення щодо водіння під впливом алкоголю, про допустимий законом рівень вмісту алкоголю в крові, а у відповідних випадках – у повітрі, що видихається такою особою, перевищення якого є несумісним з керуванням ТЗ. За міжнародними стандартами в усіх випадках максимальний рівень вмісту алкоголю в крові не повинен перевищувати 0,50 г чистого алкоголю на літр крові або 0,25 мг на літр повітря, що видихається. Але ці стандарти можуть змінюватися та мають бути визначеними в національному законодавстві [14].

Натомість низка правознавців (переважно адвокатів) зауважує, що українське законодавство не містить визначення стану сп'яніння або ж законодавчо закріплених обставин, під час установаження яких особа буде вважатися такою, що керує ТЗ у стані сп'яніння, як і посилання на допустиму чи недопустиму норму алкоголю в крові [13; 15]. Єдиним правовим актом, у якому встановлення стану алкогольного сп'яніння (за результатами огляду, що проводиться поліцейським з використанням спеціальних технічних засобів) прив'язується до цифрового показника – більше 0,2 проміле алкоголю в крові, є Інструкція про порядок виявлення у водіїв ТЗ ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затверджена спільним наказом МВС України та МОЗ України від 09.11.2015 р. № 1452/735 (далі – Інструкція № 1452/735) [16].

Отже, часто під час розгляду справи постає питання про те, що на законодавчому рівні в Україні не визначено допустимої кількості алкоголю в крові особи, яка керує ТЗ, а тому сторона захисту просить суд керуватися вказаними положеннями Конвенції про дорожній рух. Для вирішення цього питання необхідно з'ясувати визначення терміна «законодавство».

Термін «законодавство» досить широко використовується у правовій системі держави переважно як сукупність законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. Залежно від важливості та специфіки суспільних відносин, що регулюються, у законах цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони; в інших, передусім кодифікованих, до поняття «законодавство» включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади [17, п. 3]. Тому під час визначення допустимої кількості алкоголю в крові особи, яка керує ТЗ, слід діяти згідно з українським законодавством, зокрема із зазначеною вище Інструкцією № 1452/735, що є нормативно-правовим актом (і водночас частиною національного

законодавства України), який не суперечить ратифікованим у нашій державі міжнародним договорам.

Юридичні консультанти наполягають на тому, що відповідно до вимог Інструкції № 1452/735 визнати наявність стану алкогольного сп'яніння можна лише тоді, коли за результатами проведеного поліцейським тесту (з використанням спеціальних технічних засобів) цифровий показник є більшим за 0,2 проміле алкоголю в крові. За їх переконанням, у нормативно-правовому акті йдеться про показник «0,2 проміле алкоголю в крові», а прилади, які при цьому використовуються (газоаналізатори), досліджують рівень алкоголю в повітрі, що видихається особою, яка тестується. Тобто жодного посилення в законодавстві України на допустиму чи недопустиму норму алкоголю в повітрі, що видихається, немає [15; 18].

На нашу думку, у наведеній ситуації слід звертатися до інструкції самого приладу, який було використано під час тестування. Наприклад, у розділі 10 «Технічні дані» інструкції з експлуатації до газоаналізатора Drager Alkotes 6810 зазначено, що цей прилад вимірює вміст алкоголю в крові з використанням перевідного коефіцієнта між концентрацією спирту у видихуваному повітрі й у крові. Межі абсолютної допустимої основної похибки під час експлуатації в інтервалі діапазону вимірювань від 0 до 0,84 проміле становлять $\pm 0,042$ проміле [19]. Крім того, спеціальний технічний засіб (прилад) може використовуватися поліцією для огляду на стан сп'яніння за наявності: дозволу до застосування, наданого МОЗ України та Держспоживстандартом (п. 6 розділу I та п. 1 розділу II Інструкції № 1452/735); сертифікату відповідності; свідоцтва про перевірку робочого засобу вимірювальної техніки [16].

Висновки. Отже, можна констатувати, що наявні в українському законодавстві прогалини неповною мірою корелюються з принципом юридичної визначеності, що значно ускладнює об'єктивність правової кваліфікації діянь особи, яка керує ТЗ у стані (чи з ознаками) алкогольного сп'яніння. Розв'язання всіх зазначених у цьому дослідженні суперечностей є завданням насамперед законодавця, а не поліцейського, адвоката чи судді.

Ураховуючи навіть наявне врегулювання правових підстав та порядку притягнення до адміністративної відповідальності правопорушників за керування ТЗ у стані алкогольного сп'яніння, вважаємо, що цілком виправданим та законним буде рішення судді про застосування адміністративної санкції за відповідною частиною ст. 130 КУпАП у разі доведеності факту керування будь-якою особою, яка досягла віку адміністративної відповідальності, ТЗ у стані алкогольного сп'яніння, якщо цей стан було встановлено поліцейським із дотриманням установленної законодавством процедури проведення тесту з використанням спеціальних технічних засобів (газоаналізаторів), дозволених до застосування МОЗ України та Держспоживстандартом України, якщо цифровий показник концентрації спирту у видихуваному такою особою повітрі (з використанням перевідного коефіцієнта) є більшим за 0,242 проміле алкоголю в крові.

Звичайно, прикладів недосконалості правового регулювання окремих адміністративних правовідносин багато, але їх важко проаналізувати в межах однієї наукової статті. Навіть ті аспекти, які, на наш погляд, було з'ясовано в цьому дослідженні, не вичерпують усіх спірних питань, що виникають під час оформлення матеріалів та розгляду справи про адміністративні правопорушення, передбачені

ст. 130 КУпАП. Тому це становитиме завдання для наших **подальших наукових розвідок** за означеним напрямом.

Список використаних джерел

1. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Валківського районного суду Харківської області Токмакової А. П. : рішення Першої дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 09.06.2021 р. № 1287/1дп/15-21. URL: https://hcj.gov.ua/file/1287_09.06.2021.docx (дата звернення: 20.03.2022).

2. Денисенко Л., Сироїд О., Фадєєва І., Шаповалова О. Бути суддею (професія чи покликання). К., 2015. 216 с.

3. Гуржій Т. О. Адміністративно-правова кваліфікація порушень водіями механічних транспортних засобів правил керування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ України. К., 2004. 192 с.

4. Молчанов Р. Ю. Адміністративно-юрисдикційна діяльність патрульної поліції у сфері безпеки дорожнього руху : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / ДДУВС. Дніпро, 2018. 216 с.

5. Риндик І. І. Адміністративна відповідальність за керування транспортними засобами у стані сп'яніння в Україні та іноземних державах : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / НАВС. К., 2021. 227 с.

6. Ярмачі Х. П., Пилипів Р. М., Веселов М. Ю. Адміністративно-правове регулювання діяльності патрульної поліції щодо забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2019. 240 с.

7. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2020 році. Київ : Державна судова адміністрація України, 2021. 107 с.

8. Постанова Верховного Суду від 19.02.2020 р. у справі № 204/8036/16-а. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/196475_10-rshen-verkhovnogo-sudu-yak-potrnbno-vrakhuvati-vodyam (дата звернення: 20.03.2022).

9. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 14. Дата оновлення: 19.12.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text> (дата звернення: 20.03.2022).

10. Постанова Верховного Суду від 20.02.2019 р. у справі № 404/4467/16-а(2-іс/811/3/17). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79997722> (дата звернення: 20.03.2022).

11. Постанова судді Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 20.03.2019 р. у справі № 401/3492/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/80602634> (дата звернення: 21.03.2022).

12. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. Дата оновлення: 16.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#n17> (дата звернення: 21.03.2022).

13. Суботін Г. Стаття 130 КУпАП: визначення термінів для звинувачення за практикою ЄСПЛ. URL: <https://blog.liga.net/user/gsubbotin/article/34127> (дата звернення: 19.03.2022).

14. Конвенція про дорожній рух : міжнародний документ ООН від 08.11.1968 р.; зі змін та доповн., внесеними Європейською угодою від 01.05.1971 р., поправками від 28.09.2004 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html (дата звернення: 20.03.2022).

15. Шевченко С. М. Ви точно впевнені, що допустимий рівень алкоголю для водія 0,2 проміле? Протокол : юридичний інтернет-ресурс. URL: https://protocol.ua/ru/vi_tochno_vpevneni_shcho_dopustimiy_riven_alkogolyu_dlya_vodiya_0_2_promile/ (дата звернення: 20.03.2022).

16. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : наказ МВС України, МОЗ України від 09.11.2015 р. № 1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> (дата звернення: 20.03.2022).

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство»): рішення

Конституційного Суду України від 09.07.1998 р. № 12-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98/conv#Text> (дата звернення: 20.03.2022).

18. Скоробогатий М. Наболіла тема! Ст. 130 КУпАП. URL: https://www.facebook.com/groups/radaadvokativ/posts/2571587802942774/?comment_id=2571641246270763 (дата звернення: 19.03.2022).

19. Краткая инструкция по эксплуатации Drager 6810. URL: <http://www.ostanovkam.net/index.php/on-lajn-spravochnik/104-drager-6810-manual> (дата звернення: 22.03.2022).

References

1. Pro prytiahnnennia do dystsyplinarnoi vidpovidalnosti suddi Valkivskoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti Tokmakovoi A. P. [On bringing to disciplinary responsibility the judge of Valkiv district court of Kharkiv region Tokmakova A.P.] : rishennia Pershoi dystsyplinarnoi palaty Vyschoi rady pravosuddia vid 09.06.2021 r. № 1287/1dp/15-21. URL: https://hcj.gov.ua/file/1287_09.06.2021.docx (data zvernennia: 20.03.2022) [in Ukrainian].

2. Denysenko, L., Syroid, O., Fadieieva, I., Shapovalova, O. (2015). Buty suddeiu (profesiia chy poklykannia) [Be a judge (profession or vocation)]. K. 216 s. [in Ukrainian].

3. Hurzhii, T. O. (2004). Administratyvno-pravova kvalifikatsiia porushen vodiimy mekhanichnykh transportnykh zasobiv pravyl keruvannia [Administrative and legal qualification of violations of driving rules by drivers of motor vehicles] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. K. 192 s. [in Ukrainian].

4. Molchanov, R. Yu. (2018). Administratyvno-yurysdyktsiina diialnist patrolnoi politsii u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu [Administrative and jurisdictional activities of the patrol police in the field of road safety] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Dnipro. 216 s. [in Ukrainian].

5. Ryndyk, I. I. (2021). Administratyvna vidpovidalnist za keruvannia transportnymy zasobamy u stani spianinnia v Ukraini ta inozemnykh derzhavakh [Administrative liability for drunk driving in Ukraine and abroad] : dys. ... d-ra filosofii : 081 «Pravo». K. 227 s. [in Ukrainian].

6. Yarmaki, Kh. P., Pylypiv, R. M., Veselov, M. Yu. (2019). Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti patrolnoi politsii shchodo zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini [Administrative and legal regulation of patrol police activities to ensure road safety in Ukraine] : monohrafiia. Zhytomyr : Vyd. O. O. Yevenok. 240 s. [in Ukrainian].

7. Stan zdiisnennia pravosuddia u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia sudamy zahalnoi yurysdyktsii u 2020 rotsi [The state of administration of justice in criminal proceedings and cases of administrative offenses by courts of general jurisdiction in 2020]. Kyiv : Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy, 2021. 107 s. [in Ukrainian].

8. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 19.02.2020 r. u spravi № 204/8036/16-a [Ruling of the Supreme Court]. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/196475_10-rshen-verkhovnogo-sudu-yakpotrbno-vrakhuvati-vodyam (data zvernennia: 20.03.2022) [in Ukrainian].

9. Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva u spravakh pro deiaki zlochyny proty bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu, a takozh pro administratyvni pravoporushennia na transporti [On the practice of application by the courts of Ukraine of legislation in cases of certain crimes against road safety and transport operation, as well as on administrative offenses on transport] : postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 23.12.2005 r. № 14. Data onovlennia: 19.12.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text> (data zvernennia: 20.03.2022) [in Ukrainian].

10. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20.02.2019 r. u spravi № 404/4467/16-a(2-is/811/3/17) [Ruling of the Supreme Court]. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79997722> (data zvernennia: 20.03.2022) [in Ukrainian].

11. Postanova suddi Avtozavodskoho raionnoho sudu m. Kremenchuka Poltavskoi oblasti [Resolution of the judge of the Avtozavodsky district court of Kremenchuk, Poltava region] vid 20.03.2019 r. u spravi № 401/3492/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/80602634> (data zvernennia: 21.03.2022) [in Ukrainian].

12. Pro Pravyla dorozhnoho rukhu [About traffic rules] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.10.2001 r. № 1306. Data onovlennia: 16.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#n17> (data zvernennia: 21.03.2022) [in Ukrainian].

13. Subotin, H. Stattia 130 KUpAP: vyznachennia terminiv dlia zvyuvachennia za praktykoiu YeSPL [Article 130 of the Code of Administrative Offenses: setting deadlines for prosecution in

accordance with the case law of the European Court of Human Rights]. URL: <https://blog.liga.net/user/gsubbotin/article/34127> (data zvernennia: 19.03.2022) [in Ukrainian].

14. Konventsiia pro dorozhnii rukh [Convention on Road Traffic] : mizhnarodnyi dokument OON vid 08.11.1968 r.; zi zmin. ta dopovn., vnesenymy Yevropeiskoiu uhodoiu vid 01.05.1971 r., popravkamy vid 28.09.2004 r. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU70K01U.html (data zvernennia: 20.03.2022) [in Ukrainian].

15. Shevchenko, S. M. Vy tochno vpevneni, shcho dopustymyi riven alkoholiu dlia vodiia 0,2 promile? [Are you sure that the permissible alcohol level for a driver is 0.2 ppm?]. *Protokol* : yurydychnyi internet-resurs. URL: https://protocol.ua/ru/vi_tochno_vpevneni_shcho_dopustimiy_riven_alkogolyu_dlya_vodiya_0_2_promile/ (data zvernennia: 20.03.2022) [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vyavlennia u vodiiv transportnykh zasobiv oznak alkoholnoho, narkotychnoho chy inshoho spianinnia abo perebuвання pid vplyvom likarskykh preparativ, shcho znyzhuiut uvahu ta shvydkist reaktsii [On approval of the Instruction on the procedure for detecting signs of alcohol, drug or other intoxication in drivers of vehicles or being under the influence of drugs that reduce attention and speed of reaction] : nakaz MVS Ukrainy, MOZ Ukrainy vid 09.11.2015 r. № 1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> (data zvernennia: 20.03.2022) [in Ukrainian].

17. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam Kyivskoi miskoi rady profesiinykh spilok shchodo ofitsiinoho tlumachennia chastyny tretoi statti 21 Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainy (sprava pro tlumachennia termina «zakonodavstvo») [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional appeal of the Kyiv City Council of Trade Unions on the official interpretation of part three of Article 21 of the Labor Code of Ukraine (case on the interpretation of the term «legislation»)] : rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 09.07.1998 r. № 12-rp/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98/conv#Text> (data zvernennia: 20.03.2022) [in Ukrainian].

18. Skorobohatyi, M. Nabolila tema! St. 130 KUPAP [The topic hurt! Article 130 of the Code of Administrative Offenses]. URL: https://www.facebook.com/groups/radaadvokativ/posts/2571587802942774/?comment_id=2571641246270763 (data zvernennia: 19.03.2022) [in Ukrainian].

19. Kratkaja instrukcija po jekspluatacii Drager 6810 [Brief instruction manual Drager 6810]. URL: <http://www.ostanovkam.net/index.php/on-lajn-spravochnik/104-drager-6810-manual> (data zvernennia: 22.03.2022) [in Russian].

Veslov Mykola,

Doctor of Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Nesterenko Oleksii,

PhD

(Ingulets District Court of Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk Region)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9893-6936>

Maslianko Serhii,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1956-117X>

**PROBLEMS OF LEGAL CERTAINTY IN CONSIDERATION BY THE COURTS
OF CASES ON ADMINISTRATIVE OFFENSES RELATED TO THE DRIVING
OF VEHICLES AND MATERIALS**

A judge is obliged to consider and decide court cases fairly, impartially and in a timely manner in accordance with the law, in compliance with the principles and rules of procedure. But does the current legislation, in particular those legal acts and norms (in their entirety) that regulate administrative and legal relations, create a clear idea of its unambiguous interpretation and consistent law enforcement? The article focuses on certain problems of legal certainty and uniform interpretation of the basic concepts ("driving a vehicle", "driver" or "person driving a vehicle", "indicator of intoxication"), the correct understanding of which is of fundamental importance for effective and lawful

consideration by courts of cases of administrative offenses related to driving under the influence of alcohol. It is stated that the gaps in the Ukrainian legislation do not completely correlate with the principle of legal certainty, which significantly complicates the objectivity of the legal qualification of the actions of a person driving a vehicle in a state (or with signs) of alcohol intoxication. It is concluded that the judge's decision to apply an administrative sanction under the relevant part of Article 130 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine in case of proof of driving any person who has reached the age of administrative liability for a vehicle under the influence of alcohol is quite justified and lawful, if this condition was established by a police officer in accordance with the statutory test procedure using special technical means (gas analyzers) approved for use in Ukraine, if the digital concentration of alcohol in the air exhaled by such a person (using a transfer factor) is greater than 0.242 ppm blood alcohol. Of course, examples of the imperfection of legal regulation of individual administrative legal relations are many, but it is difficult to analyze them within one scientific article. Even those aspects that, in our opinion, it was found out in this study, do not exhaust all controversial issues arising during the registration of materials and consideration of the case on administrative offenses provided by Article 130 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine.

Key words: *administrative offense; proceedings; driving a vehicle; state of intoxication; driver; person driving the vehicle.*

Надіслано до редколегії 27.03.2022
Рекомендовано до публікації 10.04.2022

УДК: 336.13

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-58-63>

Гапонюк Ольга Іванівна,

кандидат економічних наук, доцент

(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5178-8876>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто підхід до визначення сутності фінансового сектору та умов його формування. Окреслено умови функціонування фінансового сектору. Зосереджено увагу на аналізі сучасного стану фінансового сектору України, порівняльній характеристиці його підсистем, зокрема фінансових посередників. Визначено, що, на відміну від попередніх років, коли саме банки були локомотивами посередницьких операцій на фінансовому ринку, поступово нового значення набуває діяльність небанківських (парабанківських) фінансово-кредитних установ.

Ключові слова: фінансова система; фінансовий сектор; фінансові установи; банківські фінансові установи; небанківські (парабанківські) фінансові установи.

Постановка проблеми. Нині одним із головних питань будь-якої держави є дослідження реалізації засад функціонування її фінансового сектору. Для того, щоб ґрунтовніше здійснити дослідження цього питання, необхідно насамперед дослідити сутність фінансового сектору та його інституційного становлення в умовах сучасного стану розвитку економіки країни. Посилена активізація інтеграційних процесів в умовах розвитку міжнародної економіки та, зокрема, національної економіки потребує більш детального і глибокого вирішення питань, пов'язаних з особливостями функціонування фінансового сектору та його підсистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження стали наукові доробки вчених щодо становлення, визначення і функціонування фінансового сектору. Зокрема, використовувалися роботи таких науковців, як Ф. Алена, К. Кищенко, О. Малютіна, В. Міщенко та інші.

Однак, попри наявність великої кількості досліджень щодо визначення умов становлення і функціонування фінансового сектору України та його підсистем, це питання залишається досить актуальним, адже реалізація властивостей фінансового сектору країни впливає на фінансове забезпечення різних сфер суспільного життя, а також на стабільний рівень розвитку економіки держави загалом.

Метою статті є визначення сучасного стану фінансового сектору України та окреслення особливостей його функціонування.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий сектор – це одна з найважливіших сфер національної економіки, де відбувається формування і розподіл фінансових ресурсів та послуг, пов'язаних із діяльністю фінансових установ [1]. Поняття

«фінансовий сектор» застосовують як узагальнювальне для позначення сукупності всіх організацій, головною метою діяльності яких є фінансове посередництво (банківська система, до складу якої входять органи грошово-кредитного регулювання, грошово-депозитні банки та інші фінансові установи, що включають пенсійні фонди, страхові компанії, взаємні фонди, кредитні спілки) [2]. Фінансовий сектор характеризують також як сукупність механізмів, що опосередковують функціонування реального сектору, та елементів, які обслуговують виключно інтереси капіталу [3].

Фінансовий сектор є цілеспрямованою самоорганізуючою підсистемою фінансової системи і являє собою сукупність фінансових інститутів, що здійснюють операції з надання фінансових послуг і пов'язані з іншими секторами економіки [4]. Такі інститути, на думку І. Школьника та А. Семенова, виконують функції мобілізації заощаджень, управління ризиками й борговими зобов'язаннями, надання прозорого інформаційного поля, проведення моніторингу фінансових операцій, здійснення корпоративного контролю, забезпечення спеціалізації надання фінансових послуг [5].

Таким чином, фінансовий сектор можна визначити як сферу, де відбувається формування і розподіл фінансових ресурсів та послуг, що пов'язані з діяльністю фінансових інститутів, котрі здійснюють операції з надання фінансових послуг і пов'язані з іншими секторами економіки.

Інститути фінансової системи наділені загальними властивостями фінансів як економічної категорії, але через свою специфіку по-різному впливають на соціально-економічні процеси, водночас взаємодіючи між собою. Кожен з інститутів фінансової системи концентрує специфічні фінансові відносини, за допомогою яких утворюються і використовуються відповідні види грошових фондів (доходів) з метою задоволення різних за своїм змістом і масштабами суспільних потреб [6].

Однією з основних характеристик розвитку фінансового сектору та успішного прояву його функціонування є розвинута система фінансових посередників (банки та небанківські фінансові установи), які забезпечують функціонування ринку фінансових послуг.

Розвиток фінансового сектору, підприємництва та конкурентного середовища в країні призводить до перебудови всіх складових фінансового ринку, зокрема ринку фінансових послуг. Незважаючи на те, що впродовж останніх років саме банки були локомотивами впровадження передових технологій посередницьких операцій на фінансовому ринку, завойовуючи довіру як кредиторів, так і позичальників (у таблиці 1 наведено динаміку діяльності фінансових установ в Україні за 2018–2021 рр.; дані на початок року), поступово нового значення набуває діяльність фінансових посередників, передусім небанківських фінансових інститутів (фінансово-кредитних установ), які задовольняють потреби економічних суб'єктів через надання широкого спектру вузькоспеціалізованих фінансових послуг.

У національному законодавстві термін «небанківська фінансово-кредитна установа» використано в багатьох нормативних актах, але в жодному з них немає однозначного визначення цього поняття. У різних нормативно-правових актах зазначено, що небанківська фінансова установа – це:

- 1) юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України;

2) юридична особа, яка внесена до відповідного державного реєстру фінансових установ та отримала згідно із законодавством України право здійснювати переказ коштів у національній та іноземній валютах;

3) юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та внесена до Державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством України [8].

Таблиця 1

Динаміка діяльності фінансових установ в Україні за 2018–2021 рр.

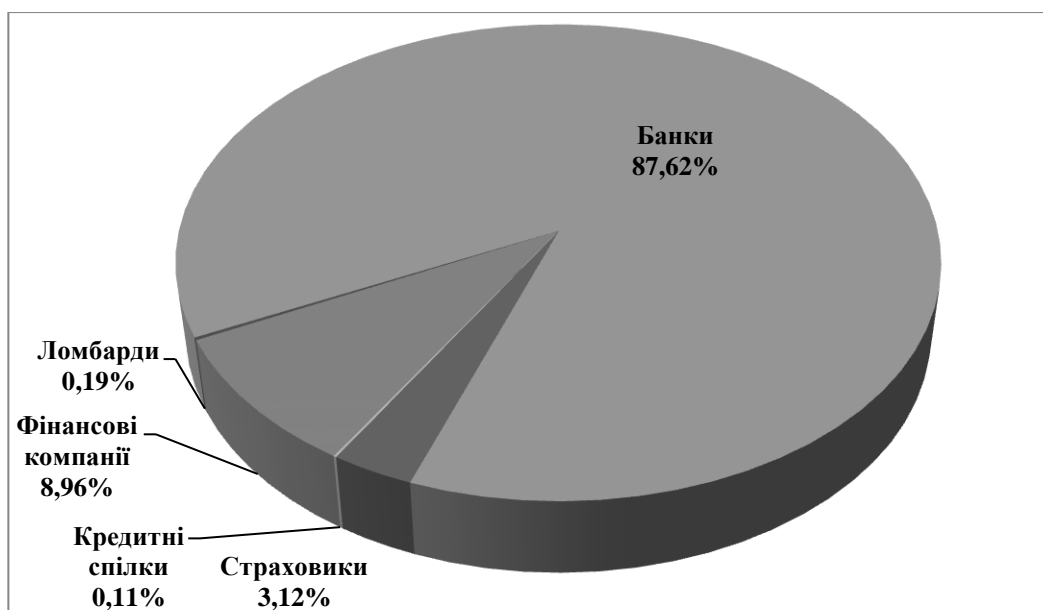
Фінансові установи	Показники	2018	2019	2020	2021
Страховики	Активи, млн грн	57381,0	63493,0	63866,0	64920,0
	Темп приросту, %		10,7	0,6	1,7
	Кількість компаній	294	281	233	210
	Темп приросту, %		-4,4	-17,1	-9,9
Кредитні спілки	Активи, млн грн	2170,0	2218,0	2510,0	2317,0
	Темп приросту, %		2,2	13,2	-7,7
	Кількість компаній	387	358	337	322
	Темп приросту, %		-7,5	-5,9	-4,5
Фінансові компанії	Активи, млн грн	107534,0	125322,0	162197,0	186501,0
	Темп приросту, %		16,5	29,4	15,0
	Кількість компаній	677	940	986	960
	Темп приросту, %		38,8	4,9	-2,6
Ломбарди	Активи, млн грн	3764,0	3721,0	4265,0	3867,0
	Темп приросту, %		-1,1	14,6	-9,3
	Кількість компаній	415	359	324	302
	Темп приросту, %		-13,5	-9,7	-6,8
Банки	Активи, млн грн	1333831,0	1359703,0	1493298,0	1822814,0
	Темп приросту, %		1,9	9,8	22,1
	Кількість компаній	82	77	75	73
	Темп приросту, %		-6,1	-2,6	-2,7

*Розраховано автором за даними офіційного сайту Національного банку України [7].

Проаналізувавши різні визначення небанківських фінансових організацій, а також керуючись постановою Правління Національного банку України № 57 від 26.02.2013 та нормативними актами Національного банку України, небанківська фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до законодавства надає одну чи кілька фінансових послуг та внесена до Державного реєстру фінансових установ у встановленому законодавством України порядку. Причому законодавець чітко визначає перелік таких установ, а саме: кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального

пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди й компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Небанківські фінансові установи, які є учасниками банківської групи, підлягають нагляду з боку Національного банку України в межах нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі відповідно до Закону України про банки та банківську діяльність. За підсумками 2020 року небанківські фінансові установи, попри кризу, пов'язану з коронавірусом, наростили обсяги операцій. Майже всі сегменти зафіксували суттєві, а окремі – рекордні показники прибутковості. Лише кредитні спілки отримали збитки внаслідок формування резервів під кредитні втрати. На рисунку 1 наведено структуру фінансового сектору України станом на 01.01.2021 р.

Рис. 1. Структура фінансового сектору України за обсягами активів на 01.01.2021 р. [7]

Розвиток небанківського фінансового посередництва в Україні свідчить, що небанківські фінансові установи, незважаючи на суттєве відставання за обсягами активів від банківського сектору, можуть ефективно накопичувати та перерозподіляти фінансові ресурси на потреби економіки. Це обумовлює зростання конкурентоспроможності окремих небанківських фінансових посередників, що охоплюють максимальну кількість споживачів на різних рівнях економічної діяльності. Ці інститути істотно потіснили банки в акумуляції заощаджень населення і стали важливими постачальниками позикового капіталу.

Висновки. Отже, стабільність фінансового сектору вимагає функціонування ефективного ринку фінансових послуг, ключовим завданням якого є об'єднання різних форм мобілізації, акумуляції та перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів у сферу інвестиційної діяльності. Ринкові реформи та необхідність формування адекватних сьогоденню інституційних основ регульованої ринкової економіки в Україні визначають доцільність подальшого ефективного та результативного розвитку всієї сукупності фінансового сектору держави.

Список використаних джерел

1. Проект Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 року. URL: www.ufin.com.ua/konceptia/002.docndei.me.gov.ua/downloads/strategy.pdf (дата звернення: 12.04.2022).
2. Міщенко С. В. Формування ефективної структури фінансового сектору України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. К., 2009. 246 с.
3. Левина И. К вопросу о соотношении реального и финансового секторов. *Вопросы экономики*. 2006. № 9. С. 83–103.
4. Дяченко Ю. Ю. Реструктуризація фінансового сектору в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. К., 2010. 19 с.
5. Школьник І. О., Семенов А. Ю. Фінансовий сектор України: теоретичний аналіз економічної дефініції. *Вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 1 (34). С. 31–36.
6. Нестеренко А. С. Визначення «фінансової системи» та її структурний склад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6–3. Т. 1. С. 72–75.
7. Ринок небанківських фінансових установ зріс за підсумками 2020 року, більшість сегментів отримали прибуток – Огляд небанківського фінсектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rinok-nebankivskih-finansovih-ustanov-zris-za-pidsumkami-2020-roku-bilshist-segmentiv-otrimali-pributok--oglyadnebankivskogo-finsektoru> (дата звернення: 14.04.2022).
8. Словник законодавчих термінів. Небанківська фінансова установа. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.7230.0> (дата звернення: 14.04.2022).

References

1. Proiect Stratehiyi rozvytku finansovoho sektoru Ukrayiny do 2015 roku [Draft Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2015]. URL: www.ufin.com.ua/konceptia/002.docndei.me.gov.ua/downloads/strategy.pdf (data zvernennia: 12.04.2022) [in Ukrainian].
2. Mishchenko, S. V. (2009). Formuvannia efektyvnoi struktury finansovoho sektoru Ukrayiny : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08 [Formation of an effective structure of the financial sector of Ukraine]. Kyiv. 246 s. [in Ukrainian].
3. Levina, I. (2006). K voprosu o sootnoshenii real'nogo i finansovogo sektorov [On the question of the relationship between the real and financial sectors]. *Voprosy ekonomiki*. № 9. S. 83–103 [in Russian].
4. Diachenko, Yu. Yu. (2010). Restrukturyzatsiia finansovoho sektoru v Ukraini [Restructuring of the financial sector in Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01. K. 19 s. [in Ukrainian].
5. Shkolnyk, I. O., Semenov, A. Yu. (2013). Finansovyi sektor Ukrainy: teoretychnyi analiz ekonomichnoi definitysii [Financial sector of Ukraine: theoretical analysis of economic definition]. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*. № 1 (34). S. 31–36 [in Ukrainian].
6. Nesterenko, A. S. (2013). Vyznachennya «finansovoyi systemy» ta yiyi strukturnyy sklad [Definition of "financial system" and its structural composition]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria: Yurysprudentsiia*. № 6-3. T. 1. S. 72–75 [in Ukrainian].
7. Rynok nebankivs'kykh finansovykh ustanov zris za pidsumkamy 2020 roku, bil'shist' sehmentiv otrymaly prybutok – Ohlyad nebankivs'koho finsektoru. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rinok-nebankivskih-finansovih-ustanov-zris-za-pidsumkami-2020-roku-bilshist-segmentiv-otrimali-pributok--oglyadnebankivskogo-finsektoru> (data zvernennia: 14.04.2022) [in Ukrainian].
8. Slovyk zakonodavchyykh terminiv. Nebankivs'ka finansova ustanova: URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.7230.0> (data zvernennia: 14.04.2022) [in Ukrainian].

Gaponiuk Olga,

PhD of Economy, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5178-8876>

CONCEPTUAL PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SECTOR OF UKRAINE

The article considers the approach to determining the essence of the financial sector and the conditions of its formation. Thus, the financial sector can be defined as an area where the formation and distribution of financial resources and services related to the activities of financial institutions engaged in financial services and related to

other sectors of the economy. The conditions of functioning of the financial sector are outlined. Thus, it is stated that one of the main characteristics of the development of the financial sector and the successful manifestation of its functioning is a developed system of financial intermediaries (banks and non-bank financial institutions) that ensure the functioning of the financial services market. The author focuses on the analysis of the current state of the financial sector of Ukraine, comparative characteristics of its subsystems, in particular financial intermediaries. It is determined that parabanking financial institutions. As a result of the analysis of definitions of non-banking financial institutions, as well as guided by the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine № 57 of 26.02.2013, and regulations of the National Bank of Ukraine, it is stated that non-banking financial institution is a legal entity, financial services and which is entered into the State Register of Financial Institutions in the manner prescribed by the legislation of Ukraine. Moreover, the legislator clearly defines the list of such institutions, namely: credit unions, pawnshops, leasing companies, trust companies, insurance companies, funded pension institutions, investment funds and companies and other legal entities whose exclusive activity is the provision of financial services. The development of non-banking financial intermediation in Ukraine has shown that, despite the significant lag in terms of assets from the banking sector, non-banking financial institutions can effectively accumulate and redistribute financial resources to the needs of the economy.

Key words: *financial system; financial sector; financial institutions; banking financial institutions; non-banking (parabanking) financial institutions.*

Надіслано до редколегії 29.04.2022
Рекомендовано до публікації 11.05.2022

УДК: 351.741

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-64-70>

Дронік Дмитро Сергійович,
аспірант

*(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4704-7565>

НАПРЯМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

На основі аналізу чинного законодавства, сучасних наукових досліджень запропоновано визначення поняття «напрями адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції». Викладено авторське бачення щодо переліку напрямів, які характеризують адміністративну поліцейську діяльність патрульної поліції на сучасному етапі її розвитку. Наголошено на тому, що виконання повноважень патрульної поліції в межах певного напрямку адміністративної поліцейської діяльності може одночасно стосуватися здійснення декількох функцій патрульної поліції, що обумовлюється специфікою поставленої мети, яка реалізується.

Ключові слова: поліція; патрульна поліція; поліцейська діяльність; функції; напрями діяльності.

Постановка проблеми. Як зазначається в юридичній літературі, функції поліції слід тлумачити як систему напрямів діяльності поліцейських органів, реалізація яких направлена на досягнення цілей та завдань, що покладаються на цю спеціалізовану інституцію виконавчо-розпорядчої влади [1, с. 20]. Функції діяльності патрульної поліції варто розуміти як обумовлені метою основні напрями її діяльності в процесі вирішення завдань, що покладаються на вказані підрозділи. Серед функцій діяльності патрульної поліції можна виділити такі: публічно-сервісна функція, превентивна функція, юрисдикційна функція, функція забезпечення безпеки дорожнього руху, дозвільна функція [2, с. 102]. Отже, функції патрульної поліції розкриваються через систему напрямів її адміністративної поліцейської діяльності, які характеризують її зовнішньоорганізаційну складову, саме тому їх розуміння має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

Крім того, актуальність дослідження зумовлюється відсутністю законодавчої диференціації адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції за напрямами, що, на нашу думку, унеможливило системність її адміністративно-правового забезпечення для підвищення дієвості механізму функціонування зазначеного підрозділу поліції, вироблення комплексу управлінських рішень, спрямованих на його вдосконалення за відповідними напрямами з урахуванням актуальних завдань поліцейської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що в сучасній адміністративно-правовій доктрині наявні спеціалізовані

дослідження, присвячені різним аспектам діяльності патрульної поліції, серед яких роботи М. Ю. Веселова, Т. О. Гуржія, Р. М. Пилипів, А. О. Собакаря, Н. Д. Туза, А. В. Червінчука та інших. Однак питання визначення напрямів адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції розглянуто в них фрагментарно, що ще раз підтверджує актуальність запропонованої статті.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формування цілісного узгодженого розуміння напрямів адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції на сучасному етапі розвитку Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглядати характеристику напрямів діяльності патрульної поліції, необхідно внести певну термінологічну визначеність щодо використання термінів «напрямок діяльності» і «напрямок діяльності». Як справедливо зазначається в науковій літературі, розмежування «понять має важливе теоретичне і практичне значення, яке полягає в збагаченні й створенні логічно послідовного поняттєво-категорійного апарату теорії адміністративної діяльності, удосконаленні методологічної бази подальших наукових досліджень, а також у забезпеченні високої якості законодавчих актів, що сприятиме підвищенню ефективності застосування їх норм» [3, с. 87].

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що під час характеристики діяльності різних органів публічного адміністрування вчені рівнозначно використовують обидва названі терміни, що, на наш погляд, є помилковим. Це пояснюється тим, що сучасні словники української мови вважають ці два слова семантично тотожними. Проте в останні роки помітною стала тенденція до стилістичного їх розрізнення насамперед у переносному значенні: коли мова йде про шлях розвитку, ідейну спрямованість, суспільний, літературний рух, течію, вживають слово «напрямок», а не «напрямок» [4, с. 133–134]. Отже, щодо діяльності органів публічного адміністрування із семантичної точки зору правильним є вживання саме терміна «напрямок діяльності», ним і будемо оперувати.

Розглядаючи суб'єкти публічного адміністрування, Т. О. Гуржій зазначає, що вони провадять специфічні напрями діяльності, відповідно до своїх функцій, статусу, компетенції [5, с. 241]. Наприклад, О. Ф. Кобзар зазначає, що правоохоронна діяльність є багатоманітною та проявляється через різні напрями функціонування вповноважених на те органів державної влади, що мають відповідну компетенцію. Тому автор підтримує думку науковців, які вважають, що до системи правоохоронної діяльності, окрім суб'єктів та об'єктів, слід включати ще й напрями її здійснення. До того ж він звертає увагу на те, що напрями реалізації правоохоронної діяльності комплексно містять у собі завдання, функції її суб'єктів, а також форми, засоби та методи її практичної реалізації [1, с. 39]. З огляду на викладене, цілком справедливим буде твердження про те, що саме в напрямках розкривається специфічність діяльності певного суб'єкта, не виключенням є і діяльність патрульної поліції. Проте на сьогодні напрями адміністративної поліцейської діяльності в положеннях чинного законодавства чітко не визначено. Незважаючи на те, що в Положенні про патрульну службу Міністерства внутрішніх справ України, яке, як уже нами зазначалося [6, с. 104], не позбавлене недоліків, і наголошується на визначенні основних напрямів організації роботи, по суті, його норми не дають цілісного уявлення про розуміння напрямів адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції.

Аналіз наукових доробок учених свідчить про відсутність однаковості позицій щодо визначення поняття «напрями адміністративної діяльності поліції». Переважна більшість науковців оперує цим терміном, не надаючи його визначення [7, с. 217–221; 8, с. 16–17; 9, с. 18–19], лише зазначаючи різновиди напрямів.

Так, О. Л. Соколенко, досліджуючи напрямки правоохоронної діяльності, відносить до них: попередження правопорушень, виявлення правопорушень, припинення правопорушень, розкриття правопорушень, розслідування правопорушень, притягнення до юридичної відповідальності правопорушників, виконання заходів юридичної відповідальності. У правоохоронній діяльності за функціональним критерієм виділяються попереджувальний, охоронний (захисний), регулятивний і контрольно-наглядовий напрямки. Правоохоронна діяльність за суб'єктно-об'єктним критерієм складається з таких напрямків: попередження правопорушень; охорона громадського порядку, громадської безпеки і власності; оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність; контрольно-наглядова діяльність; досудове розслідування в кримінальних справах та адміністративне провадження; правосуддя; виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів; надання правової допомоги [10, с. 72]. На нашу думку, виокремлення напрямів за суб'єктно-об'єктним критерієм є більш змістовно наповненим, ураховуючи специфіку діяльності правоохоронних органів, а окремі з виділених авторкою напрямів є цілком прийнятними і для патрульної поліції.

Схвальної оцінки заслуговує позиція О. М. Головка, який, здійснюючи комплексний аналіз адміністративної діяльності дільничних офіцерів поліції, зазначає: «Напрями адміністративної діяльності – це складники адміністративної функції, яка характеризується не тільки певними предметом, завданнями, повноваженнями і правовими засобами, а й певною її організацією, яка регламентується у відомчих нормативно-правових актах. Отже, напрями адміністративної діяльності дільничних офіцерів поліції – це узагальнені види їх адміністративної діяльності, що мають певну специфіку, яка розкривається через особливі повноваження, адміністративно-правові засоби та організацію їх діяльності» [3, с. 87].

Д. В. Белих, А. О. Собакар, досліджуючи адміністративну діяльність Державної автомобільної інспекції МВС України, альтернативу якій склала створена сучасна система патрульної поліції, напрями адміністративної діяльності виділяє з урахуванням її розподілу за напрямами впливу на внутрішньоорганізаційну та зовнішню, у якій ним виділено три основні напрями: адміністративно-наглядову, адміністративно-юрисдикційну та профілактичну діяльність [11, с. 152].

Х. П. Ярмакі, Р. М. Пилипів, М. Ю. Веселов у своєму монографічному дослідженні розглядають лише напрями діяльності патрульної поліції щодо забезпечення безпеки дорожнього руху, виокремлюючи серед них тільки профілактичну діяльність патрульної поліції [12, с. 60–78] та адміністративно-юрисдикційну діяльність патрульної поліції [12, с. 98–127]. Зауважимо, що наявність у діяльності патрульної поліції такого напрямку, як превентивна (профілактична) робота, на нашу думку, є беззаперечною, що підтверджується позицією й інших науковців [13, с. 26], так само як і адміністративно-юрисдикційної діяльності [14, с. 54]. Така позиція вказаних науковців, на наш погляд, обумовлена наявністю усталеного підходу щодо профільності патрульної поліції саме у сфері забезпечення

безпеки дорожнього руху, проте аналіз правозастосовної діяльності зазначеного підрозділу свідчить про те, що його діяльність у цій сфері не обмежується лише названими напрямками, серед яких можна виділити й такий напрям, як нагляд за дорожнім рухом, контроль за технічним станом доріг, контроль за організацією перевезень, контроль за технічним станом автотранспорту тощо.

Автори підручника «Поліцейська діяльність» стверджують, що на основі завдань та функцій патрульної поліції доцільно виокремити такі напрями адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції:

- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- контроль за технічним станом автотранспорту;
- обліково-аналітична діяльність;
- превентивна (профілактична) діяльність;
- адміністративно-юрисдикційна діяльність;
- публічно-сервісна діяльність;
- нормотворча діяльність;
- участь у заходах з охорони публічної безпеки й порядку [15, с. 285–286].

Частково погоджуємося з такою позицією поважних учених, оскільки забезпечення безпеки дорожнього руху та публічно-сервісну діяльність більш правильно визначати як функції діяльності патрульної поліції, у межах яких реалізуються певні напрями її діяльності за об'єктним критерієм. Крім того, помилковим, на нашу думку, є виділення такого напрямку, як нормотворча діяльність, оскільки патрульна поліція не є суб'єктом нормотворення, а лише може виступати суб'єктом нормотворчої ініціативи шляхом подання до компетентних органів пропозицій щодо доцільності прийняття нормативно-правових актів чи внесення змін до чинних норм з питань діяльності патрульної поліції.

Узагальнюючи напрацювання в сучасній адміністративно-правовій доктрині, положення чинних нормативно-правових актів щодо напрямів адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції, вважаємо за необхідне висловити авторську позицію щодо їх виокремлення. Убачаємо, що на сьогодні до напрямів адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції доцільно віднести такі:

- нагляд за дорожнім рухом;
- контроль за технічним станом транспортних засобів;
- контроль за організацією перевезень;
- контроль за технічним станом доріг;
- превентивна (профілактична) діяльність;
- адміністративно-юрисдикційна діяльність;
- діяльність із забезпечення публічної безпеки й порядку;
- надання адміністративних послуг;
- обліково-аналітична діяльність;
- співпраця з органами державної влади, місцевого самоврядування та населенням на засадах партнерства.

Наголосимо, що виконання повноважень патрульної поліції в межах певного напрямку адміністративної поліцейської діяльності може одночасно стосуватися реалізації декількох функцій патрульної поліції, що обумовлюється специфікою поставленої мети. Наприклад, такий напрям, як обліково-аналітична діяльність може стосуватися здійснення превентивної функції, якщо реалізовані повноваження спрямовані на виявлення причин та умов, що сприяють учиненню правопорушень;

юрисдикційної функції, якщо забезпечується моніторинг та аналіз якості оформлення працівниками патрульної поліції матеріалів у справах про адміністративні правопорушення; функції забезпечення безпеки дорожнього руху, якщо результати обліково-аналітичної діяльності спрямовані на підвищення її безпеки тощо.

Висновки. Отже, діяльність патрульної поліції на сучасному етапі розвитку поліцейської системи України є багатогранною і різноплановою, характеризується реалізацією переважної більшості напрямів діяльності поліції в цілому – так званих універсальних напрямів поліцейської діяльності, а також комплексом специфічних напрямів, властивих лише діяльності зазначених підрозділів. Напрями адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції створюють тріаду структурних елементів «функції – напрями – повноваження», що характеризує адміністративно-правовий статус зазначених структурних підрозділів Національної поліції України.

Викладені міркування дають змогу зробити висновок, що напрями адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції – це складники функцій, що реалізуються цими підрозділами, у межах яких виконуються нормативно визначені повноваження із застосуванням певних форм та методів діяльності. На нашу думку, саме з урахуванням наведених вище напрямів адміністративної поліцейської діяльності патрульної поліції повинно здійснюватися планування роботи зазначених підрозділів, а також оцінка ефективності їхньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.
2. Дронік Д. С. Завдання та функції патрульної поліції як структурного підрозділу Національної поліції України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 98–103.
3. Головков О. М. Адміністративна діяльність дільничних офіцерів поліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2019. 227 с.
4. Чак Є. Д. Чи правильно ми говоримо? Київ: Освіта, 1997. 240 с.
5. Гуржій Т. О. Державна політика безпеки дорожнього руху – теоретико-правові та організаційні засади: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 / ДНДІ МВС України. К., 2011. 551 с.
6. Дронік Д. С. Актуальні питання нормативного визначення організаційно-правових засад діяльності патрульної поліції. *Актуальні питання адміністративного права та процесу*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Маріуполь, 03 грудня 2021 р.). Маріуполь, 2021. С. 102–105.
7. Доценко О. С. Основні напрями діяльності поліції зарубіжних країн, основним завданням яких виступає забезпечення безпеки. *Митна справа*. 2014. № 2 (92). Ч. 2. Кн. 2. С. 217–221.
8. Бесчастний В. М., Мердова О. М., Тулінов В. С., Сахно А. П. Адміністративна діяльність Національної поліції: загальна частина: навчальний посібник. К.: Видавництво «Дакор», 2017. 248 с.
9. Адміністративна діяльність Національної поліції: навчальний посібник / кер. авт. кол. к. ю. н., засл. юрист України В. А. Глуховець. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 248 с.
10. Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Юридичні науки*. 2012. № 93. С. 69–72.
11. Белих Д. В., Собакарь А. О. Адміністративна діяльність Державної автомобільної інспекції МВС України: монографія. Київ: «МП Леся», 2015. 205 с.
12. Ярмакі Х. П., Пилипів Р. М., Веселов М. Ю. Адміністративно-правове регулювання діяльності патрульної поліції щодо забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні: монографія. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2019. 240 с.

13. Профілактична (превентивна) діяльність патрульної поліції : навчальний посібник / О. І. Ульянов, О. Т. Ніколаєв, О. Ю. Конєв, Є. Ф. Бахчеван. Одеса : ОДУВС, 2017. 117 с.
14. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. І. Безпалової. Харків : ХНУВС, 2021. 468 с.
15. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД «Дакор», 2021. 372 с.

References

1. Kobzar, O. F. (2015). Politseiska diialnist v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt [Policing in Ukraine: administrative and legal aspect]: monohrafiia. Kharkiv; Dnipropetrovsk: Panov. 316 s. [in Ukrainian].
2. Dronik, D. S. (2021). Zavrannia ta funktsii patrolnoi politsii yak strukturnoho pidrozdilu Natsionalnoi politsii Ukrainy [Tasks and functions of the patrol police as a structural unit of the National Police of Ukraine]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*. № 3. S. 98–103 [in Ukrainian].
3. Holovkov, O. M. (2019). Administratyvna diialnist dilnychnykh ofitseriv politsii [Administrative activities of district police officers]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Donetskyi yurydychnyi instytut MVS Ukrainy. Kryvyi Rih. 227 s. [in Ukrainian].
4. Chak, Ye. D. (1997). Chy pravylno my hovorymo? [Are we saying the right?]. Kyiv: Osvita. 240 s. [in Ukrainian].
5. Hurzhii, T. O. (2011). Derzhavna polityka bezpeky dorozhnoho rukhu – teoretykopravovi ta orhanizatsiini zasady [State road safety policy - theoretical, legal and organizational principles]: dys. ... dokt. yuryd. nauk : 12.00.07 / DNDI MVS Ukrainy. K. 551 s. [in Ukrainian].
6. Dronik, D. S. (2021). Aktualni pytannia normatyvnoho vyznachennia orhanizatsiino-pravovykh zasad diialnosti patrolnoi politsii [Current issues of normative definition of organizational and legal bases of patrol police activity]. *Aktualni pytannia administratyvnoho prava ta protsesu*: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii molodykh vchenykh (m. Mariupol, 03 hrudnia 2021 r.). Mariupol. S. 102–105 [in Ukrainian].
7. Dotsenko, O. S. (2014). Osnovni napriamy diialnosti politsii zarubizhnykh krain, osnovnym zavdanniam yakykh vystupaie zabezpechennia bezpeky [The main activities of the police of foreign countries, whose main task is to ensure security]. *Mytna sprava*. № 2 (92). Ch. 2. Kn. 2. S. 217–221 [in Ukrainian].
8. Beschastnyi, V. M., Merdova, O. M., Tulinov, V. S., Sakhno, A. P. (2017). Administratyvna diialnist Natsionalnoi politsii: zahalna chastyna: navchalnyi posibnyk [Administrative activity of the National Police: general part: a textbook]. K.: Vydavnytstvo «Dakor». 248 s. [in Ukrainian].
9. Administratyvna diialnist Natsionalnoi politsii: navchalnyi posibnyk [Administrative activities of the National Police: a textbook] / ker. avt. kol. k. iu. n., zasl. yuryst Ukrainy V. A. Hlukhoveria. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 248 s. [in Ukrainian].
10. Sokolenko, O. (2012). Napriamky pravookhoronnoi diialnosti: osoblyvosti teoretychnoho rozuminnia [Areas of law enforcement: features of theoretical understanding]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ser.: Yurydychni nauky*. № 93. S. 69–72 [in Ukrainian].
11. Bielykh, D. V., Sobakar, A. O. (2015). Administratyvna diialnist Derzhavnoi avtomobilnoi inspektsii MVS Ukrainy: monohrafiia [Administrative activity of the State Automobile Inspectorate of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: monograph]. Kyiv: «MP Lesia». 205 s. [in Ukrainian].
12. Yarmaki, Kh. P., Pylypiv, R. M., Veselov, M. Iu. (2019). Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti patrolnoi politsii shchodo zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini: monohrafiia [Administrative and legal regulation of patrol police activities to ensure road safety in Ukraine: a monograph]. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. 240 s. [in Ukrainian].
13. Profilaktychna (preventywna) diialnist patrolnoi politsii: navchalnyi posibnyk [Preventive (preventive) activities of the patrol police: a textbook] / O. I. Ulianov, O. T. Nikolaiev, O. Iu. Koniev, Ye. F. Bakhchevan. Odessa: ODUVS, 2017. 117 s. [in Ukrainian].
14. Administratyvno-yurysdyktsiina diialnist Natsionalnoi politsii Ukrainy: navch. posib. [Administrative and jurisdictional activities of the National Police of Ukraine: textbook] / za zah. red. O. I. Bezpalovoi. Kharkiv: KhNUVS, 2021. 468 s. [in Ukrainian].
15. Politseiska diialnist: pidruchnyk [Policing: a textbook] / S. S. Vitvitskyi, V. S. Tulinov, O. M. Merdova ta in.; za zah. red. prof. S. S. Vitvitskoho. Kyiv: VD «Dakor», 2021. 372 s. [in Ukrainian].

Dronik Dmytro,
Postgraduate Student
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4704-7565>

DIRECTIONS OF ADMINISTRATIVE POLICE ACTIVITIES OF THE PATROL POLICE

The article is devoted to the formation of a holistic agreed understanding of the directions of administrative police activity of the patrol police at the present stage of development of the National Police of Ukraine, given the lack of their normative definition. Based on the study of the provisions of the current legislation, a critical analysis of modern scientific research in this area, a definition of the concept of directions of administrative police activity of the patrol police is proposed. The above considerations allow us to conclude that the areas of administrative policing of the patrol police are components of the functions implemented by these units, within which the normatively defined powers are performed using certain forms and methods of activity. The author's vision of the list of directions that characterize the administrative police activities of the patrol police at the present stage of its development, including traffic supervision; control over the technical condition of vehicles; control over the organization of transportation; control over the technical condition of roads; preventive (prophylactic) activity; administrative and jurisdictional activities; activities to ensure public security and order; provision of administrative services; accounting and analytical activities; cooperation with public authorities, local self-government and the population on the basis of partnership. It is noted that the fulfillment of the powers of the patrol police within a certain area of administrative police activity may simultaneously relate to the implementation of several functions of the patrol police, which is due to the specifics of the goal being realized. The directions of administrative police activity of the patrol police create a triad of structural elements "functions - directions - powers", characterizing the administrative and legal status of these structural units of the National Police of Ukraine. It is concluded that, taking into account the directions of administrative police activity of the patrol police, the work of these units should be planned, as well as an assessment of the effectiveness of their activities.

Key words: police; patrol police; policing; functions; directions.

Надіслано до редколегії 20.04.2022
Рекомендовано до публікації 29.04.2022

УДК: [342.951:339.543]:336.24.07

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-71-79>

Кадала Віталій Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Гузенко Олена Павлівна,
кандидат економічних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МИТНІ ОРГАНИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено окремим аспектам законодавчих новацій, які стосуються роботи митних органів України, а саме роботи митниці та її регіональних підрозділів. Звернуто увагу на основні сегменти митної реформи та обґрунтовано доцільність її адаптації в умовах воєнного стану. Конкретизовано змістовність законодавчих ініціатив із позиції внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану, а також з огляду на митні та податкові пільги як для експортерів, так і для імпортерів. Розкрито суть митних процедур, регламентованих Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану». Окреслено законодавчі вимоги щодо правил ввезення транспортних засобів на митну територію України в умовах воєнного стану, звернуто увагу на можливість вибору суб'єктами господарювання та громадянами способу митного оформлення та митного контролю вказаних транспортних засобів.

Ключові слова: митні органи; митниця, регіональна митниця; законодавчі новації; правовий документ; митна реформа; податкова реформа; законодавчий акт; митний платіж; митний кордон.

Постановка проблеми. Нині в Україні тривають повномасштабні воєнні дії, розпочаті російською федерацією (далі – рф). Загальний розвиток країни за всіма напрямками зазнав впливу чинників, викликаних воєнними діями. Одним із найбільш вразливих секторів країни став економічний. Падіння доходів із різних напрямів підприємницької діяльності, масове закриття підприємств, установ та організацій, котрі опинилися на окупованих територіях, порушення логістики ведення бізнесу – усе це призвело до скорочення грошових надходжень до бюджетів країни різного рівня. Наслідком таких подій на першому етапі війни став різкий стрибок

інфляційного навантаження на цінову складову продуктових і промислових товарів, почав зростати курс валют, що негативно вплинуло як на проведення експортних та імпорتنих операцій суб'єктами господарювання, так і призвело до зниження рівня доходів населення країни взагалі. Проте слід віддати належне законодавчому органу країни, який активізувався щодо розробки та впровадження різних правових ініціатив з метою підтримки економіки держави в умовах війни в Україні. Ідеться про законотворчі ініціативи в контексті податкових та митних реформ. Основною метою їх адаптації стало відновлення роботи суб'єктів господарювання різного виду та обсягу в умовах воєнного стану. Результат упровадження законодавчих ініціатив мав спричинити: зменшення податкового навантаження на малий та середній бізнес як мінімум на період дії воєнного стану; формування належної системи захисту національного ринку від правопорушень, які активізувалися в процесах перевезення продукції через митні кордони України, від випадків появи неякісних товарів чи послуг, які представлено в митних процедурах; призупинення невиправданих дій державних службовців, які в межах власних повноважень мають вплив на ефективність митного контролю та здатні знизити результативність фіскальної політики за умови нехтування працівниками своїх функціональних обов'язків. Безумовно, цей перелік не є вичерпним, проте саме завдяки прискореній адаптації податкових та митних реформ з'явилася можливість його мінімізувати, що є вкрай необхідним, особливо в умовах воєнних дій. Таке явище в окремих ланках економіки країни під час російської воєнної агресії проти України засвідчило важливість та сучасність обраного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань правового регулювання діяльності митниці, її регіональних відділень, визначення, аналізу та оцінки достатнього рівня законодавчих положень для ефективності їх функціонування, шляхів удосконалення та нормативно-правового закріплення, аналізу міжнародного досвіду управління підрозділами регіональних митниць у своїх монографічних працях здійснювали такі науковці, як І. Г. Бережюк [1], О. П. Борисенко [2], К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко та ін. [3], О. П. Гребельник, С. В. Шевчук, О. Є. Сушкова та ін. [4], Н. А. Липовська [5], О. Г. Мельник, М. Є. Адамів, А. В. Годощук [6], Т. О. Проценко [7] та інші. Як свідчать дослідження, за понад 30 років незалежності України митна система зазнала значних змін та реформ. Питання правового регулювання, нормативно-законодавчого забезпечення управління митними органами, їх підрозділами завжди були актуальними не тільки в колі самих працівників митних органів, але й урядовців, міжнародних фінансових установ та організацій, а також вітчизняних учених. Численні наукові дискусії, доволі часті зміни в законодавчих регуляторах, що присвячені роботі регіональних митниць, постійний пошук новацій з метою вдосконалення і підвищення результативності та ефективності роботи підрозділів митної служби України вказали на те, що обрана тема дослідження не втратила своєї актуальності, хоч не є новою. Варто зазначити, що переважно увага вчених була зосереджена на різних аспектах законодавчого регулювання функціонування митної системи та управління нею, проте на сьогодні майже повністю відсутні публікації, які б висвітлювали питання діяльності митної служби України в умовах воєнного стану.

Формування цілей (постановка завдання). Метою статті є окреслення змісту законодавчих новацій, які стосуються правового регулювання роботи Державної митної служби України та її регіональних підрозділів в умовах воєнного стану, а також обґрунтування доцільності впровадження митної реформи та визначення переваг її впливу на роботу регіональних митниць у цілому.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні відбуваються активні воєнні дії, які негативно вплинули на втрату як ресурсного, так і людського потенціалу. Наслідком зазначених подій стало зниження результативності роботи економічного сектору країни, відбулося падіння дохідної частини бюджетів різних рівнів, суттєво скоротилися податкові та митні надходження, практично зупинили роботу більшість сфер малого, середнього та великого бізнесу. На окупованих територіях зруйновано великі промислові об'єкти, осередки малого та середнього бізнесу, людські оселі, а головне – країна втратила та продовжує втрачати людський капітал. Усе зазначене призвело до значних порушень логістики в економічному секторі країни, котрий мав забезпечити повне покриття потреб соціально незахищеного прошарку населення країни. Тому на законодавчому рівні було прийнято рішення активізувати розробку та впровадження низки економічних реформ, здатних покращити та відновити роботу підприємницького сектору країни. Серед економічних реформ пріоритетну роль було відведено податковій та митній реформам.

У нашому дослідженні увагу буде зосереджено на змінах, котрі стосуються роботи митних органів України. Мова піде про прийнятий новий пакет податкових і митних реформ, які визначені законами України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 № 2142-IX [8], «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» від 01.04.2022 № 2173-IX [9].

Згідно із Законом України від 24.03.2022 № 2142-IX [8] законодавець передбачив внесення змін до Митного кодексу України:

– по-перше, відбулося впорядкування деяких організаційних питань, зокрема щодо передання повноважень митного органу, який не може здійснювати митні оформлення через воєнні дії, іншим митним органам, у тому числі без пред'явлення таких товарів цим митним органам, за координації Державної митної служби України;

– по-друге, було встановлено, що плата за виконання митних формальностей митними органами поза місцем розташування митних органів або поза їх робочим часом не справляється;

– по-третє, розширено повноваження Кабінету міністрів України (далі – КМУ) щодо встановлення категорій товарів, стосовно яких митний орган не здійснює заходів зі сприяння захисту прав інтелектуальної власності, а також випадків, у яких заборони та обмеження, встановлені ст. 196 та 197 Митного кодексу України [10], не застосовуються. У цьому разі йдеться про категорії товарів, переміщення яких заборонене або обмежене;

– по-четверте, розкрито особливості здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, які підлягають державному експортному контролю. Безперечним є той факт, що йдеться про товари, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та товари, щодо яких КМУ встановлено квоти на 2022 рік відповідно до Постанови КМУ від 29.12.2021 р. № 1424 [11], зокрема тимчасово заборонено експортувати овес, просо, гречку, цукор, сіль, жито, мінеральні добрива тощо.

У цьому контексті доречно згадати Постанову КМУ від 09.04.2022 р. № 426 [12], у якій законодавець через військову агресію рф щодо України та відповідно до частини одинадцятої статті 29 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [13] ухвалив заборонити ввезення на митну територію України в митному режимі імпорту товарів з рф.

У цілому законодавець передбачив митні та податкові пільги як для експортерів, так і для імпортерів (табл. 1).

Таблиця 1

Законодавчі ініціативи митного та податкового блоків для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД)	Зміст законодавчих ініціатив митного блоку
Експортери	Для платників, які здійснювали операції з вивезення пального за межі митної території України, не підлягає бюджетному відшкодуванню сума від'ємного значення з податком на додану вартість (далі – ПДВ), визначеного за відповідний звітний період, до розрахунку якої включено суми податкового зобов'язання за операціями, що оподатковують ПДВ за ставкою в розмірі 7 % для пального. Ці суми зараховуватимуть до податкового кредиту наступного періоду (абзац другий п. 82 підрозділу 2 розділу XX Податкового кодексу України)
Імпортери	З 1 квітня звільняються від ПДВ операції із ввезення товарів суб'єктами господарювання, які зареєстровані платниками єдиного податку 1–3 груп, крім тих, що обрали 3 % ставку єдиного податку. Звільнення не стосується товарів, які мають походження з країни-агресора або які ввозять з території такої держави чи з окупованої території України
	З 1 квітня звільняються від оподаткування ввезним митом товари, що ввозять підприємства для вільного обігу, за винятком спирту етилового та інших спиртових дистилатів, алкогольних напоїв, пива (крім квасу «живого» бродіння), тютюнових виробів, тютюну, промислових заміників тютюну, рідин, що використовуються в електронних сигаретах
	Для товарів за переліком Кабміну дозволяється пропуск через митний кордон та/або випуск без обов'язку подавати дозвільні документи, потрібні під час імпорту (санітарні, екологічні та інші). Але це не означає звільнення цих товарів від установлених законодавством заборон чи обмежень
	Плату за виконання митних формальностей митними органами поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом не стягуватимуть
	Товари, які за своїми характеристиками та фізико-хімічними властивостями можуть належати до культурних цінностей, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, радіоелектронних засобів, заборонених до ввезення, товари військового призначення чи товари подвійного використання, небезпечні відходи пропускатимуть через митний кордон України на підставі заяви декларанта про незастосування до таких товарів заборон та обмежень

* Складено, узагальнено авторами на основі законодавчих актів [8; 9].

На основі проведеного аналізу головних змін, які регламентовано податковою та митною реформами у 2022 році, стає зрозуміло, що законодавчі ініціативи дадуть можливість покращити процес проведення підприємницької діяльності експортерами та імпортерами в умовах воєнної агресії РФ проти України. Крім того, такий правовий підхід до діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності матиме також позитивний вплив на загальний стан економіки в країні.

Ураховуючи предмет дослідження, заслуговує також на увагу Постанова КМУ «Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану» (далі – Постанова) [14]. Зазначеною Постановою законодавець закріплює вимоги щодо правил ввезення транспортних засобів на митну територію України. При цьому пропонується два способи митного оформлення та митного контролю транспортних засобів, які ввозяться на територію України, в умовах воєнного стану. Під час розробки цієї Постанови законодавець урахував положення Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [15]. До того ж передбачено можливість ввезення на митну територію України транспортних засобів суб'єктами господарювання та громадянами спрощеним і стандартним способами. Зауважено, що одночасне використання двох способів одним суб'єктом господарювання або громадянином не допускається. Крім того, звернуто увагу на той факт, що «спрощений спосіб не може застосовуватися суб'єктами господарювання, що здійснюють ввезення на митну територію України спирту етилового та інших спиртових дистилатів, алкогольних напоїв, пива (крім квасу «живого» бродіння), тютюнових виробів, тютюну, промислових замінників тютюну, сигарет, цигарок, сигарил та рідин, що використовуються в електронних сигаретах».

Змістовність законодавчого порядку застосування одного з двох способів митного оформлення та митного контролю транспортних засобів, котрі ввозяться на митну територію України, розкрито в таблиці 2.

Таблиця 2

Законодавчі ініціативи в контексті способів увезення на митну територію України транспортних засобів в умовах воєнного стану

Вид способу ввезення транспортного засобу на територію України	Законодавчі положення щодо адаптації способу ввезення на митну територію в Україну транспортного засобу суб'єктами господарювання та громадянами
Спрощений спосіб	Передбачає, що митний контроль та митне оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, які ввозяться на митну територію України через пункти пропуску через державний кордон України, відкриті для морського, автомобільного та залізничного сполучення, здійснюється без справляння митних платежів, у тому числі податку на додану вартість, акцизного податку, ввізного мита, шляхом подання декларантом митному органу попередньої митної декларації без проведення митного огляду, без застосування фітосанітарного контролю, заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (крім державного експортного контролю) безпосередньо в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний та митний кордон України
Стандартний спосіб	Передбачає, що митний контроль і митне оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, здійснюються у повному обсязі відповідно до вимог Митного кодексу України, а оподаткування ввезених товарів, у тому числі акцизним податком та податком на додану вартість, здійснюється на загальних підставах, установлених Податковим кодексом України

* Складено та узагальнено авторами на основі законодавчого акта [14].

Зазначимо, що на сьогодні впровадження ключових положень митної та податкової реформ обумовлює певні коригування в логістиці діяльності митних та податкових органів, зміну функціональних обов'язків службовців, розробку напрямів зміцнення їх роботи, водночас потребує втручання система митного контролю, пост-аудиту та податкового контролю. Крім того, виникає необхідність у проведенні оцінки та аналізу запропонованих змін щодо доцільності їх адаптації взагалі. Маємо на увазі дослідження впливу законодавчих ініціатив на загальний управлінський цикл як митними, так і податковими органами та їх осередками.

Висновки. Дослідження інформаційного правового ресурсу щодо законодавчих ініціатив у контексті митної та податкової реформ надає змогу зробити низку висновків. По-перше, в умовах воєнних дій у країні саме економічний сектор є гарантом потоку грошових надходжень до бюджету держави. Проте в умовах воєнних дій така можливість практично нівелюється. По-друге, одним з ефективних рішень указаної проблеми є законодавчі ініціативи у сфері зміни управлінських систем у роботі основних елементів економіки. По-третє, ключовим пріоритетом стає дієвість податкових та митних органів країни, котрі синтезують контроль за надходженнями до бюджету. По-четверте, серед них особливої уваги заслуговує робота саме митних органів, котрі забезпечують проведення митних процедур учасників зовнішньоекономічної діяльності. По-п'яте, нині в Україні зазначене питання частково вирішено шляхом розробки, затвердження та адаптації законодавчих ініціатив, які регламентовано законодавчими регуляторами, а саме законами України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 № 2142-IX та «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» від 01.04.2022 № 2173-IX.

Перспективами подальших розвідок є комплексне вивчення наслідків адаптації митної реформи в умовах воєнного стану з метою встановлення позитивних та негативних чинників впливу на діяльність митних органів в Україні та економіки в цілому.

Список використаних джерел

1. Бережнюк І. Г. Митне регулювання в Україні: національні та міжнародні аспекти : монографія. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. 543 с.
2. Борисенко О. П. Зовнішньоекономічна політика держави: концепція, стратегія, механізми реалізації : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 404 с.
3. Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України : монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко та ін.; за наук. ред. д. е. н., проф. П. В. Пашка, д. е. н., проф. С. В. Онишко. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 518 с.
4. Розвиток митної політики України в контексті реалізації економічної функції держави : монографія / О. П. Гребельник, П. В. Пашко, С. В. Шевчук, О. Є. Сушкова та ін.; за ред. д. е. н., проф. О. П. Гребельника. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 266 с.
5. Липовська Н. А. Управління інституціалізацією Державної митної служби України : монографія. Д. : Акад. мит. служби України, 2006. 232 с.
6. Мельник О. Г., Адамів М. Є., Тодощук А. В. Реформування митної системи України в умовах європейської інтеграції: монографія. Львів: Міські інформаційні системи, 2018. 215 с.
7. Проценко Т. О. Правове забезпечення адміністрування податків та митних платежів : монографія. Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2006. 586 с.

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20> (дата звернення: 11.04.2022).
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 01.04.2022 № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20> (дата звернення: 11.04.2022).
10. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 11.04.2022).
11. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік : Постанова КМУ від 29.12.2021 № 1424. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2021-п> (дата звернення: 11.04.2022).
12. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації : Постанова КМУ від 09.04.2022 № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-п> (дата звернення: 16.04.2022).
13. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.91 № 960-XII. URL: <https://buhgalter911.com/uk/normativna-ya-baza/proekty/pro-zovnishnyoekonomichnu-diyalynisty.html> (дата звернення: 16.04.2022).
14. Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 330. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-2022-п> (дата звернення: 16.04.2022).
15. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 11.04.2022).

References

1. Berezhiuk, I. H. (2009). *Mytne rehuliuвання v Ukraini: natsionalni ta mizhnarodni aspekty : monohrafiia* [Customs regulation in Ukraine: national and international aspects : monograph]. Dnipropetrovsk : Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy. 543 s. [in Ukrainian].
2. Borysenko, O. P. (2012). *Zovnishnoekonomichna polityka derzhavy: kontseptsiia, stratehiia, mekhanizmy realizatsii : monohrafiia* [Foreign economic policy of the state: concept, strategy, implementation mechanisms : monograph]. Donetsk : Yuho-Vostok. 404 s. [in Ukrainian].
3. *Modernizatsiia podatkovoi ta mytnoi polityky v instytutsionalnomu zabezpechenni rozvytku ekonomiky Ukrainy : monohrafiia* [Modernization of tax and customs policy in the institutional support of economic development of Ukraine : a monograph] / K. O. Vashchenko, P. V. Pashko, S. V. Onyshko ta in.; za nauk. red. d. e. n., prof. P. V. Pashka, d. e. n., prof. S. V. Onyshko. Irpin : Universytet DFS Ukrainy, 2020. 518 s. [in Ukrainian].
4. *Rozvytok mytnoi polityky Ukrainy v konteksti realizatsii ekonomichnoi funktsii derzhavy : monohrafiia* [Development of customs policy of Ukraine in the context of realization of economic function of the state : monograph] / O. P. Hrebelyuk, P. V. Pashko, S. V. Shevchuk, O. Ie. Sushkova ta in.; za red. d. e. n., prof. O. P. Hrebelyuka. Irpin : Universytet DFS Ukrainy, 2021. 266 s. [in Ukrainian].
5. Lypovska, N. A. (2006). *Upravlinnia instytutsializatsiieiu Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy : monohrafiia* [Management of institutionalization of the State Customs Service of Ukraine : monograph]. D. : Akad. myt. sluzhby Ukrainy. 232 s. [in Ukrainian].
6. Melnyk, O. H., Adamiv, M. Ye., Todoshchuk, A. V. (2018). *Reformuvannya mytnoi systemy Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii : monohrafiia* [Reforming the customs system of Ukraine in the context of European integration : a monograph]. Lviv : Miski informatsiini systemy. 215 s. [in Ukrainian].
7. Protsenko, T. O. (2006). *Pravove zabezpechennia administruvannya podatktiv ta mytnykh platezhiv : monohrafiia* [Legal support of administration of taxes and customs payments : monograph]. Irpin : Nats. akad. DPS Ukrainy. 586 s. [in Ukrainian].
8. *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia zakonodavstva na period dii voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 24.03.2022 № 2142-9* [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of Legislation for the Period of Martial Law : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo administruvannya okremykh podatkov u period voiennoho, nadzvychnoho stanu : Zakon Ukrainy vid 01.04.2022 № 2173-9 [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Concerning the Administration of Certain Taxes in the Period of Martial Law, State of Emergency : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

10. Mytnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 № 4495-6 [Customs Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia perelikiv tovariv, eksport ta import yakykh pidliahaie litsenzuvanniu, ta kvot na 2022 rik : Postanova KMU vid 29.12.2021 № 1424 [On approval of lists of goods, export and import of which are subject to licensing, and quotas for 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2021-p> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

12. Pro zastosuvannia zaborony vvezennia tovariv z Rosiiskoi Federatsii : Postanova KMU vid 09.04.2022 № 426 [On the application of the ban on imports of goods from the Russian Federation]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-p> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

13. Pro zovnishnoekonomichnu diialnist : Zakon Ukrainy vid 16.04.91 N 960-12 [On foreign economic activity : Law of Ukraine]. URL: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/proekty/prozovnishnyoekonomichnu-diyalynisty.html> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

14. Deiaki pytannia zdiisnennia mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia tovariv, zokrema transportnykh zasobiv, v umovakh voiennoho stanu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2022 № 330 [Some issues of customs control and customs clearance of goods, including vehicles, in martial law]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-2022-p> (data zvernennia: 16.04.2022) [in Ukrainian].

15. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022 [On the imposition of martial law in Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

Kadala Vitaliy,

PhD of Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Guzenko Olena,

PhD of Economy, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

CERTAIN ASPECTS OF LEGISLATIVE INNOVATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: CUSTOMS AUTHORITIES OF UKRAINE

The article is devoted to certain aspects of legislative innovations that affect the work of the customs authorities of Ukraine, namely the work of customs and its regional units. Ukraine is currently undergoing a full-scale military operation unleashed by Russia. The overall development of the country in all areas has been affected by the challenges that echo military action. One of the most painful, vulnerable sectors of the country has become the economy. Falling incomes from various areas of business, mass closures of enterprises, institutions and organizations located in the occupied territories, disruption of the logistics of doing business has led to a reduction in cash inflows to the budgets of various levels. As a result of such events, the first stage of the war was a sharp jump in the inflationary burden on the price component of food and industrial goods, the exchange rate began to rise, which negatively affected the export and import operations of economic entities and reduced incomes in general. To eliminate the negative consequences, certain legal initiatives have been implemented to support the state's economy during the war in Ukraine. The result of the implementation of legislative initiatives was to lead to: reduction of the tax burden on small and medium-sized businesses, at least for the period of martial law; formation of an appropriate system of protection of the national market from offenses that have intensified in the process of transportation of products across the customs borders of Ukraine, from cases of substandard goods or services represented in customs procedures; suspension of unjustified actions of civil servants who, within their own powers, have an impact on the effectiveness of customs control and are able to reduce the effectiveness of fiscal policy if employees neglect their functional responsibilities. The article draws attention to the main segments of customs reform and substantiates the

feasibility of its adaptation to martial law. The content of legislative initiatives from the standpoint of amending the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine to improve legislation during martial law, as well as in terms of customs and tax benefits for both exporters and importers. The content of customs procedures regulated by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of customs control and customs clearance of goods, including vehicles, in martial law" is revealed. Legislative requirements for the rules of importation of vehicles into the customs territory of Ukraine under martial law are outlined, attention is paid to the possibility of choosing the method of customs clearance and customs control of these vehicles by business entities and citizens.

Key words: *customs authorities; customs; regional customs; legislative innovations; legal document; customs reform; tax reform; legislative act; customs payment; customs border.*

Надіслано до редколегії 02.05.2022
Рекомендовано до публікації 13.05.2022

УДК: 351.74

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-80-88>

Козар Юрій Юрійович,

доктор юридичних наук, професор
(Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ПРИМУС» У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено генезу поняття «примус» у діяльності правоохоронних органів України. Завдання, яке поставив автор, полягає в обґрунтуванні нової доктрини методів діяльності правоохоронних органів, визначенні належного місця примусових заходів. Дослідження базується на трискладовій класифікації заходів адміністративного примусу, що була заснована на виділенні критерію мети застосування заходу адміністративного примусу. Установлено, що вирішенню наукових дискусій з приводу поняття, ознак та класифікації заходів адміністративного примусу не сприяє сучасне їх нормативне регулювання. За логікою наявних наукових напрацювань визначено систему заходів: превентивні заходи (адміністративно-попереджувальні, як їх традиційно називають у науці), заходи реагування на правопорушення (заходи припинення загального призначення – інша традиційна назва) та заходи примусу (заходи припинення спеціального призначення).

Ключові слова: примус; заходи примусу; метод управління; сила; правоохоронні органи; органи внутрішніх справ.

Постановка проблеми. Для забезпечення реалізації функцій управління органами виконавчої влади, у тому числі і правоохоронними органами та їх посадовими особами, використовуються різноманітні методи державного управління. Вони є досить різними та залежать від самих суб'єктів, що здійснюють управління, від їх функцій і повноважень, а також від об'єктів такого управління та цілей, що мають бути досягнуті.

Останнім часом інтерес до вивчення методів управління серед науковців-юристів знизився. Це зумовлено тим, що питання методів державного управління перейшло у сферу інтересів науковців-фахівців у галузі державного управління. Юристів здебільшого цікавить дослідження правового вираження методів державного управління, яким є переважно видання актів управління. У той же час такі акти видаються саме для використання можливостей управлінського впливу, тобто методів. Відповідно, їх дослідження та аналіз є вихідною умовою прийняття законних актів управління, що виражають і юридично закріплюють той чи інший метод державного управління. Дослідження методів управлінської діяльності має бути важливою складовою адміністративно-правової науки, оскільки, з одного боку, метод управління здійснюється на основі права, адже є результатом реалізації

наданого повноваження, а з іншого – застосування методів управління за допомогою актів управління набуває правового характеру [1, с. 14–15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими в цьому контексті, незважаючи на процеси демократизації в суспільстві, усе ще залишаються питання співвідношення переконання та примусу в державному управлінні, а також віднайдення належного балансу між ними. Дослідження в такому напрямі проводилися вченими-юристами, фахівцями з адміністративного права, зокрема В. Б. Авер'яновим, О. М. Бандуркою, Ю. П. Битяком, А. Ф. Граніною, Є. В. Додіним, В. В. Зуєм, Л. В. Ковалем, М. І. Козюброю, А. Т. Комзюком, О. Н. Ярмишем, результати висвітлено в їхніх працях [2; 3; 4; 5; 6].

Сьогодні вчені-адміністративісти намагаються обґрунтувати нову доктрину методів діяльності владних суб'єктів, знайти належне місце примусовим заходам, зокрема й тим, що застосовуються правоохоронними органами. Саме це і є предметом нашого дослідження та обумовлює його актуальність.

Метою статті є дослідження генези поняття «примус» у діяльності правоохоронних органів України.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, державне управління повинне базуватися насамперед на використанні методу переконання. Водночас опора на методи переконання ніяким чином не виключає використання іншого методу, примусу, що пов'язаний із застосуванням певного інструментарію юридичних засобів, за допомогою якого усталюється правопорядок, утворюється режим найбільшого сприяння для правомірних дій соціальних суб'єктів, виконуються вимоги правових норм [1, с. 16–17].

Етимологічно слово «примус» пов'язане із «силою», «насильством». «Примус – це натиск з чийогось боку; примушування, силювання, неволення» [7, с. 712]. Щодо змістовного визначення поняття «примус» С. С. Алексєєв зауважував, що це «необхідна сила, яка здатна впливати на волю людей, за необхідності – долати її опір та досягнути фактичної реалізації права» [8, с. 72].

Складність та багатогранність діяльності владних суб'єктів не може обмежитися тільки двома основними методами управлінської діяльності. Як уважаємо, слушною є висловлена в науці думка, що в діяльності, зокрема, поліції чітко прослідковується використання третього окремого виду методу – методу сервісу (служіння) [9, с. 129]. Реалізація цього методу проявляється під час здійснення заходів піклування та заходів надання необхідної допомоги особам, що потребують такої допомоги. До цієї категорії пропонується віднести такі заходи адміністративної діяльності поліції, як супроводження транспортного засобу у випадках, визначених законом; надання інформації учасникам дорожнього руху про умови дорожнього руху; надання допомоги у проведенні профілактичних заходів, надання невідкладної домедичної та медичної допомоги особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в беспорядному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я. Адже зазначені заходи, що вчиняються працівниками поліції, складно віднести до методу переконання або примусу [1, с. 17–18].

У науковій літературі містяться різні варіанти характеристики поняття «примус». Адміністративний примус розглядають як сукупність певних заходів, що застосовуються відповідними державними органами до певних суб'єктів з метою запобігання протиправним вчинкам, притягнення до відповідальності за

адміністративні правопорушення, забезпечення громадської безпеки [3, с. 11]. Серед більш розгорнутих трактувань слід виокремити розуміння адміністративного примусу як застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу до правозобов'язаних суб'єктів, які піддаються дії їх негативних наслідків морального, особистісного, майнового, організаційного чи іншого характеру, з метою попередження чи припинення протиправних дій, подолання їх шкідливих наслідків, покарання за вчинення правопорушення [10, с. 37].

У класифікації заходів адміністративного примусу сформувалася трискладова типологія. Її запропонував М. І. Єропкін, і вона стала включати адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення [11, с. 60–68]. Така класифікація була заснована на виділенні критерію мети застосування заходу адміністративного примусу. Відповідно, мета попередження можливих правопорушень та настання небезпечних для суспільства наслідків зумовлює застосування адміністративно-запобіжних заходів; мета припинення протиправних дій передбачає застосування заходів адміністративного припинення; а мета, що полягає в покаранні осіб, винних у скоєнні адміністративних проступків, – застосування заходів адміністративної відповідальності.

Саме трискладова класифікація заходів адміністративного примусу використовувалася в переважній більшості підручників [12, с. 415], хоча у статтях та монографічних дослідженнях вчені-адміністративісти традиційно користуються як трискладовою системою, якої дотримуються Ю. П. Битяк, В. В. Зуй, Л. В. Коваль, А. Т. Комзюк [6], так і чотирискладовою системою (наприклад, Д. М. Бахрах [13], В. К. Шкарупа [14, с. 6]) та, нарешті, запропонованою Л. М. Розіним [15, с. 184] п'ятискладовою системою класифікації заходів адміністративного примусу.

Слід наголосити, що класифікаційні схеми, де більше ніж три групи заходів адміністративного примусу, пов'язані з тим, що деякі вчені наполягають на виділенні в окремі групи таких заходів, які у трискладовій класифікації належать не до груп, а до підгруп. Зокрема, виділяють окрему групу заходів адміністративно-процесуального забезпечення (примусу), заходи поновлення тощо. Однак заходи адміністративного припинення, об'єднані критерієм мети, не виключають можливості подальшої внутрішньовидової структуризації. Тому, з огляду на наведене, варто підтримати позицію, що класифікація, запропонована М. І. Єропкіним, попри те, що часто піддавалася критиці, зберегла свою актуальність і до наших днів [16, с. 20].

Вирішенню дискусій із приводу поняття, ознак та класифікацій заходів адміністративного примусу в адміністративно-правовій доктрині не сприяє також і сучасне нормативне регулювання. Зокрема, Закон України «Про Національну поліцію», прийнятий у 2015 році, установив, що поліція для виконання покладених на неї завдань вживає заходів реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним процесуальним кодексом України. Також для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці й порядку або припинення їх порушення поліція застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу (ст. 30).

До превентивних поліцейських заходів відповідним законом віднесено перевірку документів особи, опитування особи, поверхневу перевірку й огляд, зупинення транспортного засобу, вимогу залишити місце та обмеження доступу до

визначеної території, обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю, проникнення до житла чи іншого володіння особи, перевірку дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ, застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, перевірку дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб, поліцейське піклування [17].

Таким чином, законодавець, передбачивши наявність превентивних заходів у діяльності поліції, де-факто ототожнив їх з адміністративно-попереджувальними, що обґрунтовані вітчизняною адміністративно-правовою доктриною. Заходи реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення і Кримінальним процесуальним кодексом, також мають свою відповідність у традиційних наукових працях і дослідженнях. Мова йде про заходи припинення та забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення та кримінальні провадження.

Стосовно заходів примусу, то до них законодавцем віднесено тільки: 1) фізичний вплив (силу); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї (ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію»).

Отже, законодавець, керуючись логікою наявних наукових напрацювань, визначив систему заходів: превентивні заходи (адміністративно-попереджувальні, як їх традиційно позначають у науці), заходи реагування на правопорушення (заходи припинення загального призначення) та заходи примусу (заходи припинення спеціального призначення). Про заходи адміністративної відповідальності тут не йдеться, оскільки вони врегульовані окремими нормативними актами.

Зважаючи на наведене, можна констатувати, що поняття «сила» в сенсі здійснення примусу правоохоронними органами законодавцем звужено. Під час визначення заходів примусу Законом України «Про Національну поліцію» силу ототожнено з фізичним впливом, який здійснюється поліцейськими. Тому на сьогодні нормативне визначення терміна «примус» є ширшим за поняття «сила». Саме примус у чинному законодавстві України є видовим поняттям, що має три складових частини, тобто три чинники, завдяки яким здійснюється: а) фізичний вплив (силу), б) застосування спеціальних засобів; в) застосування вогнепальної зброї.

Фізичний вплив Закон України «Про Національну поліцію» детермінує як застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників (ч. 2. ст. 42). Закон України «Про Національну гвардію України» визначив, що заходи фізичного впливу – це, зокрема, прийоми рукопашного бою для припинення злочинів та інших правопорушень, затримання осіб, які їх вчинили, подолання протидії законним вимогам військовослужбовців Національної гвардії України [18].

Спеціальними засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким

регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин (ч. 3. ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію»).

Перелік спеціальних засобів, які використовують ті чи інші органи, наведено в різних актах. Наприклад, поліцейські можуть застосовувати такі спеціальні засоби: гумові та пластикові кийки; електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії; засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо); засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; засоби примусової зупинки транспорту; спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби; службових собак та службових коней; пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; засоби акустичного та мікрохвильового впливу; пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами; водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби. Військовослужбовці Національної гвардії України можуть використовувати такі спеціальні засоби під час виконання службових завдань: гумові та пластикові кийки; електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії; засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо); засоби та пристрої обмеження доступу на певну територію (захисні бар'єри, турнікети); засоби примусової зупинки транспорту; службових собак та службових коней; засоби акустичного та мікрохвильового впливу; спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби; пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; засоби, споряджені гумовими або аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії; засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами; водомети, бронемашини без устанoвленoго на них штатного озброєння та інші спеціальні транспортні засоби [19].

У Правилах застосування спеціальних засобів військовослужбовцями та працівниками воєнізованої охорони Державної спеціальної служби транспорту під час здійснення службових обов'язків визначено, що спеціальними засобами є кайданки або засоби зв'язування, гумові кийки, пластикові кийки типу «тонфа», світлозвукові пристрої [20].

Наведені переліки засобів, що використовує той чи інший орган, є вичерпними. Це обумовлено конституційними положеннями ч. 2 ст. 19 про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Крім того, Законом України «Про Національну поліцію» додатково регламентовано, що поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені цим законом.

Також варто розглянути питання засобів індивідуального захисту. Ними є загальновійськові протигази, засоби захисту органів дихання та шкіри, оптичні прилади, запасні інструменти, приладдя та спорядження до зброї тощо [21]. Під час їх використання за прямим призначенням не можна завдати фізичної чи майнової шкоди правопорушнику або обмежити його дії. Тобто вони насправді не є заходами фізичного примусу. Цілком виправдано на сьогодні такі засоби виведено з переліку

спеціальних. До того ж положення ч. 6 ст. 47 Закону України «Про Національну поліцію» закріплює, що «не є заходом примусу використання поліцейським засобів індивідуального захисту (шоломів, бронезилетів та іншого спеціального екіпірування)» [17].

Важливим у контексті нашого дослідження є питання встановлення «суб'єктів застосування» примусу. Такими суб'єктами є органи державного управління та їх посадові особи, яким законодавчо надано право застосовувати відповідні засоби (вогнепальну зброю, спеціальні засоби та заходи фізичного впливу). Коло цих суб'єктів суворо обмежено, що, до речі, є аспектом відокремлення заходів загального призначення від заходів спеціального призначення.

Так, визначення поняття «правоохоронні органи» міститься в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». До них належать органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [22]. Відповідно, визначення правоохоронних органів не пов'язується з можливістю застосовувати заходи примусу, хоча деякі з них такі повноваження мають. Натомість у спеціальній літературі висувається припущення, що право застосовувати примус (вогнепальну зброю, спеціальні засоби та заходи фізичного впливу) є критерієм належності до іншого виду органів, а саме до органів внутрішніх справ.

Висновки. Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що вирішенню наукових дискусій з приводу поняття, ознак та класифікацій заходів адміністративного примусу не сприяє сучасне їх нормативне регулювання. Зокрема, Законом України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція для виконання покладених на неї завдань уживає заходів реагування на правопорушення, застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу. Водночас законодавець, передбачивши наявність превентивних заходів у діяльності поліції, де-факто ототожнив їх з адміністративно-попереджувальними, які обґрунтовані вітчизняною доктриною; заходи реагування на правопорушення – із заходами припинення та забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення і кримінальні провадження, а стосовно заходів примусу, то до них віднесено тільки фізичний вплив (силу), застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Тому за логікою наявних наукових напрацювань і сформовано систему заходів, яка складається з превентивних заходів (адміністративно-попереджувальних, як їх традиційно називають у науці), заходів реагування на правопорушення (традиційна назва – заходи припинення загального призначення) та заходів примусу (заходів припинення спеціального призначення). Крім того, розглядаючи поняття «сила» в контексті здійснення примусу правоохоронними органами, слід зазначити, що воно є вужчим від його розуміння в адміністративно-правовій доктрині. Законом України «Про Національну поліцію» під час визначення заходів примусу встановлено, що примус складається з таких трьох частин, як фізичний вплив, застосування спеціальних засобів і застосування вогнепальної зброї. Оскільки сила ототожнюється з фізичним впливом, який здійснюється поліцейськими, то поняття «примус» є ширшим, ніж термін «сила».

Список використаних джерел

1. Савчук Д. А. Адміністративно-правове забезпечення застосування заходів примусу правоохоронними органами України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2021. 181 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/34274> (дата звернення: 01.04.2022).
2. Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1994. 16 с.
3. Битяк Ю. П., Зуй В. В., Комзюк А. Т. Переконавання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність : конспект лекцій. Харків : Укр. юрид. академія, 1994. 34 с.
4. Коваль Л. Адміністративне право України. К., 1994. 154 с.
5. Козюбра М. І. Переконавання та примус. К., 1970. 145 с.
6. Комзюк А. Т. Проблеми систематизації і класифікації заходів адміністративного примусу, що застосовуються міліцією. *Вісник юридичного інституту*. 1999. № 2. С. 63–68.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпущко. К., 1998. Т. III : ОБЕ–РОБ. 712 с.
8. Алексеев С. С. Философия права. М. : НОРМА, 1999. 336 с.
9. Пилипів Р. Новий погляд на класифікацію форм і методів адміністративної діяльності патрульної поліції за законодавством України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. 5/2. С. 125–131.
10. Припутень Д. С. Поняття та особливості примусу у службовому праві України, не пов'язаного із юридичною відповідальністю. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 2 (4). С. 36–41.
11. Еропкин М. И. О классификации мер административного принуждения. *Вопросы административного права на современном этапе*. 1963. С. 60–68.
12. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х томах. Т. 1. Загальна частина / за ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.
13. Бахрах Д. Н. Административно-процессуальное принуждение. *Известия вузов. Правоведение*. 1989. № 4. С. 59–64.
14. Шкарупа В. К. Доказування та докази в адміністративно-примусовій діяльності органів внутрішніх справ (міліції) : монографія. К., 1995. 163 с.
15. Розин Л. М. Проблемы классификации мер административного принуждения. *Управление и право*. 1982. Вып. 7. С. 182–189.
16. Братков С. І. Види поліцейських заходів, що застосовуються Національною поліцією України. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 18–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2017_2_5 (дата звернення: 01.04.2022).
17. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.04.2022).
18. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#n144> (дата звернення: 01.04.2022).
19. Про затвердження переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 № 1024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D0%BF> (дата звернення: 01.04.2022).
20. Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями та працівниками воєнізованої охорони Державної спеціальної служби транспорту під час здійснення службових обов'язків та переліку таких засобів : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 810. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180810.html (дата звернення: 01.04.2022).
21. Про затвердження Інструкції з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України : наказ МВС України від 11.10.2018 № 828. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1249-18> (дата звернення: 01.04.2022).
22. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 01.04.2022).

References

1. Savchuk, D. A. (2021). Administratyvno-pravove zabezpechennia zastosuvannia zakhodiv prymusu pravookhoronnymy orhanamy Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Uzhhorod. 181 s. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/34274> (data zvernennia: 01.04.2022) [in Ukrainian].
2. Bandurka, O. M. (1994). Zakhody administratyvnoho prypynennia v diialnosti militsii [Measures of Administrative Termination in Police Activity] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. 16 s. [in Ukrainian].
3. Bytiak, Yu. P., Zui, V. V., Komziuk, A. T. (1994). Perekonannia i prymus u derzhavnomu upravlinni. Administratyvna vidpovidalnist : konspekt leksii [[Persuasion and coercion in public administration. Administrative responsibility: lecture notes]. Kharkiv : Ukr. yuryd. akademiia. 34 s. [in Ukrainian].
4. Koval, L. (1994). Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine]. K. 154 s. [in Ukrainian].
5. Koziubra, M. I. (1970). Perekonannia ta prymus [Persuasion and Coercion]. K. 145 s. [in Ukrainian].
6. Komziuk, A. T. (1999). Problemy systematyzatsii i klasyfikatsii zakhodiv administratyvnoho prymusu, shcho zastosovuiutsia militsiieiu [The issues of systematization and classification of administrative enforcement measures applied by the police]. *Visnyk yurydychnoho instytutu*. № 2. S. 63–68 [in Ukrainian].
7. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 4 t. [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language in 4 Volumes] / ukl. V. Yaremenko, O. Slipushko. K., 1998. T. III : OBE–ROB. 712 s. [in Ukrainian].
8. Alekseev, S. S. (1999). Fylosofyia prava [Philosophy of Law]. M. : NORMA. 336 s. [in Russian].
9. Pylypiv, R. (2016). Novyi pohliad na klasyfikatsiiu form i metodiv administratyvnoi diialnosti patrolnoi politsii za zakonodavstvom Ukrainy [A new look at the classification of forms and methods of administrative police patrol under the laws of Ukraine]. *Visegrad Journal on Human Rights*. 5/2. S. 125–131 [in Ukrainian].
10. Pryputen, D. S. (2018). Poniattia ta osoblyvosti prymusu u sluzhbovomu pravi Ukrainy, ne poviazanoho iz yurydychnoiu vidpovidalnistiu [[Concepts and features of coercion unrelated to legal liability in the service law of Ukraine]. *ScienceRise: Juridical Science*. № 2 (4). S. 36–41 [in Ukrainian].
11. Eropkin, M. I. (1963). O klassifikatsii mer administrativnogo prinuzhdeniya [On the classification of administrative enforcement measures]. *Voprosy administrativnogo prava na sovremennom etape*. S. 60–68 [in Russian].
12. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs : pidruchnyk : u 2-kh tomakh. T. 1. Zahalna chastyna / za red. V. B. Averianova [Administrative Law of Ukraine : textbook]. Kyiv : Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», 2007. 592 s. [in Ukrainian].
13. Bahrah, D. N. (1989). Administrativno-processual'noe prinuzhdenie [[Administrative Procedural Coercion]. *Izvestiya vuzov. Pravovedenie*. № 4. S. 59–64 [in Russian].
14. Shkarupa, V. K. (1995). Dokazuvannia ta dokazy v administratyvno-prymusovii diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav (militsii) : monohrafiia [Evidence and proof in administrative and enforcement activities of law enforcement agencies (police) : monograph]. K. 163 s. [in Ukrainian].
15. Rozin, L. M. (1982). Problemy klassifikatsii mer administrativnogo prinuzhdeniya [The issue of classification of administrative coercion measures]. *Upravlenie i pravo*. Vyp. 7. S. 182–189 [in Russian].
16. Bratkov, S. I. (2017). Vydy politseiskykh zakhodiv, shcho zastosovuiutsia Natsionalnoiu politsiieiu Ukrainy [[Types of police measures applied by the National Police of Ukraine]. *Internauka. Serii: Yurydychni nauky*. № 2. S. 18–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjiu_2017_2_5 (data zvernennia: 01.04.2022) [in Ukrainian].
17. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-8 [On the National Police : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (data zvernennia: 01.04.2022) [in Ukrainian].
18. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2014. № 876-7 [On the National Guard of Ukraine : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#n144> (data zvernennia: 01.04.2022) [in Ukrainian].
19. Pro zatverdzhennia pereliku ta Pravyl zastosuvannia spetsialnykh zasobiv viiskovosluzhbovtsiamy Natsionalnoi hvardii pid chas vykonannia sluzhbovykh zavdan : Postanova

Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.12.2017 № 1024 [On approving the list and Rules for the use of special means by National Guard servicemen while executing the official tasks : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D0%BF> (data zvernennia: 01.04.2022) [in Ukrainian].

20. Pro zatverdzhennia Pravyl zastosuvannia spetsialnykh zasobiv viiskovosluzhbovtsiamy ta pratsivnykamy voienizovanoi okhorony Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu pid chas zdiisnennia sluzhbovykh oboviazkiv ta pereliku takykh zasobiv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 zhovtnia 2018 r. № 810 [On approving the Rules for the use of special means by military servicemen and employees of the paramilitary security of the State Special Transport Service in the course of their official duties and the list of such means : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180810.html (data zvernennia: 01.04.2022) [in Ukrainian].

21. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii zabezpechennia, zberihannia ta ekspluatatsii ozbroiennia v Natsionalnii politsii Ukrainy : nakaz MVS Ukrainy vid 11.10.2018 № 828 [On approval of the Instruction on the organization of the provision, storage and exploitation of weapons at the National Police of Ukraine : Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1249-18> (data zvernennia: 01.04.2022) [in Ukrainian].

22. Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv : Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 № 3781-12 [On state protection of court employees and law enforcement agencies : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (data zvernennia: 01.04.2022) [in Ukrainian].

Kozar Yurii,
Doctor of Law, Professor
(Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University, Melitopol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

GENESIS OF THE NOTION OF "COERCION" IN THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE

The article investigates the genesis of the notion of "coercion" in the activities of law enforcement agencies of Ukraine. The issue set by the author is to justify a new doctrine of law enforcement practices, to identify a proper place of coercive measures. The research is based on a three-part classification of administrative coercion measures, which was based on the selection of the criterion of the purpose of applying the administrative coercion measure. Accordingly, the purpose of preventing possible offenses and the occurrence of dangerous consequences for society necessitates the application of administrative and preventive measures; the purpose of termination of unlawful actions causes the application of measures of administrative termination; and the purpose of punishing those guilty of administrative misconduct is to apply administrative liability measures. The study revealed that the solution of scientific discussions concerning the concept, features and classifications of administrative coercion measures is not facilitated by the current regulatory policy. More specifically, the Law of Ukraine "On the National Police" stipulates that in order to fulfill its tasks, the police take measures to respond to violations, and apply preventive and coercive measures within their competence. At the same time, the Parliament, having foreseen the preventive measures in police activity, de facto identified them with administrative and preventive ones, which are substantiated by Ukrainian doctrine; measures to respond to offenses with measures to suspend and secure proceedings in cases of administrative offenses and criminal proceedings, but coercion measures include only physical power (force), the use of special means and firearms. Therefore, applying the logic of the previous research publications, it was identified a system of measures: preventive measures (traditionally denoted as administrative preventive), measures to respond to offenses (traditionally referred to as general measures to stop offenses) and coercive measures (special measures to stop offenses). Accordingly, the formal definition of the term "force" is narrower than defined by administrative and legal doctrine in the context of coercion in the activities of law enforcement agencies.

Key words: coercion; coercive measures; management method; force; police; law enforcement agencies.

Надіслано до редколегії 14.04.2022
Рекомендовано до публікації 22.04.2022

УДК: 351.95

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-89-93>

Лисенко Ірина Валеріївна,
провідний юрисконсульт
групи юридичного забезпечення
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5178-8876>

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ СПРАВ

У статті розглянуто підхід до визначення правильної судової юрисдикції розгляду справ. Окреслено проблемні питання під час визначення суду належної юрисдикції у процесуальному законодавстві України. Зосереджено увагу на аналізі висновків постанов Великої Палати Верховного Суду, адміністративного та цивільного процесуального законодавства. З'ясовано, що правильне визначення юрисдикції справ має важливе значення в практиці судів, оскільки судові рішення, яким навіть правильно вирішено спір по суті, не може вважатися таким, що прийняте встановленим законом судом, якщо під час його винесення було допущено порушення юрисдикції.

Ключові слова: *судова юрисдикція; адміністративне та цивільне судочинство; адміністративний договір; підвідомчість справ; публічно-правовий спір; цивільно-правова угода.*

Постановка проблеми. Нині практика тлумачення процесуальних норм чіткого законодавчого розмежування підсудності справ у судах засвідчила чимало проблем щодо правильного їх застосування. Для того, щоб ґрунтовніше здійснити аналіз цього питання, необхідно насамперед дослідити сутність предметної юрисдикції, визначення щодо її застосування в цивільному або адміністративному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження стали висновки постанов Великої Палати Верховного Суду, аналіз застосування норм адміністративного та цивільного судочинства під час вирішення спорів, які помилково визнані як такі, що мають публічно-правовий характер.

Однак, попри наявність великої кількості постанов Великої Палати Верховного Суду щодо визначення неправомірного віднесення розгляду справ, які за змістом не мають публічно-правового спору, до адміністративних судів, питання залишається досить актуальним, адже через непослідовність судів позивачеві створюються перешкоди в реалізації права на судовий захист.

Метою статті є розгляд проблемних питань щодо визначення правильної юрисдикції справ та окреслення особливостей її розмежування.

Виклад основного матеріалу. Судова юрисдикція – це інститут права, покликаний розмежувати компетенцію як різних ланок судової системи, так і видів судочинства: цивільного, кримінального, господарського та адміністративного. Нові

редакції процесуальних кодексів залишили дискусійними деякі питання процесуальних правил, у тому числі й визначення судової юрисдикції (підвідомчості) справ.

Визначення правильної юрисдикції того чи іншого спору має важливе значення. Згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованої Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом.

Для визначення «встановленого законом суду», зокрема для визначення суду належної юрисдикції, у процесуальному законодавстві України застосовано підхід віднесення до юрисдикції загальних судів усіх справ, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Таким чином, якщо справа не віднесена до юрисдикції інших (господарських чи адміністративних) судів, то вона підлягає розгляду загальним судом.

Що ж стосується юрисдикції адміністративних справ, то загалом її можна сформулювати так: адміністративні суди покликані вирішувати публічно-правові спори за участю суб'єктів владних повноважень.

Правила визначення юрисдикції відповідної справи встановлено процесуальними законами, якими визначено предметну й суб'єктну юрисдикцію цивільних та адміністративних справ, містяться у ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України та ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України.

На перший погляд, наявність чіткого законодавчого розмежування підсудності справ у судах не повинна породжувати проблем у судовій практиці щодо юрисдикційності судових справ. Проте на практиці тлумачення цих процесуальних норм виявило чимало питань щодо правильного їх застосування.

Так, останнім часом позовні заяви про відшкодування витрат, пов'язаних з утриманням у закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання, відрахованими курсантами та звільненими працівниками поліції, які не відпрацювали встановлений законодавством трирічний термін з моменту закінчення такого закладу вищої освіти, що подаються до цивільних судів, залишаються без розгляду у зв'язку тим, що, на думку суду, такий спір має розглядатися за правилами адміністративного судочинства.

Така практика набуває значного поширення в судах Одеської, Дніпропетровської та інших областей, що створює перешкоди для реалізації права позивача на судовий захист.

У висновках загальних судів за такими позовами вказується, що, навчаючись у закладі вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України, особа перебуває на посаді публічної служби, тому спір з приводу відшкодування витрат на навчання цієї особи підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

За загальним правилом, визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є публічно-правовий спір, тобто спір між учасниками публічно-правових відносин і який стосується саме цих відносин. Але ж після звільнення з Національної поліції курсант або працівник поліції втрачає статус особи, що перебуває на публічній службі, і, як наслідок, не може бути учасником публічно-правового спору.

З огляду на те, що змістом згаданих вище позовних заяв є порушення відповідачем умов цивільно-правової угоди та його обов'язок у зв'язку з цим відшкодувати витрати, понесені позивачем, спір має цивільно-правовий характер.

Аналогічний висновок міститься в постановках Великої Палати Верховного Суду від 14 березня 2018 року у справі № 461/5577/15-ц та від 31 жовтня 2018 року у справі № 820/5761/15, а саме:

«За правилами цивільного судочинства розглядаються спори щодо договорів та інших правочинів, укладених відповідно до норм Цивільного кодексу України, інших актів цивільного законодавства, оскільки вони відрізняються від адміністративних договорів, спори щодо яких розглядаються адміністративними судами, тим, що згідно зі ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України адміністративний договір – це дво- або багатостороння угода, зміст якої становлять права та обов'язки сторін, що впливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією зі сторін угоди. Для таких спорів характерна наявність відносин влади і підпорядкування, а для правочинів, укладених згідно із цивільним законодавством за участю суб'єкта владних повноважень, відносини ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності» [4].

Забезпечення єдиного підходу щодо формування єдності судової практики, у тому числі визначення юрисдикції того чи іншого спору, відповідно до ст. 36 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» повинен забезпечити Верховний Суд, оскільки підставою перегляду судових рішень Великою Палатою Верховного Суду є порушення предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Зокрема, ч. 6 ст. 346 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що, крім передбачених законом випадків, справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду в усіх випадках, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної, а відповідно до вимог ст. 403 Цивільного процесуального кодексу України предметної чи суб'єктної юрисдикції.

Великою Палатою Верховного Суду прийнято чимало рішень, у яких наведено правові висновки щодо підстав та умов визначення підсудності справ. Водночас за весь період своєї роботи Великою Палатою Верховного Суду 6 разів здійснено відступлення від власних правових позицій щодо питання визначення судової юрисдикції справ, що додатково підкреслює складність та неоднозначність вирішення питання юрисдикції спорів у практиці судів.

Отже, через непослідовність національних судів позивачеві створюються перешкоди в реалізації права на судовий захист.

Висновки. Визначення юрисдикції справ має важливе значення в практиці судів, оскільки судові рішення, яким навіть правильно вирішено спір по суті, не може вважатися таким, що прийняте встановленим законом судом, якщо під час його винесення було допущено порушення юрисдикції. Тому правильне обрання юрисдикції повинно стати основою для подальшої побудови розгляду справи.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до

Конвенції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.04.2022).

2. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 19.04.2022).

3. Цивільно-процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, № 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 19.04.2022).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 березня 2018 року у справі № 461/5577/15-ц (провадження № 14-18цс18). URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vp_vs_vid_14_03_2018_roku_u_spravi_461_5577_15_ts/ (дата звернення: 19.04.2022).

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 жовтня 2018 року у справі № 820/5761/15 (провадження № 11-750апс18). URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vp_vs_vid_31_10_2018_roku_u_spravi_820_5761_15/ (дата звернення: 19.04.2022).

6. Про судоустрій та статус суддів : Закон України № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 19.04.2022).

References

1. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod : ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17.07.1997 r. № 475/97-VR «Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii» [Convention about the protection of human rights and fundamental freedoms]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 19.04.2022) [in Ukrainian].

2. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2005. № 35–36, № 37. St. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (data zvernennia: 19.04.2022) [in Ukrainian].

3. Tsyvilno-protseualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 40–41, № 42. St. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (data zvernennia: 19.04.2022) [in Ukrainian].

4. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 14 bereznia 2018 roku u spravi № 461/5577/15-ts (provadzhenia № 14-18tss18) [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of March 14, 2018 in case № 461/5577/15-ts]. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vp_vs_vid_14_03_2018_roku_u_spravi_461_5577_15_ts/ (data zvernennia: 19.04.2022) [in Ukrainian].

5. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 31 zhovtnia 2018 roku u spravi № 820/5761/15 (provadzhenia № 11-750app18) [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of October 31, 2018 in the case № 820/5761/15]. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vp_vs_vid_31_10_2018_roku_u_spravi_820_5761_15/ (data zvernennia: 19.04.2022) [in Ukrainian].

6. Pro sudoustrii ta status suddiv : Zakon Ukrainy № 1402-VIII [On the Judiciary and the Status of Judges : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2016. № 31. St. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (data zvernennia: 19.04.2022) [in Ukrainian].

Lysenko Iryna,

Leading legal adviser of group of the legal providing
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5178-8876>

RANGE OF PROBLEMS OF DETERMINATION OF ADMINISTRATIVE JURISDICTION OF BUSINESSES

Judicial jurisdiction is the institute of right, called to delimit the competence of both different links of the judicial system and types of rule-making, - civil, criminal, economic and administrative. The new releases of codes of practice left debatable some questions of judicial rules, in particular, determination of judicial jurisdiction (to jurisdiction) of businesses. The presence of clear legislative differentiation of cognizance of businesses in courts must not generate problems in judicial practice in relation to jurisdiction of cases. In the article, going is considered near determination of correct judicial jurisdiction of consideration of businesses. Problem questions are outlined at determination of

court of the proper jurisdiction in the judicial legislation of Ukraine. Attention is concentrated on the analysis of conclusions of resolutions of Large Chamber of Supreme Court, administrative and civil judicial legislation. The conclusions of resolutions of Large Chamber of Supreme Court became the theoretical base of research, analysis of application of norms of the administrative and civil rule-making at the decision of spores that by mistake is confessed as such, that have public and legal character. However, without regard to the presence of plenty of resolutions of Large Chamber of Supreme Court in relation to determination of the illegal taking of consideration of businesses that does not have a public dispute on maintenance, to the administrative courts, a question remains actual enough, in fact through the inconsistency of courts to the plaintiff obstacles are created in realization of right on judicial. Certainly, that correct determination of jurisdiction of businesses has an important value in practice of courts, as a court decision that even a dispute is correctly decided essentially cannot be considered such that is accepted by the set law of cramps, if at his taking away violation was suffered. Thus, the inconsistency of national courts creates obstacles for the plaintiff to exercise his right to judicial protection. Therefore, the correct choice of jurisdiction should be the basis for further construction of the case.

Key words: *jurisdiction of court; administrative and civil rule-making; administrative agreement; jurisdiction of businesses; public dispute; civil legal agreement.*

Надіслано до редколегії 07.05.2022
Рекомендовано до публікації 17.05.2022

УДК: 34:351.74

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-94-100>

Мердов Станіслав Павлович,
старший викладач
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8816-5384>

ВИКОРИСТАННЯ СПОРТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МЕЖАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ КОНЦЕПЦІЇ «COMMUNITY POLICING»: ЗАРУБІЖНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено аналізу зарубіжного та національного досвіду використання спортивного потенціалу в межах реалізації заходів концепції «Community Policing», його узагальненню та визначенню подальших напрямів діяльності в цій сфері. Зроблено висновок, що використання спортивного потенціалу підрозділами поліції в межах реалізації заходів концепції «Community Policing» є важливим інструментом профілактичного впливу, засобом створення довірливих відносин між населенням та поліцією, а також популяризації здорового способу життя, відповідального ставлення до здоров'я. Автором запропоновано напрями вдосконалення діяльності поліції в цій сфері.

Ключові слова: поліція; населення; взаємодія; спорт; спортивні заходи; Community Policing.

Постановка проблеми. Із запровадженням новітніх підходів у діяльності Національної поліції України та реалізацією концепції «Community Policing» особливо актуальними стають питання пошуку прогресивних засобів, заходів взаємодії поліції і суспільства, що обумовлюється розвитком нової філософії діяльності Національної поліції України на сучасному етапі державотворення – служіння населенню шляхом надання поліцейських послуг. На сьогодні Національна поліція України може засвідчити успішність цієї діяльності вдало реалізованими проектами в рамках концепції «Community Policing», проте це не означає необхідності зупинення такої діяльності, а навпаки зумовлює розширення наявних інструментів взаємодії.

Одним із таких ефективних інструментів взаємодії між поліцією та населенням, який застосовується в усьому світі, є спорт. Слід наголосити, що останнім часом спорт набуває все більшого поширення в Україні як новий нестандартний підхід у діяльності поліції, що спрямований на формування соціально прийнятної, правосвідомої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі достатньо уваги приділено загальним питанням реалізації концепції «Community Policing»,

зокрема, у роботах таких науковців, як Р. І. Благута, О. М. Балинська, Л. Й. Гуменюк, З. Я. Ковальчук, О. М. Ковбич, Н. В. Лебедева, С. В. Медведенко, Д. І. Сергенюк, В. В. Серета. Зарубіжний досвід організації взаємодії поліції із суспільством був предметом дослідження в наукових доробках К. Л. Бугайчука, В. А. Гузя, Ю. О. Загуменної, І. О. Святокума, В. В. Чумака. Однак питання використання спортивного потенціалу в межах реалізації заходів концепції «Community Policing» не було розглянуто, що й обумовило предмет нашого дослідження.

Метою статті є аналіз зарубіжного та національного досвіду використання спортивного потенціалу в межах реалізації заходів концепції «Community Policing», його узагальнення та визначення подальших напрямів діяльності в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Нині в усьому світі відомі успішні практики застосування цього інструменту в діяльності поліції. Цей інструмент реалізовується шляхом проведення різноманітних заходів спортивного спрямування із залученням різних верств населення. Проте аналіз наявних зарубіжних практик застосування спорту як інструменту взаємодії поліції і населення свідчить про те, що вони є найбільш розповсюдженими та дієвими у відносинах поліції з молоддю та дітьми.

Найбільш активного розповсюдження така практика отримала у Сполучених Штатах Америки. Наприклад, у США функціонує Детройська поліцейська атлетична ліга, яка протягом багатьох років залучає поліцейських до реалізації спортивних програм, використовуючи їх як тренерів і наставників для молоді [1]. Прикладами таких успішних спортивних програм, що сприяють налагодженню зав'язків між поліцією і молоддю, є проекти:

– Saturday Morning Hoops – програма, запроваджена в Новому Орлеані, розроблена Національною баскетбольною асоціацією в партнерстві з поліцією, спрямована на розширення можливостей молоді за допомогою гри в баскетбол та ознайомлення їх із концепціями лідерства, вирішення конфліктів, самобутності й різноманітності [2];

– Cops and Kids Sports Programs – програма, у межах якої офіцери поліції проводять спортивні ігри з баскетболу, бейсболу, волейболу, футболу для дітей, проводять спільні спортивні змагання між поліцейськими та молоддю, що сприяє розвитку між ними конструктивних відносин [3];

– Chicago Westside Sports – програма, що реалізується за участю місцевої поліції, церкви та громадських некомерційних організацій, які залучають дітей у віці від 8 до 14 років до різних спортивних заходів. За результатами діяльності цієї програми 68 % опитаних дітей, що брали в ній участь, зазначили про довіру до поліцейських [4];

– Hospitality House – позашкільна академічна і спортивна програма для молоді з так званих груп ризику. Її суть полягає в тому, що місцева поліція має свою баскетбольну команду, а гра в баскетбол є доволі популярним заняттям серед місцевих жителів, така спільність інтересів спонукала до проведення спортивних змагань між цими суб'єктами [5].

Дослідження свідчать, що діяльність щодо запровадження атлетичних поліцейських ліг, які співпрацюють із територіальними громадами, позитивно

впливає на запобігання вчиненню правопорушень та сприяє відмові соціально неприйнятної, а іноді й протиправної поведінки молоді [6].

Активно спільні проєкти поліції і суспільства здійснюються в Німеччині. Позитивним прикладом такої діяльності є реалізація проєкту «KICK – спорт проти молодіжної злочинності», концептуальними напрямками якого є залучення дітей та молоді з груп ризику до занять спортом, їх інтеграція у спортивні й освітні проєкти; проведення профілактичних заходів для названих цільових груп у тісній співпраці з регіональними співробітниками поліції [7].

Ще однією успішною практикою, яка довела свою дієвість, є запроваджений у федеративній землі Шлезвіг-Гольштейн ще в 1993 році за підтримки Державної спортивної асоціації проєкт «Спорт проти насилля, нетерпимості і ксенофобії», який використовує спорт як засіб боротьби із зростаючою схильністю до насильства, особливо серед дітей та молоді. У межах зазначеного проєкту наразі функціонує понад шістдесят проєктних груп у різних регіонах федеративної землі за участю представників місцевої поліції [8].

За експертними оцінками німецьких фахівців, запровадження в Німеччині спортивної програми «SPIN», яка є програмою раннього втручання для осіб від 10 до 18 років у регіонах із високим рівнем злочинності серед неповнолітніх та обмеженими можливостями для молоді, визнано, що спорт є ефективним методом зміни негативної поведінки серед молоді [9, с. 98, 119].

Заслуговує на вивчення в межах нашого дослідження і позитивний досвід Великобританії, де ще в 1979 році було засновано громадську організацію «The Police Community Clubs of Great Britain», до складу якої входять як діючі, так і колишні працівники поліції [10]. Визнаючи роль, яку може відігравати аматорський бокс у взаємодії з «важкодоступними спільнотами» та особами, що вчиняли або схильні до вчинення правопорушень, зазначеною організацією реалізується низка спортивних програм (не лише пов'язаних із боксом. – С. М.), спрямованих на реабілітацію засуджених осіб, підтримку й реабілітацію осіб, що брали участь у військових операціях, розрахованих на осіб з інвалідністю з метою їх інтеграції в суспільство, залучення та надання допомоги молоді в питаннях безпеки, ведення здорового способу життя та максимального використання особистісного потенціалу в соціумі. На нашу думку, указаний досвід є доволі цікавим з погляду того, що, порівняно з іншими проаналізованими нами країнами, заходи, що реалізуються в межах цього проєкту, спрямовані не лише на молодь, а й на доросле населення.

Зауважимо, що останнім часом спорт як інструмент взаємодії між поліцією та населенням набув поширення і в роботі Національної поліції України. Проте аналіз діяльності її підрозділів свідчить, що, як правило, переважно він реалізовується підрозділами ювенальної превенції та патрульної поліції, що, на нашу думку, обумовлено яскраво вираженою профілактичною спрямованістю їх діяльності.

Наприклад, за ініціативою підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України у 2018 році проведено Всеукраїнський дитячий турнір із дворового футболу «Мільйон на стадіон». Крім того, у рамках реалізації угоди про співпрацю у сфері розвитку фізичної культури і спорту між Фізкультурно-спортивним товариством «Динамо» України та Національною поліцією України спільно з Національним олімпійським комітетом України, Федерацією легкої атлетики

України та Департаментом превентивної діяльності Національної поліції України проводиться щорічний чемпіонат із легкоатлетичного чотириборства серед дітей, які перебувають у конфлікті з законом, опинилися у складних життєвих обставинах, з багатодітних сімей.

У 2019 році Національна поліція України в особі підрозділів превентивної діяльності брала участь у реалізації проекту «Спорт заради розвитку» задля превенції в роботі з дітьми, у рамках якого проводився турнір із футболу під назвою «Кубок довіри», що відбувся за підтримки Дитячого фонду ООН в Україні (ЮНІСЕФ) та благодійного фонду «Розвиток футболу в Україні».

У межах меморандуму про взаємодію Національної поліції України та Федерації футболу України у 2017–2020 роках реалізовано соціальний проєкт «Відкриті уроки футболу», мета якого полягала в консолідації зусиль учасників, спрямовувалася на організацію та проведення фестивалів, уроків, змагань, спортивних свят та будь-яких інших форм заходів з елементами «Відкритих уроків футболу» та принципу «спорт для всіх» як виховного інструменту для впровадження цінностей здорового способу життя молоді, профілактики та подолання дитячої злочинності й конфліктів, налагодження дружби та зближення батьків дітей із різних соціальних верств (із залученням дітей вимушених внутрішньо переміщених осіб, дітей військовослужбовців – учасників антитерористичної операції, дітей із соціально незахищених сімей, дітей-сиріт або з неповних сімей та позбавлених батьківського піклування, дітей з обмеженими можливостями, різних національностей і статі).

На початку 2022 року підрозділами ювенальної превенції спільно зі Спортивним комітетом України за підтримки Parimatch Foundation Ukraine реалізується новий проєкт під назвою «Спорт для кожного», метою якого є залучення дітей, родини яких опинилися у складних життєвих обставинах, до систематичних занять із фізичної культури та спорту.

Одним з етапів реалізації зазначеного проєкту є запровадження програми «Спортивний наставник», яка наразі стартувала в чотирьох регіонах – Волинській, Запорізькій, Тернопільській та Донецькій областях. Її суть полягає у проведенні видатними спортсменами тренувань для дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах, до яких долучаються і працівники ювенальної превенції. Такі заходи мотивують дітей до соціально правильної поведінки та допомагають налагодити комунікацію з дітьми, які опинилися у непростих життєвих обставинах.

Спорт як інструмент взаємодії активно застосовується підрозділами патрульної поліції в таких форматах:

– проведення спортивних заходів для підтримки молоді й залучення її для подальшої співпраці (наприклад, акція «У здоровому тілі – здоровий дух!», спортивно-польова гра «Mukachevo adventure race», військово-патріотичні змагання «Бойова двійка» тощо);

– участь працівників патрульної поліції у змаганнях, марафонах, флешмобах тощо (наприклад, акція «Велосипедом на роботу», марафон «Ігри патріотів» та ін.);

- проведення спортивних заходів для пропагування здорового способу життя (наприклад, проєкт «Upgrade Police Project», змагання «Козацькі розваги» тощо);
- участь у заходах, які привертають увагу до соціально важливих проблем (наприклад, акції «Футбол проти расизму», «Забіг проти насильства», загальноміська ранкова зарядка «Зарядись толерантністю» та ін.);
- проведення спортивних заходів, що мають на меті розвиток взаємодії з громадою та підтримку інклюзивного підходу в роботі поліції (наприклад, спортивно-розважальний захід «Інклюзивний марафон», футбольний захід «Матч дружби» тощо);
- проведення благодійних спортивних заходів (наприклад, благодійний забіг до Дня захисту дітей «Біжи зі мною», благодійний забіг «Night run») [11, с. 54–60].

Безумовно, такі заходи привертають увагу населення до діяльності поліції в питаннях створення безпечного середовища громад, демонструють відкритість та прозорість діяльності її підрозділів, сприяють налагодженню партнерських відносин між поліцією та населенням.

Узагальнення зарубіжного та національного досвіду використання спортивного потенціалу в межах реалізації заходів концепції «Community Policing» свідчить, що переважно заходи реалізуються в молодіжному та дитячому середовищі, що пояснюється цілеспрямованістю та призначенням таких заходів – вплив на свідомість і поведінку осіб із метою формування в них позиції добровільного дотримання норм права, раннє профілактичне втручання, залучення таких осіб до змістовних занять у вільний час. У свою чергу, недооцінювання використання цього інструменту серед дорослих осіб є суттєвим недоліком такої діяльності.

На наш погляд, інструменти взаємодії поліції з населенням через спорт допомагають у цілому змінити сприйняття поліції населенням, а також дозволяють працівникам поліції зрозуміти приховані упередження щодо мешканців конкретної громади, у якій вони працюють, усвідомити їхні потреби щодо питань безпеки з метою створення безпечного середовища.

Висновки. Отже, використання спортивного потенціалу підрозділами поліції в межах реалізації заходів концепції «Community Policing» є важливим інструментом профілактичного впливу, засобом створення довірливих відносин між населенням та поліцією, а також популяризації здорового способу життя, відповідального ставлення до здоров'я. Позитивно оцінюючи таку діяльність, зауважимо, що подальші зусилля підрозділів поліції в цьому напрямі, на нашу думку, повинні бути спрямовані на:

- розширення кола суб'єктів та географії проєктів, що здійснюються і будуть запроваджені, адже на сьогодні їх реалізація відбувається лише у великих містах України;
- розширення видів спорту, потенціал яких реалізується;
- пошук нових партнерів для втілення спільних проєктів, отримання їхньої підтримки на державному рівні;

– повсюдне висвітлення позитивних результатів реалізованих проєктів через засоби масової інформації, включаючи особливо популярні серед населення соціальні мережі «Facebook», «Instagram», «TikTok» та «Like».

Насамкінець зазначимо, що спорт має властивість об'єднувати людей, незважаючи на їхні відмінності, а запроваджені спортивні ініціативи дають можливість населенню та правоохоронним органам працювати разом для зміцнення зв'язків поліції і населення, забезпечують дієвий профілактичний і правоосвітницький ефект у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Andrew Mac Intosh. Sports Serve as Tool to Improve Police-Community Relationships. URL: <https://risetowin.org/perspectives/2017/6-5/sports-serve-as-tool-to-improve-police-community-relationships/index.html> (дата звернення: 10.05.2022).
2. Saturday Morning Hoops. URL: <https://jr.nba.com/saturday-morning-hoops/> (дата звернення: 10.05.2022).
3. Police and community. URL: <https://www.palnyc.org/police-and-community> (дата звернення: 10.05.2022).
4. Jon Solomon. Race in America: can cops as coaches in youth sports offer some healing? URL: <https://www.aspeninstitute.org/blog-posts/race-in-america-can-cops-as-coaches-in-youth-sports-offer-some-healing/> (дата звернення: 10.05.2022).
5. Community basketball game bridges relationship between youth and police. URL: <https://www.rbcwealthmanagement.com/us/en/news-events/events/community-basketball-game-bridges-relationship-between-youth-and-police/detail/> (дата звернення: 10.05.2022).
6. Eric A. Brower. Balling with the Boys in Blue: How Police Athletic Leagues Affect Attitudes Toward Police. URL: <https://www.siena.edu/files/resources/balling-with-the-boys-in-blue-how-police-athletic-.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).
7. KICK – sport gegen jugenddelinquenz. URL: <https://www.kick-projekt.de/> (дата звернення: 10.05.2022).
8. Sport gegen Gewalt, Intoleranz und Fremdenfeindlichkeit. URL: <https://www.lsv-sh.de/sportwelten-projekte/sport-soziales/sport-gegen-gewalt/> (дата звернення: 10.05.2022).
9. Bürgernahe Polizeiarbeit in der Europäischen Union heute. Toolbox. Reihe Nr 14. 2018. 158 s.
10. The Police Community Clubs of Great Britain. URL: <https://www.policecommunityclubs.org/> (дата звернення: 10.05.2022).
11. Взаємодія поліції та громади. Досвід відділу зв'язків з громадськістю Департаменту патрульної поліції. Київ, 2020. 97 с.

References

1. Andrew Mac Intosh. Sports Serve as Tool to Improve Police-Community Relationships. URL: <https://risetowin.org/perspectives/2017/6-5/sports-serve-as-tool-to-improve-police-community-relationships/index.html> (data zvernennia: 10.05.2022).
2. Saturday Morning Hoops. URL: <https://jr.nba.com/saturday-morning-hoops/> (data zvernennia: 10.05.2022).
3. Police and community. URL: <https://www.palnyc.org/police-and-community> (data zvernennia: 10.05.2022).
4. Jon Solomon. Race in America: Can Cops as Coaches in Youth Sports Offer Some Healing? URL: <https://www.aspeninstitute.org/blog-posts/race-in-america-can-cops-as-coaches-in-youth-sports-offer-some-healing/> (data zvernennia: 10.05.2022).
5. Community basketball game bridges relationship between youth and police. URL: <https://www.rbcwealthmanagement.com/us/en/news-events/events/community-basketball-game-bridges-relationship-between-youth-and-police/detail/> (data zvernennia: 10.05.2022).
6. Eric A. Brower. Balling with the Boys in Blue: How Police Athletic Leagues Affect Attitudes Toward Police. URL: <https://www.siena.edu/files/resources/balling-with-the-boys-in-blue-how-police-athletic-.pdf> (data zvernennia: 10.05.2022).

7. KICK – sport gegen jugenddelinquenz. URL: <https://www.kick-projekt.de/> (data zvernennia: 10.05.2022).

8. Sport gegen Gewalt, Intoleranz und Fremdenfeindlichkeit. URL: <https://www.lsv-sh.de/sportwelten-projekte/sport-soziales/sport-gegen-gewalt/> (data zvernennia: 10.05.2022).

9. Bürgernahe Polizeiarbeit in der Europäischen Union heute. Toolbox. Reihe Nr 14. 2018. 158 s.

10. The Police Community Clubs of Great Britain. URL: <https://www.policecommunityclubs.org/> (data zvernennia: 10.05.2022).

11. Vzaiemodiia politsii ta hromady. Dosvid viddilu zviazkiv z hromadskistiu Departamentu patrolnoi politsii [Interaction between the police and the community. Experience of the Public Relations Department of the Patrol Police Department]. Kyiv, 2020. 97 s. [in Ukrainian].

Merdov Stanislav,

Senior Lecturer

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8816-5384>

**USE OF SPORTS POTENTIAL IN THE FRAMEWORK OF THE IMPLEMENTATION
OF EVENTS OF THE "COMMUNITY POLICING" CONCEPT:
FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE**

With the introduction of new approaches to the activities of the National Police of Ukraine at the present stage of its development, the implementation of measures of the "Community Policing" concept, the issues of finding new ways, activities of interaction between the police and society are of particular relevance, which is due to the development of a new philosophy of police activity. Given this, the article is devoted to the analysis of foreign and national experience in the use of sports potential in the framework of the implementation of the activities of the "Community Policing" concept, its generalization and determination of further areas of activity in this area. It analyzes the successful practices of the implementation of joint sports projects by the police and the population in such countries as the United States of America, Germany, Great Britain, and also examines the national experience of the Ukrainian police in this aspect. The generalization of foreign and national experience in the use of sports potential in the framework of the implementation of the activities of the "Community Policing" concept indicates that in the vast majority they are implemented in the youth and children's environment, which is explained by the purposefulness and purpose of such events - the impact on the consciousness and behavior of individuals in order to form they have positions of voluntary compliance with the rule of law, early preventive intervention, involvement of such persons in meaningful leisure activities. In turn, the underestimation of the use of this tool among adults, according to the author, is a significant drawback of such activities. It is concluded that the use of sports potential by police units in the framework of the implementation of measures of the "Community Policing" concept is an important tool for preventive impact, a means of creating trusting relationships between the population and the police, as well as a means of promoting a healthy lifestyle, a responsible attitude to health. Positively evaluating the national practice of implementing sports projects by the police, the author suggests ways to improve their activities in this direction.

Key words: police; people; interaction; sports; sports events; Community Policing.

Надіслано до редколегії 15.05.2022

Рекомендовано до публікації 23.05.2022

УДК: 351.811:355.01

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-101-110>

Пилипенко Євгенія Олексіївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

Червінчук Андрій Васильович,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено дослідженню організації дорожнього руху в умовах правового режиму воєнного стану, виокремленню його особливостей, аналізу нормативно-правових актів, що регламентують діяльність органів державної влади України в частині визначення компетенційної складової щодо забезпечення безперервного руху транспортних засобів та надання додаткових повноважень і спеціальних прав стосовно права керування транспортними засобами в умовах воєнного стану задля зміцнення обороноздатності, захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Ключові слова: воєнний стан; дорожній рух; правовий режим; особливості.

Постановка проблеми. Воєнний стан, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Задля забезпечення покладених на органи державної влади завдань установлюються певні правила та обмеження, у тому числі у сфері дорожнього руху, що є чинними на всій території України. Тому виникає необхідність їх усебічного дослідження та виокремлення тих особливостей, що є актуальними в умовах правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання правового режиму воєнного стану, а також аналізом обмежень певних конституційних прав

і свобод людини та громадянина у зв'язку із введенням на території країни воєнного стану займалися такі вчені, як С. О. Кириченко, М. М. Лобко, М. І. Панов, В. М. Семененко, А. М. Сичевська, А. Й. Фучко. Однак дослідженню певних особливостей, правил та обмежень, що стосуються організації дорожнього руху в умовах воєнного стану, достатньої уваги з боку науковців не приділялося.

Мета статті – проаналізувати особливості дорожнього руху в умовах правового режиму воєнного стану, а також повноваження органів державної влади щодо визначення і встановлення певних правил дорожнього руху в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації (далі – рф) проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [1], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [2], Указом Президента України № 64/2022 (далі – Указ) [3] на всій території України було введено воєнний стан.

Згідно із зазначеним Указом, на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися певні конституційні права та свободи людини і громадянина. Так, серед обмежувальних прав є право кожного, хто на законних підставах перебуває на території України, на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом (ст. 33) [3].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (далі – Закон), в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування встановлювати в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів [2].

На виконання вимог згаданого вище Закону Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1455 було затверджено Порядок встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан [4].

Особливий режим (комплекс заходів, які здійснюються в Україні або її окремих місцевостях, де введено воєнний стан з метою недопущення несанкціонованого переміщення громадян України, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів) встановлюється шляхом видання наказу військовим командуванням разом із військовою адміністрацією (у разі її утворення), яким визначаються, у тому числі, територіальні межі, де встановлюється особливий режим, та місця розміщення блокпостів; права та обов'язки посадових осіб блокпостів; інші питання, необхідні для забезпечення особливого режиму. Наказ надсилається військовим командуванням до органів військового управління, командирів (керівників) з'єднань, військових частин Збройних сил та військових формувань, центральних органів виконавчої влади, рад оборони Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та м. Севастополя, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування [4].

Для забезпечення здійснення заходів особливого режиму створюється система пропускнуго режиму та за рішенням військового командування комендатурою (окремим підрозділом, який підпорядковується військовому командуванню та забезпечує виконання визначених завдань) видаються особам перепустки. Зразок, опис бланка та порядок виготовлення, видачі, заміни, зберігання та повернення перепустки, особливості її використання на території, де встановлено особливий режим або інші заходи правового режиму воєнного стану, під час яких передбачається наявність перепустки, встановлюються військовим командуванням.

Перепустки, видані комендатурою, дійсні тільки в межах території, де встановлено особливий режим. Виконання завдань із координації та здійснення контролю за несенням служби патрулями покладається на коменданта, якому підпорядковані патрулі. Патрулям на території, де встановлено особливий режим, в установленому законодавством порядку надано право: 1) затримувати і доставляти до органів або підрозділів Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення; 2) вилучати в осіб предмети, які є знаряддям, засобом або предметом правопорушення, і передавати їх органам або підрозділам Національної поліції; 3) перевіряти в осіб документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти до органів або підрозділів Національної поліції для встановлення особи; у разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які перевозяться зазначеними особами; 4) тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об'єктів, евакуювати транспортні засоби; 5) входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ й організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у скоєнні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб; 6) використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, що належать особам (за їх згодою), підприємствам, установам та організаціям, крім транспортних засобів іноземних консульських установ чи представництв міжнародних організацій, для запобігання вчиненню кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, що підозрюються у скоєнні злочину, або для доставки до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують медичної допомоги, проїзду до місця злочину; 7) застосовувати відповідно до законодавства заходи фізичного впливу (сили), спеціальні засоби і зброю [4].

Особам, які не залучені до здійснення заходів із забезпечення дотримання особливого режиму, відмовляється в наданні перепустки у разі: 1) наявності інформації, що свідчить про причетність особи до вчинення кримінального чи адміністративного правопорушення. Така особа затримується та доставляється до органів Національної поліції; 2) непред'явлення громадянином України документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України; 3) непред'явлення іноземцем або особою без громадянства паспортного документа іноземця або

документа, що підтверджує законність перебування на території України; 4) неможливості особи сформулювати причини необхідності перебування на території, де встановлено особливий режим.

Перебування, вхід / вихід (в'їзд / виїзд) військовослужбовців Збройних сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, поліцейських, військовослужбовців та працівників Служби безпеки України, працівників Державної податкової служби, Державної міграційної служби, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, їх перевезення транспортними засобами спеціалізованого призначення, перевезення військових вантажів та осіб із зброєю і боєприпасами на територію / з території, де встановлено особливий режим, організуються та здійснюються з урахуванням умов обстановки, яка склалася, наявності сил та засобів, визначених завдань, бойового розподілу підрозділів, місць їх дислокації відповідними командирами (начальниками) за погодженням з комендантом на підставі службових посвідчень, посвідчень про відрядження, дорожніх листів та документів на вантаж [4].

Суб'єкти господарювання переміщують вантажі (товари) транспортними засобами на територію / з території, де встановлено особливий режим, через визначені блокпости. Вантажі (товари), що переміщуються на територію, де встановлено особливий режим, у межах такої території підлягають контролю в'їзду / виїзду.

Слід зазначити, що заходи здійснення контролю щодо забезпечення безпеки дорожнього руху у воєнний час здійснюються як на блокпостах, так і поза їх межами [5].

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1455 «Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан», блокпост – посилений контрольно-пропускний пункт, який за рішенням військового командування тимчасово встановлюється на вході / виході (в'їзді / виїзді) на територію / з території, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим (за винятком державного кордону), на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на такому пункті, до складу якого можуть входити службові особи військових формувань та правоохоронних органів, які відповідно до закону залучені до здійснення заходів правового режиму воєнного стану [4].

За визначенням, поданим у Постанові Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану», що затверджує порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, блокпост характеризується як посилений контрольно-пропускний пункт, який тимчасово встановлюється на в'їзді / виїзді (вході / виході) на територію / з території, де введено воєнний стан та запроваджено комендантську годину, на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів,

позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на блокпосту [6].

На блокпостах відносно водіїв, транспортних засобів, якими вони керують, вантажів здійснюються такі заходи контролю: перевірка документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи; перевірка документів, необхідних для здійснення перевезення вантажу (документів на транспортний засіб, документів на вантаж, дорожнього листа тощо); проведення огляду транспортного засобу та вантажу (товару) щодо відповідності документам на вантаж (товар); затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів; тимчасове обмеження (заборону) руху транспортних засобів та осіб.

Крім того, поза межами блокпостів заходи контролю у сфері дорожнього руху охоплюють: виявлення порушення встановленого порядку переміщення осіб, транспортних засобів, вантажів (товарів) на територію, де встановлено особливий режим; затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів [6].

Особливим питанням щодо керування транспортними засобами у воєнний період є можливість руху саме під час комендантської години, яка запроваджується лише за наявності реальної загрози життю і безпеці осіб, інтересам суспільства або держави, а також для забезпечення громадського порядку. Комендантська година запроваджується шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією (у разі її утворення), який доводиться до відома військових адміністрацій (у разі їх утворення) або ради оборони Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та м. Севастополя, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Мінекономіки, Мінсоцполітики, Мінінфраструктури, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства закордонних справ, АТ «Українська залізниця», відповідних органів Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, Служби безпеки України, Державної фіскальної служби, Державної міграційної служби, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, військових командувань, з'єднань, військових частин Збройних сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань [6].

Цим наказом визначаються: час, протягом якого діє комендантська година; межі території її запровадження; способи здійснення заходів щодо підтримання правопорядку; порядок руху залізничного, автомобільного, морського, річкового, повітряного транспорту; порядок створення, функціонування і місцезнаходження комендатури та її склад.

На території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів.

Дозволяється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, без виданих перепусток особам та рух транспортних засобів Збройних сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, Служби безпеки України, Державної фіскальної служби, Державної міграційної служби, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які залучаються до здійснення заходів під час запровадження комендантської години, транспортним

засобам спеціалізованого призначення, які виконують невідкладне службове завдання, за умови ввімкнення спеціальних світлових сигнальних пристроїв. Під час комендантської години в'їзд / виїзд (вхід / вихід) на територію / з території, де запроваджено комендантську годину, здійснюється лише через визначені комендатурою блокпости [6].

Підставою для в'їзду (входу) на територію, де запроваджено комендантську годину, є необхідність: участі в забезпеченні національних інтересів з метою мирного врегулювання конфлікту чи з питань гуманітарної допомоги; виконання дипломатичних та консульських функцій, зокрема в рамках діяльності міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (за клопотанням або погодженням із Міністерством закордонних справ та іншими центральними органами виконавчої влади та державними органами, відповідальними за виконання зобов'язань, що обумовлені членством України в міжнародних організаціях, відповідно до укладених міжнародних договорів України). Особи, які не залучені до здійснення заходів із забезпечення дотримання комендантської години та пред'явили видані комендатурою перепустки, не допускаються на територію, де запроваджено комендантську годину, в разі: наявності інформації, що свідчить про причетність особи до вчинення кримінального чи адміністративного правопорушення; непред'явлення громадянином України документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України чи її спеціальний статус; непред'явлення військовослужбовцем Збройних сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, поліцейським Національної поліції, військовослужбовцем та працівником Служби безпеки України, працівником Державної фіскальної служби, Державної міграційної служби, Державної служби України з надзвичайних ситуацій службового посвідчення; непред'явлення іноземцем або особою без громадянства паспортного документа іноземця або документа, що підтверджує законність перебування на території України; пред'явлення перепустки, строк дії якої закінчився, або перепустки, яка не відповідає встановленому зразку [6].

Перебування, в'їзд / виїзд (вхід / вихід) військовослужбовців Збройних сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, поліцейських Національної поліції, військовослужбовців та працівників Служби безпеки України, працівників Державної фіскальної служби, Державної міграційної служби, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, їх перевезення транспортними засобами спеціалізованого призначення, перевезення військових вантажів та осіб із зброєю та боеприпасами на територію / з території, де запроваджено комендантську годину, організовуються та здійснюються з урахуванням умов обстановки, яка склалася, наявності сил та засобів, визначених завдань, бойового розподілу підрозділів, місць їх дислокації відповідними командирами (начальниками) за погодженням із комендантом на підставі перепусток і службових посвідчень.

Також із початком повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України рішенням військового командування українським водіям було заборонено використовувати у своїх автомобілях і мотоциклах відеореєстратори. Незважаючи на те, що інформація з відеореєстраторів використовувалася водіями як доказ, у порядку ст. 251 Кодексу України про адміністративні правопорушення [7], для захисту своїх прав під час розгляду та прийняття рішення у справі, заборона використання відеореєстраторів є досить необхідним та доцільним кроком, адже відеореєстратором може фіксуватися рух не тільки цивільного транспорту,

а й військового, можуть мимоволі фіксуватися стратегічні об'єкти, важливі для захисту нашої держави від ворожого вторгнення, певні військові дії на території України тощо. Відповідно до зазначеного рішення водіям автомобілів та мотоциклів не можна користуватися відеореєстраторами на дорогах загального користування; об'єктах загального призначення; об'єктах інфраструктури, блокпостах, укріпленнях; у місцях розташування, зосередження чи переміщення військових частин (підрозділів) Сил оборони.

Тому задля забезпечення інформації про дії українських військових, Сил територіальної оборони, інформації про переміщення та розташування військової техніки нашої держави, уникнення можливості розголошення певних даних, які можуть допомогти противнику дізнатися про хід виконання завдань Сил оборони, цілком погоджуємося з рішенням військового командування та вважаємо абсолютно правильним під час воєнного стану заборонити використання відеореєстраторів під час руху транспортних засобів.

Також на окрему увагу щодо особливостей дорожнього руху в умовах правового режиму воєнного стану заслуговують зміни, внесені Кабінетом Міністрів України до питання допуску водіїв до керування транспортними засобами.

Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 року № 184 «Деякі питання допуску водіїв до керування транспортними засобами» у період дії воєнного стану та протягом року з дня припинення або скасування дії воєнного стану особа допускається до керування транспортними засобами за наявності в неї національного посвідчення водія України, виданого їй уперше на право керування транспортними засобами відповідної категорії, строк дії якого закінчився; строк дії посвідчення водія, що належить особі, яка переїжджає на постійне місце проживання в Україну, у разі його закінчення у період дії воєнного стану, продовжується на рік і після цього підлягає заміні. Заміна такого посвідчення проводиться після проходження особою медичного огляду та складення теоретичного і практичного іспитів [8].

До того ж 22 березня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 348, якою вніс зміни до Постанови № 184, доповнивши її пунктом 1¹ такого змісту: «Установити, що у період воєнного стану до керування транспортними засобами категорії С, С1 на території України допускаються особи, які мають посвідчення водія категорії В» [9].

Незважаючи на те, що до прийняття зазначеного рішення спонукала актуальна для нашої країни проблема – дефіцит водіїв вантажівок унаслідок воєнного вторгнення РФ на територію України, на сьогодні воно (рішення) є таким, що суперечить чинному законодавству України.

Так, згідно зі ст. 15 Закону України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 року № 3353-ХІІ, особа, яка бажає отримати право на керування транспортними засобами відповідної категорії чи типу, зобов'язана пройти медичний огляд, підготовку або перепідготовку відповідно до типової навчальної програми, успішно скласти теоретичний і практичний іспити. Порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів визначається Кабінетом Міністрів України. Тобто з огляду на вимоги зазначеної нормативно-правової норми для керування транспортними засобами відповідної категорії чи типу однією з умов є проходження підготовки / перепідготовки згідно з типовою навчальною програмою [10].

Отже, Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 року № 348 «Про внесення зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 р. № 184» суперечить вимогам Закону України «Про дорожній рух». Крім того, відповідно до ст. 113 Конституції України Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України й постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України [1]. Тобто прийняті нормативно-правові акти Кабінетом Міністрів України не можуть суперечити Конституції та законам України.

Задля вирішення актуальних та важливих для нашої країни питань, особливо під час воєнного стану, задля наділення Кабінету Міністрів України додатковими повноваженнями, серед іншого, у сфері організації дорожнього руху, потрібно внести певні зміни до чинного законодавства України, що визначає повноваження Уряду України. Зокрема, на наш погляд, слід доповнити ст. 12¹ «Діяльність Кабінету Міністрів України в умовах воєнного стану» Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII пунктом 4 такого змісту:

«1. Кабінет Міністрів України в разі введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: <...>

4) надає фізичним і юридичним особам додаткові повноваження та спеціальні права, необхідні для зміцнення обороноздатності та національної безпеки України» (курсив наш. – Є. П., А. Ч.).

Висновки. Отже, дослідження особливостей дорожнього руху в умовах правового режиму воєнного стану полягає у їх безпосередньому визначенні, а також напрацюванні шляхів вирішення певних проблемних питань та прогалин, що виникають в умовах упровадження нового законодавства чи внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в більш детальному дослідженні нормативно-правової бази, що регламентує організацію та особливості дорожнього руху в умовах режиму воєнного стану, а також повноваження органів державної влади у визначеному питанні.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 23.03.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 21.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 23.03.2022).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 23.03.2022).
4. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2022).
5. Атаманенко Ю. Ю. Науково-технічне супроводження поліцейської діяльності у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. *Донецький юридичний інститут МВС України: освітні традиції, перевірені часом* : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 28 квітня 2021 р.). Маріуполь, 2021. С. 26.
6. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2022).

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 17.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 23.03.2022).

8. Деякі питання допуску водіїв до керування транспортними засобами : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 р. № 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.03.2022).

9. Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 р. № 184 : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 р. № 348. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmini-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-3-bereznya-2022-r-184-348> (дата звернення: 23.03.2022).

10. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (дата звернення: 23.03.2022).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine]. Data onovlennia: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-8 [On the legal regime of martial law : Law of Ukraine]. Data onovlennia: 21.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

3. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 64 [On the imposition of martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Poriadku vstanovlennia osoblyvoho rezhymu vizdu i vyizdu, obmezhenia svobody peresuvannia hromadian, inozemtsiv ta osib bez hromadianstva, a takozh rukhu transportnykh zasobiv v Ukraini abo v okremykh yii mistsevostiakh, de vvedeno voiennyi stan : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 r. № 1455 [On approval of the Procedure for establishing a special regime of entry and exit, restriction of freedom of movement of citizens, foreigners and stateless persons, as well as the movement of vehicles in Ukraine or in certain localities where martial law is imposed : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

5. Atamanenko, Yu. Yu. (2021). Naukovo-tekhniche suprovodzhennia politseiskoi diialnosti u sferi zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu [Scientific and technical support of police activities in the field of road safety]. *Donetskyi yurydychnyi instytut MVS Ukrainy: osvichni tradytsii, perevireni chasom* : zbirnyk materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Mariupol, 28 kvitnia 2021 r.). Mariupol. S. 26 [in Ukrainian].

6. Pytannia zaprovadzhennia ta zdiisnennia deiakykh zakhodiv pravovoho rezhymu voiennoho stanu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.07.2020 r. № 573 [The issue of introduction and implementation of some measures of the martial law regime : the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

7. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-10. Data onovlennia: 17.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

8. Deiaki pytannia dopusku vodiiv do keruvannia transportnyimi zasobamy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 184 [Some issues of admission of drivers to drive vehicles : the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2022-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zminy do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03 bereznia 2022 r. № 184 : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.03.2022 r. № 348 [On Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 3, 2022 № 184 : resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmini-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-3-bereznya-2022-r-184-348> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

10. Pro dorozhnii rukh : Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 r. № 3353-12 [On traffic : Law of Ukraine]. Data onovlennia: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text> (data zvernennia: 23.03.2022) [in Ukrainian].

Pylypenko Evheniia,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-5421>

Chervinchuk Andrii,

PhD in Law, Senior Researcher

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7893-6632>

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF ROAD TRAFFIC IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The article is devoted to the study of traffic organization in martial law (special legal regime introduced in Ukraine or in some localities in case of armed aggression or threat of attack, danger of state independence of Ukraine, its territorial integrity, sovereignty and provides for the relevant state bodies authorities, military command, military administrations and local self-government bodies have the powers necessary to deter the threat, repel armed aggression and ensure national security, eliminate the threat to Ukraine's state independence, territorial integrity, and temporary threat and restrictions on human rights and freedoms. and citizen and the rights and legitimate interests of legal entities with an indication of the duration of these restrictions), its features, analysis of regulations governing the activities of public authorities of Ukraine, local governments in terms of recognition empowerment to ensure the uninterrupted movement of vehicles and the provision of additional powers and special rights to the right to drive in martial law to strengthen defense capabilities, protect state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and other national interests of Ukraine (vital human interests, society and states, the implementation of which ensures the state sovereignty of Ukraine, its progressive democratic development, as well as safe living conditions and welfare of its citizens) from real and potential threats, certain phenomena, trends and factors that prevent or complicate or may prevent or complicate the realization of national interests and preservation of national values of Ukraine. Therefore, the study of traffic features in the conditions of the legal regime of martial law is their direct definition, as well as the work of solving certain problematic issues and gaps that arise in the conditions of implementation of new legislation or amendments to the current normative legal acts. The prospects of further exploration are seen in a more detailed study of the regulatory framework, which regulates the organization and features of the road in the conditions of martial law, as well as the powers of public authorities in a certain issue.

Key words: martial law; road traffic; legal regime; features.

Надіслано до редколегії 31.03.2022
Рекомендовано до публікації 06.04.2022

УДК: 351.743

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-111-118>

Пискун Олександр Валерійович,
аспірант

(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9779-5537>

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ, ПРАВОВУ ПРИРОДУ ТА ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОМАНДУВАЧА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті розкрито поняття та правову природу адміністративно-правового статусу командувача Національної гвардії України. Установлено, що одним із ключових елементів адміністративно-правового статусу командувача Національної гвардії України є наділення його повноваженнями очільника головного органу військового управління. Виокремлено специфіку реалізації повноважень командувача Національної гвардії України, яка пов'язана з адміністративно-правовим режимом функціонування органів державної влади. Визначено поняття адміністративно-правового статусу командувача Національної гвардії України як відображення його специфічного стану у сфері публічного управління, який проявляється в сукупності прав та обов'язків, гарантій їхнього забезпечення, а також правосуб'єктності командувача Національної гвардії України, урегульованих адміністративно-правовими нормами та реалізованих в адміністративно-правових відносинах.

Ключові слова: Національна гвардія України; адміністративно-правовий статус; командувач; повноваження; орган військового управління; орган державної влади; адміністративно-правові норми; управлінські функції; військове керівництво; державне управління.

Постановка проблеми. Кардинальні зрушення в реформуванні державного управління, започатковані за результатами впровадження адміністративної реформи в Україні, схваленої Указом Президента України від 22.07.1998 № 810/98 [1], характеризуються стрімкими та якісними змінами, що стосуються оновлення системи органів державної виконавчої влади. Водночас реформування правоохоронних органів завжди залишалось «на других ролях» важливих системних перетворень, що передусім пов'язано з об'єктивною потребою стабільності у врегулюванні питань національної безпеки.

Однак нові неklasичні виклики національній безпеці країни, спричинені початком збройної агресії російської федерації в Донецькій та Луганській областях, а також тимчасовою окупацією АР Крим та м. Севастополя, обумовили потребу якнайшвидшого реформування «силового блоку» та призвели до суттєвої трансформації органів військового та правоохоронного управління, зокрема,

і шляхом утворення нового державного органу – Національної гвардії України (далі – НГУ).

У цьому контексті актуалізується питання щодо визначення поняття та правової природи адміністративно-правового статусу командувача НГУ як головного елемента у структурі НГУ, діяльність якого спрямовано на організацію управлінської діяльності в органах та підрозділах НГУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясування правової природи та змісту діяльності військових формувань із правоохоронними функціями висвітлено в роботах О. В. Агапової, В. І. Андріяш, О. А. Гусар, А. П. Даниленка, Т. О. Коломоець, Г. Ф. Костенка, М. Ф. Криштановича, О. М. Музичука, А. В. Панчишина, Я. Я. Пушака, В. А. Ребкала, А. В. Солонара, В. В. Тертички, М. І. Флейчука, В. І. Франчука та інших провідних вітчизняних учених. Проте визначення поняття та правової природи адміністративно-правового статусу керівників цих органів належить до малодосліджених напрямів наукового пошуку.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових джерел та нормативно-правового забезпечення у сфері діяльності Національної гвардії України визначити поняття та правову природу адміністративно-правового статусу командувача НГУ.

Виклад основного матеріалу. Убачається, що адміністративно-правовий статус командувача НГУ обумовлено двома обставинами, одна з яких міститься в завданнях, що ставляться перед очільником головного органу військового управління НГУ, серед яких:

- участь у забезпеченні реалізації державної політики з питань діяльності НГУ;
- організація виконання покладених на НГУ завдань та основних функцій;
- планування застосування оперативно-територіальних об'єднань НГУ, їх органів військового управління, якими є територіальні управління НГУ, з'єднань, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я та установ, що не входять до складу оперативно-територіальних об'єднань НГУ;
- забезпечення безпосереднього військового керівництва територіальними управліннями НГУ, з'єднаннями, військовими частинами (підрозділами), вищими військовими навчальними закладами, навчальними військовими частинами (центрами), базами, закладами охорони здоров'я та установами, що не входять до складу оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України [2].

Командувача НГУ як військовослужбовця НГУ наділено всіма характерними ознаками, які властиві статусу співробітника цього військово-правоохоронного органу. На вказану особливість адміністративно-правового статусу командувача НГУ наголошує й О. В. Агапова, підкреслюючи, що очільник головного органу військового управління НГУ також має всі повноваження військовослужбовців Національної гвардії [3, с. 121]. Слід зауважити, що норму щодо закріплення статусу військовослужбовця за командувачем НГУ відображено в пункті 8 Положення про головний орган військового управління [2].

З огляду на окреслену позицію, вважаємо за доцільне розкрити зміст адміністративно-правового статусу командувача НГУ з урахуванням обох зазначених напрямів.

У теорії адміністративного права розуміння адміністративно-правового статусу органу державного управління докладно відображено в науковій літературі. Зокрема, Т. О. Коломоєць визначає вказану правову категорію як сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених за органами державної влади нормами адміністративного права [4, с. 64]. Очевидно, що сукупність прав та обов'язків – це основний, але не єдиний елемент у структурі адміністративно-правового статусу органу державного управління.

Аналогічної думки щодо необхідності розширеного тлумачення зазначеної дефініції дотримується О. П. Даниленко, який вважає, що адміністративно-правовий статус полягає в зовнішньому вираженні діяльності органів публічної адміністрації, яка становить сукупність елементів, структурованих за цільовим, організаційним та компетенційним призначенням. До цільового блоку вчений відносить мету, завдання, функції та принципи організаційно-розпорядчої діяльності; організаційний блок уособлює порядок утворення, реорганізації, ліквідації, лінійної і функціональної підпорядкованості, взаємодії та координації; компетенційний блок передбачає сукупність прав та обов'язків [5, с. 190]. Наведена автором класифікація відрізняється цілісністю, повнотою та комплексним підходом до розуміння адміністративно-правового статусу державного органу.

Також із позиції системного підходу характеризує досліджуване правове явище А. А. Гусар, визначаючи адміністративно-правовий статус як системну сукупність адміністративно-правових властивостей суб'єкта права, до змісту яких учений відносить детерміновану нормами адміністративного права компетенцію суб'єкта; порядок його утворення та юридичні ознаки; назву; місце дислокації; структуру; мету функціонування; відповідальність тощо [6, с. 117]. Так, науковець доволі точно виокремлює особливості структурних елементів адміністративно-правового статусу, які одночасно є властивостями останнього.

Дещо абстрактно трактує адміністративно-правовий статус А. В. Солонар, який характеризує вказану категорію як правове положення суб'єкта адміністративно-правових відносин, закріплене чинними нормативно-правовими актами та обумовлене особливостями певної управлінської посади в державному органі [7, с. 202]. На нашу думку, висловлена теоретична позиція є доволі абстрактною і не містить складових елементів адміністративно-правового статусу, а тому не може претендувати на об'єктивність та істинність.

А. В. Панчишин визначає адміністративно-правовий статус шляхом виділення його сутнісних ознак, до яких відносить здатність до формування і вираження стандартів можливої та необхідної поведінки, встановлення ступеня взаємодії держави, суспільства й особи, забезпечення нормальної життєдіяльності соціального середовища [8, с. 95]. Не применшуючи значення висловленої гіпотези, вважаємо, що в цьому разі автор, найімовірніше, мав на увазі властивості адміністративно-правового статусу, а не його ознаки, оскільки саме властивості суб'єкта розкриваються через його взаємодію з іншими суб'єктами суспільних відносин, з подальшим виокремленням його якостей.

Аналіз наведених наукових позицій дає підстави для висновку щодо розуміння адміністративно-правового статусу як пов'язаного з визначенням організаційного положення суб'єкта державного управління в системі адміністративно-правових відносин, меж його повноважень та обсягу адміністративної компетенції.

У цьому контексті суб'єкт державного управління, яким є командувач НГУ, має подвійний статус, що проявляється у специфіці реалізації його повноважень. Зокрема, у мирний час командувач НГУ, перебуваючи у складі сил безпеки, фактично забезпечує виконання правоохоронних функцій держави, шляхом організації взаємодії з іншими правоохоронними органами щодо протидії адміністративним та кримінальним правопорушенням. Проте в особливий період функціонування системи органів державного управління війська та з'єднання Національної гвардії України з метою виконання завдань з оборони держави приводяться в готовність до виконання завдань за призначенням і підпорядковуються Головнокомандувачу Збройних сил України.

Отже, адміністративно-правовий статус командувача НГУ безпосередньо спрямований на реалізацію державної політики у сфері національної безпеки України, до ключових завдань якої, відповідно до Стратегії національної безпеки України, належать:

- зростання рівня боєготовності та боєздатності; підвищення якості та інтенсивності підготовки військ (сил);
- трансформація професійної культури на основі доктринальних підходів і принципів командування та контролю, підготовки, освіти НАТО;
- удосконалення та розвиток на основі сучасних технологій систем управління, телекомунікацій, розвідки, логістики;
- професіоналізація військової служби, розвиток територіальної оборони і служби в резерві;
- модернізація системи мобілізаційної підготовки й мобілізації, а також допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді;
- поліпшення правових, матеріальних, психологічних та соціальних умов служби;
- оснащення новими, зокрема високотехнологічними, зразками озброєння і військової техніки;
- ефективне впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків;
- посилення взаємодії всіх органів сектору безпеки й оборони для виконання спільних завдань [9, с. 34].

Останнє передбачає подальше реформування всіх правоохоронних органів, які є складовими елементами сектору безпеки й оборони України, до яких також входить і НГУ. А тому одне з першорядних завдань, визначених у Стратегії національної безпеки, полягає в забезпеченні розвитку НГУ з урахуванням досвіду держав-членів Європейського Союзу, посилення її інституційної спроможності виконання завдань за призначенням.

Іншим, але не менш важливим напрямом з'ясування правової природи адміністративно-правового статусу командувача НГУ є характеристика тих складових елементів його правового положення, які ідентифікують очільника НГУ як військовослужбовця цього військово-правоохоронного органу.

За справедливим твердженням О. М. Музичука, елементи правового статусу являють собою сукупність змістовної правової характеристики суб'єкта правовідносин та вказують на його специфічні риси й відмінності від інших суб'єктів [10, с. 318]. Викладене дає змогу констатувати, що отриманню адміністративно-правового статусу командувача НГУ передують набуття громадянином за власним

волевиявленням спеціального адміністративно-правового статусу військовослужбовця НГУ, який наділяє його спеціальними правами й обов'язками, що в сукупності формують його службові повноваження.

Адміністративна правосуб'єктність військовослужбовця НГУ виникає з моменту підписання військовослужбовцем контракту або призову громадянина України на строкову військову службу.

За статтею 1 Закону України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу», військовий обов'язок устанавлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями [11].

Слід звернути увагу, що основоположним структурним елементом адміністративно-правового статусу військовослужбовця НГУ є його права та свободи, що становлять комплекс основоположних прав людини: особистих, політичних, соціально-економічних, культурних та інших. Крім того, чинне конституційне та адміністративне законодавство допускає можливість обмеження прав і свобод окремих категорій суб'єктів права тією мірою, у якій це необхідно з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни й безпеки держави. Маємо окремо наголосити на тому, що вказані обмеження можуть вводитися тільки на рівні законів України та повинні відповідати охоронюваному суспільному інтересу.

Саме цей конституційний принцип реалізується в ході застосування обмежень до військовослужбовців НГУ, які, у свою чергу, поділяються на загальні та спеціальні. І якщо загальні обмеження стосуються всіх без винятку військовослужбовців НГУ, то спеціальні обмеження відносяться безпосередньо до правового статусу командувача НГУ.

Зауважимо, що згідно зі статтею 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [11]. Зміст цієї норми свідчить, що на військовослужбовців НГУ розповсюджуються загальні обмеження, закріплені законодавством про державну службу, а особливий характер державної служби військовослужбовців НГУ обумовлює наявність спеціальних обмежень, перелік яких урегульовано спеціальним законодавством у сфері проходження військової служби.

Водночас у спеціальному законодавстві щодо проходження служби в Національній гвардії України [12–15] визначено особливі обмеження, які розповсюджуються на військовослужбовців, у тому числі НГУ, до яких належить і командувач НГУ.

Проте не слід розглядати зазначені законодавчі приписи як сукупність правових норм, що применшують або звужують адміністративно-правовий статус командувача НГУ як військовослужбовця НГУ. По-перше, ці нормативні обмеження спрямовані на захист інтересів суспільства й держави; по-друге, указані обмеження конституційних прав і свобод компенсуються встановленим комплексом соціальних гарантій, наданих державою військовослужбовцям НГУ, громадянам, звільненим із

військової служби, а також членам їх сімей. Такий соціальний захист, згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», передбачає охорону їх життя і здоров'я, а також інші заходи, націлені на створення нормальних умов життєзабезпечення, відповідних характеру військової служби та її ролі в суспільстві.

Висновки. Отже, адміністративно-правовий статус командувача НГУ є складною правовою категорією, яка в цілому відображає його правове становище, з одного боку, як керівника головного органу військового управління НГУ, а з іншого – як військовослужбовця НГУ.

Тому вбачаємо можливим сформулювати поняття адміністративно-правового статусу командувача НГУ як відображення його специфічного стану у сфері публічного управління, який проявляється в сукупності прав та обов'язків, гарантій їхнього забезпечення, а також правосуб'єктності командувача НГУ, урегульованих адміністративно-правовими нормами та втілених в адміністративно-правових відносинах.

Специфічною рисою правової природи адміністративно-правового статусу командувача НГУ є реалізація останнім функції подвійного підпорядкування залежно від особливостей функціонування системи державного управління. Якщо в мирний час командувач НГУ, перебуваючи у складі сил безпеки, фактично забезпечує виконання правоохоронних функцій держави шляхом організації взаємодії з іншими правоохоронними органами щодо протидії адміністративним та кримінальним правопорушенням, то в особливий період функціонування системи органів державного управління війська та з'єднання НГУ з метою виконання завдань з оборони держави приводяться в готовність до виконання завдань за призначенням і підпорядковуються Головнокомандувачу Збройних сил України.

Список використаних джерел

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 943.
2. Про затвердження Положення про головний орган військового управління Національної гвардії України : Указ Президента України від 28.03.2014 № 346/2014. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 12. Ст. 507.
3. Агапова О. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної гвардії України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. 258 с.
4. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. К. : Юрінком-Інтер, 2011. 576 с.
5. Даниленко А. П. Поняття та структура адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 187–190.
6. Гусар О. А. Адміністративно-правовий статус персоналу державного управління. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 116–123.
7. Солонар А. В. Особливості адміністративно-правового статусу державного реєстратора. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. № 19. С. 201–203.
8. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.
9. Костенко Г. Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки : навчальний посібник. К. : ЗАТ Видавничий дім «ДЕМІД», 2002. 144 с.
10. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. *Форум права*. 2008. № 1. С. 316–321.
11. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

12. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.
13. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
14. Про Дисциплінарний Статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 197.
15. Про Статут внутрішньої служби : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 194.

References

1. Pro zakhody shchodo vprovadzhennia Kontseptsii administratyvnoi reformy v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 22.07.1998 № 810/98 [On measures to implement the Concept of Administrative Reform in Ukraine : Decree of the President of Ukraine]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 1999. № 21. St. 943 [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro holovnyi orhan viiskovoho upravlinnia Natsionalnoi hvardii Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.03.2014 № 346/2014 [On approval of the Regulations on the main body of military management of the National Guard of Ukraine : Decree of the President of Ukraine]. *Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy*. 2014. № 12. St. 507 [in Ukrainian].
3. Ahapova, O. V. (2011). Administratyvno-pravovi zasady diialnosti Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Administrative and legal bases of activity of the National Guard of Ukraine] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina. 258 s. [in Ukrainian].
4. Kolomoiets, T. O. (2011). Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs : pidruchnyk [Administrative law of Ukraine. Academic course : textbook]. K. : Yurinkom-Inter. 576 s.
5. Danylenko, A. P. (2013). Poniattia ta struktura administratyvno-pravovoho statusu orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: teoretyko-pravovyi aspekt [The concept and structure of the administrative and legal status of local governments: theoretical and legal aspect]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. S. 187–190 [in Ukrainian].
6. Husar, O. A. (2013). Administratyvno-pravovyi status personalu derzhavnogo upravlinnia [Administrative and legal status of public administration personnel]. *Administratyvne pravo i protses*. № 2 (4). S. 116–123 [in Ukrainian].
7. Solonar, A. V. (2012). Osoblyvosti administratyvno-pravovoho statusu derzhavnogo reiestratora [Features of the administrative and legal status of the state registrar]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. № 19. S. 201–203 [in Ukrainian].
8. Panchyshyn, A. V. (2010). Poniattia, oznaky ta struktura katehorii «pravovyi status» [The concept, characteristics and structure of the category "legal status"]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 2. S. 95–98 [in Ukrainian].
9. Kostenko, H. F. (2002). Teoretychni aspekty stratehii natsionalnoi bezpeky : navchalnyi posibnyk [Theoretical aspects of national security strategy : textbook]. K. : ZAT Vydavnychiy dim «DEMID». 144 s. [in Ukrainian].
10. Muzychuk, O. M. (2008). Utochnennia sutnosti katehorii «pravovyi status» subiekta administratyvno-pravovykh vidnosyn ta yoho elementnoho skladu [Clarification of the essence of the category "legal status" of the subject of administrative-legal relations and its elemental composition]. *Forum prava*. № 1. S. 316–321 [in Ukrainian].
11. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu : Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 № 2232-12 [On military duty and military service : Law of Ukraine of 25.03.1992 № 2232-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 27. St. 385 [in Ukrainian].
12. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simei : Zakon Ukrainy vid 20.12.1991 № 2011-12 [On social and legal protection of servicemen and members of their families : Law of Ukraine of 20.12.1991 № 2011-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 15. St. 190 [in Ukrainian].
13. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-7 [On the prevention of corruption : Law of Ukraine of 14.10.2014 № 1700-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2014. № 49. St. 2056 [in Ukrainian].
14. Pro Dystsyplinarnyi Statut Zbroinykh Syl Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 24.03.1999 № 551-14 [On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine : Law of Ukraine of March 24, 1999 № 551-XIV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1999. № 22–23. St. 197 [in Ukrainian].

15. Pro Statut vnutrishnoi sluzhby : Zakon Ukrainy vid 24.03.1999 № 548-14 [On the Statute of the Internal Service : Law of Ukraine of 24.03.1999 № 548-XIV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1999. № 22–23. St. 194 [in Ukrainian].

Pyskun Oleksandr,
Postgraduate Student
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9779-5537>

**ON THE QUESTION OF THE CONCEPT, LEGAL NATURE AND SIGNS OF
ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE COMMANDER
OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE**

The article reveals the concept, legal nature and signs of the administrative and legal status of the commander of the National Guard of Ukraine. It has been established that one of the key elements of the administrative and legal status of the commander of the National Guard is the empowerment of the head of the main body of military command. The specificity of the implementation of the powers of the commander of the National Guard, which is associated with the administrative and legal regime of the functioning of public authorities, is highlighted. The concept of administrative and legal status of the commander of the National Guard of Ukraine is defined as a reflection of his specific state in the field of public administration, which is manifested in a set of rights and responsibilities, guarantees of their provision, and legal personality of the commander of the National Guard of Ukraine implemented in administrative and legal relations. It is proved that a specific feature of the legal nature of the administrative and legal status of commander of the National Guard of Ukraine is the implementation of the last function of dual subordination, depending on the features of the functioning of the public administration system. With the imposition of martial law, the National Guard of Ukraine is ready to perform the tasks assigned to it under the legal regime of martial law. If in peacetime the commander of the National Guard of Ukraine, being part of the security forces, actually ensures the implementation of law enforcement functions of the state by organizing cooperation with other law enforcement agencies to combat administrative and criminal offenses, then in a special period of public administration execution of state defense tasks shall be prepared for the execution of tasks as assigned and shall be subordinated to the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. Thus, the administrative and legal status of the commander of the National Guard of Ukraine is a complex legal category that generally reflects his legal status, on the one hand, as the head of the main body of military management of the National Guard of Ukraine, and on the other - as a serviceman of the National Guard of Ukraine.

Key words: *National Guard of Ukraine; administrative and legal status; commander; powers; military administration body; public authority; administrative and legal norms; administrative functions; military leadership; public administration.*

Надіслано до редколегії 11.05.2022
Рекомендовано до публікації 20.05.2022

УДК: 342.9

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-119-126>

Устінова-Бойченко Ганна Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5821-3832>

Нестеренко Катерина Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0917-6881>

Булгакова Олена Валеріївна,
кандидат економічних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0893-3732>

РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Статтю присвячено дослідженню медіації як альтернативного способу розв'язання правового конфлікту під час вирішення публічно-правових спорів. Досліджено історичні передумови запровадження медіативної процедури та зроблено акцент на спорах, які мають публічно-правовий характер. Адміністративне законодавство розвивається з урахуванням потреб сьогодення, тому приймає та пропонує використання медіативної процедури під час або до вирішення адміністративно-правового спору в порядку адміністративного судочинства. Зроблено висновок щодо необхідності особливого підходу для вирішення спорів, яким притаманний публічно-правовий характер, у процесі застосування медіативної процедури, оскільки такі види конфліктів мають особливу структуру та характеристики. У результаті дослідження запропоновано внесення змін до Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей спорів публічно-правового характеру.

Ключові слова: медіація; медіативна процедура; адміністративне судочинство; альтернативний спосіб вирішення спору; публічно-правовий спір; адміністративно-правовий спір.

Постановка проблеми. Конфлікти є невід'ємною частиною розвитку й існування суспільства та держави, життя людини в суспільстві та її взаємодії з іншими членами суспільства. Наявність такої соціальної категорії, як конфлікти може створювати передумови для розвитку цих суб'єктів або, навпаки, до

погіршення відносин та завдати невідвортної шкоди у вигляді матеріальних, моральних, а іноді й людських втрат.

Перебіг та вирішення конфлікту залежить від ставлення до нього та поведінки безпосередніх його учасників. Переважно беззаперечним бажанням учасників конфліктної ситуації є її розв'язання. Із моменту зародження суспільства й держави як соціально-правової категорії та до сьогодні наявні намагання суспільства створити відповідні умови та систему заходів попередження та вирішення конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню реалізації медіативної процедури приділялося багато уваги науковців. Важливість та значення медіації є безумовною та дієвою процедурою розв'язання конфліктів, які виникають у приватно-правових відносинах, але визначення місця цієї альтернативної процедури вирішення спорів у публічних правовідносинах наразі набуває популярності серед науковців. Розробка проекту Закону України «Про медіацію», а згодом його прийняття та набуття чинності дозволяє по-новому здійснити дослідження процедури медіації під час вирішення адміністративних спорів, які мають публічно-правовий характер. Так, К. Ростовська та Н. Гришина, вивчаючи альтернативні способи вирішення адміністративно-правових конфліктів, зазначили про рекомендації Комітету міністрів Ради Європи застосовувати медіацію в адміністративних правовідносинах [1]; А. Андреев, досліджуючи медіацію в адміністративному судочинстві, наголосив на особливостях її функції під час вирішення публічно-правових спорів [2]; М. Поліщук сформулювала визначення медіації як альтернативного способу вирішення спорів [3].

Метою статті є дослідження запровадження медіації на законодавчому рівні та її особливостей під час вирішення спорів, які мають публічно-правовий характер.

Виклад основного матеріалу. Соціальні норми, такі як норми моралі, звичаї, традиції, різні заборони, корпоративні та правові норми створюють достатні умови для виникнення та розвитку злагоджених різноманітних відносин (соціальних, громадських, суспільних, правових тощо). Проте недосконалість системи приписів (у тому числі прогалини в правовій сфері), низький рівень правової культури та наявний нігілізм у суспільстві призводять до виникнення конфліктів, що значно погіршує якість життя індивідів, суспільства та держави в цілому. Не погоджуючись із цим, суспільство намагається розробити та запропонувати такі методи вирішення конфліктів, які б дозволяли, по-перше, зменшити чи уникнути шкоди, що виникає в результаті конфлікту, по-друге, створити перешкоди для появи конфліктів надалі. Зміна сучасних уявлень про вирішення конфліктів різних рівнів, перевага технологій мирного врегулювання конфліктів і переговорів зумовлює перехід українського суспільства на якісно новий рівень взаємовідносин, толерантного ставлення один до одного, пропагування демократичних цінностей.

Одним із таких засобів вирішення конфліктів є медіаторство, що проявляється в необхідності та можливості залучення третьої нейтральної особи чи сторони, яка сприятиме налагодженню комунікації між сторонами конфлікту та досягненню згоди.

Реформи, які останнім часом відбуваються в політичній, правовій та соціальних сферах, указують на бажання та реальні намагання суспільства створити достатнє підґрунтя для розвитку медіаторства в Україні. Конфлікти, які існують та загострюються останнім часом у нашій державі, стосуються багатьох сфер

суспільного життя та спричиняються численними різноманітними чинниками. Медіативна процедура є альтернативою судової процедури, котра може здійснюватися за взаємним бажанням сторін спірного правовідношення.

Виникнення конфліктів та бажання їхнього вирішення було актуальним для різних правових культур світу незалежно від історичної епохи. Альтернативні способи вирішення спорів часто застосовувалися в Єгипті вже у VI столітті. У разі досягнення порозуміння угода між сторонами записувалася на папірусах, завдяки чому й до сьогодні збереглася достатня кількість документів, на підставі яких можна зробити висновок, що значна частина конфліктів у тогочасному суспільстві вирішувалася поза судами. Сторони, що досягли консенсусу, зобов'язувалися дотримуватися укладеної угоди й декларували відмову від звернення до суду. Добровільне та неухильне виконання угоди забезпечувалося встановленням обов'язку сплатити велику грошову суму у разі порушення умов, що були погоджені сторонами. Крім того, сторони спірного правовідношення також складали присягу, що було додатковим способом забезпечення виконання угоди [4, с. 37].

Медіація є одним із найдавніших способів вирішення конфліктів. Вона існувала здавна в Китаї, країнах Африки, коли старійшини роду або племені виступали в ролі своєрідних професійних медіаторів, забезпечуючи безконфліктне вирішення проблемних і конфліктних ситуацій. Медіаторство як суспільно значуща діяльність з'явилося в США на початку 60-х років та було закономірним проявом інтересу до професійної медіації в країні з великою кількістю самостійних окремих структур суспільства [5, с. 185].

Культурні традиції мирного способу вирішення спорів та конфліктів через пошук компромісу сформувалися під впливом конфуціанства та релігії буддизму також у Японії. Завдяки йому японці дбали про гармонію в суспільстві та зверталися до судового врегулювання спорів лише в крайньому разі. Найбільш ранні письмові згадки про медіацію в Японії з'явилися у 894 році та описували вирішення спорів між впливовими родами. Починаючи з 1336 року, роль медіаторів виконували монахи, допомагаючи вирішити спори між міщанами, купцями та самураями. Окрім культурних особливостей, японці охоче намагалися вирішити спір за допомогою медіації ще й тому, що дорога до суду для багатьох була складною, вимагала значних інвестицій як часу, так і коштів. У європейських країнах вирішення спорів шляхом медіації було зафіксовано відповідними письмовими згадками про це у IX столітті. Найчастіше медіація застосовувалася для вирішення політичних та публічних спорів і конфліктів, а також спорів, пов'язаних зі спорами між панівними династіями або сім'ями. Серед збережених письмових джерел найбільш ранньою є згадка про вирішення за допомогою медіації спору між спадкоємцями Карла Великого. Медіатором у цьому спорі став король Людовик Німецький. Пізніше, у 1339 році, медіацію вперше почали чітко відмежовувати від судового та арбітражного вирішення спору. На підтвердження цього зберігся лист Папи Бенедикта XII, у якому він написав про те, що отримав прохання допомогти вирішити спір між королем Англії Едвардом III та королем Франції Філіпом VI. До того ж королі просили його посприяти позасудовому вирішенню спору та виступити не як суддя або арбітр, а як медіатор та спільний приятель обох сторін. Основні принципи здійснення медіації було вперше сформульовано в 1644 році [6, с. 102–103].

Медіація як правова категорія має дуже довгу історію становлення та вдосконалення, на формування якої вплинув розвиток різноманітних правових систем світу. Визнаючи європейські цінності, Україна довгий час вивчала досвід розвинутих країн та формувала інститут медіації, створюючи належну нормативну базу регулювання медіативної процедури.

Європейське співтовариство керується засадами «позасудових способів врегулювання спорів», які містяться в таких рекомендаціях: Рекомендації № R (98) 1 Комітету міністрів державам-членам про сімейну медіацію (прийнято Комітетом міністрів 21 січня 1998 року); Рекомендації № R (99) 19 Комітету міністрів про медіацію в кримінальному процесі (ухвалено Комітетом міністрів 15 вересня 1999 року); Рекомендації Rec (2002) 10 Комітету міністрів державам-членам про медіацію в цивільному процесі (прийнято Комітетом міністрів 18 вересня 2002 року). Зазначені рекомендації фактично стали першими документами, у яких наголошується на важливості медіації для європейських держав, особливо в таких правових сферах, як сімейна, кримінальна та цивільна [7, с. 9–10].

Також медіація застосовується для вирішення адміністративно-правових конфліктів у правовому просторі європейських країн. Аргументацію на користь застосування медіації в адміністративних правовідносинах наведено в Рекомендації (2001) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-особами від 5 вересня 2001 року, у якій указується, що судові процедури на практиці не завжди підходять для врегулювання адміністративних спорів, а використання альтернативних засобів урегулювання адміністративних спорів дає можливість розв'язати ці проблеми й наблизити адміністративний орган до громадськості. Звертається увага на те, що основними перевагами альтернативних засобів урегулювання адміністративних спорів можуть бути прості та гнучкі процедури, що створює передумови для швидкого й економічного врегулювання спору. Рекомендацією передбачається застосування медіації для врегулювання адміністративного спору за сукупності таких умов: існування можливості врегулювання адміністративних спорів іншими засобами, ніж судові (в окремих випадках); альтернативний засіб не повинен створювати передумов для ухилення від виконання зобов'язань; альтернативні засоби вирішення адміністративного конфлікту в усіх випадках мають припускати судовий контроль, оскільки він є гарантією захисту прав для сторін; альтернативні засоби вирішення правового конфлікту мають забезпечувати дотримання принципів рівності й неупередженості, а також дотримання прав сторін [1, с. 184–185].

Протягом двох десятиліть медіацію сприймають не тільки як метод вирішення спорів, але і як спосіб соціальної взаємодії. На європейському просторі медіація розглядається як гуманний і водночас прагматичний спосіб вирішення конфліктів, орієнтований на інтереси самих сторін конфлікту. 21 травня 2008 року Європарламент та Рада Європи прийняли Директиву про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських спорах, що стало початком напрацювання законодавчої бази не тільки в країнах Європейського Союзу, а й у нашій державі [8, с. 63].

Основною спрямованістю медіації є врегулювання конфліктів, яке не слід ототожнювати з розв'язанням конфлікту, що є спільною діяльністю учасників, спрямованою на припинення протидії і вирішення проблеми, яка призвела до зіткнення. Розв'язання конфлікту передбачає активність обох сторін із перетворення

умов, у яких вони взаємодіють, та усунення причин конфлікту. Урегулювання конфлікту відрізняється від розв'язання тим, що в усуненні протиріччя між опонентами бере участь третя сторона, участь якої можлива як за згодою протиборчих сторін, так і без їхньої згоди [9, с. 154].

Крім того, дуже часто поняття «медіація» та «посередництво» вживаються як категорії, що мають тотожне значення, але вони не можуть використовуватися як синоніми, оскільки медіація є особливою формою посередництва у вирішенні спорів, яка наділяється певними особливими рисами. Змістом медіації є те, що вона створює передумови та шляхи прийняття осмисленого взаємоприйняттого рішення, яке базується на консенсусі між сторонами, що втягнені в суперечку.

М. Поліщук, даючи визначення медіації, наголошує на тому, що це «альтернативний спосіб вирішення спорів, за умовами якого сторони на добровільних засадах беруть участь у переговорах і за допомогою незалежної та кваліфікованої третьої сторони (медіатора) намагаються досягнути консенсусу та вирішити власний спір з урахуванням інтересів кожної з осіб» [3, с. 136].

В усіх трактуваннях терміна «медіація», які наводяться вченими, акцентується увагу на тому, що обов'язковою є участь третьої (нейтральної) сторони – медіатора. Головною метою участі медіатора є допомога сторонам знайти взаємоприйнятне рішення, а сам медіатор – це спеціально підготовлений посередник у вирішенні конфліктів, який однаково підтримує обидві сторони. Завдяки участі медіатора полегшується процес спілкування сторін, він допомагає глибше зрозуміти їхні позиції та інтереси, шукає ефективні шляхи вирішення проблеми, надаючи можливість сторонам дійти згоди. Присутність та безпосередня участь медіатора допомагає сторонам усвідомити спільно значиму проблему, сприяє зустрічній активній поведінці, виникненню бажання працювати над проблемою та знайти оптимальні шляхи її вирішення [8, с. 63].

Реалізація медіативної процедури під час вирішення адміністративно-правового спору має певні особливості, оскільки останній виникає між органом публічної влади або посадовцем та стороною, якою може бути приватна особа або інший адміністративний орган. Розбіжності, що з'являються між ними, пов'язані з порушенням застосування, різним тлумаченням норм публічного права й реалізацією визначених ними суб'єктивних публічних прав та обов'язків, тому процедуру медіації можна застосовувати лише в деяких адміністративних спорах. До таких адміністративних спорів належать: спори, які виникли на підставі оскарження правових актів індивідуальної дії, дій чи бездіяльності органів державної влади; спори, які виникли з приводу прийняття на публічну службу, її проходження та звільнення з публічної служби; спори, що виникають з приводу укладення, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; деякі спори за зверненням органів державної влади; спори, які виникають з приводу виплат між приватними особами та органами державної влади; спори, що виникають з оскарження рішень виконавців; спори, які виникають із публічно-приватного партнерства; деякі інвестиційні спори за участю держави. Однак у межах процедури досудового примирення сторін не можуть бути врегульовані конфлікти, якщо: правопорушення може призвести до кримінального покарання; конфлікт

можна вирішити лише шляхом процедури доказування; мета судового процесу направлена виключно на вирішення певної правової проблеми [1, с. 186–187].

Головні функції медіації в адміністративному судочинстві можуть бути визначені як основні напрями впливу на суспільні відносини для компромісного вирішення публічно-правового спору без проходження обов'язкових стадій адміністративного процесу [2, с. 157].

16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію», у якому визначено правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору). Ухвалення цього закону нормативно регламентувало позасудову процедуру врегулювання спору, який може знаходитися на вирішенні в цивільному, господарському чи адміністративному судочинстві, також положення закону можуть застосовуватися у справах про адміністративні правопорушення та в кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [10].

Висновки. Законом України «Про медіацію» запроваджено додаткову офіційну процедуру врегулювання спору, головною передумовою якої є добровільне бажання розв'язати спір. Приватно-правові правовідносини мають більш диспозитивний характер, тому, реалізуючи право на проведення медіативної процедури, надають можливість сторонам такого спірного правовідношення створити прийнятне рішення шляхом будь-яких поступок.

Публічно-правові правовідносини мають імперативний характер, оскільки хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, тому поведінка суб'єктів зазначених правовідносин визначається приписами в межах їх компетенції та не може відрізнитися від передбачених законодавством правил. Проведення медіативної процедури з метою врегулювання адміністративно-правового спору повинно мати певні особливості, оскільки наявність публічного інтересу в спірних правовідносинах не дозволяє учасниками діяти «на власний розсуд». Крім того, медіатором повинна бути особа, яка буде здатна допомогти врегулювати публічно-правовий спір, тому обсяг її спеціальних знань у сфері публічних правовідносин повинен відповідати змісту публічно-правового спору.

Закон України «Про медіацію» є відносно новим нормативно-правовим актом та першим законодавчим актом, котрим запроваджена медіація на території України.

Приватно-правові спори мають кардинальні відмінності від публічно-правових спорів, тому вони не можуть здійснюватися за однаковою процедурою врегулювання. Внесення змін до Закону України «Про медіацію» та залучення як медіатора особи, що пройшла спеціальну підготовку й має спеціальні знання у сфері публічних правовідносин, створить передумови популяризації медіації з метою врегулювання публічно-правового спору під час або до вирішення такого спору в порядку адміністративного судочинства.

Список використаних джерел

1. Ростовська К. В., Гришина Н. В. Медіація в адміністративному судочинстві: міф чи реалії сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2020. Вип. 29. С. 182–188.
2. Андреев А. Поняття та сутність функцій медіації в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 155–159.

3. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 65. С. 134–139.
4. *Mediacje. Teoria i praktyka / pod red. E. Gmurzyńska, R. Morek*. Warszawa : Wolters Kluwer. 2014. S. 37–38.
5. Устінова-Бойченко Г. М. Медіаторство як засіб вирішення конфліктів у студентському середовищі. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2020. Випуск 10. С. 184–193.
6. Альтернативне вирішення спорів : підручник / за заг. ред. Ю. Д. Притики. Київ : ВД «Дакор», 2021. 436 с.
7. Доклад экспертов по результатам заседания рабочей группы по вопросу: механизмы внесудебного урегулирования споров (ВУС) с акцентом на следующие вопросы: уголовное восстановительное правосудие и процедура медиации в гражданском процессе. Страсбург, 26 сентября 2016 года. URL: <https://rm.coe.int/1680700fd3> (дата звернення: 15.04.2022).
8. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : навч.-метод. посібник. Київ : ФОП Стеценко В. В, 2016. 192 с.
9. Примуш М. Конфліктологія : навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2006. 288 с.
10. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. Дата оновлення: 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top> (дата звернення: 15.04.2022).

References

1. Rostovska, K. V., Hryshyna, N. V. (2020). *Mediatsiia v administratyvnomu sudochynstvi: mif chy realii sohodennia* [Mediation in administrative proceedings: myth or realities of today]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «PRAVO»*. Vyp. 29. S. 182–188 [in Ukrainian].
2. Andreiev, A. (2021). *Poniattia ta sutnist funktsii mediatsii v administratyvnomu sudochynstvi* [The concept and essence of the functions of mediation in administrative proceedings]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2. S. 155–159 [in Ukrainian].
3. Polishchuk, M. Ya. (2014). *Poniattia mediatsii yak alternatyvnoho metodu vyrishennia sporiv* [The concept of mediation as an alternative method of dispute resolution]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. Vyp. 65. S. 134–139 [in Ukrainian].
4. *Mediacje. Teoria i praktyka / pod red. E. Gmurzyńska, R. Morek*. Warszawa : Wolters Kluwer. 2014. S. 37–38.
5. Ustinova-Boichenko, H. M. (2020). *Mediatorstvo yak zasib vyrishennia konfliktiv u studentskomu seredovyshchi* [Mediation as a means of resolving conflicts in the student environment]. *Aktualni problemy psykhologii v zakladykh osvity*. Vypusk 10. S. 184–193 [in Ukrainian].
6. *Alternatyvne vyrishennia sporiv : pidruchnyk* [Alternative dispute resolution : a textbook] / za zah. red. Yu. D. Prytyky. Kyiv : VD «Dakor», 2021. 436 s. [in Ukrainian].
7. *Doklad ekspertov po rezul'tatam zasedaniya rabochej grupy po voprosu: mekhanizmy vnesudebnogo uregulirovaniya sporov (VUS) s akcentom na sleduyushchie voprosy: ugovnoe vosstanovitel'noe pravosudie i procedura mediatsii v grazhdanskom processe* [Report of the experts on the results of the meeting of the working group on the issue: Out-of-court dispute resolution (ADR) mechanisms with a focus on the following issues: criminal restorative justice and mediation procedure in civil litigation]. Strasburg, 26 sentyabrya 2016 goda. URL: <https://rm.coe.int/1680700fd3> (data zvernennia: 15.04.2022) [in Russian].
8. *Rozbudova myru. Profilaktyka i vyrishennia konfliktu z vykorystanniam mediatsii: sotsialno-pedahohichnyi aspekt : navch.-metod. posibnyk* [Building peace. Prevention and resolution of conflict with the use of mediation: socio-pedagogical aspect : a textbook]. Kyiv : FOP Stetsenko V. V, 2016. 192 s. [in Ukrainian].
9. Prymush, M. (2006). *Konfliktolohiia : navch. posibnyk* [Conflictology : a textbook]. Kyiv : Profesional. 288 s. [in Ukrainian].
10. *Pro mediatsiiu : Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 r. № 1875-IX* [On mediation : Law of Ukraine]. Data onovlennia: 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top> (data zvernennia: 15.04.2022) [in Ukrainian].

Ustinova-Boichenko Ganna,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5821-3832>

Nesterenko Kateryna,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0917-6881>

Bulhakova Olena,
PhD in Economic sciences, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0893-3732>

DEVELOPMENT OF MEDIATION IN RESOLUTION PUBLIC LEGAL DISPUTES

The article focuses on the study of mediation as an alternative way to resolve legal conflicts in resolving public law disputes. Conflicts and the need to resolve them are an integral part of society. The European integration orientation of the state has initiated legal and institutional reforms in order to introduce alternative ways of resolving disputes. Humanity's search for conflict resolution can be seen in different legal cultures, and mediation is one of the oldest ways to resolve conflicts. Mediation at the legislative level was introduced in 2021 by the relevant law, which defines the basic principles of mediation for any type of disputed legal relationship in the presence of the will of the parties to the disputed legal relationship. The scientific article examines the historical preconditions for the introduction of the mediation procedure and emphasizes the disputes that have a public-law nature. Administrative legislation is developed taking into account the needs of today, so it accepts and proposes the use of mediation procedures during or before the resolution of administrative disputes in administrative proceedings. The implementation of mediation in resolving administrative and legal disputes has certain peculiarities, as the latter arises between a public authority or official and a party, which may be a private person or other administrative body. Disagreements between them related to non-application, different interpretations of public law and the exercise of their subjective public rights and responsibilities have certain peculiarities, so the mediation procedure can be used only in some administrative disputes. The scientific article concludes that a special approach is needed to resolve disputes that are of a public law nature in the process of mediation, as these types of conflicts have a special structure and characteristics. As a result of the study, it was proposed to amend the Law of Ukraine "On Mediation" in order to take into account the specifics of disputes of public law.

Key words: mediation; mediation procedure; administrative proceedings; alternative dispute resolution; public law dispute; administrative law dispute.

Надіслано до редколегії 05.05.2022
Рекомендовано до публікації 16.05.2022

УДК: 342.951

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-127-135>

Хозлу Іван Костянтинівич,

викладач

(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-3968>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ НА ВОДІ (НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, АВСТРАЛІЇ, НІМЕЧЧИНИ, ШВЕЦІЇ, ПОЛЬЩІ)

Статтю присвячено аналізу організації діяльності підрозділів поліції на воді в зарубіжних країнах та визначенню можливості запровадження їх позитивного досвіду в поліцейській системі України. Досліджено досвід діяльності поліції на воді таких країн, як Великобританія, Австралія, Німеччина, Швеція та Польща. Зроблено висновок про те, що поліцейські системи досліджених нами країн сформували доволі дієві організаційно-штатні структури таких підрозділів у своїй системі, проте їх будова відрізняється особливостями законодавчого регулювання, адміністративно-територіального устрою самих країн, організацією діяльності поліції в цілому та масштабністю водних територій, які є об'єктом поліцейської діяльності в цій сфері.

Ключові слова: поліція; водна поліція; морська поліція; повноваження; завдання.

Постановка проблеми. Підрозділи поліції на воді сьогодні є відносно новим організаційно-штатним утворенням у структурі Національної поліції України, яке вперше з'явилося у 2017 році шляхом створення Управління організації діяльності підрозділів поліції на воді та повітряної підтримки. У 2020 році цей підрозділ було реформовано в Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України, яке має своє представництво в 11 територіальних підрозділах Національної поліції України. Слушно зауважити, що у процесі створення зазначених підрозділів з боку керівництва Національної поліції увага була приділена лише організаційним засадам їх діяльності, поза увагою залишилися більш конкретні питання адміністративно-правового забезпечення їхньої діяльності. На нашу думку, ефективність реалізації поліцейської діяльності вказаними підрозділами ускладнюється і тим, що наразі відсутнє належне правове регулювання їх діяльності, не на достатньому рівні забезпечено професійне навчання поліцейських цих підрозділів, що обумовлює вироблення і здійснення науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції на воді. З огляду на це, важливим є вивчення позитивних закордонних практик організації діяльності аналогічних структурних підрозділів для визначення перспектив

імплементатії їх досвіду для вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності підрозділів поліції на воді в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У юридичній літературі вивчення досвіду діяльності поліції зарубіжних країн у загальному контексті чи окремих її структурних підрозділів здійснювалося багатьма вченими, проте наукових досліджень зарубіжного досвіду діяльності саме підрозділів поліції на воді в сучасній науці немає, що ще раз підтверджує актуальність запропонованої статті.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз організації діяльності підрозділів поліції на воді в зарубіжних країнах на прикладі Великобританії, Австралії, Німеччини, Швеції, Польщі, його узагальнення та визначення можливості запровадження їхнього позитивного досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні підрозділи поліції на воді є характерними для багатьох поліцейських систем країн світу. Зважаючи на обмежені межі нашого дослідження, не можемо проаналізувати всі наявні поліцейські практики в цій сфері, саме тому розглянемо досвід окремих країн.

Ураховуючи те, що першою організаційною формою підрозділів поліції на воді вважаються підрозділи, що були створені у XVIII ст. у Великобританії та Австралії, яка на той час була її колонією, і те, що вони мають найдовшу історію своєї діяльності, наше дослідження розпочнемо з вивчення їхнього досвіду.

Водна поліція Великобританії складається з чотирьох загонів: поліція управління порту Брістоль (вона діє також у доках Евенмунд і Портішхед), поліція управління гавані Саутгемптон і поліція манчестерських доків, поліція управління лондонського порту.

Поліція управління лондонського порту є найбільшим загonom, який здійснює свою діяльність під командуванням головного констебля, відповідального перед керівництвом порту. Поліція наділена юрисдикцією щодо всієї власності управління лондонського порту і має повноваження щодо здійснення затримання будь-яких порушників біля порту, навіть у межах однієї милі від нього. Поліцейський загін управління лондонського порту об'єднує чотири підрозділи, кожен з яких на своїй території має запобігати вчиненню злочинів, а також пожежам. На поліцію управління лондонського порту покладається і порятунок потопельників.

Особливістю організації діяльності поліції управління лондонського порту є те, що воно не може самостійно здійснювати юрисдикцію щодо річки Темза. Це обумовлено історичним розвитком поліції річки Темза.

Доволі тривалий період основним призначенням підрозділів водної поліції було забезпечення захисту торговельної діяльності, однак із часом ці підрозділи довели свою дієвість не тільки в питаннях боротьби зі злочинністю на річці, але й щодо реалізації інших поліцейських завдань. Саме тому поступово вони ввійшли до структури столичної поліції і сьогодні продовжують функціонувати як підрозділ морської поліції (мовою оригіналу Marine Policing Unit. – *I. X.*), виконуючи місію захисту населення і майна на та біля води [1, с. 40]. Відповідно, щодо охорони порядку на цій річці вони співпрацюють зі столичною поліцією, а в нижній течії Темзи – з поліцією графств Кент та Ессекс. На нашу думку, таке розмежування компетенції поліцейських підрозділів є занадто складним, але воно обумовлено складністю самої структурної організації поліції в цій країні.

Інші три загони водної поліції, як і поліція управління лондонського порту, виконують обов'язки у своїх районах відповідно до закону про торговельне судноплавство та правил, установлених компетентною владою.

Як зазначалося, поліція на воді в Австралії також має давню історію. Нині підрозділи поліції на воді представлені Командуванням морської зони поліції Нового Південного Уельсу, а його персонал та поліцейські судна розташовані у важливих торговельних і розважальних портах з базою в Балмейні в гавані Сіднея. Головним завданням діяльності цих підрозділів визначено забезпечення морського правопорядку в Австралії і надання професійних послуг населенню з метою зниження злочинності на морі та підтримання ефективності пошуково-рятувальних операцій. До повноважень підрозділів поліції на воді належить:

- охорона водних шляхів з метою зниження злочинності;
- захист життя і майна осіб як на морі, так і у внутрішніх водах;
- здійснення контролю за проведенням різних заходів, у тому числі розважального характеру, на воді;
- координація пошуково-рятувальних робіт на узбережжі;
- проведення водолазних робіт і підводних пошуків безвісно зниклих осіб і речових доказів;
- попередження морської злочинності;
- підтримання та обслуговування поліцейських катерів [2].

Структурно до її складу входять такі підрозділи, як оперативна водна поліція, підрозділи морської розвідки, офіцери з попередження морських злочинів, водолази, детективи та група морської оперативної підтримки. Позитивно оцінюємо таку розгалужену структурну побудову підрозділів поліції на воді, а особливо наявність у їхньому штаті водолазів. Зазначимо, що в Україні у структурі підрозділів поліції на воді відсутні штатні посади водолазів, проте специфіка діяльності зазначених підрозділів і реалізація ними певних завдань доволі часто потребує залучення таких фахівців з інших структур, що значно знижує оперативність та ефективність їх діяльності. Саме тому вважаємо за доцільне розглянути можливість уведення штатних посад водолазів у структуру підрозділів поліції на воді в Україні.

Доволі цікавим, з огляду на предмет нашого дослідження, є досвід діяльності підрозділів поліції на воді в Німеччині, які перебувають у структурі поліції земель і виконують, крім загальних поліцейських завдань, різноманітний спектр специфічних задач, серед яких:

- виявлення небезпек для судноплавства та вжиття невідкладних заходів для їх запобігання;
- моніторинг руху, пов'язаний з дотриманням правил безпеки та зручності судноплавства (правила внутрішніх водних шляхів / державні правила судноплавства);
- контроль комерційного судноплавства щодо безпеки суден;
- перевірка екіпажу та складу судів, судових свідоцтв та документів, перевірка посвідчень про кваліфікацію тощо;
- контроль за наданням прогулянкових послуг водним транспортом, зокрема щодо придатності плавзасобів, наявності відповідних посвідчень водія в осіб, що ними керують, щодо дотримання обмежень швидкості їх пересування тощо;
- реєстрація та розслідування «суднових подій»;
- попередження злочинності;

- притягнення до кримінальної відповідальності за особливі адміністративні правопорушення;
- надання допомоги іншим органам державної влади, рятувальним службам [3].

До того ж водна поліція також виступає як представник імміграційних органів під час обробки суден, що прибувають у морські порти. А в останні роки все більшого значення набуває і функція водної поліції як виконавчого органу природоохоронної влади, для реалізації якої з працівників водної поліції формуються спеціально створені відділи (групи), які мають особливу технічну підготовку [4].

Зазначимо, що підрозділи поліції на воді залежно від їх місцевої юрисдикції законодавством федеральних земель Німеччини можуть наділятися додатковими повноваженнями.

Незважаючи на доволі розгалужену систему підрозділів поліції на воді в Німеччині, за словами експертів, в останні роки однією з головних проблем діяльності вказаних підрозділів є скорочення штату працівників з одночасним збільшенням завдань у сфері морської безпеки, виконанням неспеціалізованих, так званих «неводних» поліцейських повноважень, що призводить до зниження ефективності виконання їхніх повноважень [5, с. 7]. Зауважимо, що аналогічні проблеми в діяльності підрозділів поліції на воді є характерними і для України, ураховуючи їхню багатофункціональність, велику кількість водних об'єктів у нашій країні та, на наш погляд, недостатню їх штатну чисельність.

Вивчаючи досвід організації діяльності поліції на воді в Німеччині, схвальною оцінку заслуговує кадрове забезпечення цих підрозділів. Так, уже сімдесят сім років у Гамбурзі діє спеціалізований заклад освіти, що здійснює підготовку працівників для зазначених підрозділів для всіх федеральних земель Німеччини – Школа водної поліції (мовою оригіналу WSPS. – *I. X.*). Діапазон курсів залежно від потреб налічує 42 курси тривалістю до 98 днів [6].

Окрім базової підготовки та перепідготовки поліцейських, яка відбувається з урахуванням законодавства відповідного федерального утворення, освітній процес включає широкий спектр курсів спеціалізованої підготовки з різних питань, пов'язаних з особливістю діяльності поліції на воді, наприклад: курс морської справи, курси з радіолокації, курс щодо особливостей перевезення небезпечних вантажів, курс щодо розслідування аварій суден тощо [7, с. 18].

Наголосимо, що на сьогодні в Україні відсутня системна спеціалізована підготовка працівників для підрозділів поліції на воді. Певні зрушення в цьому напрямі відбулися з нормативним закріпленням за Донецьким юридичним інститутом МВС України (нині Донецьким державним університетом внутрішніх справ. – *I. X.*) пріоритетності в забезпеченні післядипломної освіти за профілем «поліція на воді» [8]. Беззаперечним є той факт, що діяльність підрозділів поліції на воді є вузькоспеціалізованою і, на нашу думку, обумовлює розробку й запровадження спеціальної освітньо-професійної програми, яка передбачала б комплекс спеціальних фахових компетентностей з урахуванням кваліфікаційних характеристик посад працівників підрозділів поліції на воді.

У Швеції підрозділи поліції на воді іменуються морською поліцією, яка функціонує в окремих територіальних одиницях, таких як Стокгольм, Готланд, Вестра Геталанд та Хальмстад.

Основними завданнями морської поліції є:

- припинення правопорушень як на суші, так і на морі;
- попередження та боротьба з випадками керування водним транспортом у стані алкогольного сп'яніння, порушення швидкості керування таким транспортом та іншими правопорушеннями за його участю;
- запобігання викраденню водних транспортних засобів та їх частин;
- здійснення нагляду за полюванням і рибальством;
- участь у проведенні рятувальних операцій та розслідуванні нещасних випадків на воді;
- розслідування порушень законодавства про рибальство;
- реалізація заходів щодо розшуку безвісно зниклих осіб у водному середовищі [9].

Отже, морська поліція Швеції виконує типові для таких підрозділів завдання.

Зазначимо, що морська поліція Швеції має в своєму арсеналі доволі дієві інструменти щодо попередження та боротьби з випадками керування водним транспортом у стані алкогольного сп'яніння [10]. Саме тому вважаємо позитивним досвід Швеції в частині застосування поліцією спеціальних заходів протидії керуванню водним транспортом у стані алкогольного сп'яніння. Переконані, що наявний у нашій країні механізм огляду осіб, які керують водним транспортом, на стан алкогольного сп'яніння потребує вдосконалення в частині чіткої нормативної регламентації на рівні підзаконних нормативно-правових актів [11, с. 49].

Слід наголосити на тому, що з 01 травня 2022 року в законодавство Швеції було внесено зміни в частині обов'язкової наявності спеціального водійського посвідчення для осіб, що керують гідроциклами [12]. Такі зміни розширюють контрольні повноваження морської поліції у сфері забезпечення безпеки руху персонального водного транспорту.

Зауважимо, що відповідно до українського законодавства гідроцикли належать до засобів розваги на воді та підпадають під категорію «маломірні судна», а особи, що ними керують, повинні мати посвідчення судноводія малого / маломірного судна [13]. Національна поліція України має повноваження щодо проведення перевірок судових документів, міжнародних посвідчень на право управління прогулянковим судном та посвідчень судноводія малого судна або водного мотоцикла, а також документів, що надають право управління прогулянковим судном, малим судном, водним мотоциклом, виданих до набрання чинності Закону України «Про внутрішній водний транспорт», щодо зупинки таких суден для здійснення такої перевірки [14]. Отже, у зазначених питаннях діяльність поліції на воді України та морської поліції Швеції є схожою.

У Польщі поліцейська діяльність щодо виконання завдань у водах та акваторіях здійснюється п'ятьма спеціалізованими комісаріатами у Варшаві, Кракові, Познані, Вроцлаві та Гданську і п'ятьма поліцейськими водними відділами, що діють у деяких провінціях [15, с. 6]. Позитивним аспектом є те, що така структурна організація є сталою, оскільки нормативно визначена в наказі головного коменданта поліції «Про методи та форми виконання завдань поліцейськими, які несуть службу на водах і водоймах». У ньому вказано, що службу в акваторії та в узбережній зоні можуть нести поліцейські:

- комісаріатів водної поліції;
- відділів водної поліції;

– призначені з інших відділів чи структурних одиниць поліції [16].

Особливістю є те, що питання організації діяльності й несення служби підрозділами водної поліції віднесено до компетенції керівників територіальних органів поліції з урахуванням наявних сил та засобів, а також потреб надання поліцейських послуг у цій сфері [15, с. 17].

Аналіз положень нормативно-правових актів свідчить про те, що завдання підрозділів поліції на воді в Польщі, на відміну від України, є достатньо конкретизованими та систематизованими, оскільки закріплені у відомчому нормативно-правовому акті, зокрема:

- 1) запобігання злочинам і правопорушенням;
- 2) недопущення поведінки, яка може становити загрозу безпеці людей і майна або порушувати громадський порядок в акваторії та прибережних територіях;
- 3) виявлення злочинів і правопорушень, а також притягнення до відповідальності та затримання винних осіб, зокрема тих, хто порушує норми:
  - а) охорони природи, довкілля та екології;
  - б) безпеки на судноплавстві;
  - в) безпеки плавців, купальників і занять у воді, спортивні;
- 4) запобігання нещасним випадкам з утопленнями та порятунок людей;
- 5) розшук зниклих безвісти осіб, предметів, отриманих злочинним шляхом або тих, що використовувалися для їх скоєння, та володіння якими заборонено;
- 6) забезпечення порядку в місцях забруднення отруйними та іншими речовинами, що становлять загрозу життю чи здоров'ю людей та навколишньому середовищу, а також у місцях усунення його впливу;
- 7) забезпечення громадського порядку в місцях катастроф і стихійних лих;
- 8) спеціальна охорона водойм питної води та річок, що впадають у ці водойми;
- 9) контроль за організаторами заходів на акваторії та акваторії щодо дотримання умов безпеки та громадського порядку під час їх проведення;
- 10) співпраця з представниками неполіцейських структур, які в межах своєї компетенції реалізують заходи в акваторії та на водних об'єктах, для виконання завдань у сфері безпеки й порядку, рятування на воді та екології;
- 11) виконання підводних робіт у рамках процесуальної діяльності в межах наданих повноважень [16].

Незважаючи на створення у структурі Національної поліції України підрозділів поліції на воді, їх адміністративно-правовий статус на сьогодні залишається нерегульованим. Тому вважаємо доцільним запровадження в Україні досвіду Польщі щодо нормативно-правового врегулювання діяльності підрозділів поліції на воді на рівні спеціалізованого нормативно-правового акта, який визначає завдання, напрями, особливості організації служби підрозділами поліції на воді, форми та методи виконання ними покладених завдань.

Висновки. Аналіз організації діяльності підрозділів поліції на воді в зарубіжних країнах дозволяє стверджувати, що поліцейські системи досліджених нами країн сформували доволі дієві організаційно-штатні структури таких підрозділів у своїй системі, проте їх будова відрізняється особливостями законодавчого регулювання, адміністративно-територіального устрою самих країн, організацією діяльності поліції в цілому та масштабністю водних територій, які

є об'єктом поліцейської діяльності в цій сфері. Розгляд повноважень підрозділів поліції на воді проаналізованих нами країн свідчить про те, що поряд з типовими завданнями для таких підрозділів у деяких країнах, наприклад Великобританії та Німеччині, характерним є виконання специфічних, так званих «неводних» поліцейських повноважень.

Узагальнення досвіду проаналізованих нами країн дає змогу визначити можливість його запровадження в Україні, зокрема: досвід Австралії – у частині введення штатних посад водолазів до організаційних структур підрозділів поліції на воді; досвід Німеччини – щодо створення спеціалізованої підготовки працівників для підрозділів поліції на воді; досвід Швеції – у частині застосування поліцією спеціальних заходів протидії керуванню водним транспортом у стані алкогольного сп'яніння; досвід Польщі – щодо чіткого врегулювання діяльності підрозділів поліції на воді на рівні спеціалізованого відомчого нормативно-правового акта.

На нашу думку, використання позитивного зарубіжного досвіду організації діяльності підрозділів поліції на воді є корисним для його запозичення з урахуванням загального контексту реформ, що відбуваються в Національній поліції України на сучасному етапі державотворення, об'єктивного оцінювання потреб і ресурсів зазначеного правоохоронного органу та актуальних питань сучасної поліцейської діяльності. В аспекті проведеного нами компаративістського дослідження організації діяльності підрозділів поліції на воді вивчення зарубіжного досвіду системи підготовки працівників для вказаних підрозділів поліції становитиме завдання для наших **подальших наукових розвідок** за означеним напрямом.

Список використаних джерел

1. The Thames River Police: Forefathers of Modern Policing / by David Wells and the West India Committee. West India Committee, 2017. 40 p.
2. Marine Area Command / NSW Police Force. URL: https://www.police.nsw.gov.au/about_us/organisational_structure/units/marine_area_command# (дата звернення: 13.04.2022).
3. Aufgaben und Zuständigkeiten der Wasserschutzpolizei / Polizei Brandenburg. URL: <https://polizei.brandenburg.de/seite/aufgaben-und-zustaendigkeiten-der-wasser/72007> (дата звернення: 13.04.2022).
4. Wasserschutzpolizei. Wikipedia. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Wasserschutzpolizei> (дата звернення: 13.04.2022).
5. Von Dierk Stahl. Wasserschutzpolizei. Jeder kennt sie, kaum jemand weiß, was sie eigentlich genau tut! *Deutsche polizei*. 2017. Juli. B. 4–9.
6. Wasserschutzpolizei-schule. URL: <http://www.wasserschutzpolizei-schule.de/> (дата звернення: 13.04.2022).
7. WSPS: 75 Jahre. Hamburg: GK Druck Gerth & Klaas GmbH Druckerei, 2020. 55 b.
8. Про вдосконалення підготовки поліцейських у ЗВО МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.06.2018 № 479.
9. Sjöpolisens - polisens arbete. URL: <https://polisens.se/om-polisens/polisens-arbete/sjopolisens/> (дата звернення: 13.04.2022).
10. Rattfylleri och sjöfylleri. URL: <https://polisens.se/lagar-och-regler/trafik-och-fordon/ratt--och-sjofylleri/> (дата звернення: 13.04.2022).
11. Хозлу І. К. Спеціальні заходи протидії керуванню водним транспортом у стані алкогольного сп'яніння, що застосовується поліцією: досвід Швеції. *Актуальні питання адміністративного права та процесу*: матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Маріуполь, 03 грудня 2021 року). Маріуполь, 2021. С. 46–49.

12. Sjöpolisen kontrollerar körkort för vattenskoter. URL: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/sjopolisen-kontrollerar-korkort-for-vattenskoter> (дата звернення: 13.04.2022).
13. Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчення судноводія малого / маломірного судна : наказ Міністерства інфраструктури України від 07 травня 2013 р. № 283. *Офіційний вісник України*. 2013. № 43. Ст. 1555.
14. Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 03 грудня 2020 року № 1054-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 4. Ст. 201.
15. Działania policji wodnej na wodach morskich i terenach nadmorskich: Informacja o wynikach kontroli. Gdansk: Najwyższa Izba Kontroli. 55 с.
16. Zarządzenie nr 1386 komendanta głównego policji w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów pełniących służbę na wodach i terenach przywodnych z dnia 17 listopada 2009 r. URL: <https://docplayer.pl/115004234-70-zarzadzenie-nr-1386-komendanta-glownego-policji.html> (дата звернення: 13.04.2022).

References

1. The Thames River Police: Forefathers of Modern Policing / by David Wells and the West India Committee. West India Committee, 2017. 40 p.
2. Marine Area Command / NSW Police Force. URL: https://www.police.nsw.gov.au/about_us/organisational_structure/units/marine_area_command# (data zvernennia: 13.04.2022).
3. Aufgaben und Zuständigkeiten der Wasserschutzpolizei / Polizei Brandenburg. URL: <https://polizei.brandenburg.de/seite/aufgaben-und-zustaendigkeiten-der-wasser/72007> (data zvernennia: 13.04.2022).
4. Wasserschutzpolizei. Wikipedia. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Wasserschutzpolizei> (data zvernennia: 13.04.2022).
5. Von Dierk Stahl. Wasserschutzpolizei. Jeder kennt sie, kaum jemand weiß, was sie eigentlich genau tut! *Deutsche polizei*. 2017. Juli. B. 4–9.
6. Wasserschutzpolizei-schule. URL: <http://www.wasserschutzpolizei-schule.de/> (data zvernennia: 13.04.2022).
7. WSPS: 75 Jahre. Hamburg: GK Druck Gerth & Klaas GmbH Druckerei, 2020. 55 b.
8. Pro vdoskonalennia pidhotovky politseiskykh u ZVO MVS : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 06.06.2018 № 479 [in Ukrainian].
9. Sjöpolisen - polisens arbete. URL: <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/sjopolisen/> (data zvernennia: 13.04.2022).
10. Rattfylleri och sjöfylleri. URL: <https://polisen.se/lagar-och-regler/trafik-och-fordon/ratt--och-sjofylleri/> (data zvernennia: 13.04.2022).
11. Khozlu, I. K. (2021). Spetsialni zakhody protydii keruvanniu vodnym transportom u stani alkoholnoho spianinnia, shcho zastosovuietsia politsiieiu: dosvid Shvetsii. *Aktualni pytannia administratyvnoho prava ta protsesu* : materialy vseukrainskoi naukovoï konferentsii molodykh vchenykh (m. Mariupol, 03 hrudnia 2021 roku). Mariupol. S. 46–49 [in Ukrainian].
12. Sjöpolisen kontrollerar körkort för vattenskoter. URL: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/sjopolisen-kontrollerar-korkort-for-vattenskoter> (data zvernennia: 13.04.2022).
13. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok vydachi posvidchennia sudnovodiia maloho / malomirnogo sudna : nakaz Ministerstva infrastruktury Ukrainy vid 07 travnia 2013 r. № 283. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2013. № 43. St. 1555 [in Ukrainian].
14. Pro vnutrishnii vodnyi transport : Zakon Ukrainy vid 03 hrudnia 2020 roku № 1054-IX. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2021. № 4. St. 201 [in Ukrainian].
15. Działania policji wodnej na wodach morskich i terenach nadmorskich: Informacja o wynikach kontroli. Gdansk: Najwyższa Izba Kontroli. 55 с.
16. Zarządzenie nr 1386 komendanta głównego policji w sprawie metod i form wykonywania zadań przez policjantów pełniących służbę na wodach i terenach przywodnych z dnia 17 listopada 2009 r. URL: <https://docplayer.pl/115004234-70-zarzadzenie-nr-1386-komendanta-glownego-policji.html> (data zvernennia: 13.04.2022).

Khozlu Ivan,

Lecturer

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-3968>

**FOREIGN EXPERIENCE OF THE ACTIVITIES OF POLICE DIVISIONS ON THE WATER
(ON THE EXAMPLES OF GREAT BRITAIN, AUSTRALIA, GERMANY, SWEDEN, POLAND)**

The article is devoted to the analysis of the organization of the activities of police units on the water in foreign countries and the determination of the possibility of introducing their positive experience into the police system of Ukraine. It is noted that the police units on the water today are typical for many police systems of the countries of the world, however, within the framework of the proposed study, the experience of the police on the water of countries such as Great Britain, Australia, Germany, Sweden and Poland will be subjected to scientific analysis. It is concluded that the police systems of the countries analyzed by the author have formed quite effective organizational and staff structures of such units in their system, however, their structure is distinguished by the peculiarities of legislative regulation, the administrative-territorial structure of the countries themselves, the organization of police activities in general and the scale of water areas, which is the object of police activity in this area. The generalization of the experience of the countries analyzed in the article allowed the author to determine the possibility of its implementation in Ukraine, in particular: the experience of Australia regarding the introduction of full-time positions of divers in the organizational structures of police units on the water; Germany's experience in creating specialized training for police officers on the water; the experience of Sweden in terms of the application by the police of special measures to counter the management of water transport in a state of intoxication; the experience of Poland in the issue of a clear regulation of the activities of police units on the water at the level of a specialized departmental normative legal act. It is noted that the use of positive foreign experience in organizing the activities of police units on the water is useful for borrowing it, taking into account the general context of the reforms taking place in the National Police of Ukraine at the present stage of development of the state, an objective assessment of the needs and resources of the specified law enforcement agency and topical issues of modern policing.

Key words: *police; water police; maritime police; powers; tasks.*

Надіслано до редколегії 27.04.2022

Рекомендовано до публікації 10.05.2022

РОЗДІЛ IV

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК: 343.18

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-136-143>

Городецка Марина Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

ЩОДО РОЗПОДІЛУ ПІДСЛІДНОСТІ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

У статті досліджено окремі питання врегулювання підслідності на досудовому розслідуванні. Здійснено аналіз окремих проблемних питань щодо визначення підслідності між органами досудового розслідування. Приділено увагу проблемі конкуренції підслідності різних суб'єктів кримінального провадження. Проаналізовано наукові погляди щодо вирішення питань конкуренції підслідності у кримінальному провадженні. З'ясовано правові наслідки порушення правил підслідності. Запропоновано застосування загальноправового принципу естопель для вирішення проблемних питань щодо визначення підслідності на досудовому розслідуванні.

Ключові слова: підслідність; предмет відання; допустимість доказів; органи досудового розслідування; кримінальне провадження; оскарження; естопель.

Постановка проблеми. Розподіл підслідності органів досудового розслідування є доволі детальним, проте не позбавлений недоліків. Запровадження нових органів досудового розслідування, застосування правил альтернативної підслідності, невизначеність розмежування предметів відання прокурора за територіальністю та за спеціалізацією – усе це створює підстави для виникнення конкуренції суб'єктів кримінального провадження. Під час правозастосовної діяльності з'являються певні проблемні питання щодо визначення підслідності, визначення предмета відання. Необхідність пошуку шляхів вирішення проблемних питань зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Деякі аспекти розмежування предмета відання у кримінальному провадженні досліджували такі вчені, як І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров та інші. Однак у працях згаданих науковців не було охоплено всіх питань конкуренції предмета відання у кримінальному судочинстві.

Метою статті є дослідження та встановлення можливих шляхів вирішення проблемних питань розподілу підслідності на досудовому розслідуванні.

Виклад основного матеріалу. Як правильно зазначають М. А. Погорецький та В. О. Гринюк, питання щодо визначення підслідності виникає, як правило, під час проведення досудового розслідування на різних його етапах, але воно може виникнути й на судових стадіях процесу під час вирішення питання про допустимість доказів, які отримані під час проведення досудового розслідування з порушенням правил підслідності [1, с. 63].

Зі створенням такого органу розслідування, як Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ) з'явилася конкуренція їх підслідності спочатку з підслідністю органів розслідування прокуратури, а потім і з підслідністю слідчих Державного бюро розслідувань (далі – ДБР). Кваліфікація кримінального правопорушення, встановлена на момент початку провадження, може в подальшому змінитися. У зв'язку з цим матеріали, підслідні НАБУ, можуть опинитися у провадженні органу розслідування будь-якого відомства. Питання полягає у проблемності передавання таких матеріалів за підслідністю.

Керівництвом НАБУ наголошувалося, що Офіс Генерального прокурора затягує передачу їм резонансних кримінальних справ, підслідних НАБУ. Вимога передавання вказаних кримінальних справ аргументувалася посиланням на п. 2 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», відповідно до якого НАБУ має право за рішенням Директора Національного бюро, погодженим з антикорупційним прокурором, витребувати від інших правоохоронних органів оперативно-розшукові справи та кримінальні провадження, що стосуються кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро, та інших кримінальних правопорушень, які не відносяться до його підслідності, але можуть бути використані з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності. Проте Офіс Генерального прокурора оприлюднив заяву, у якій стверджує, що зазначена позиція керівництва НАБУ не відповідає чинному кримінальному процесуальному законодавству України, оскільки новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не передбачає «інституту витребування кримінальних проваджень» (був скасований) і, відповідно, жодного способу реалізації таких вимог КПК України не регламентовано [2].

Так, Н. Холодницький указав на проблему, коли Генеральна¹ чи військова прокуратура реєструють кримінальні провадження, наприклад, щодо вимагання хабаря суддею, та, незважаючи на підслідність детективам НАБУ, продовжують провадження самостійно, збирають докази в обсязі приблизно 80 % і тільки після цього «згадують» про законну підслідність таких проваджень та передають за підслідністю. Причиною такого становища Н. Холодницький вважає конкуренцію підслідностей слідчих органів НАБУ та прокуратури, а також прагнення органів прокуратури здобути «піар» на розслідуванні справ із гучними іменами та великими сумами. Такі порушення підслідності, на думку Н. Холодницького, призведуть до визнання доказів недопустимими в судах та до виправдувальних вироків у таких справах. За свідченням керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП), наразі йому відомо біля 8 паралельних кримінальних проваджень

---

¹ На час зазначеної публікації офіційна назва Офісу Генерального прокурора – Генеральна прокуратура України.

з приводу ідентичних фактів правопорушень різними органами досудового розслідування [3].

Зокрема, є приклади таких рішень щодо недопустимих доказів, здобутих невідповідним суб'єктом. Так, наприклад, 22 червня 2017 року Комунарський районний суд м. Запоріжжя повернув обвинувальний акт прокурора у кримінальному провадженні у зв'язку з тим, що кримінальне провадження, яке підслідне органам досудового розслідування НАБУ, розслідувалося слідчим органів Національної поліції під керівництвом прокурора загальної прокуратури замість прокурора САП. У своєму рішенні суддя вказав, що порушення зазначених вимог КПК України позбавляють доказового значення ті відомості, які були отримані, роблять доказ недопустимим. Такий доказ не може бути покладений в основу підозри, обвинувачення, використаний для доказування інших значущих у кримінальному провадженні обставин. Це порушення стало однією з підстав для повернення обвинувального акта прокурору [4]. Апеляційний суд Запорізької області апеляційну скаргу прокурора в цьому кримінальному провадженні залишив без задоволення [5].

У результаті визнання доказів недопустимими відповідальність несуть не лише органи, які ведуть кримінальний процес. Від цього страждають також інтереси учасників кримінального процесу, які відстоюють власний інтерес і які не повинні страждати через помилки державних органів.

Зважаючи на те, що порушення підслідності є суттєвим порушенням установленого кримінальним процесуальним законодавством порядку, то отримані докази не можуть бути визнані допустимими. Втрата доказів є значним несприятливим наслідком для учасників кримінального провадження.

Для забезпечення ефективності застосування правил підслідності кримінальних проваджень М. А. Погорецький та С. Г. Волкотруб вважають актуальним розширення сфери судового контролю. Як вони справедливо зазначили, відповідні норми чинного КПК України не передбачають право сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, оскаржити рішення прокурора про визначення підслідності конкретного кримінального провадження під час здійснення досудового розслідування, що негативно позначається на забезпеченні належного захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження в досудовому розслідуванні. Натомість у правозастосовній практиці поширеними є випадки подання підозрюваними, захисниками під час підготовчого провадження або судового розгляду клопотань з приводу необґрунтованого визначення прокурором підслідності відповідного кримінального провадження, визнання доказів недопустимими через порушення стороною обвинувачення правил підслідності [6, с. 76].

Подібну пропозицію висловлює О. Ю. Татаров. Розглядаючи недоліки імперативного визначення підслідності прокурором, автор пропонує передбачити в законодавстві можливість оскарження постанови про визначення підслідності слідчому судді, що унеможливило б порушення правил підслідності, а у разі скасування слідчим суддею постанови прокурора докази, які отримані під час здійснення розслідування неуповноваженим органом, мають визнаватися, на його думку, недопустимими [7].

Можна погодитися із запропонованою вченими процедурою судового контролю за діяльністю щодо визначення підслідності під час досудового розслідування. Дійсно, оскарження до слідчого судді створить умови для втручання незалежного суб'єкта – слідчого судді, який розгляне підстави для застосування правил підслідності.

У продовження своєї тези М. А. Погорецький та С. Г. Волкотруб зазначають, що «захист прав і свобод людини не може бути ефективним без наявності в зацікавлених сторін можливості на засадах змагальності оскаржити до суду окремі процесуальні дії (бездіяльність) та рішення посадових осіб, які проводять досудове розслідування, щодо визначення підслідності» [6, с. 76].

Варто наголосити на словах «зацікавлених сторін» і розглянути оскарження стороною захисту рішень, якими визначено підслідність. Доступ до суду є однією з умов забезпечення справедливого судового розгляду, тому сторона захисту, звісно, є зацікавленою. Проте вона не завжди є зацікавленою у встановленні істини у кримінальному процесі. Сторона захисту може бути зацікавленою в отриманні на досудовому розслідуванні відомостей, які під час судового розгляду будуть визнані недопустимими. Для цього вона може умисно не заявляти про порушену підслідність на досудовому розслідуванні, намагаючись «приберегти» як аргумент факт цього порушення для судового розгляду, де, скориставшись ним, досягти визнання доказів недопустимими і в такий спосіб нівелювати обвинувальну діяльність.

Отже, можна припустити, що запровадження судового контролю не вирішить проблемні питання визначення підслідності на досудовому розслідуванні та не дозволить уникнути за таких обставин визнання доказів недопустимими, оскільки участь потерпілого не завжди відрізняється активністю, а сторона захисту, як правило, прямо не є зацікавленою в судовому оскарженні порушення підслідності. Постає питання: як змусити учасників кримінального провадження вчасно звертатися до слідчого судді, якщо їм відомо про факти неправильного визначення підслідності стороною обвинувачення?

На нашу думку, запровадження судового контролю може бути досить дієвим у такому разі. Водночас доцільно встановити правило: якщо учасники не скористалися можливістю оскаржити підслідність під час досудового розслідування, то під час судового розгляду вони не мають права ставити питання щодо недопустимості доказів через неправильно визначену підслідність. Таким чином, учасники кримінального провадження будуть позбавлені спокуси заявляти в судовому засіданні про неправильно визначену підслідність на стадії досудового розслідування.

До того ж слід зауважити, що достовірно визначити підслідність не завжди можливо, особливо на початку провадження. Певні відомості про ознаки кримінального правопорушення або суб'єкта його вчинення можуть бути встановлені згодом у процесі розслідування, тому до цього моменту визначення підслідності вважається цілком обґрунтованим і не повинно спричиняти негативних наслідків у вигляді визнання доказів недопустимими.

Під час оцінки доказів на предмет допустимості у разі їх отримання слідчим за умов порушення правил підслідності слідчий суддя має розглянути попередню процедуру отримання доказів щодо суттєвості допущених порушень та можливості їх вплинути на справедливість кримінального процесу в цілому. Визнання

попередньо здобутих доказів недопустимими може бути більш шкідливим для захисту прав учасників кримінального процесу, ніж ведення провадження неналежним суб'єктом.

Тому слідчий суддя під час оскарження рішення про застосування правил підслідності має з'ясувати, коли були встановлені стороною обвинувачення всі відомості щодо кримінального правопорушення та суб'єкта його вчинення, на підставі яких суб'єкти сторони обвинувачення могли й повинні були прийняти рішення щодо передавання матеріалів кримінального провадження відповідному суб'єкту. З моменту встановлення таких відомостей, які свідчать про необхідність передавання матеріалів іншому органу досудового розслідування за підслідністю, до судового розгляду у сторін та інших учасників з'являється право на оскарження підслідності. Згодом під час судового розгляду учасники кримінального провадження, якщо вони таким правом не скористалися, втрачають можливість оскаржувати допустимість отриманих доказів неналежним суб'єктом. Таке правило цілком узгоджується із загальноправовим принципом естопель.

Принцип естопель розглянуто А. І. Мануїловою в дисертаційному дослідженні на здобуття ступеня доктора філософії. Цей принцип існує нарівні з принципами добросовісності, змагальності, належного виконання прийнятих на себе зобов'язань, і в певному сенсі є їх продовженням. Зміст загальноправового принципу естопель полягає в недопустимості зловживання правом. Так, сторона, яка вчиняє дії або робить заяви в спорі, що суперечать позиції, яку вона займала раніше, не повинна отримати перевагу від своєї непослідовної поведінки. Це правовий принцип, сутність якого полягає в тому, що сторона не повинна отримати привілеї в результаті своєї непослідовної поведінки, коли ця сторона вчиняє дії, які спрямовані проти тих, які вона здійснювала раніше [8, с. 50].

Під час дослідження А. І. Мануїлова розглядає естопель як принцип міжнародного права. Вона зазначає, що цей принцип запозичений з правової системи країн англо-американської правової сім'ї. Проте практично будь-яка галузь права не виключає можливості застосування принципу естопель. Значимість цього принципу визначається тим, що звернення до естопель забезпечується виконанням принципу добросовісності та правилами послідовності в поведінці суб'єктів права [8, с. 135].

Авторка зауважує, що якщо проаналізувати національну судову практику України, то прояв принципу естопель можна знайти в рішеннях Верховного Суду, а саме Касаційного цивільного та Касаційного господарського суду, починаючи з 2018 року вони прийняли кілька постанов, які в мотивувальній частині містять посилання на принцип римського права – *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки), який, як визначає Верховний Суд, «базується ще на римській максимі – «*nonconcedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці)», що, у свою чергу, є прототипом принципу естопель [8, с. 117].

На нашу думку, застосування принципу естопель у вітчизняному кримінальному процесі є досить перспективним та потребує подальшого вивчення. Що стосується нашого дослідження, то цілком ефективним, на наш погляд, є застосування принципу естопель в контексті запровадження правила щодо втрати можливості оскарження підслідності під час судового розгляду учасниками кримінального провадження, якщо вони не вдавалися до такого оскарження під час досудового розслідування. Оскільки в такому затягуванні вбачається елемент

зловживання та прояв непослідовної поведінки, у результаті якої учасник має намір отримати переваги у вигляді визнання здобутих доказів недопустимими. Якщо учасник кримінального провадження не оскаржував підслідність під час досудового розслідування, то своєю поведінкою він виявив мовчазну згоду стосовно того, що провадження здійснюється належним суб'єктом відповідної кваліфікації. Тобто учасника кримінального провадження цілком влаштовує стан речей щодо розподілу предмета відання та визначення «законного» суб'єкта провадження. А тому учасник кримінального провадження у зв'язку зі своєю поведінкою втрачає можливість подальшого оскарження того факту (підслідності), стосовно якого він продемонстрував згоду своєю поведінкою.

Тож необхідно внести до кримінального процесуального законодавства зміни щодо запровадження права учасників кримінального провадження на оскарження підслідності під час досудового розслідування. У разі, якщо учасники кримінального провадження таким правом не скористалися на досудовому розслідуванні, вони втрачають право оскаржувати підслідність під час судового розгляду (курсив мій. – М. Г.).

На підставі викладеного можна сформулювати **висновки**.

1. Конкуренція норм та невизначеність нормативно-правового регулювання призводить до можливого помилкового визначення підслідності органів досудового розслідування на досудовому розслідуванні. Одним із правових наслідків неправильного визначення підслідності органів досудового розслідування є визнання отриманих доказів недопустимими.

2. Необхідно внести зміни до кримінального процесуального законодавства щодо запровадження права учасників кримінального провадження на оскарження підслідності під час досудового розслідування. Це правило слід застосовувати у кримінальному провадженні з урахуванням принципу естопель. Останній проявляється в тому, що у разі, якщо учасники кримінального провадження таким правом на оскарження не скористалися на досудовому розслідуванні, вони втрачають право оскаржувати підслідність під час судового розгляду.

Подальші наукові розвідки будуть здійснюватися за такими напрямками: 1) дослідження кримінальної процесуальної відповідальності суб'єктів кримінального провадження за порушення правил підслідності; 2) дослідження судового та відомчого контролю за дотримання правил підслідності.

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 60–68.

2. ГПУ і НАБУ по-різному тлумачать Кримінально-процесуальний кодекс. *Українська правда*. 11 березня 2016 року. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/03/11/7101696/> (дата звернення: 11.04.2022).

3. Более 70 коррупционных дел на грани развала из-за конкуренции между правоохранителями и пиара. *Цензор.НЕТ*. 19.05.2017. URL: https://censor.net.ua/news/440550/bolee_70_korruptsionnyh_del_na_grani_razvala_izza_konkurentsii_mejdu_pravoohranitelyami_i_piara_ho_lodnitskiyi (дата звернення: 11.04.2022).

4. Ухвала Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 22 червня 2017 року у справі № 323/665/17, провадження № 1-кп/333/370/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67311497> (дата звернення: 11.04.2022).

5. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 31 липня 2017 року у справі № 323/665/17, провадження № 11-кп/778/1310/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68097315#> (дата звернення: 11.04.2022).

6. Погорецький М. А., Волкотруб С. Г. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо підслідності органів досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 71–80.

7. Татаров О. Ваші докази недопустимі або чому розслідування може стати незаконним. *Ліга.net*. 16.11.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/otatarov/article/31640> (дата звернення: 11.04.2022).

8. Мануїлова А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права: дис. ... д-ра філософії: 293 – «Міжнародне право» / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 235 с.

References

1. Pohoretskyi, M. A., Hryniuk, V. O. (2016). Vyznachennia prokurorom pidslidnosti kryminalnoho provadzhennia [Determination by the prosecutor of the jurisdiction of criminal proceedings]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. № 3. S. 60–68 [in Ukrainian].

2. HPU i NABU po-riznomu tлумachat Kryminalno-protsesualnyi kodeks [The GPU and NABU have different interpretations of the Code of Criminal Procedure]. *Ukrainska pravda*. 11 bereznia 2016 roku. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/03/11/7101696/> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

3. Bolee 70 korrupcionnyh del na grani razvala iz-za konkurencii mezhdru pravoohranitelyami i piara [More than 70 corruption cases on the verge of collapse due to competition between law enforcement and PR]. *Cenzor.NET* 19.05.2017. URL: https://censor.net.ua/news/440550/bolee_70_korrupsionnyh_del_na_grani_razvala_iz-za_konkurencii_mejdu_pravoohranitelyami_i_piara_holodnitskiyi (data zvernennia: 11.04.2022) [in Russian].

4. Ukhvala Komunarskoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia vid 22 chervnia 2017 roku u spravi № 323/665/17, provadzhennia № 1-kp /333/370/17 [Decision of the Kommunarsky District Court of Zaporizhzhia of June 22, 2017 in the case № 323/665/17]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67311497> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

5. Ukhvala Apeliatsiinoho sudu Zaporizkoi oblasti vid 31 lypnia 2017 roku u spravi № 323/665/17, provadzhennia № 11-kp/778/1310/17 [The decision of the Court of Appeal of Zaporozhye region from July 31, 2017 in the case № 323/665/17]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68097315#> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

6. Pohoretskyi, M. A., Volkotrub, S. H. (2017). Udoskonalennia kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy shchodo pidslidnosti orhaniv dosudovoho rozsliduvannia [Improving the criminal procedure legislation of Ukraine on the jurisdiction of pre-trial investigation bodies]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. № 1. S. 71–80 [in Ukrainian].

7. Tatarov, O. (2018). Vashi dokazy nedopustymi abo chomu rozsliduvannia mozhe staty nezakonnym [Your evidence is inadmissible or why the investigation may become illegal]. *Liha.net*. 16.11.2018. URL: <https://blog.liga.net/user/otatarov/article/31640> (data zvernennia: 11.04.2022) [in Ukrainian].

8. Manuilova, A. I. (2021). Estopel yak zahalnyi pryntsyp mizhnarodnoho prava: dys. ... d-ra filosofii: 293 – «Mizhnarodne pravo» / Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia» [Estopel as a general principle of international law]. Odesa. 235 s. [in Ukrainian].

Horodetska Maryna,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

ON THE DISTRIBUTION OF JURISDICTION IN THE PRE-TRIAL INVESTIGATION

The article examines some issues of settlement of jurisdiction in the pre-trial investigation. In particular, it was noted that with the creation of such an investigative body as the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, there was competition from their investigation, first with the investigation of the prosecutor's office, and then with the State Bureau of Investigation. The classification of the criminal offense, which took place at the time of the proceedings, may change in the future. As a result, material under investigation by one investigative body may end up in the

investigation of another agency. The issue is the problematic transmission of such materials under investigation. It has been established that the violation of jurisdiction is a significant violation of the procedure established by the criminal procedure legislation, therefore the obtained evidence cannot be recognized as admissible. Loss of evidence is a significant adverse consequence for participants in criminal proceedings. An analysis of some problematic issues in determining the jurisdiction between the pre-trial investigation authorities. The position on providing in the legislation for the possibility of appealing the decision to determine the jurisdiction of the investigating judge was supported. Such changes would make it impossible to violate the rules of jurisdiction. Scientific views on solving the issues of competition of jurisdiction in criminal proceedings have been studied. It has been determined that access to court is one of the conditions for ensuring a fair trial. The defense may be interested in obtaining information from the pre-trial investigation that will be declared inadmissible during the trial. To do this, she may intentionally not declare a violation of the pre-trial investigation. Therefore, the introduction of judicial control will not solve the problematic issue of determining jurisdiction in the pre-trial investigation and will not avoid in such circumstances to declare the evidence inadmissible. It is proposed to apply the common law principle of estoppel to solve problematic issues in determining the jurisdiction of the pre-trial investigation.

Key words: *investigation; subject matter; admissibility of evidence; pre-trial investigation bodies; criminal proceedings; appeals; estoppel.*

Надіслано до редколегії 27.04.2022
Рекомендовано до публікації 10.05.2022

УДК: 343.140.01

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-144-151>

Котова Вікторія Валеріївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2046-2635>

Колот Сергій Олександрович,
курсант
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2356-4602>

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано зміни, внесені в законодавство України під час військової агресії росії та у зв'язку із введенням воєнного стану. Вивчено міжнародний досвід розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Визначено позитивні аспекти нормативно-правового врегулювання розслідування кримінальних правопорушень зарубіжних країн, які можливо втілити в систему національного законодавства.

***Ключові слова:** особливий режим досудового розслідування; судовий контроль; слідчий суддя; прокурор; слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі розшукові дії.*

Постановка проблеми. Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Розслідування кримінальних правопорушень передусе провадженню в суді й покликане забезпечити його успішне проведення, однак його не можна розглядати тільки як стадію, провадження якої здійснюється до суду і для суду [1].

Під час досудового розслідування допустимості обмеження конституційних прав і свобод підозрюваного (обвинуваченого) в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану приділяється все більше уваги не лише в Україні, а й за кордоном. Сфера кримінального провадження є саме тією сферою правотворчої і правозастосовної державної діяльності, у якій обмеження прав людини є об'єктивно необхідним явищем для успішного досягнення сучасного

правозахисного призначення кримінального провадження. Переважно конституційні права та свободи підозрюваного, обвинуваченого зазнають обмежень саме під час застосування щодо них заходів процесуального примусу, особливо під час військової агресії росії. Незважаючи на те, що Кримінальний процесуальний кодекс України майже повністю відповідає міжнародним вимогам, залишаються проблемні питання, вирішити які можна шляхом запозичення позитивного міжнародного досвіду. Наприклад, посилення процесуальних гарантій реалізації прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні, а також удосконалення регулювання кримінальної процесуальної діяльності не може здійснюватися без узгодження із загальноновизнаним міжнародним досвідом і практикою Європейського суду з прав людини як регулятора правових елементів підтримання правопорядку, охорони миру та безпеки людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану розкрито в наукових працях таких сучасних учених, як І. В. Гловюк, Л. М. Демидова, С. І. Дячук, О. О. Кваша, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, Т. Ю. Касько, В. А. Клименко, Є. С. Ковалевська, Н. Ф. Кузнєцова, Ю. Б. Курилюк, В. К. Матвійчук, С. О. Нікішкіна, Д. О. Олейніков, А. М. Ониськів, М. М. Сенько, Г. К. Тетерятник, М. І. Хавронюк, П. В. Ясиновський та інші. Незважаючи на те, що важливі аспекти розслідування злочинів в умовах воєнного стану відображено в роботах зазначених науковців, окремі теоретичні та практичні питання ще достатньою мірою не вирішено.

Метою статті є визначення особливостей міжнародного досвіду розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Стаття 29 Конституції України закріплює, що право на свободу та особисту недоторканність є одним із найбільш вагомих і значущих прав людини [2].

У пункті 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кожному забезпечено право на свободу та особисту недоторканність. Винятками з цього права є шість типів обставин, які сформульовано в її положеннях і які є завершеним переліком виключень із загального правила [3].

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан строком на 30 діб, який Указом Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022 продовжено з 26 березня 2022 року строком на 30 діб [4; 5].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав

і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6].

Законом України № 2111-VI від 03.03.2022 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» статтю 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) щодо особливого режиму досудового розслідування та продовження строків тримання під вартою під час судового провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України викладено в такій редакції:

«У разі введення в Україні або окремих її місцевостях (адміністративній території) воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України та якщо:

1) відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова; відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин;

2) відсутня об'єктивна можливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 189, 233, 234, 235, 245, 247, 248 та 294 цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152, 153, 185, 186, 187, 189–191, 201, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 365, 377–379, 402–444 Кримінального кодексу України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні таких злочинів, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог глави 37 цього Кодексу за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором;

3) відсутня об'єктивна можливість звернення до суду з обвинувальним актом – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою».

У зв'язку з цим вважаємо необхідним дослідити дії учасників кримінального судочинства в зарубіжних країнах.

З початком кримінального розслідування особа набуває в кримінальному провадженні статусу підозрюваного, обвинуваченого, вітчизняне законодавство передбачає надання йому права на захист, а в деяких випадках зобов'язує державу

залучити безкоштовного захисника, що, у свою чергу, порушує право вільного вибору захисника. Досліджуючи це питання, С. В. Оверчук зробив висновок, що право особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, на вільний вибір захисника відповідно до статті 6 Конвенції не є абсолютним і може бути обмежено національним законодавством [7]. Європейський суд не вважає встановлення обмежень на вибір захисника порушенням конвенційного права особи в таких випадках: надання безоплатної правової допомоги; невідповідність кваліфікації захисника, що впливає на його здатність надати професійну, ефективну допомогу; встановлення монопольного статусу адвокатів (їх об'єднань) в окремих видах проваджень або окремих судах; визначення максимальної кількості захисників. Проте побажання підозрюваного, обвинуваченого мають ураховуватися під час призначення захисника [8, с. 13]. Тому під час воєнного стану забезпечення захисником також є доволі важливим фактором у розслідуванні кримінального правопорушення. Але в деяких випадках безкоштовні захисники не завжди сумлінно виконують свої обов'язки.

Уважаємо доречним запровадити в Україні досвід правової допомоги Великобританії [9, с. 211]. У цій країні правова допомога забезпечується лордом-канцлером, який видає або затверджує акти (інструкції, вказівки, накази), що вирішують питання стосовно умов надання безкоштовної юридичної допомоги особам, котрі притягуються до кримінальної відповідальності, про порядок виділення грошових субсидій (грантів) для часткового відшкодування витрат на ведення захисту, розміри гонорарів адвокатів тощо.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставах, у межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не може бути обмежено. Згідно зі статтею 26 цього закону правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, де введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [6].

Досвід у французькому досудовому слідстві, на нашу думку, може бути корисним для судової системи України, а саме йдеться про наявність такої посади, як «суддя з питань свобод та ув'язнення», який, по суті, слідчих функцій не виконує, але, як і в кримінальному процесі України, вирішує чимало питань у межах цієї стадії кримінального процесу. Дозвіл такого судді необхідний для:

- тримання особи під вартою (застосовується як до дорослих, так і до осіб старших шістнадцяти років);
- пошуку, обшуку та виїмки;
- прослуховування телефонних розмов, заслуховування анонімного свідка [9, с. 13].

Окрім слідчого судді, який провадить як попереднє слідство, так і здійснює судовий контроль за розслідуванням, що проводиться поліцією, у кримінальному процесі судовий контроль здійснюють слідча камера та слідча палата. До того ж уведено посаду судді з питань свобод та ув'язнення, якого наділено частиною

повноважень слідчого судді і який став ще одним судовим органом, що забезпечує законність попереднього слідства. Така структура органів контролю на досудовому розслідуванні створила чітку систему судового контролю під час попереднього слідства, у тому числі й за дотриманням права на повагу до приватного життя.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом Франції (далі – КПК Франції) судовий контроль за діями та рішеннями поліції, слідчого судді переважно здійснює спеціальний орган судового контролю – слідча камера, що поєднує функції кваліфікаційної колегії слідчих суддів, яка має право накладання стягнення на останніх, а також контрольного органу, що здійснює судовий контроль над досудовим розслідуванням шляхом розгляду скарг і заяв учасників процесу про порушення норм законодавства, допущених у ході дізнання та попереднього слідства посадовими особами судової поліції, слідчим суддею і прокурором [10, с. 87–88].

Таку систему можна запровадити в кримінальну процесуальну систему України, адже закріплення за кожним суб'єктом судового контролю певного кола питань (надання дозволів на проведення слідчих (розшукових) дій, прийняття рішень щодо застосування заходів забезпечення, запобіжних заходів, розгляд скарг на дії (бездіяльність) правоохоронних органів та ін.) не лише дозволить розвантажити слідчого суддю, а й покращити якість того ж таки судового контролю.

Також у КПК України зазначено, що посадова особа може затримати громадян України, осіб без громадянства, іноземних осіб та інших без ухвали слідчого судді, суду відповідно до статті 208 КПК України:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;
- 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України, після чого негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права [1].

Відповідно до розділу 24 Закону Англії «Про поліцію та докази у кримінальних справах» поліція може арештовувати особу без наказу судді за наявності таких умов:

- 1) коли невідомо ім'я та адресу підозрюваного або є сумніви, що він правильно назвав своє ім'я та адресу;
- 2) є підстави вважати, що арешт необхідний для припинення фізичного впливу на людей або власність з боку підозрюваного;
- 3) є підстави вважати, що арешт убезпечить від фізичного впливу самого підозрюваного;
- 4) арешт необхідний для попередження повторного вчинення злочину підозрюваним;
- 5) для захисту дитини або іншої безпорадної особи від підозрюваного [11].

Якщо посилатися на досвід Сполучених Штатів Америки, агенти Федерального бюро розслідувань (ФБР) наділені правом здійснювати затримання (арешт) без

ордера, якщо вони мають розумні підстави вважати, що особа вчиняє або вчинила тяжкий злочин. В Італії затримання застосовується в тих випадках, коли є серйозні докази винуватості особи й підстави побоюватися, що вона переховуватиметься, а невжиття відповідних заходів може призвести до реальної загрози для оточення. Формулювання «серйозні докази винуватості», «розумні підстави» є оціночними, що, у свою чергу, передбачає суб'єктивний фактор, тобто слідчий (агент, детектив), прокурор керуються своїм розумінням достатності та розумності, яке в кожному окремому випадку буде різнитися, що може негативно впливати на права і свободи людини під час проведення кримінального розслідування та викликати недовіру до правоохоронців, які здійснюють такі заходи [14, с. 177–178].

Отже, гарантіями прав та свобод особи в законодавстві досліджуваних країн є судовий контроль за законністю та достатніми підставами обмеження тих чи інших прав та свобод підозрюваного, обвинуваченого, а також вичерпні переліки випадків, коли особу може бути позбавлено права на свободу пересування та особисту недоторканність у разі затримання. Тому вважаємо доречним, що для забезпечення законності арешту варто ввести посаду, за якою закріпити контроль за процесом арешту з метою не допустити порушення прав і законних інтересів заарештованого.

Аналізуючи міжнародний досвід щодо кримінального процесуального законодавства, можна зробити висновок, що Україна, порівняно з такими країнами, як Франція, Англія, Сполучені Штати Америки, зробила значний крок уперед у процесі реформування свого кримінального процесуального законодавства.

Першим позитивним моментом у нашому кримінальному процесуальному законодавстві, порівняно з вірменським, є менший строк тримання особи в неволі без вмотивованого рішення судді про тримання під вартою, що складає 72 години, за законодавством Вірменії – 96 годин. Крім того, за положеннями КПК Республіки Вірменія, судовий контроль у застосуванні запобіжних заходів має місце лише під час арешту та застави, які застосовуються за рішенням суду [13, с. 150].

Висновки. Проаналізувавши процесуальні гарантії розслідування кримінальних правопорушень у зарубіжних країнах, можна зробити висновок, що через загрозу, яка постала перед Українським народом у зв'язку з військовою агресією росії, чинне законодавство потребує змін з урахуванням міжнародного досвіду. Але треба відзначити, що зміни, які вносяться до нормативно-правих актів у цей складний для нашої держави час, мають забезпечити стабільне функціонування системи кримінального процесу. Вони є обмеженими за часом дії та діють лише на строк, на який уведено воєнний, надзвичайний стан, або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії росії.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.04.2022).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2022).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.04.2022).
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України, затв. Законом України № 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 10.04.2022).

5. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 133/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332022-41737> (дата звернення: 10.04.2022).
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t150389?an=1> (дата звернення: 10.04.2022).
7. Оверчук С. В. Обмеження права вибору захисника у світлі європейських стандартів. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2016. № 2 (14). С. 13.
8. Білічак О. Проблеми участі захисника у збиранні доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2014. С. 211.
9. Татаров О. Ю. Слідчий суддя як суб'єкт захисту прав людини: деякі проблеми правозастосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 13.
10. Тракало Р. І. Міжнародно-правові стандарти судового контролю за дотриманням права на повагу до приватного життя. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 1. С. 87–88.
11. Закон Англії «Про поліцію та докази у кримінальних справах». URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/section/24> (дата звернення: 10.04.2022).
12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України № 2111-VI від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text> (дата звернення: 10.04.2022).
13. Черкесова А. С. Досвід зарубіжних країн у механізмі реалізації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 149–154.
14. Лук'яненко Ю. В. Міжнародні правові стандарти затримання особи у кримінальному судочинстві. *Форум права*. 2016. № 1. С. 177–178.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. [The Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].
3. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].
4. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy, zatv. Zakonom Ukrainy № 2102-9 vid 24.02.2022 [On the imposition of martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].
5. Pro prodovzhennia stroku dii voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy № 133/2022 [On the extension of martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine № 133/2022]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332022-41737> (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].
6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy [On the legal regime of martial law : Law of Ukraine]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t150389?an=1> (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].
7. Overchuk, S. V. (2016). Obmezheniia prava vyboru zakhysnyka u svitli yevropeiskykh standartiv [Limitation of right for the choice of defender is in the light of the European standards]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Pravo»*. № 2 (14). S. 13 [in Ukrainian].
8. Bilichak, O. (2014). Problemy uchasti zakhysnyka u zbyranni dokaziv na dosudovomu rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen [Problems of participation of defender are in the assembly of proofs on pre-trial investigation of criminal offences]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka*. S. 211 [in Ukrainian].
9. Tatarov, O. Yu. (2015). Slidchyi suddia yak subiekt zakhystu prav liudyny: deiaki problemy pravozastosuvannia ta shliakhy yikh vyrishennia [Investigating judge as a subject of human rights protection: some problems of law enforcement and ways to solve them]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2. S. 13 [in Ukrainian].

10. Trakalo, R. I. (2014). Mizhnarodno-pravovi standarty sudovoho kontroliu za dotrymanniam prava na povahu do pryvatnoho zhyttia [Internationally are legal standards of judicial control after the observance of right on respect to private life]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*. № 1. S. 87–88 [in Ukrainian].

11. Zakon Anhlii «Pro politsiiu ta dokazy u kryminalnykh spravakh» [About a police and proofs in criminal cases]. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/section/24> (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].

12. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy ta Zakonu Ukrainy «Pro poperednie uviaznenia» shchodo dodatkovoho rehuliuвання zabezpechennia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu [On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Pre-trial Detention” on additional regulation of ensuring the activities of law enforcement bodies in martial law]: Zakon Ukrainy № 2111-6 vid 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text> (data zvernennia: 10.04.2022) [in Ukrainian].

13. Cherkesova, A. S. (2017). Dosvid zarubizhnykh krain u mekhanizmi realizatsii harantii prav i svobod pidozriuvanoho, obvynuvachenoho. [Experience of foreign countries is in the mechanism of realization of guarantees of rights and freedoms of suspected, defendant]. *Pravova derzhava*. № 26. S. 149–154 [in Ukrainian].

14. Lukianenko, Yu. V. (2016). Mizhnarodni pravovi standarty zatrymannia osoby u kryminalnomu sudochynstvi [International legal standards of detention of person are in the criminal rule-making]. *Forum prava*. № 1. S. 177–178 [in Ukrainian].

Kotova Viktoria,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2046-2635>

Kolot Serhii,

Cadet

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2356-4602>

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW

In the context of martial law, the sphere of national criminal justice was facing the challenge of the combination of continuous administration of justice to exercise the principle of inevitability of liability for a criminal offense with the simultaneous ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings. The area of criminal proceedings is the area of law -making and law enforcement state activity, in which the restriction of human rights is an objectively necessary phenomenon for the successful achievement of modern human rights appointment of criminal proceedings. Preferably, the constitutional rights and freedoms of the suspect, the accused, are restricted during the application of procedural coercion measures, especially during Russia's military aggression. The article analyzes the changes which are introduced in the legislation of Ukraine during Russia's military aggression and in connection with the introduction of martial law. International experience of investigating criminal offenses in the conditions of martial law has been studied. The positive aspects of the normative legal settlement of criminal offenses of foreign countries, which can be implemented into the system of national legislation, are identified. Having analyzed the procedural guarantees of investigation of criminal offenses in foreign countries, it was possible to conclude that during the threat that the Ukrainian people have arisen because of Russia's military aggression, the current legislation is subject to significant changes, which also requires the need for international experience. International experience should be used in the development of laws, including in the conditions of martial law. But it should be noted that the changes made to the normative acts at this difficult time for our country should ensure stable functioning of the criminal process system, but they are limited by time and act only for a term in a state of war, emergency or in the area Conducting an anti -terrorist operation or measures to ensure national security and defense, repels and restrain Russian armed aggression.

Key words: special regime of pre-trial investigation; judicial control; investigating judge; prosecutor; investigative (search) actions; covert investigative (search) actions.

Надіслано до редколегії 30.04.2022
Рекомендовано до публікації 10.05.2022

УДК: 343.13

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-152-164>

Крушеницький Андрій Васильович,

викладач

(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3441-7088>

ВИТРЕБУВАННЯ ТА ОТРИМАННЯ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У СИСТЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

У статті висвітлено проблемні питання, пов'язані з використанням такого способу збирання доказів у кримінальному провадженні, як витребування та отримання речей і документів. Наведено уточнене поняття витребування та отримання речей і документів від певних суб'єктів як способу збирання доказів (ст. 93 КПК України), його різновиди та визначення умов для його реалізації. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення окремих положень ст. 93 КПК України з метою усунення проблемних питань у кримінальних провадженнях, що виникають під час реалізації повноважень сторін обвинувачення і захисту.

Ключові слова: витребування та отримання речей і документів; спосіб збирання доказів; добровільність надання речей і документів; сторона обвинувачення; сторона захисту.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 93 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) одним із способів збирання доказів сторонами кримінального провадження є витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Однак у практичній діяльності як у сторони обвинувачення, так і в сторони захисту постійно виникають проблеми з реалізацією останніми своїх повноважень у частині витребування відомостей, документів та речей (у порядку ст. 93 КПК України), що призводить до непоодиноких відмов у їх наданні. Насамперед це пов'язано з тим, що чинним КПК України не передбачено способи та не визначено процедури, використовуючи які, сторонами обвинувачення та захисту можуть бути реалізовані зазначені вище повноваження. У зв'язку з цим на сьогодні існує нагальна потреба в чітких науково обґрунтованих положеннях щодо отримання доказів у порядку ст. 93 КПК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосувалися витребування речей і документів як засобу збирання доказів у кримінальному провадженні, почали вивчатися лише в останні роки. Окремі аспекти вказаної проблематики були предметом дослідження низки вітчизняних авторів (О. В. Астапенка – 2009 р., С. А. Крушинського – 2015 р., І. О. Крицької – 2017 р., С. О. Ковальчука – 2018 р., О. В. Маслюк – 2018 р., Т. О. Кузубової – 2019 р. та інших). Проте увага приділялася тільки окремим питанням, пов'язаним з указаною

проблематикою, і формулювалися досить суперечливі погляди, які потребують критичного аналізу.

Метою статті є визначення місця витребування речей і документів серед інших процесуальних дій та механізму його реалізації сторонами кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. знаменувалося кардинальним переглядом низки принципів положень кримінального провадження, у тому числі це стосувалося способів збирання доказів. Так, відповідно до ст. 93 КПК України сторони кримінального провадження можуть здійснювати збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (окрім проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій) [1]. Це є новелою КПК України 2012 р., оскільки за попереднім кримінальним процесуальним законодавством (КПК України 1960 р. із змінами був чинним до 2012 р.) тільки орган досудового розслідування і суд мали право вимагати від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні в справі фактичні дані [2]. Окрім того, указані органи мали право вимагати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб у порядку та обсязі, встановленими Законом України «Про банки і банківську діяльність» [3]. Підкреслювалося, що виконання цих вимог є обов'язковим для всіх громадян, підприємств, установ та організацій (ч. 1 ст. 66 КПК України) [2]. Надання ж витребуванню та отриманню речей і документів статусу способу збирання доказів у редакції чинного КПК України 2012 р. істотно вплинуло на процедуру формування доказів та компетенції учасників кримінального провадження.

Віднесення витребування речей і документів до способів збирання доказів відбулося на тлі реформування всього кримінального процесу в Україні, у процесі якого було виключено або істотно трансформовано окремі інститути, що існували раніше. Крім того, у зв'язку з розширенням дії принципу змагальності правом збирання доказів було наділено не тільки сторону обвинувачення, але й сторону захисту (ст. 22 КПК України). Отже, з'явився новий спосіб збирання доказів, який могли використовувати обидві сторони кримінального провадження.

Під час практичної реалізації вказаних положень кримінального процесуального законодавства виникли суттєві проблеми, що пов'язано з неврегульованістю порядку їх реалізації. Зокрема, невизначеними залишилися такі питання:

- якого характеру документи та відомості можуть бути витребувані (статутно-правові, господарські, комерційні, банківські тощо);
- перелік суб'єктів, до яких може бути висунута вимога про надання речей та документів (у порядку ст. 93 КПК України);
- форма та зміст пред'явлення вимоги (витребування);
- терміни для виконання вимоги;
- форма та способи фіксації витребування та отримання речей і документів стороною обвинувачення;

- способи фіксації відмови (ухилення) суб'єкта-володільця відповідних речей і документів від задоволення вимоги;
- правові наслідки відмови (ухилення) суб'єкта-володільця відповідних речей і документів від задоволення вимоги;
- відповідальність суб'єкта-володільця відповідних речей і документів за невиконання вимоги сторони обвинувачення.

Очевидно, що є особливості реалізації вказаних положень ст. 93 КПК України і з урахуванням статусу адресатів вимоги: органів державної влади й місцевого самоврядування; інших державних органів та організацій; суб'єктів господарської діяльності; фізичних осіб.

Залишилися відкритими й питання щодо відсутності в положеннях КПК України тлумачення понять «витребування» та «отримання», що зумовлює низку теоретичних і практичних їх інтерпретацій. Ученими витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей розглядаються як самостійні та рівноцінні способи збирання доказів [4, с. 7; 5, с. 265; 6, с. 252], що не супроводжуються заходами примусу, відрізняються простотою правової регламентації та можуть бути застосовані у ситуації, коли відсутня необхідність подолання протидії осіб, зацікавлених у спотворенні істини, тобто проведення слідчих дій [7, с. 11]. Отже, проаналізуємо кожен із зазначених способів формування доказів окремо.

1. Витребування речей від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб (курсив мій. – А. К.).

Витребування доказів з урахуванням норм ч. 2 і 3 ст. 93 КПК України більш доцільно розглядати в контексті способів їх збирання. Як обґрунтовано вказано в доктрині кримінального процесу, витребування доказів – це звернення з вимогою про добровільне надання речей, документів, відомостей, які мають значення для кримінального провадження [8, с. 198]. Виконання такої вимоги призведе до отримання стороною кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, витребуваних документів і речей, а невиконання може призвести до їх отримання внаслідок проведення обшуку. У зв'язку з цим витребування доказів повною мірою охоплюється змістом їх отримання як складової збирання доказів [9, с. 105].

Більшість учених дотримується твердження, що витребування може розглядатися як самостійний спосіб збирання доказів лише у разі виконання вимоги про надання предмета або документа. У результаті застосування процедури витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб сторона кримінального провадження може отримати будь-які речі, які мають значення для кримінального провадження, за винятком речей, вилучених законом з обігу.

На відміну від проведення слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, зазначений спосіб збирання доказів у кримінальному провадженні не має чітко визначеної правової регламентації у КПК України. Зокрема, законом не передбачено механізму його застосування, а також не закріплено обов'язку юридичних та фізичних осіб надавати витребувані речі та

документи. Останнє пояснюється правовою природою цього способу, яка має добровільний характер [10, с. 123].

Т. М. Мирошниченко зауважує, що застосування витребування стороною обвинувачення може бути визнано доцільним у випадках, коли, наприклад, документи не мають індивідуальних ознак, можуть бути продубльовані (зокрема, документи посвідчувального та довідкового характеру – довідки, характеристики тощо); точно відомо, що предмет зберігається в особи; обстановка, у якій зберігається об'єкт, не має доказового значення; відсутні побоювання, що в ході доставки предмета, документа вони можуть бути умисно або необережно викривлені; предмети, документи не мають високої вартості [11, с. 134–135].

В. О. Гринюк вважає неправильною та такою, що не відповідає КПК України, практику зазначення в запиті про витребування положення щодо обов'язковості надання відповідних речей та документів [12, с. 28].

О. В. Капліна зазначає, що витребування як спосіб збирання доказів – це звернення з вимогою про добровільне надання речей, документів, відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Сторона обвинувачення має право витребувати речі, документи, відомості, якщо їй достовірно відомо, що вони перебувають чи зберігаються в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, установах та організаціях, у службових або фізичних осіб. Важливими умовами для реалізації такого способу збирання доказів є: добровільність видачі вказаних у законі предметів та те, що фізична особа, до якої звертаються, не повинна мати процесуального статусу підозрюваного. Якщо добровільна видача речей, документів, відомостей неможлива, то процесуальний порядок їх отримання інший. Зокрема, сторона кримінального провадження повинна звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (ст.ст. 159–166 КПК України). Якщо необхідно одержати майно (речі, документи тощо) підозрюваного (або під час судового розгляду обвинуваченого), які мають значення для кримінального провадження, слід застосовувати процедуру, передбачену для тимчасового доступу до речей і документів (ст.ст. 159–166 КПК), тимчасового вилучення майна (гл. 16 КПК України) або арешту майна (гл. 17 КПК України) [13, с. 227–228].

В. І. Сліпченко стверджує, що застосування положень ст. 93 КПК України щодо витребування речей та документів можливо за умови дотримання таких вимог:

- внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) про початок досудового розслідування;
- письмове оформлення вимоги про витребування та передання її адресату;
- добровільність виконання вимоги про витребування речей, документів, їх копій або інших відомостей [14, с. 282].

Існує й інша позиція окремих науковців, яка ґрунтується на тому, що через недостатню врегульованість положень ст. 93 КПК України щодо витребування речей та документів як способу збирання доказів єдиною законною можливістю отримати документи чи інформацію про факти є виключно тимчасовий доступ до речей та документів або обшук. Так, за висновком С. О. Ковальчука, витребування речей може здійснюватися лише під час тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження, у процесі здійснення якого сторона обвинувачення на підставі ухвали слідчого судді, суду вправі вилучити речі (здійснити їх виїмку) у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом

[10, с. 123]. І. М. Чемерис, посилаючись на відсутність у положеннях КПК України визначених вимог щодо форми, змісту, строків реалізації та відповідальності за невиконання законної вимоги слідчого щодо витребування та отримання речей чи документів, також підкреслює, що єдиною законною можливістю отримати документи чи інформацію про факти є виключно тимчасовий доступ до речей і документів та обшук [15, с. 342].

Із позицією вчених щодо неможливості використання витребування як способу отримання доказів не можна погодитися через низку підстав. Дійсно, на практиці під час здійснення досудового розслідування досить часто виникають проблеми з реалізацією слідчим своїх процесуальних повноважень у частині витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей. Досить часто володілець зазначених джерел доказів відмовляє у їх наданні. У більшості таких випадків підставою для відмови в наданні речей та документів стає посилення на відсутність у сторони обвинувачення повноважень на витребування речей та документів без дотримання процедури звернення до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів та отримання відповідної ухвали суду. Причиною виникнення таких проблем є переконання багатьох науковців і юристів-практиків у тому, що зазначені повноваження сторони обвинувачення недостатньо врегульовані чинним КПК України. Відповідно, відсутність належної правової регламентації процедури та порядку витребування речей і документів має такий наслідок, як відсутність обов'язку виконання подібних вимог. Слід погодитися, що процедура витребування речей, документів та відомостей насправді нечітко врегульована чинним кримінально-процесуальним законодавством. Однак на основі детального аналізу його норм, можна дійти висновку, що сторона обвинувачення має повноваження на таке витребування, а фізичні та юридичні особи, яких це стосується, – відповідний обов'язок виконувати ці законні вимоги [16, с. 193].

Так, відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний урахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі й документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні. У ч. 6 ст. 9 КПК України вказується, що у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 КПК України. Згідно з ч. 5 ст. 40 КПК України органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Про можливість застосування такого способу збирання доказів, як витребування речей і документів, зазначено в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13. Відповідно до п. 18 цього листа: «Беручи до уваги зміст положень ч. 1 ст. 86, частин 2 та 3 ст. 93 КПК України, застосування стороною кримінального

провадження такого способу збирання доказів, як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК України) під час отримання доступу до речей та документів може здійснюватися у випадках, якщо:

1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження, або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи;

2) речі та документи згідно зі ст. 162 КПК України містять охоронювану законом таємницю, і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення.

В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 КПК України» [17].

Потрібно зауважити, що трапляються непоодинокі випадки, коли слідчі судді під час розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей та документів, відмовляють у їх задоволенні, посилаються на відсутність доказів того, що сторона обвинувачення перед зверненням до суду з відповідним клопотанням, вживала необхідні заходи щодо витребування (вилучення) певних речей і документів в інший спосіб, без застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Ідеться про те, що перед зверненнями до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів слідчий або прокурор спочатку мають звернутися до володільця відповідних речей та документів із письмовою вимогою (запитом у порядку ст. 93 КПК України) про добровільне надання запитуваних відомостей. У разі відмови володільця речей чи документів у добровільній видачі запитуваних відомостей, слідчий або прокурор мають вдаватися до процедури отримання дозволу щодо можливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасового доступу до речей та документів) або обшуку.

Тому, на нашу думку, позиція окремих науковців, що єдиною законною можливістю отримати документи чи інформацію про факти є виключно тимчасовий доступ до речей та документів або обшук, є такою, що не відповідає положенням чинного кримінально-процесуального законодавства. Тож маємо всі підстави для висновку, що витребування речей і документів та тимчасовий доступ до них є окремими самостійними способами збирання доказів у кримінальному провадженні, які відрізняються між собою:

1) наявністю або відсутністю добровільного бажання володільця видати відповідну річ або документ стороні кримінального провадження без ризику їх пошкодження або знищення;

2) можливістю або неможливістю отримати речі та документи, які містять охоронювану законом таємницю;

3) наявністю або відсутністю закріпленої в КПК України процесуальної форми реалізації відповідного способу збирання доказів.

Можливості сторони захисту в застосуванні зазначеного способу збирання речових доказів є значно меншими. Як указує М. А. Погорецький, на практиці запити сторони захисту щодо отримання таких речей і документів залишаються поза увагою, адже немає відповідних процесуальних гарантій забезпечення прав сторони захисту на витребування та отримання речових доказів таким способом

[18, с. 480–481]. Дійсно, згідно з ч. 5 ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення [19], відповідальність настає лише за неправомірну відмову в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит, запит кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палати або члена відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [20]. Зауваження щодо ненадання витребуваних речей узагалі немає. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно внести зміни до зазначеної норми, конкретизувавши відповідальність, у тому числі саме за ненадання витребуваних речей у розумінні ст. 93 КПК України.

З цього приводу слушною є позиція І. О. Крицької, яка акцентувала увагу на колізію між положеннями ч. 3 ст. 93 КПК України та ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, відповідно до нормативних приписів КПК України сторона захисту (у тому числі адвокат, який є захисником у кримінальному провадженні) може витребувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб, зокрема, речі. Водночас, відповідно до зазначеного закону, адвокатським запитом є письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності й підпорядкування, громадських об'єднань про надання лише інформації та копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту. Тобто, по-перше, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачено можливості звернення адвоката до відповідних суб'єктів про надання речей, по-друге, серед суб'єктів, до яких може звертатися із запитом адвокат, не зазначено фізичних осіб [10, с. 126–127].

Крім того, О. В. Малахова зауважує, що об'єктом витребування та отримання стороною захисту можуть бути лише документи-докази. Учена зазначає, що враховуючи особливості збирання речових доказів та специфіку їх зберігання, сторона захисту не може їх одержувати в результаті витребування та отримання. Ознайомитися з ними підозрюваний, захисник можуть у порядку тимчасового доступу до речей та документів. Їх вилучення з подальшим приєднанням до матеріалів кримінального провадження має здійснюватися стороною обвинувачення за клопотанням сторони захисту в порядку ст.ст. 159–166 КПК України [21, с. 114]. На наш погляд, указана вище колізія між нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ч. 3 ст. 93 КПК України має бути виправлена шляхом внесення до зазначеного закону змін, які б передбачали можливість звернення адвоката до відповідних суб'єктів із запитом про надання речей.

Зважаючи на викладене, слід зробити висновок, що витребування речей чи документів – це процесуальна дія, яка полягає у зверненні з вимогою до певного суб'єкта про добровільне надання речей чи документів, які є носіями інформації (відомостей), що має значення для кримінального провадження. Важливою умовою для використання вказаного способу збирання (формування) доказів є наявність достовірних даних, що речі чи документи перебувають чи зберігаються в певного суб'єкта (в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, у службових або фізичних осіб).

2. *Отримання речей від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб* (курсив мій. – А. К.).

Науковцями обґрунтовано вказується, що правова природа отримання доказів, на відміну від витребування, є іншою, оскільки отримання полягає у прийманні того, що надсилається, надається або вручається, тобто під час отримання певна особа добровільно передає, надає, представляє матеріали слідчому чи прокурору [1, с. 198]. Такий спосіб збирання речових доказів стороною обвинувачення є обов'язком слідчого, прокурора прийняти подані органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, службовими і фізичними особами речі. Цей обов'язок кореспондує праву підозрюваного, обвинуваченого, законного представника підозрюваного, обвинуваченого, захисника, потерпілого, представника та законного представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників і законного представника цивільного позивача збирати і подавати докази (п. 8 ч. 3 і п. 2 ч. 4 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46, п. 3 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58, ст. 59, ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63 і ст. 64 КПК України). При цьому слід погодитися з висловленою в юридичній літературі позицією, що в тих випадках, коли сторона захисту чи потерпілий користуються своїм правом подавати докази слідчому, то, по-перше, ідеться не про докази, а про речі та документи, по-друге, суб'єктом одержання (збирання) доказів є слідчий [13, с. 228]. Так, на думку В. В. Вапнярчука, витребування та отримання речей і документів є не одним способом збирання доказів, а двома самостійними способами формування доказів, які мають істотні відмінності. Відмінність між указаними способами полягає в різних суб'єктах прояву ініціативи їх використання. Так, під час витребування така ініціатива походить від суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження (зокрема, слідчого під час досудового розслідування, суду під час судового розгляду), у разі отримання – від інших осіб [22, с. 86]. В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, О. Г. Шило також зазначають, що отримання полягає у прийманні того, що надсилається, надається або вручається. Тобто під час отримання певна особа добровільно передає, надає, представляє матеріали слідчому чи прокуророві. Для деяких учасників кримінального провадження законом передбачено право збирати й подавати (або тільки подавати) докази слідчому, прокурору, слідчому судді, а під час судового розгляду – суду. Це, зокрема, право підозрюваного (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України), обвинуваченого (п. 2 ч. 4 ст. 42 КПК України), законного представника підозрюваного, обвинуваченого (ч. 5 ст. 44 КПК України), захисника (ч. 4 ст. 46 КПК України), потерпілого (п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України), представника та законного представника потерпілого (ч. 4 ст. 58, ст. 59 КПК України), цивільного позивача, цивільного відповідача, їхніх представників і законного представника цивільного позивача (ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63, ст. 64 КПК України). Отже, указане право зазначених осіб кореспондує обов'язку слідчого та прокурора прийняти (отримати) представлені матеріали, якщо вони мають значення для кримінального провадження [8, с. 198]. Убачається, що викладені міркування є достатньою підставою для визнання отримання речей (як і у випадку їх витребування) способом збирання речових доказів (за винятком речей, вилучених законом з обігу).

З огляду на зміст ч. 2 ст. 100 КПК України, отримані слідчим, прокурором від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та

організацій, службових і фізичних осіб речі підлягають огляду, фотографуванню та докладному опису в протоколі огляду. У ході огляду та фіксації отриманої стороною обвинувачення речі обов'язковому дотриманню підлягають норми ст. 104 і ч. 5 ст. 237 КПК України щодо порядку огляду речі, її вилучення та змісту протоколу огляду. Водночас, на нашу думку, такий протокол повинен містити в собі вказівку на добровільність передачі матеріального об'єкта та ініціативний характер такої дії, а також відомості щодо походження наданих об'єктів та підставу, на якій особа, що подає, володіє цим предметом.

Звертаючи увагу на відсутність примусу під час подання матеріальних об'єктів, Ю. М. Середа стверджує, що слідчий у разі подання йому предметів і документів не усувається від виконання своїх функціональних обов'язків і має можливість продовжувати активний цілеспрямований пізнавальний процес. Оскільки формування доказів – це і право, й обов'язок тільки осіб, які ведуть кримінальний процес, то саме на них покладено реалізацію прав щодо подання доказів як рештою суб'єктів кримінального процесу, так і громадянами, які не мають власної зацікавленості в конкретному кримінальному провадженні. У такій ситуації дії суб'єктів процесу та інших громадян, якщо вони вчиняються ними з власної ініціативи, є нічим іншим, як складовою частиною формування доказів [23, с. 46].

Отже, «отримання» розуміють як окремий процес доставляння стороні обвинувачення чи захисту юридичними або фізичними особами письмових документів чи їх копій, а також предметів із проханням приєднати їх до матеріалів кримінального провадження [5, с. 281]. Тобто для «отримання» характерним є не ініціювання вказаного порядку збирання доказів, а процесуальна фіксація постфактум волі (рішення) іншого учасника про необхідність добровільної передачі таких матеріалів потенційно зацікавленому суб'єкту кримінально-процесуальних відносин із метою приєднання їх до матеріалів кримінального провадження (наприклад, потерпілого, свідка, підозрюваного тощо) [14, с. 286]. Таким чином, є всі підстави для визнання отримання речей, документів і відомостей від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб самостійним способом збирання доказів лише в тих випадках, коли надання доказів здійснюється ними добровільно й за відсутності обов'язкової вимоги слідчого, прокурора про їх надання.

На основі викладеного можна стверджувати, що «витребування» та «отримання» речей і документів є самостійними способами збирання доказів поряд із проведенням слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Указані способи збирання доказів, застосовані в порядку ст. 93 КПК України, мають як спільні, так і відмінні риси порівняно із слідчими (розшуковими) діями. До спільних рис варто віднести такі:

- 1) можливість їх проведення лише після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР;
- 2) обов'язкове фіксування результатів їх проведення;
- 3) добровільність їх проведення (застосування).

До відмінних рис належать такі:

- 1) можливість застосування саме витребування має ініціативний характер із боку сторони кримінального провадження, тоді як рішення про отримання (надання) речей, документів чи відомостей має суто добровільний характер;

2) для витребування потрібен спочатку запит, а вже потім складення протоколу добровільного витребування речей і документів, тоді як отримання не передбачає наявності запиту, а виключно залежить від волі особи, яка за власним бажанням хоче видати речі чи документи стороні кримінального провадження [14, с. 286].

Висновки. Аналіз наукових джерел та слідчо-судової практики щодо витребування та отримання речей і документів під час здійснення досудового розслідування свідчить про неналежне законодавче врегулювання цих способів збирання доказів. Безумовним та правильним шляхом розв'язання окреслених проблем є внесення відповідних змін до чинного національного законодавства з метою врегулювання спірних правовідносин між учасниками кримінального провадження, а також запровадження спрощеної процедури отримання інформації (на відміну від тимчасового доступу до речей). Зокрема, убачається необхідним удосконалити редакцію ст. 93 КПК України, передбачивши чіткий порядок звернення сторін кримінального провадження з письмовими вимогами про витребування відомостей, документів і речей, обов'язкові складові вимог, їх форму, порядок та строки виконання вимог, а також вказівку щодо відповідальності за їх невиконання.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.04.2022).
2. Кримінально-процесуальний кодекс України : Кодекс України від 28.12.1960 № 4651-VI. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.04.2022).
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 12.04.2022).
4. Ковальчук С. О. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2 (10). С. 1–24.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. 768 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
7. Федоров В. И. Значение истребования и представления доказательств для обоснования процессуальных решений по уголовному делу : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 1990. 19 с.
8. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : «Право», 2013. 824 с.
9. Ковальчук С. О. Структура та зміст збирання доказів як етапу їх формування під час кримінального процесуального доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 103–107.
10. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2017. 261 с.
11. Мирошніченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 132–137.
12. Гринюк В. О. Реалізація змагальності сторін щодо отримання доказів під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 23–30.
13. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.

(м. Одеса, 27 листопада 2013 р.) / МОН України. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2013. С. 223–229.

14. Сліпченко В. І. Підстави та процесуальний порядок витребування речей і документів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (II). С. 282–289.

15. Чемерис І. М. Проблемні питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 341–343. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/12248> (дата звернення: 12.04.2022).

16. Гейко О. В. Проблемні питання реалізації процесуальних повноважень детектива НАБУ в разі витребування речей та документів. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 14. С. 190–197.

17. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист ВССУ від 05.04.2013 р. № 223-558/0/4-13 (у ред. листа ВССУ від 15.10.2013 № 1-1640/0/4-13). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text> (дата звернення: 12.04.2022).

18. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 трав. 2014 р.). Київ. 2014. С. 480–482.

19. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

20. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

21. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 213 с.

22. Вапнярчук В. В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 85–89.

23. Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 213 с.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-6 [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 12.04.2022) [in Ukrainian].

2. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 28.12.1960 № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Ofitsiyni sait Verkhovnoi rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 12.04.2022) [in Ukrainian].

3. Pro banky i bankivsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 № 2121-3 [On banks and banking : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (data zvernennia: 12.04.2022) [in Ukrainian].

4. Kovalchuk, S. O. (2014). Sposoby zbyrannia rechovykh dokaziv storonoiu obvynuvachennia [Methods of gathering material evidence by the prosecution]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Pravo»*. № 2 (10). S. 1–24 [in Ukrainian].

5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2 t. [Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary]. T. 1 / O. M. Bandurka, Ye. M. Blazhivskiyi, Ye. P. Burdol ta in.; za zah. red. V. Ia. Tatsiia, V. P. Pshonky, A. V. Portnova. Kh. : Pravo, 2012. 768 s. [in Ukrainian].

6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar [Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary] / za zah. red. V. H. Honcharenka, V. T. Nora, M. Ie. Shumyla. K. : Yustinian, 2012. 1224 s. [in Ukrainian].

7. Fedorov, V. I. (1990). Znacheneye istrebovaniya i predstavleniya dokazatelstv dlya obosnovaniya protsessualnykh resheniy po ugolovnomu delu [The importance of claiming and presenting evidence for substantiating procedural decisions in a criminal case] : avto-ref. diss. ... kand. yurid. nauk : 12.00.09. Saratov. 19 s. [in Russian].

8. Kryminalnyi protses : pidruchnyk [Criminal proceedings : a textbook] / za red. V. Ia. Tatsiia, Yu. M. Hroshevoho, O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo. Kh. : «Pravo», 2013. 824 s. [in Ukrainian]

9. Kovalchuk, S. O. (2018). Struktura ta zmist zbyrannia dokaziv yak etapu yikh formuvannia pid chas kryminalnogo protsesualnogo dokazuvannia [The structure and content of evidence collection as a stage of their formation during criminal procedural evidence]. *Pivdenoukrainskyi pravnychiy chasopys*. № 4. Ch. 2. S. 103–107 [in Ukrainian].
10. Krytska, I. O. (2017). Rechovi dokazy u kryminalnomu provadzhenni : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 [Material evidence in criminal proceedings]. Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Kharkiv. 261 s. [in Ukrainian].
11. Myroshnychenko, T. M. (2015). Shchodo pytannia realizatsii normatyvnoho zmistu zasady zabezpechennia obyvnuvachenomu prava na zakhyst u khodi zbyrannia dokaziv [Regarding the issue of implementation of the normative content of the principle of ensuring the accused's right to defense during the collection of evidence]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 32. T. 3. S. 132–137 [in Ukrainian].
12. Hryniuk, V. O. (2015). Realizatsiia zmahalnosti storin shchodo otrymannia dokaziv pid chas dosudovoho rozsiduvannia [Implementing the adversarial nature of the parties to obtain evidence during the pre-trial investigation]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva*. № 2. S. 23–30 [in Ukrainian].
13. Kaplina, O. V. (2013). Zbyrannia dokaziv storonamy kryminalnogo provadzhennia [Collection of evidence by the parties to criminal proceedings]. *Aktualni problemy dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni : mater. Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. (m. Odesa, 27 lystopada 2013 r.). MON Ukrainy. Odesa: Nats. un-t «Odeska yurydychna akademii»*. S. 223–229 [in Ukrainian].
14. Slipchenko, V. I. (2014). Pidstavy ta protsesualnyi poriadok vytrebuvannia rechei i dokumentiv [Grounds and procedural procedure for claiming things and documents]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*. № 4 (II). S. 282–289 [in Ukrainian].
15. Chemerys, I. M. (2017). Problemni pytannia zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Problematic issues of gathering evidence in criminal proceedings]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 5. S. 341–343. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/12248> (data zvernennia: 12.04.2022) [in Ukrainian].
16. Heiko, O. V. (2020). Problemni pytannia realizatsii protsesualnykh povnovazhen detektyva NABU v razi vytrebuvannia rechei ta dokumentiv [Problematic issues of realization of procedural powers of the NABU detective in case of recovery of things and documents]. *Yurydychnyi biuleten*. Vypusk 14. S. 190–197 [in Ukrainian].
17. Pro deiaki pytannia zdiisnennia slidchym suddeiu sudu pershoi instantsii sudovoho kontroliu za dotrymanniam prav, svobod ta interesiv osib pid chas zastosuvannia zakhodiv zabezpechennia kryminalnogo provadzhennia : lyst VSSU vid 05.04.2013 r. № 223-558/0/4-13 (u red. lysta VSSU vid 15.10.2013 № 1-1640/0/4-13) [On some issues of exercising judicial control over the observance of the rights, freedoms and interests of persons during the application of measures to ensure criminal proceedings by the investigating judge of the court of first instance]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text> (data zvernennia: 12.04.2022) [in Ukrainian].
18. Pohoretskyi, M. A. (2014). Zakhysnyk – subiekt dokazuvannia na dosudovomu provadzhenni za chynnym KPK Ukrainy: problemni pytannia [Defender – the subject of evidence in pre-trial proceedings under the current CPC of Ukraine: problematic issues]. *Aktualni pytannia derzhavotvorennia v Ukraini : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 23 trav. 2014 r.)*. Kyiv. S. 480–482 [in Ukrainian].
19. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-10. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. 1984. № 51. St. 1122 [in Ukrainian].
20. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5076-6 [On Advocacy and Advocacy : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 27. St. 282 [in Ukrainian].
21. Malakhova, O. V. (2016). Realizatsiia instytutu spriannia zakhystu u kryminalno-protsesualnomu dokazuvanni : dys. ... kand. yuryd. nauk [Implementation of the institute of assistance to protection in criminal procedural evidence]. Odesa. 213 s. [in Ukrainian].
22. Vapniarchuk, V. V. (2015). Vytrebuvannia ta otrymannia, provedennia inshykh protsesualnykh dii yak sposoby zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Demanding and obtaining, conducting other procedural actions as ways of gathering evidence in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Yurydychni nauky*. Vyp. 3. T. 3. S. 85–89 [in Ukrainian].
23. Sereda, Yu. M. (2012). Formuvannia dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy : dys. ...kand. yuryd. nauk [Formation of evidence in the criminal process of Ukraine]. Kyiv. 213 s. [in Ukrainian].

Krushenytskyi Andrii,

Lecturer

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3441-7088>

**DEMANDING AND RECEIPT OF THINGS AND DOCUMENTS
IN THE SYSTEM OF PROCEDURAL ACTIONS**

According to Article 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, one of the ways to collect evidence by the parties to criminal proceedings is to demand and receive from public authorities, local governments, enterprises, institutions and organizations, officials and individuals things, documents, information, expert opinions, audit opinions and inspection reports. However, in practice, both the prosecution and the defense constantly have problems with the latter's exercise of their powers to demand information, documents and things (in accordance with Article 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), which leads to repeated refusals to provide them. First of all, this is due to the fact that the current Criminal Procedure Code of Ukraine does not provide methods and procedures that the prosecution and defense can use to exercise the above powers. In this regard, today there is an urgent need for clear, scientifically sound provisions for obtaining evidence in accordance with Article 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The attribution of the demand for things and documents to the methods of gathering evidence took place against the background of the reform of the entire criminal process in Ukraine, in the process of which certain pre-existing institutions were excluded or significantly transformed. In addition, in connection with the extension of the adversarial principle, the right to gather evidence was given not only the prosecution but also the defense (Article 22 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine). An unconditional and correct way to solve the outlined problems is to make appropriate changes to the current national legislation in order to resolve disputed legal relations between the participants in criminal proceedings, as well as to introduce a simplified procedure for obtaining information (as opposed to temporary access to things). In particular, it is necessary to improve the wording of Article 93 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, providing a clear procedure for appealing to the parties to criminal proceedings with written requests for information, documents and things, mandatory components of claims, their form, procedure and timing of compliance, as well as instructions on liability for non-compliance.

Key words: *requesting and receiving things and documents; method of gathering evidence; voluntary provision of things and documents; the prosecution; the defense.*

Надіслано до редколегії 15.04.2022
Рекомендовано до публікації 23.04.2022

УДК: 343.98: 343.226

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-165-177>

Одерій Олексій Володимирович,
доктор юридичних наук, професор
*Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6999-4387>

Герцик Ростислав Валерійович,
кандидат юридичних наук
*Донецький апеляційний суд, м. Маріуполь
(м. Хмельницький)*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6445-7558>

ТАКТИКА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено теоретичному дослідженню тактики судового розгляду в кримінальних провадженнях. Авторами розглянуто генезу судової тактики як криміналістичної категорії. На підставі аналізу наукових позицій зроблено висновок, що тактика судового розгляду є сумарною: тактика обвинувачення, тактика захисту й тактика суду (судді), яка їх, власне, і поєднує. До них приєднується і тактика інших учасників процесу (потерпілого, підсудного). Запропоновано уточнену дефініцію поняття тактики судового розгляду в кримінальних провадженнях.

Ключові слова: *судовий розгляд; криміналістична тактика; тактичний прийом; судові дії.*

Постановка проблеми. Судовий розгляд кримінальних проваджень займає в системі правоохоронної діяльності важливе місце. Він є заключним актом оцінки державних результатів розслідування і покарання злочинців. Усунення та виправлення помилок, недоліків і недоглядів досудового розслідування є можливим за умови високопрофесійної судової діяльності. Суддя повинен ефективно використовувати засоби та методи криміналістики в організації судового процесу, дослідженні доказів. Крім того, є незавершеною система теоретичних положень і рекомендацій із використання наявних здобутків криміналістики під час судового розгляду, а зважаючи на останні докорінні зміни кримінального процесуального законодавства України, виникає нагальна потреба у відповідних науково обґрунтованих практичних рекомендаціях. Унаслідок такого становища залишаються ще не вирішеними питання щодо таких криміналістичних категорій, як тактика судового розгляду, методика судового розгляду, їх співвідношення та місце у криміналістиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі криміналістики та кримінального

процесу, які розглядали концептуальні питання розслідування злочинів загалом. Це праці Ю. П. Аленіна, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломеевої, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гора, Ю. М. Грошевого, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, О. В. Капліної, В. А. Колесніка, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. Є. Корноухова, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, І. М. Лузгіна, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, В. Т. Нора, В. О. Образцова, О. В. Одерія, Т. А. Орлової, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, Б. Г. Розовського, О. С. Саїнчина, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, С. В. Слин'я, В. М. Стратонова, С. М. Стахівського, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, В. М. Шевчука, М. Є. Шумила, О. О. Юхна та ін. Вагомий внесок у розробку наукових основ судового розгляду кримінальних проваджень зроблено Л. Ю. Ароцкером, О. С. Александровим, Р. С. Белкіним, М. Й. Вільгушанським, С. П. Гришиним, Л. О. Зашляпіним, В. Н. Карагодіним, С. Л. Кисленком, І. І. Когутичем, О. Ю. Корчагіним, Ю. М. Мирошніченком, В. О. Попелюшком, Р. Л. Степанюком, О. Л. Стуліним, Т. Б. Чеджемовим, О. І. Чучукало, І. І. Шепітько, Р. М. Шехавцовим та ін. Безпосередньо концептуальним основам досудового розслідування корисливо-насильницьких злочинів було присвячено дослідження В. В. Тіщенко, а окремим їх видам (підвидам) – І. Л. Калімбет, Ю. А. Кричун, В. М. Мельничок, А. В. Хірсіна, Г. В. Щербакової та інших. Проте тактичні засади судового розгляду в кримінальних провадженнях в умовах змагального процесу залишаються недостатньо висвітленими й потребують наукового обґрунтування.

Виклад основного матеріалу. Криміналістика виникла як наука про методи розслідування злочинів, і тому спочатку сферою застосування її рекомендацій була тільки галузь досудового розслідування. Із розвитком науки ставало зрозумілим, що її рекомендації можуть бути з успіхом використані й у процесі судового розгляду. Аналіз можливостей і меж застосування даних криміналістики судом у певних випадках виявив необхідність розробки таких криміналістичних рекомендацій, які були б призначені саме для суду, враховували специфіку судового розгляду та його відмінності від досудового розслідування [1, с. 467; 2, с. 40].

Так, ще в 1960 році Л. Ю. Ароцкер, закликаючи ширше використовувати криміналістику в суді, обґрунтовував думку, що зараз усе більше стає очевидним, що подальше поліпшення якості розгляду кримінальних проваджень навряд чи може бути мислиме без широкого використання судом прийомів і методів криміналістичної науки, новітні досягнення якої можуть надати дійсну допомогу суду у встановленні об'єктивної істини [3, с. 22]. А вже у 1964 році він опублікував працю, яка була присвячена лише проблемним питанням застосування криміналістичних даних під час судового розгляду [4]. Зазначене видання можна назвати першою роботою монографічного характеру, у якій обґрунтовувалася принципова можливість і необхідність використання досягнень криміналістики в судовому розгляді. Автор акцентував на необхідності «озброїти» суд рекомендаціями з питань криміналістичної тактики. Правильна побудова судового розгляду, визначення черговості встановлення фактів, особливості судового розгляду залежно від характеру кримінального провадження – усі ці питання криміналістичної тактики також повинні бути відомі суду [4, с. 24]. Особливого значення надавав і судовим версіям, наголошуючи, що суддям треба знати методи

конструювання та перевірки їх під час судового розгляду. Слушно висловив думку, що криміналістикою можуть бути розроблені основні правила складання планів судового розгляду з урахуванням особливостей різних категорій кримінальних проваджень. Акцентував увагу й на використанні положень криміналістичної тактики під час проведення судового огляду місця події і речових доказів, судового експерименту, допиту, пред'явлення предметів для впізнання, а також особливості проведення криміналістичної експертизи. До того ж Л. Ю. Ароцкер наголошував і на тому, що суд потребує криміналістичних рекомендацій з методики дослідження причин і умов, що сприяють вчиненню злочину, та вибору засобів для їх усунення (криміналістична профілактика). На його думку, упровадження цих положень криміналістичної тактики в діяльність суду, безсумнівно, зробить судовий розгляд більш ефективним. У цілому всі перераховані положення криміналістики, по суті, утворюють розділ, який Л. Ю. Ароцкер запропонував назвати «судовою криміналістикою», предметом якого визначив прийоми й методи отримання і перевірки судом доказів з метою встановлення істини у справі, винесення обґрунтованого і правильного вироку, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, з метою вжиття заходів щодо їх усунення [4, с. 24–25].

Окремими науковцями це було не сприйнято, оскільки вони взагалі не вважали судовий розгляд предметом криміналістики. Зокрема, О. М. Васильєв стверджував, що необхідність розробки криміналістичних питань судового розгляду ніким та нічим не доведена і виглядає нав'язуванням того, чого практика не вимагає, у той час як такі важливі питання, як планування судового розгляду є предметом вивчення процесуальної науки [5, с. 41]. В. І. Комісаров [6, с. 20] припускав, що використання окремих тактичних рекомендацій на стадії судового розгляду ще не є підставою для розширення розуміння предмета й завдань слідчої тактики. В. К. Гавло та Є. А. Жегалов зауважували, що діяльність суду з організації і проведення судового розгляду, дослідження доказів і проведення судових дій є реалізацією не тактики, а методики судового розгляду [7, с. 66]. В. М. Бозров [8] та О. Я. Баєв [9, с. 8] узагалі не визнали існування судової тактики. Водночас у переважній більшості науковців ці положення не знайшли своєї підтримки.

Так, акцентуючи на криміналістичному характері прийомів, які використовує суд, Н. А. Якубович визначала тактику доказування під час судового розгляду як систему засобів і методів, що розроблені відповідно до кримінального процесуального закону з використанням даних спеціальних наук та узагальненням судової практики для організації планомірного й ефективного проведення судом та учасниками судового розгляду процесуальних дій із дослідження доказів [10, с. 139]. У свою чергу, В. О. Коновалова і В. Ю. Шепітько вказують на розширення її видів і меж дослідження, зокрема, на судову тактику [11, с. 10]. Останній у криміналістичному енциклопедичному словнику (2001) декілька разів на цьому акцентує увагу, а саме: криміналістична тактика – розділ криміналістики, який являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і планування попереднього розслідування і *судового слідства*, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють *судове дослідження*, щодо прийомів проведення окремих процесуальних (слідчих і *судових*) дій (курсив наш. – О. О., Р. Г.), спрямованих на збирання і дослідження доказів, на встановлення обставин, що сприяли вчиненню і приховуванню злочинів [12, с. 119–120]. Аналогічної позиції дотримується й І. І. Когутич, який зазначає, що тенденції розвитку криміналістичної

тактики потребують обов'язкового розширення меж її дослідження, адже традиційна її система та структура складових не відповідає сучасному рівню розвитку криміналістики, і включає до системи криміналістичної тактики, зокрема, тактику розгляду кримінальних проваджень у суді [13, с. 571]. Саме ця частина криміналістики, на думку Ю. В. Кореневського, має особливу потребу в розробці, пристосуванні до потреб судового розгляду, оскільки через суттєві особливості судового розгляду в порівнянні з досудовими стадіями судочинства криміналістичні рекомендації з тактики досудового розслідування в судовому розгляді безпосередньо, як правило, не можуть бути застосовані [14, с. 35]. Таку ж думку висловлював А. І. Вінберг, зазначаючи, що «тактика судових дій, спрямованих на виявлення, перевірку й використання доказів, істотно відрізняється від тактики однойменних слідчих дій і заслуговує спеціальної розробки» [15, с. 15]. У спеціальній літературі увага акцентується й на тому, що об'єктом дослідження криміналістичної тактики стає не тільки діяльність слідчого щодо застосування технічних засобів, тактичних прийомів і методик отримання, дослідження та використання інформації з метою встановлення всіх обставин злочину, але й діяльність прокурора, судді, захисника, експерта, працівника оперативного підрозділу та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [16, с. 34]. Наприклад, як уважає Г. О. Зорін, криміналістика вивчає такі різновиди діяльності, як обвинувачення, захист, судовий розгляд у кримінальних справах, а відтак слід говорити і про наявність у її системі таких підрозділів, як криміналістика захисту, криміналістика господарської діяльності та багатьох інших [17, с. 9–16]. В. К. Весельський стверджував, що значення криміналістичної тактики для практики полягає у сприянні найбільш успішному здійсненню, зокрема, судової діяльності в кримінальних провадженнях. Від того, як часто судді та інші особи звертаються до тактичних рекомендацій і наскільки корисним вони знаходять їх застосування, зрештою залежить ефективність наукових криміналістичних тактичних розробок [18, с. 142]. О. Я. Баєв та В. Ю. Шепітько є прихильниками виокремлення в системі криміналістики такого напрямку, як адвокатологія (адвокатська тактика) [19; 12]. Аналізуючи різноманітні точки зору з цього приводу, О. В. Бишовець робить висновок, що: 1) тактика захисту за сферою її застосування обмежується виключно кримінальним судочинством; 2) цільова спрямованість тактики захисту полягає у захисті прав і законних інтересів підозрюваного і в ході досудового розслідування та обвинуваченого в суді; 3) за гносеологічною природою тактика захисту є системою засобів здійснення захисної діяльності у кримінальному процесі. А надалі говорить про необхідність виділяти у структурі криміналістичної тактики поряд з тактикою слідчих (розшукових) і судових дій ще й тактику захисту. Аргументується це тим, що існування її як самостійного підрозділу криміналістичної тактики покликане протидіяти порушенню прав і законних інтересів громадян, адже слідчий на досудовому слідстві чи прокурор під час судового розгляду кримінального провадження можуть не проявляти ініціативи, наполегливості, не підходити творчо до використання тактичних прийомів і технічних засобів, невміло застосувати дані логіки і психології. Зміст тактики захисту дає підстави для її визначення як окремого підрозділу криміналістичної тактики, який є системою наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій про засоби, що використовуються адвокатами з метою забезпечення успішного вирішення їх професійних завдань

у кримінальному судочинстві [20, с. 206]. У свою чергу, О. С. Рубіс виокремлює тактику підтримання державного обвинувачення [21].

Розширення сфери криміналістичних досліджень і їх поширення на судову стадію кримінального процесу [22] зумовило потребу в перегляді уявлень про об'єкт її пізнання і появу пропозицій щодо включення до об'єктів криміналістичного дослідження професійної діяльності суддів, адвокатів і державних обвинувачів. З огляду на наведене, В. А. Журавель у своїй монографії ретельно розглянув це питання і дійшов висновку, що пропозиції щодо включення до об'єктів пізнання криміналістики таких різновидів діяльності, як обвинувачення, захист, судовий розгляд у кримінальних провадженнях, потребують додаткової аргументації, співвідношення та розмежування з традиційно існуючими [23, с. 54–62].

Одним з основних завдань криміналістики, як відомо, є наукова розробка рекомендацій для практичних підрозділів щодо боротьби зі злочинністю, яку розуміють не тільки як роботу органів досудового розслідування, але й суду. Тільки після вироку суду можна говорити про ефективність використання рекомендацій науки, про досягнення її кінцевої мети. Отже, тактика судового розгляду є логічно послідовною і завершальною частиною криміналістичної тактики. В іншому разі весь процес розслідування втрачає свій остаточний зміст, а завдання криміналістики, як науки, залишаються не вирішеними.

Аналіз наукової літератури свідчить про різні погляди (навіть з певною еволюцією) щодо розуміння тактики судового розгляду та її місця у структурі системи криміналістики. Так, Н. В. Андрєєва визначає судову тактику як систему наукових положень і розроблених на її основі тактичних рекомендацій та прийомів щодо організації, планування і проведення судового розгляду, реалізованих їхніми професійними учасниками з метою всебічного, повного й об'єктивного розгляду судом кримінальних проваджень [24, с. 62]. У свою чергу, О. Ю. Корчагін вважає, що це система криміналістичних науково-практичних рекомендацій щодо оптимізації судового розгляду, раціональних способів виконання судових дій з метою встановлення істини у справі [25, с. 78]. В. І. Комісаров, у роботах якого яскраво простежується еволюція поглядів від повного невизнання судової тактики до навпаки (з наведенням ґрунтовних міркувань у співавторстві з С. Л. Кисленко), прямо визнає, що тактика судового розгляду – *це завершальна частина криміналістичної тактики* (курсив наш. – О. О., Р. Г.). У цій частині повинні вивчатися закономірності взаємовідносин учасників судового розгляду за типових ситуацій збирання (формування), дослідження і використання доказів, на основі чого реалізуватимуться традиційні й новорозроблені системи криміналістичних рекомендацій з метою найоптимальнішого вирішення загальних та окремих завдань криміналістики та кримінального судочинства [26, с. 77–78]. Український дослідник Ю. М. Мирошніченко судову тактику розглядає як *складову особливої частини криміналістичної тактики* (курсив наш. – О. О., Р. Г.) та розуміє її як систему наукових положень і розроблених на їх основі відповідно до вимог процесуального закону рекомендацій щодо організації та планування оптимального й раціонального судового провадження, послідовність дослідження доказів, проведення судових дій для встановлення істини та ухвалення законного й обґрунтованого рішення. Автор визнає тактику суду перспективним напрямом розвитку науки криміналістики з метою поширення в суддівському середовищі криміналістичних знань, впровадження в судову практику криміналістичних тактичних рекомендацій задля

підвищення ефективності судочинства [27, с. 96]. У свою чергу, Н. М. Максимишин запропонувала розуміти тактику розгляду кримінальних проваджень у суді як одну з частин криміналістичної тактики (курсив наш. – О. О., Р. Г.), що містить систему наукових положень та розроблених на їх основі відповідних засобів (приймів, рекомендацій з їхньої реалізації, операцій) організації та планування всього процесу розгляду кримінальних проваджень у суді, допустимого й раціонального збирання, дослідження і використання доказів та іншої значущої для судового провадження інформації судом, прокурором-державним обвинувачем, адвокатом-захисником з метою встановлення в ньому, відповідно до своєї процесуальної функції, істини [28, с. 73].

Цей перелік можна продовжити, але наведені думки науковців є найбільш характерними, що дає змогу зробити такі висновки: а) судова тактика, як криміналістична категорія, визнається навіть тими науковцями, які свого часу її категорично не сприймали (В. І. Комісаров); б) її визначення та місце в системі криміналістики не знайшло єдиного розуміння (певні науковці вбачають її як «частину» (Н. М. Максимишин), «особливу частину» (Ю. М. Мирошниченко) і «завершальну частину» (В. І. Комісаров) криміналістичної тактики). Зважаючи на це, висловимо певні міркування.

Більшість науковців, намагаючись розкрити зміст тактики судового розгляду, вивчають останню тільки як тактику діяльності суду. Саме стосовно до його діяльності низка авторів відносить учення про судову версію, про планування, а також тактику проведення окремих судових дій. Предмет тактики судового розгляду визначається як система наукових положень, спрямованих на організацію найбільш ефективного розгляду кримінальних проваджень; доцільних, заснованих на принципах правосуддя, специфічних прийомів і способів проведення судом процесуальних дій для встановлення події злочину, винуватості особи, що його вчинила, і винесення обґрунтованого вироку, а також виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину [29, с. 13]. Водночас така позиція є дискусійною, оскільки не відповідає вимозі змагальності, на основі якої будується все сучасне кримінальне судочинство, а тому є однобічною. До того ж на доцільності використання в судовому розгляді окремих рекомендацій криміналістики не тільки суддею, а й такими учасниками процесу, як прокурор та адвокат, наголошувало багато науковців, включаючи в поняття тактики судового розгляду не тільки тактику суду (судову тактику), а й тактику обвинувачення і тактику захисту [30, с. 10; 31, с. 10]. Такий підхід є цілком закономірним і ґрунтується на теорії поділу процесуальних функцій сторін у кримінальному провадженні, відповідно до якого дослідження всіх обставин кримінального провадження здійснюється більшою мірою на основі тих даних, які виявили та представили самі учасники процесу. І хоча порядок судового розгляду детально регламентований кримінальним процесуальним законом, проте практично по кожному кримінальному провадженню виникає чимало тактичних завдань, законодавче вирішення яких неможливо, оскільки всі варіанти розвитку судового розгляду законодавець не в змозі передбачити та врахувати. Так, за межами законодавчого регулювання залишаються такі питання судового розгляду, як порядок дослідження доказів, послідовність допиту обвинувачених, потерпілих, свідків та експертів, послідовність постановки питань дослідження конкретних фактів кримінального правопорушення під час допиту, тактичні особливості огляду речових доказів та документів і багато інших. При цьому в ч. 1 ст. 349

Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) лише зазначено, що докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, зі сторони захисту – у другу. Усі ці питання, що виникають перед суддями, прокурором і адвокатом під час судового розгляду, мають тактичний характер, належать до сфери тактики й повинні вирішуватися не на основі суб'єктивістського підходу, а з урахуванням наукових тактичних рекомендацій. Крім того, доцільність їх використання безпосередньо на стадії судового розгляду в кримінальних провадженнях закладено й у самому КПК України, зокрема у статті 333 «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження». Тому цілком правильним є твердження В. Ю. Шепітька, що термін «судова тактика» – поняття родове, яке охоплює всю систему тактичних прийомів, що використовуються в судовому процесі, включаючи тактику суду, обвинувачення і захисту [32, с. 311].

Специфіка стадії судового розгляду корелює з об'єктом тактики судового розгляду кримінальних проваджень, який можна тлумачити як сукупність закономірностей, що впливають (прямо або опосередковано) на взаємодію учасників судового розгляду, визначають рамки реалізації сторонами кримінального провадження певних тактичних прийомів; закономірностей дослідження та оцінки доказів у суді тощо. Зазначені закономірності можуть бути основою формування принципів та завдань тактики судового розгляду.

Так, О. О. Сичова, скориставшись таким підходом, окреслила 19 принципів тактики судового розгляду, серед яких: 1) вільний вибір допустимих тактичних засобів і їх творче застосування для вирішення завдань судового розгляду; 2) вибірковість тактичного впливу; 3) прогнозування; 4) активність під час дослідження доказів; 5) організуюча роль суду в процесі дослідження доказів; 6) планованість обрання та реалізації тактичних засобів дослідження доказів; 7) динамічність і циклічність тактичного впливу; 8) ситуативність; 9) безпека [33, с. 48–49].

На підставі наведеного можна виокремити завдання тактики судового розгляду кримінальних проваджень, серед яких: 1) найефективніша організація діяльності суду та сторін щодо дослідження доказів; 2) раціональна побудова взаємодії суду та учасників процесу задля успішного вирішення завдань щодо дослідження доказів; 3) створення оптимальних умов провадження судових дій, які максимально сприяють вирішенню їх завдань, у тому числі й тих, що ставлять перед собою сторона обвинувачення та сторона захисту; 4) раціональне використання часу судового процесу, матеріальних засобів та моральних сил його учасників; 5) розробка тактичних прийомів провадження судових дій.

З позиції завдань криміналістики структуру тактики судового розгляду можна розглядати як: а) власне тактику суду (провадження окремих судових дій, особливості підготовки, проведення й оцінки їх результатів та ухвалення рішень з цього приводу, тактичні прийоми дослідження та оцінки доказів на стадії судового розгляду; специфіка взаємовідносин учасників судового розгляду та суду, тактичні дії головуючого з цього приводу для створення сприятливих умов щодо проходження самого процесу розгляду справи та запобігання конфліктним ситуаціям тощо); б) тактику підтримки державного обвинувачення; в) тактику професійного захисту (особливо в конфліктних ситуаціях, в умовах протидії з боку захисника обвинуваченого, заперечення обвинуваченням або одним із них своєї вини тощо).

Суду необхідно ретельно вивчити матеріали кримінального провадження не лише з позиції дотримання кримінального процесуального законодавства, а й стосовно достатності інформації для вирішення тієї судової ситуації, що склалася, розробки алгоритму проведення судового розгляду, вибору тактики судових дій, що сприяли б установленню елементів, яких бракує в логічно побудованому ланцюжку доказів. Отже, можна говорити про те, що тактика судового розгляду є сумарною: тактика обвинувачення, тактика захисту й тактика суду (судді), яка їх, власне, і поєднує. До них приєднується і тактика інших учасників процесу (потерпілого, підсудного). Ураховуючи наведене, сумарність, на думку О. Ю. Корчагіна, треба розуміти як процес трансформації (обліку, приєднання) тактики обвинувачення та захисту судом (суддею) з причин впевнено домінуючого положення головуєчого в судовому засіданні [34, с. 130]. Такої позиції дотримуються й інші науковці [35, с. 35], при цьому А. В. Мішин чітко вказує, що структуру тактики судового розгляду по кримінальному провадженню слід розглядати як вид тактики суду, тактики сторони обвинувачення, тактики сторони захисту. Тактичні засоби дослідження доказів можуть ефективно застосовуватися, якщо забезпечується погоджена взаємодія суду з обома сторонами [36].

Зв'язок судді (суду), державного обвинувача, захисника у процесі використання тактичних прийомів є діалектичним. Дослідження доказів під час судового розгляду проводиться завдяки зусиллям державного обвинувача, захисника і, меншою мірою, судді (головуючого). Обвинувач та захисник, виконуючи свої процесуальні функції, взаємодіють і протидіють, обґрунтовуючи кожен свою позицію. Використання прийомів судової тактики обвинувачем підвищує ефективність його діяльності, а отже й обґрунтованість судового вироку. У свою чергу, захисник, обираючи й відстоюючи свою правову позицію, визначає власну лінію поведінки та способи проведення судових дій. Тобто і державний обвинувач, і захисник під час судового розгляду знаходяться у відносинах, які обумовлені не лише кримінальним процесуальним кодексом, а й займаною позицією, і тому впливають один на одного. Саме така змагальність і зумовлює використання прийомів судової тактики з метою підвищення ефективності своїх дій, тож можна стверджувати, що дії обвинувача та захисника певною мірою обумовлені. Критично ставлячись до поглядів на криміналістику для обвинувачів та захисників [37, с. 138], оскільки тактика як розділ криміналістики єдина, визначимо, що судова тактика повинна вивчати закономірності взаємовідносин учасників судового розгляду, дослідження та оцінку доказів тощо [26].

Побудова структури тактики судового розгляду в такому варіанті має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Користуючись нею, сторони кримінального провадження конкретно орієнтовані на певні рекомендації криміналістичної тактики, що дозволяє суттєво розширити їх дослідницький інструментарій під час судового розгляду в кримінальних провадженнях.

У свою чергу, М. Й. Вільгушинський слушно зазначає, що тактика судового слідства відрізняється певною специфікою, яка пов'язана із: 1) складністю взаємодій та взаємостосунків учасників кримінального судочинства; 2) своєрідністю «колективного» дослідження та перевірки доказів у суді; 3) чітким розмежуванням функцій учасників процесу; 4) виконанням організуючої та регулюючої ролі суду під час судового розгляду. Зважаючи на наведене, продовжує науковець, побудова тактики судового слідства має бути пов'язана з декількома напрямками, зокрема:

1) проблемою організації і планування судової діяльності; 2) проблемою взаємодії учасників судового слідства; 3) проблемою визначення тактичних платформ сторін, що змагаються; 4) проблемою тактичної доцільності проведення окремих судових дій; 5) проблемою тактичного змісту (застосування тактичних прийомів) судової дії; 6) проблемою розроблення тактичних прийомів різних судових дій; 7) проблемою реалізації тактичних прийомів різними учасниками судового розгляду [38, с. 22–23.].

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження тактику судового розгляду можна визначити як логічно-послідовну завершальну складову частину криміналістичної тактики, яка є системою наукових положень і практичних рекомендацій щодо обрання та застосування судом і сторонами кримінального провадження як окремих тактичних прийомів дослідження доказів, так і найбільш ефективної та доцільної лінії поведінки з метою успішного вирішення завдань кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Белкин Р. С. Криминалистика : учебник. Москва : НОРМА-ИНФРА. 1999. 990 с.
2. Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: тенденції та наукові дискусії. *Судова апеляція*. 2009. № 2 (15). С. 40–45.
3. Ароцкер Л. Е. Шире использовать в суде криминалистику. *Советская юстиция*. 1960. № 11. С. 21–25.
4. Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. Москва, 1964. 223 с.
5. Васильев А. Н. Следственная тактика и ее место в системе криминалистики. *Советская криминалистика на службе следствия* : сборник статей. 1961. Вып. 15. С. 5–47.
6. Комиссаров В. И. Научные, правовые и нравственные основы следственной тактики. Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1980. 124 с.
7. Гавло В. К., Жегалов Е. А. Тактика и методика судебного следствия. *Известия Алтайского гос.ун-та*. 2004. № 2 (32). С. 64–71.
8. Бозров В. М. «Тактика судьи» в прошлом и настоящем уголовном процессе. *Российская юстиция*. 2003. № 10. С. 31–32.
9. Баев М. О., Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Прокурорская тактика. Адвокатская тактика : науч.-практ. пособие. Москва : Экзамен, 2005. 344 с.
10. Солодов Д. А. Основания структурирования и виды частных криминалистических методик. *Воронежские криминалист. чтения* : сб. науч. тр. под ред. О. Я. Баева. 2005. Вып. 6. С. 218–225.
11. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Криминалистическая тактика: теории и тенденции : учебное пособие. Харьков : Гриф, 1997. 255 с.
12. Шепитько В. Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 8–20.
13. Когутич І. І. Про окремі складові криміналістичної тактики. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. 567–572.
14. Корневский Ю. В. Криминалистика для судебного следствия. 2-е изд., испр. и доп. Москва : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 197 с.
15. Винберг А. И. Криминалистика. Раздел 1. Введение в науку : учебное пособие / под ред. Р. С. Белкина. Москва, 1962. 96 с.
16. Варфоломеева Т. В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника. Киев : Вища школа, 1987. 149 с.
17. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики. Минск : Амалфея, 2000.
18. Весельський В. К. Основні напрями розвитку криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 24. С. 135–143.
19. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него : науч.-практ. пособие. Москва : Экзамен, 2003. 432 с.

20. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / В. М. Глібко та ін.; ред. В. Ю. Шепітько; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. К. : Ін Юре, 2001. 682 с.
21. Рубис А. С. Криминалистическое обеспечение деятельности прокурора в сфере борьбы с преступностью : монография. Минск : БГУ, 2005. 271 с.
22. Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді : монографія. Львів : Тріада плюс, 2009. 448 с.
23. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. 448 с.
24. Андреева Н. В. Предмет и структура судебной тактики. *Криминалистические средства и методы исследования преступлений*. Воронеж, 1999. С. 61–63.
25. Корчагин А. Ю. Основы тактики судебного следствия : науч.-практическое пособие. Краснодар : КГАУ, 2007. 218 с.
26. Кисленко С. Л., Комиссаров В. И. Судебное следствие: состояние и перспективы развития. Москва : Юрлитинформ, 2003. 176 с.
27. Мирошниченко Ю. М. Тактика суду в кримінальному провадженні: генеза та перспектива. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 84–97.
28. Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.
29. Сухов С. П. Тактические особенности судебного следствия : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Свердловск, 1972. 24 с.
30. Бозров В. М. Процессуальные, криминалистические и психологические аспекты судебного следствия : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Свердловск, 1991. 21 с.
31. Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 20 с.
32. Шепітько В. Ю. Теория криминалистической тактики : монография. Харьков : Гриф, 2002. 349 с.
33. Сычева О. А. Тактика судебного следствия : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Казань, 2009. 220 с.
34. Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2008. 355 с.
35. Гавло В. К., Неймарк М. А. Тактика судебного следствия по делам о хищениях денежных средств в сфере банковского кредитования. *Известия Алт ГУ*. 2015. № 2 (86). С. 35–40.
36. Мишин А. В. Особенности криминалистической деятельности в судебном производстве по уголовным делам. *Ученые записки Казанского ун-та. Сер. Гуманит. науки*. 2017. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-deyatelnosti-v-sudebnom-proizvodstve-po-ugolovnym-delam> (дата звернення: 25.03.2022).
37. Баев М. О., Баев О. Я. Защита от обвинения в уголовном процессе. Воронеж, 1995. 228 с.
38. Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Х., 2010. 168 с.

References

1. Belkin, R. S. (1999). *Kriminalistika : uchebnik* [Criminalistics: textbook]. Moskva : NORMA-INFRA. 990 s. [in Russian].
2. Vilhushynskiy, M. I. (2009). *Taktyka sudovoho slidstva i systemi kryminalistyky: tendentsii ta naukovi dyskusii* [Tactics of judicial investigation and the system of criminology: trends and scientific discussions]. *Sudova apeliatsiia*. № 2 (15). S. 40–45 [in Ukrainian].
3. Arotsker, L. Ye. (1960). *Shire ispol'zovat' v sude kriminalistiku* [Wider use of forensics in court]. *Sovetskaya yustitsiya*. № 11. S. 21–25 [in Russian].
4. Arotsker, L. Ye. (1964). *Ispol'zovaniye dannykh kriminalistiki v sudebnom razbiratel'stve ugovolnykh del* [The use of forensic data in criminal proceedings]. Moskva. 223 s. [in Russian].
5. Vasil'yev, A. N. (1961). *Sledstvennaya taktika i yeye mesto v sisteme kriminalistiki* [Investigative tactics and its place in the forensic system]. *Sovetskaya kriminalistika na sluzhbe sledstviya : sbornik statey*. Vyp. 15. S. 5–47.

6. Komissarov, V. I. (1980). Nauchnyye, pravovyye i нравstvennyye osnovy sledstvennoy taktiki [Scientific, legal and moral foundations of investigative tactics]. Saratov : Izd-vo Sarat. un-ta. 124 s. [in Russian].
7. Gavlo, V. K., Zhegalov, Ye. A. (2004). Taktika i metodika sudebnogo sledstviya [Tactics and methods of judicial investigation]. *Izvestiya Altayskogo gos.un-ta*. № 2 (32). S. 64–71 [in Russian].
8. Bozrov, V. M. (2003). «Taktika sud'i» v proshlom i nastoyashchem ugolovnom protsesse ["Judge's tactics" in the past and present criminal process]. *Rossiyskaya yustitsiya*. № 10. S. 31–32 [in Russian].
9. Bayev, M. O., Bayev, O. Ya. (2005). Taktika ugolovnogo presledovaniya i professional'noy zashchity ot nego. Prokurorskaya taktika. Advokatskaya taktika : nauch.-prakt. posobiye [Tactics of criminal prosecution and professional defense against it. prosecutorial tactics. Lawyer tactics: scientific and practical guide]. Moskva : Ekzamen. 344 s. [in Russian].
10. Solodov, D. A. (2005). Osnovaniya strukturirovaniya i vidy chastnykh kriminalisticheskikh metodik [Grounds for structuring and types of private forensic techniques]. *Voronezhskiy kriminalist. chteniya* : sb. nauch. tr. / pod red. O. YA. Bayeva. Vyp. 6. S. 218–225 [in Russian].
11. Konovalova, V. Ye., Shepit'ko, V. YU. (1997). Kriminalisticheskaya taktika: teorii i tendentsii : ucheb. posobiye [Forensic tactics: theories and trends: a textbook]. Khar'kov : Grif. 255 s. [in Russian].
12. Shepitko, V. Yu. (2019). Predmet kryminalistychnoi taktyky: istoriia formuvannia, zmist ta tendentsii [The subject of forensic tactics: the history of formation, content and trends]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 19. S. 8–20 [in Ukrainian].
13. Kohutych, I. I. (2012). Pro okremi skladovi kryminalistychnoi taktyky [On some components of forensic tactics]. *Univertsytetski naukovy zapysky*. № 1. S. 567–572 [in Ukrainian].
14. Korenevskiy, Yu. V. (2002). Kriminalistika dlya sudebnogo sledstviya [Criminalistics for judicial investigation]. 2-ye izd., ispr. i dop. Moskva : AO «Tsentр YurInfoR». 197 s. [in Russian].
15. Vinberg, A. I. (1962). Kriminalistika. Razdel 1. Vvedeniye v nauku : uchebnoye posobiye / pod red. R. S. Belkina [Criminalistics. Section 1. Introduction to Science : Study Guide]. Moskva. 96 s. [in Russian].
16. Varfolomeyeva, T. V. (1987). Kriminalistika i professional'naya deyatelnost' zashchitnika [Criminalistics and professional activity of the defender]. Kiyev : Vishcha shkola. 149 s. [in Russian].
17. Zorin, G. A. (2000). Teoreticheskiye osnovy kriminalistiki [Theoretical foundations of forensic science]. Minsk : Amalfeya [in Russian].
18. Veselskiy, V. K. (2011). Osnovni napriamy rozvytku kryminalistychnoi taktyky [The main directions of development of forensic tactics]. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*. Vyp. 24. S. 135–143 [in Ukrainian].
19. Bayev, O. Ya. (2003). Taktika ugolovnogo presledovaniya i professional'noy zashchity ot nego : nauch.-prakt. posobiye [Tactics of criminal prosecution and professional defense against it : a scientific and practical guide]. Moskva : Ekzamen. 432 s. [in Russian].
20. Kryminalistyka : pidruchnyk dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity [Criminology : a textbook] / V. M. Hlibko ta in.; red. V. Yu. Shepitko; Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. K. : In Yure, 2001. 682 s. [in Ukrainian].
21. Rubis, A. S. (2005). Kriminalisticheskoye obespecheniye deyatelnosti prokurora v sfere bor'by s prestupnost'yu : monografiya [Criminalistic support of the activities of the prosecutor in the field of combating crime : monograph]. Minsk : BGU. 271 s. [in Russian].
22. Kohutych, I. I. (2009). Vykorystannia znan ta zasobiv kryminalistychnoi taktyky i metodyky pid chas rozghliadu kryminalnykh sprav u sudi : monohrafiia [The use of knowledge and tools of forensic tactics and methods in criminal proceedings in court : a monograph]. Lviv : Triada plus. 448 s. [in Ukrainian].
23. Zhuravel, V. A. (2021). Zahalna teoriia kryminalistyky: heneza ta suchasnyi stan : monohrafiia [General theory of criminology: genesis and current state : monograph]. Kharkiv : Pravo. 448 s. [in Ukrainian].
24. Andreeva, N. V. (1999). Predmet i struktura sudebnoy taktiki [The subject and structure of judicial tactics]. *Kriminalisticheskie sredstva i metody issledovaniya prestuplenij*. Voronezh. S. 61–63 [in Russian].
25. Korchagin, A. YU. (2007). Osnovy taktiki sudebnogo sledstviya : nauch.-prakticheskoe posobie [Fundamentals of judicial investigation tactics: scientific and practical guide]. Krasnodar : KGAU. 218 s. [in Russian].

26. Kislenko, S. L., Komissarov, V. I. (2003). *Sudebnoe sledstvie: sostoyanie i perspektivy razvitiya* [Judicial investigation: state and development prospects]. Moskva : Yurlitinform. 176 s. [in Russian].
27. Myroshnychenko, Yu. M. (2013). *Taktyka sudu v kryminalnomu provadzhenni: heneza ta perspektyva* [Court tactics in criminal proceedings: genesis and perspective]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*. № 1. S. 84–97 [in Ukrainian].
28. Maksymyshyn, N. M. (2016). *Sudovyi dopyt: protsesualne i kryminalistychno doslidzhennia* [Judicial interrogation: procedural and forensic investigation] : dys. ... kand. iuryd. nauk : 12.00.09. Lviv. 250 s. [in Ukrainian].
29. Suhov, S. P. (1972). *Takticheskie osobennosti sudebnogo sledstviya* [Tactical features of the judicial investigation] : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.09. Sverdlovsk. 24 s. [in Russian].
30. Bozrov, V. M. (1991). *Processual'nye, kriminalisticheskie i psihologicheskie aspekty sudebnogo sledstviya* [Procedural, forensic and psychological aspects of the judicial investigation] : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.09. Sverdlovsk. 21 s. [in Russian].
31. Vilhushynskiy, M. I. (2009). *Taktyka sudovoho slidstva v systemi kryminalistyky* [Tactics of judicial investigation in the system of criminology] : avtoref. dys. ... kand. iuryd. nauk : 12.00.09. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].
32. SHepit'ko, V. Yu. (2002). *Teoriya kriminalisticheskoy taktiki : monografiya* [Theory of forensic tactics: monograph]. Har'kov : Grif. 349 s. [in Russian].
33. Sycheva, O. A. (2009). *Taktika sudebnogo sledstviya* [Tactics of judicial investigation] : dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.09. Kazan'. 220 s. [in Russian].
34. Korchagin, A. Yu. (2008). *Organizacionno-takticheskie i metodicheskie osnovy kriminalisticheskogo obespecheniya sudebnogo razbiratel'stva ugovolnyh del* [Organizational-tactical and methodological foundations of forensic support for the trial of criminal cases] : dis. ... dokt. yurid. nauk : 12.00.09. Krasnodar. 355 s. [in Russian].
35. Gavlo, V. K., Nejmark, M. A. (2015). *Taktika sudebnogo sledstviya po delam o hishcheniyah denezhnyh sredstv v sfere bankovskogo kreditovaniya* [Tactics of judicial investigation in cases of embezzlement of funds in the field of bank lending]. *Izvestiya AltGU*. № 2 (86). S. 35–40 [in Russian].
36. Mishin, A. V. (2017). *Osobennosti kriminalisticheskoy deyatel'nosti v sudebnom proizvodstve po ugovolnym delam* [Features of forensic activity in judicial proceedings in criminal cases]. *Uchenye zapiski Kazan. un-ta. Ser. Gumanit. nauki*. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-deyatelnosti-v-sudebnom-proizvodstve-po-ugolovnym-delam> (data zvernennia: 25.03.2022) [in Russian].
37. Baev, M. O., Baev, O. Ya. (1995). *Zashchita ot obvineniya v ugovolnom processe* [Defense against prosecution in criminal proceedings]. Voronezh. 228 s. [in Russian].
38. Vilhushynskiy, M. Y. (2010). *Taktyka sudovoho slidstva v systemi kryminalistyky : monografiya* [Tactics of judicial investigation in the system of criminology : a monograph] / za red. V. Yu. Shepitka. Kh. 168 s. [in Ukrainian].

Oderiy Oleksiy,

Doctor of Law, Professor

Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6999-4387>

Hertsyk Rostyslav,

PhD in Law

Donetsk Court of Appeal, Mariupol (Khmelnyskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6445-7558>

TACTICS OF LITIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS: THEORETICAL ASPECT

The article is devoted to the theoretical study of the tactics of judicial review in criminal proceedings. Judicial review of criminal proceedings occupies an important place in the law enforcement system. It is the final act of assessing the state results of the investigation and punishment of criminals. Elimination and correction of errors, shortcomings and omissions of the pre-trial investigation is possible under the condition of highly professional judicial activity. The judge must effectively use the means and methods of criminology in the organization of the trial, the study of evidence. At the same time, the system of theoretical provisions and recommendations on the use of existing achievements of criminology during the trial remains incomplete, and given the recent radical changes in the criminal procedure legislation of Ukraine, there is an urgent need for relevant science-based practical recommendations. As a result of

this situation, the issues of such forensic categories as the tactics of the trial, the methods of the trial, their relationship and place in forensics remain unresolved. From the position of the tasks of criminology, the structure of the tactics of the trial can be considered: its own trial tactics; the tactics of supporting state prosecution; a tactics of professional protection. The authors consider the genesis of judicial tactics as a forensic category. Based on the analysis of scientific positions, it is concluded that the tactics of judicial proceedings are cumulative, i.e. includes the tactics of prosecution, defence tactics and tactics of the court (judge), which, in fact, combines them. They are joined by the tactics of other participants in the process (victim, defendant). There was offered an adjusted definition of the concept of trial tactics in criminal proceedings as a logically consistent final part of forensic tactics, which is a system of scientific provisions and practical recommendations for selection and application both individual tactics of research evidence as well as most effective effects appropriate lines of conduct by the court and the parties of criminal proceedings in order to solve the problems of criminal justice successfully.

Key words: trial; forensic tactics; tactics; legal actions.

Надіслано до редколегії 28.03.2022

Рекомендовано до публікації 07.04.2022

РОЗДІЛ V

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

УДК: 373.011.3 – 057.87

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-178-185>

Зубченко Людмила Вікторівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8173-086X>

Голик Володимир Анатолійович,
старший викладач
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8879-4025>

УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У ФІЗИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ДІВЧАТ-КУРСАНТОК

У статті головну увагу приділено питанням фізичної підготовки дівчат-курсанток Донецького державного університету внутрішніх справ. Метою статті є обґрунтування доцільності ефективного впливу умов організації фізичної підготовки дівчат-курсанток із використанням гендерного підходу на підвищення рівня їх загальної фізичної підготовленості. Зазначено, що фізична підготовка жінок-поліцейських – це комплекс заходів, спрямований на формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей з урахуванням особливостей професійної діяльності. Також наголошено на недопуценні уніфікації змісту фізичної підготовки чоловічого та жіночого контингенту. Визначено, що система фізичної підготовки дівчат-курсанток буде ефективною завдяки використанню гендерного підходу. За результатами експерименту встановлено, що дотримання умов організації занять з фізичної підготовки із застосуванням гендерного підходу має позитивний вплив на показники розвитку фізичних якостей у дівчат: сили, витривалості, гнучкості, спритності, а також у цілому на загальний рівень фізичної підготовленості курсанток.

Ключові слова: фізична підготовка; дівчата-курсантки; гендерний підхід; фізичні вправи; система МВС України.

Постановка проблеми. За сучасними тенденціями реформування системи вищої освіти в Україні особливу увагу приділено необхідності вивчення та осмислення різних аспектів гендерної проблематики, у тому числі формування гендерної ідентичності курсантів різних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) у процесі фізичної підготовки [1, с. 243].

Крім проблеми покращення рівня фізичної підготовки майбутніх правоохоронців, актуальності набуває питання фізичної підготовки жінок-курсанток, які за своїм фізіологічним та психічним складом повністю відрізняються від чоловіків. Останнє постає так гостро через збільшення кількості осіб жіночої статі, які навчаються у ЗВО системи МВС України і в подальшому будуть призначені на посади в органах Національної поліції України [2, с. 243]. За даними Національної поліції України, кількість жінок в органах та підрозділах служби цивільного захисту становить 12,5 % загальної чисельності, в апараті Державної служби з надзвичайних ситуацій – 47,2 %. У Держприкордонслужбі 24 % особового складу – жінки, з яких 13 % – офіцери. У структурі Національної поліції працює 21,8 % жінок. Відсоткове співвідношення кількості військовослужбовців-жінок у Нацгвардії до кількості військовослужбовців-чоловіків становить 6,2 % [2, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз науково-методичної літератури, основні питання спеціальної фізичної підготовки правоохоронців у ЗВО системи МВС України розглядалися в наукових працях таких учених, як Ю. Бородин, І. Закорко, О. Камаєв, М. Корольчук, Г. Ложкін, С. Романчук, Ю. Сергієнко та ін. Про актуальність наукового вирішення проблеми підвищення рівня спеціальної фізичної підготовленості та фізичної працездатності жінок ідеться в багатьох наукових дослідженнях (В. Добровольський, Т. Круцевич, М. Линець, А. Магльований, В. Пічугін).

У роботах О. Боярчука, С. Романчука доведено, що результати цілеспрямованої фізичної підготовки підвищують тренованість організму, що сприятливо впливає на вдосконалення різних функцій організму, у тому числі психічних [3]. Отже, фізична підготовка є важливим чинником, який поліпшує рівень здоров'я і працездатності працівників системи МВС України, а також сприяє оволодінню професією. Проте, як стверджує Р. Раєвський, найбільшу користь фізичні вправи принесуть лише за умови, якщо поряд із вирішенням першочергового завдання – усебічного фізичного розвитку – буде здійснюватися і прикладна фізична підготовка, спрямована на підвищення рівня рухової активності та в цілому продуктивності праці.

Аналіз наукових публікацій, що стосуються питання врахування гендерного підходу до фізичної підготовки студентів та курсантів ЗВО України, указує на відсутність теоретичних напрацювань щодо ефективності підготовки дівчат-курсанток у ЗВО системи МВС України з урахуванням гендерного підходу, що й обумовлює актуальність цього наукового дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування позитивного впливу умов організації фізичної підготовки дівчат-курсанток із використанням гендерного підходу на підвищення рівня їх загальної фізичної підготовленості.

Виклад основного матеріалу. Професія поліцейського – одна з найбільш важливих, відповідальних і насамперед небезпечних професій у світі. Тому до кандидатів висувають дуже жорсткі вимоги, невідповідність яким суттєво впливає на

оцінку діяльності поліції в цілому. Однією зі специфічних та найважливіших вимог є високий рівень фізичної підготовки майбутнього правоохоронця [2, с. 5].

Мета фізичної підготовки жінок-поліцейських полягає у збереженні здоров'я, творчої і трудової активності, забезпеченні належного рівня фізичної готовності та всебічному розвитку фізичних якостей, набутті теоретичних знань, формуванні спеціально-прикладних та життєво важливих умінь і навичок, необхідних для виконання оперативно-службових завдань. Завдання фізичної підготовки висвітлюють і конкретизують її мету. При цьому кожне завдання передбачає відповідну частину цільової настанови. Під час формулювання завдань урахуються специфічні функції фізичної підготовки, конкретні вимоги до фізичного стану поліцейського та низка інших умов [4; 5].

Фізична підготовка у ЗВО системи МВС України невід'ємно пов'язана з процесами, які відбуваються в суспільно-політичному просторі та соціально-економічному житті держави. Досвід правоохоронної діяльності свідчить про те, що недооцінка важливості фізичної готовності особового складу нерідко призводить до травмувань, поранень та загибелі правоохоронців під час виконання службових завдань [4].

Фізична підготовка дівчат-курсанток Донецького державного університету внутрішніх справ (далі – ДонДУВС) організовується та проводиться впродовж усього періоду навчання під час вивчення дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» (далі – СФП) і здійснюється в таких формах: навчальні заняття (лекції, теоретичні та практичні заняття) і позанавчальні заняття (спортивно-масова робота, ранкова гімнастика (зарядка), самостійні (індивідуальні або групові) фізичні тренування). Навчальна програма з цієї дисципліни включає засвоєння таких тематичних розділів, як загальна фізична підготовка, тактика самозахисту й особиста безпека майбутнього правоохоронця. Її зміст охоплює теоретичні знання з методики розвитку фізичних якостей, практичні навички застосування заходів фізичного впливу з використанням спеціальних засобів.

Основною формою навчальних занять із дисципліни СФП є практичні заняття. Вони є ключовою формою підготовки майбутніх жінок-поліцейських до виконання оперативно-службових завдань. Тематичний розділ з дисципліни СФП під назвою «Загальна фізична підготовка» для дівчат-курсанток складається з вивчення комплексу гімнастичних і легкоатлетичних вправ (зважаючи на пору року та кліматичні умови). Заняття з гімнастики проводяться задля розвитку сили, спритності, швидкості, витривалості, координації рухів, орієнтації у просторі, стройової виправки дівчат-курсанток. Її зміст становлять загальнорозвивальні вправи, комплексні силові вправи (далі – КСВ), гімнастично-силовий та акробатичний комплекси, вправи на тренажерах (атлетична гімнастика). Заняття з легкої атлетики з дівчатами-курсантками проводяться на стадіоні чи спортивному майданчику, де є бігова доріжка. Зміст таких занять передбачає загальнорозвивальні вправи, вправи з бігу на дистанцію 100 м, 1000 м, 3000 м, човниковий біг 10 x 10 м.

Тематичний розділ із дисципліни СФП під назвою «Заняття з тактики самозахисту й особистої безпеки» передбачає формування в дівчат-курсанток навичок самозахисту, обеззброєння та затримання осіб, що порушують публічний порядок, загрожують особистій безпеці громадян і працівника поліції. Вони зазвичай спрямовані на розвиток сили, витривалості, гнучкості, а також виховання в дівчат-курсанток сміливості, рішучості, ініціативи та впевненості у власних силах. Згідно

з програмою навчальної дисципліни СФП, прийоми самозахисту та фізичного впливу включають елементи рукопашного бою, боротьби самбо, боксу. Здобувачки вищої освіти мають оволодіти всіма прийомами боротьби та рукопашного бою, повинні адекватно розуміти,

коли, як і де використовувати ці прийоми в оперативно-службовій діяльності в майбутньому.

Як правило, навчальні заняття з фізичної підготовки з дівчатами-курсантками проводяться в спортивному залі зі спеціальним покриттям (борцівський килим) з використанням спеціальних засобів або без них. Їх зміст визначається метою, завданнями, обсягом навчального матеріалу з урахуванням вікових груп та курсів підготовки.

Сучасна система фізичної підготовки заснована на широкому використанні наукових досягнень не тільки у сфері соціальних, педагогічних і природничих наук, а й низки спеціальних дисциплін, що належать до фізичної культури та спорту. Усе більшого розмаху набуває пошук найбільш ефективних методів занять відповідно до вікових, статевих та індивідуальних особливостей людей [2; 4]. У такій ситуації зростає значущість гендерного підходу як необхідного компонента успішної соціальної адаптації молоді. У контексті розширення євроінтеграційного простору він є важливим чинником формування гендерної культури хлопців і дівчат та забезпечення найповнішої самореалізації їх як особистостей у різних сферах суспільного життя [6; 7].

Упровадження гендерного підходу в освіту потрібно розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної дитини, вивільнення мислення педагогів від статево-рольових стереотипів. Як наголошує директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти К. Лемківський, «гендерний підхід – це відносно нова фундаментальна стратегія досягнення рівності між статями, яка не замінює традиційного розуміння політики, що здійснюється в інтересах рівності між чоловіками та жінками. Згідно з таким підходом, для досягнення рівності політичні дії організуються як процес урахування відмінностей між статями, а не “зрівнялівки”» [6, с. 66].

Ефективність навчання курсантів та курсанток у ЗВО системи МВС України залежить від рівня розвитку фізичних і психофізіологічних якостей, рухових умінь і навичок, сформованих шляхом систематичного виконання фізичних і спеціальних вправ, адекватних вимогам, пропонованим характером та умовами професійної праці [4, с. 28]. Водночас система фізичної підготовки дівчат-курсанток повинна враховувати фактори, що визначають розходження у змісті, методиці та спрямованості підготовки жінок і чоловіків. Навіть добре фізично розвинена дівчина, жінка повинна тренуватися інакше, ніж юнак, чоловік [5, с. 72].

Експериментальна робота здійснювалася на базі Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кривий Ріг) викладачами кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки з дівчатами-курсантками. Протягом усього педагогічного експерименту (один навчальний семестр – з вересня по грудень 2021–2022 навчального року) проводилися спостереження (як власні, так і викладачами кафедри) за фізичним станом дівчат, їх відвідуванням практичних занять із фізичної підготовки.

Основний акцент у роботі ставили на правильний вибір методики підготовки дівчат-курсанток, що проявляється у підборі комплексу вправ, спрямованих на

розвиток м'язової системи, необхідних саме для жінки (зادля залишення жіночого вигляду та статури), а також у підборі спеціальних прийомів затримання злочинця і самозахисту. Хоча треба зазначити, що сьогодні в ДонДУВС на практичних заняттях курсанти-чоловіки та курсантки-дівчата вивчають однакову систему прийомів. Але варто зауважити, що дієвість деяких із прийомів на практиці є сумнівною, адже не всі прийоми, які вивчають дівчата-курсантки, вони зможуть використати через свої фізичні якості (зріст, вагу, силу).

В основу експериментальної методики викладачами кафедри було покладено такі етапи:

– I етап – адаптація (вересень). Основне завдання: удосконалення загальної фізичної підготовленості дівчат-курсанток;

– II етап – професійно-прикладна фізична підготовка (жовтень – листопад). Основне завдання: формування прикладних фізичних навичок у дівчат для виконання завдань за призначенням майбутньої професійної діяльності;

– III етап – удосконалення функціональної підготовленості (листопад – грудень). Завдання: підвищення показників фізичного здоров'я, функціонального стану, формування мотивації курсанток до самостійних занять фізичними вправами.

На кожному етапі відповідно до опитувань дівчат-курсанток та наявної матеріальної бази викладачами кафедри пропонувалося також виконувати новітні програми фізичного вдосконалення, такі як фітнес, степ-аеробіка, кросфіт. Рівень фізичної підготовленості курсанток оцінювали за результатами поточної успішності й підсумкових заліків та іспитів з дисципліни СФП. Зважаючи, що впровадження гендерного підходу в процес фізичної підготовки потрібно розуміти як розширення життєвого простору для вдосконалення особистих задатків та здібностей кожної людини, для досягнення рівності, заняття повинні організовуватися з урахуванням відмінностей між статями, а не «зрівняння». Тому на першому етапі було обрано гімнастику, вправи для розвитку статичної витривалості, вправи зі скакалкою, спортивні ігри (які викликали жвавий інтерес та зацікавленість здобувачок).

Фізична підготовка на етапі професійно-прикладної фізичної підготовки більшою мірою була спрямована на вдосконалення в дівчат-курсанток важливих професійно-прикладних якостей: рухової координації, швидкості, точності реакції, емоційної стійкості. З огляду на те, що дівчата суворо слідкують за своїм зовнішнім виглядом та здоров'ям, хочуть завжди виглядати жіночно й бути підтягнутими, до змісту другого етапу викладачі кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки включали акробатичні вправи, вправи з фітнесу та степ-аеробіки, елементи фізичних вправ із кросфіту, а також спортивні ігри (вправи, виконання яких сприяло підвищенню мотивації та зацікавленості дівчат у таких заняттях). Фізична підготовка на третьому етапі була спрямована на підтримання оптимального рівня загальної та прикладної фізичної підготовленості дівчат, а також формування функціональної підготовленості дівчат-курсанток до виконання завдань за призначенням. До змісту входили спеціально підібрані фітнес-програми за вибором дівчат і спеціальні комплекси гімнастичних та акробатичних вправ. Наприкінці експерименту майже всі дівчата-курсантки відзначили позитивний вплив системи фізичної підготовки на вдосконалення фізичних якостей та підвищення рівня фізичної підготовленості в цілому.

Опитування наприкінці експерименту (грудень 2021 року) показало, що відвідування дівчатами-курсантами додаткових занять із фізичної підготовки

(з елементами фітнесу, степ-аеробіки) збільшилося майже на 50 % порівняно з початком навчального року (вересень 2021 року). Також збільшилася кількість дівчат-курсанток, які стали систематично звертатися до викладачів кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки з метою отримання консультації щодо змісту індивідуальних занять із фізичної підготовки.

Таким чином, дані експериментальної роботи свідчать про ефективність запропонованих умов організації фізичної підготовки дівчат-курсанток із використанням гендерного підходу.

Висновки. Результати багатьох досліджень показують, що цілеспрямована фізична підготовка підвищує тренуваність організму та сприятливо впливає на вдосконалення різних функцій організму, у тому числі психічних. Насамперед це пов'язано з тим, що фізична підготовка є важливим чинником, який поліпшує рівень здоров'я і працездатності працівників системи МВС України, а також сприяє оволодінню професією.

Також необхідно зазначити, що ефективність навчання курсантів та курсанток у ЗВО системи МВС України залежить від рівня розвитку фізичних і психофізіологічних якостей, рухових умінь та навичок, сформованих шляхом систематичного виконання фізичних і спеціальних вправ, адекватних вимогам, пропонованим характером та умовами професійної праці. Водночас система фізичної підготовки дівчат-курсанток повинна враховувати фактори, що визначають розходження у змісті, методиці та спрямованості підготовки жінок і чоловіків. Уважаємо, що найбільш сприятливим для дівчат-курсанток є вивчення фізичного блоку, у якому взяті до уваги статеві особливості дівчат. Отже, аналізуючи роботу із застосування запропонованих умов, можна констатувати, що вся система фізичної підготовки жінок в освітніх закладах МВС України має базуватися на чіткій науковій основі з урахуванням специфіки їх майбутньої професійної діяльності й бути спрямованою на підвищення рівня загальної фізичної підготовленості, а також на зміцнення здоров'я.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у створенні прогресивної методики фізичної підготовки дівчат-курсанток шляхом використання гендерного підходу викладачами спеціальної фізичної підготовки.

Список використаних джерел

1. Логвиненко М. Л. Гендерний підхід до фізичної підготовки жінок-курсантів у закладах вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ України: теоретичне осмислення. *Молодий вчений* : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Київ, 2020. Вип. 2 (78). С. 243–246.
2. Дідковський В. А., Бондаренко В. В., Кузенков О. В. Фізична підготовка працівників Національної поліції України : навчальний посібник. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2019. 98 с.
3. Романчук С. В. Фізична підготовка курсантів військових навчальних закладів Сухопутних військ Збройних сил України : монографія. Львів : АСВ, 2012. 367 с.
4. Добровольський В. Б. Вплив авторської програми на фізичну підготовку курсанток-жінок. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова*. 2017. Вип. 9 (91). С. 27–30.
5. Півень О., Гордієнко О. Професійно-прикладна фізична підготовка студенток вищих гуманітарних навчальних закладів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. Луцьк, 2010. № 2 (10). С. 70–73.
6. Самойленко Н. І. Роль гендерного виховання у формуванні особистості школяра. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2014. Вип. 17. С. 65–68.

7. Bem S. L. Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender – schematic children in a gender – schematic society. *Journal of women in culture and society*. 1983. P. 65–78.

References

1. Lohvynenko, M. L. (2020). Hendernyi pidkhid do fizychnoi pidhotovky zhinok-kursantiv u zakladakh vyshchoi osvity systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy: teoretychne osmyslennia [Gender approach to physical training of female cadets in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: theoretical understanding]. *Molodyi vchenyi : zb. nauk. pr. z haluzi fiz. vykhovannia, sportu i zdorovia liudyny*. Vyp. 2 (78). S. 243–246 [in Ukrainian].
2. Didkovsky, V. A., Bondarenko, V. V., Kuzenkov, O. V. (2019). Fizychna pidhotovka pratsivnikiv Natsionalnoy politzii Ukrainy : navchalnyi posibnyk [Physical training of employees of the National Police of Ukraine]. Kyiv : FOP Kandyba T. P. 98 s. [in Ukrainian].
3. Romanchuk, S. V. (2012). Fizychna pidhotovka kursantiv viiskovykh navchalnykh zakladiv Sukhoputnykh viisk Zbroinykh syl Ukrainy : monohrafiia [Physical training of cadets of military educational institutions of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine]. Lviv : ASV. 367 s. [in Ukrainian].
4. Dobrovolskyi, V. B. (2017). Vplyv avtorskoï prohramy na fizychnu pidhotovku kursantok-zhinok [The influence of the author's program on the physical training of female cadets]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. Drahomanova*. Vyp. 9 (91). S. 27–30 [in Ukrainian].
5. Piven, O., Hordiienko, O. (2010). Profesiino-prykladna fizychna pidhotovka studentok vyshchykh humanitarnykh navchalnykh zakladiv [Professional and applied physical training of female students of higher humanitarian educational institutions]. *Fizychni vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi : zb. nauk. pr. № 2 (10)*. S. 70–73 [in Ukrainian].
6. Samoilenko, N. I. (2014). Rol henderneho vykhovannia u formuvanni osobystosti shkoliara [The role of gender education in the formation of the student's personality]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. Vyp. 17. S. 65–68 [in Ukrainian].
7. Bem S. L. (1983). Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender – schematic children in a gender – schematic society. *Journal of women in culture and society*. P. 65–78.

Zubchenko Liudmyla,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8173-086X>

Golyk Volodymyr,

Senior Lecturer
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8879-4025>

TAKING INTO ACCOUNT THE GENDER APPROACH IN THE PHYSICAL TRAINING OF CADET GIRLS

The main attention of the article is focused on the issues of physical training of cadet girls at Donetsk State University of Internal Affairs. It is outlined that according to the current trends of reforming the higher education system in Ukraine, special attention is paid to the need to study and understand various aspects of gender issues, including the formation of gender identity among cadets in different education institutions. Physical training is an important factor that increases the level of health and efficiency of employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as well as promotes mastery of the profession. The purpose of physical training of women police officers is to maintain health, creative and labor activity, ensure the proper level of physical fitness and comprehensive development of physical qualities, acquisition of theoretical knowledge, formation of special-applied and vital skills necessary for operational and service work. Accordingly, the tasks of physical training highlight and specify its purpose. In this case, each task involves the relevant part of the target guidelines. The purpose of the article is to substantiate the feasibility of effective influence of the conditions for organization physical training of cadet girls using a gender approach. It is noted that the physical training of women police officers is a set of measures aimed at the formation and improvement of motor skills, development of physical qualities and abilities, taking into account the peculiarities of professional activity. The experimental methodology was based on certain stages: the first stage - adaptation; the aim is to improve the general physical fitness of cadet girls; the second stage - professional and applied physical training, where the

main task is the formation of applied physical skills for girls to perform exercises for future professional activities; the third stage - improving functional readiness. It is also noted that the unification the content of physical training for men and women is not allowed. It is determined that the system of physical training of cadet girls will be effective due to the gender approach. According to the results of the experiment, the use of conditions for organizing physical training with a gender approach has a positive effect on girls' performance in the development of such physical qualities as strength, endurance, flexibility, agility, and in general on the basic level of physical fitness.

Key words: *physical training; cadet girls; gender approach; exercise; system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.*

Надіслано до редколегії 19.03.2022
Рекомендовано до публікації 25.03.2022

УДК: 37.091.12:005.963:34

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-186-193>

Короткова Юлія Михайлівна,
доктор педагогічних наук, професор
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6930-9730>

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті охарактеризовано нормативну базу, яка врегульовує організацію і забезпечення такого виду післядипломної освіти, як підвищення кваліфікації. Виділено недоліки в організації підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників узагалі та викладачів дисциплін юридичного спрямування зокрема. Запропоновано огляд професійної програми підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників під назвою «Удосконалення професійної компетентності викладача юридичних дисциплін», яка реалізується в Донецькому державному університеті внутрішніх справ.

***Ключові слова:** підвищення кваліфікації; викладач юридичних дисциплін; професійна програма; юридична компетентність; психолого-педагогічна й методична компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність.*

Постановка проблеми. На сьогодні професія юриста продовжує користуватися надзвичайним попитом серед випускників закладів загальної середньої освіти, незважаючи на те, що експерти ринку праці вказують на його перенасиченість представниками саме правничої галузі. Поруч із цим у суспільстві гостро обговорюється проблема якості юридичної освіти, оскільки працедавці часто наголошують на недостатній сформованості необхідних професійних компетентностей у випускників юридичних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) і факультетів. Дійсно, сучасний правник, окрім досконалого володіння нормативно-правовою базою, повинен уміти працювати в команді, критично мислити, бути готовим до продуктивного ділового спілкування тощо. Тому невід’ємною складовою якісної підготовки висококваліфікованого й конкурентоспроможного юриста є чітко продумана система підвищення кваліфікації викладачів юридичних ЗВО та факультетів з урахуванням новітніх досягнень психолого-педагогічних і правничих наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти загалом, у тому числі юридичної, приділяється належна увага з боку вітчизняних науковців. Так, характеристики стажування як виду підвищення кваліфікації присвячують свої праці Г. Андрес та Л. Чухрай [1], В. Олійник [2; 3]. Форми підвищення кваліфікації аналізують В. Гладуш [4],

Т. Горохівська [5], В. Старостіна [6]. Розвиток інноваційних, зокрема дистанційних форм підвищення кваліфікації, розглядають такі дослідники, як К. Бугайчук [7], В. Олійник [2; 3], Н. Шварп та Л. Калашнікова [8], О. Щербина [9]. Однак проблема вдосконалення професійної майстерності саме викладачів юридичних дисциплін залишається недостатньо дослідженою і потребує свого вирішення.

З огляду на зазначене вище, **метою статті** є висвітлення шляхів удосконалення підвищення кваліфікації викладачів юридичних дисциплін завдяки органічному поєднанню юридичної та психолого-педагогічної і методичної складових.

Виклад основного матеріалу. Підвищення кваліфікації врегульоване ст. 59 Закону України «Про освіту» [10], ст. 60 Закону України «Про вищу освіту» [11] та Порядком підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 800 від 21 серпня 2019 р. [12].

Законом України «Про освіту» (ст. 18, п. 6) підвищення кваліфікації визначається як набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань [10].

Формами підвищення кваліфікації нормативними документами визначено інституційну (очну (денну, вечірню), заочну, дистанційну, мережеву), дуальну, на робочому місці, на виробництві тощо. Форми підвищення кваліфікації можуть поєднуватися.

Основними видами підвищення кваліфікації названо: навчання за програмою підвищення кваліфікації, у тому числі участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо, та стажування [12].

Незважаючи на те, що в головних нормативних документах у галузі освіти питанням підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників приділяється достатньо уваги, останнє переживає ряд труднощів. Так, відомий вітчизняний фахівець у галузі післядипломної освіти В. Олійник ще у 2010 році називав такі головні недоліки в її організації:

1) сучасний стан матеріально-технічної бази закладів вищої освіти не відповідає сучасним вимогам щодо організації освітнього процесу: лабораторне обладнання застаріле, інформатизація та комп'ютеризація значно відстають від рівня розвитку сучасних ІКТ і потреб у них закладу освіти тощо;

2) стажування викладачів, як найбільш розповсюджена форма підвищення кваліфікації, не досконале і здебільшого має формальний характер. Воно не здійснюється на базі сучасних інноваційних виробництв, у провідних європейських та вітчизняних закладах освіти, що працюють в інноваційному режимі, застосовують новітні освітні технології, мають відповідну матеріально-технічну базу. На сьогодні це залишається проблемою, оскільки відсутня база вітчизняних закладів такого рівня, також не створено умов для стажування в закладах країн зарубіжжя;

3) не створена системи неперервного підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів. Натомість наявна є системою підтримки кваліфікації викладачів. При цьому основний акцент у підвищенні кваліфікації викладачів перенесено на саморозвиток і самоосвіту;

4) відсутні державні стандарти підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників на основі компетентностей, які б забезпечили єдиний підхід і якість підвищення кваліфікації;

5) залишається на залишковому рівні фінансування фахового зростання науково-педагогічних кадрів (освіта дорослих) [2, с. 91–92].

Варто зауважити, що більшість із зазначених недоліків у галузі підвищення кваліфікації існують і до сьогодні.

Поділяємо думку В. Олійника, який зазначав, що для виокремлення закладів як головних (провідних) у сфері підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників мають значення не стільки загальні результати рейтингового оцінювання ЗВО, скільки ті, які характеризують конкретну спеціальність, а саме:

- кількість програм для підготовки та підвищення кваліфікації, а також спільних із зарубіжними партнерами, їх навчальне та науково-методичне забезпечення;

- кількість інноваційних розробок та іншої авторської продукції, яка впроваджується за певною спеціальністю;

- наявність наукової школи (шкіл) з проблем у межах спеціальності;

- якість кадрів, які забезпечують програми підготовки та підвищення кваліфікації за спеціальністю: академіки, лауреати вітчизняних і міжнародних премій, винахідники, зарубіжні викладачі – професори та ін.;

- наявність відповідної кафедри, лабораторії;

- наявність інноваційної інфраструктури за певною спеціальністю: НДІ, технопарку, бізнес-інкубатора;

- спільні міжнародні структури: консорціуми, лабораторії, фірми тощо;

- співпраця з відповідними інноваційними підрозділами високотехнологічних підприємств, фірм;

- співпраця з НАН або галузевими академіями щодо вирішення проблем у сфері відповідної спеціальності тощо [3, с. 119–112].

Якщо говорити про проблеми підвищення кваліфікації викладачів юридичних дисциплін, то суттєвим недоліком, на наш погляд, є те, що більшість професійних програм спрямовані або на вдосконалення виключно юридичної компетентності (відбувається підвищення кваліфікації в конкретних видах права), або на покращення загальної психолого-педагогічної та методичної підготовки без урахування специфіки предмета викладання.

Зважаючи на це, корисним, на нашу думку, може стати узагальнення досвіду Донецького державного університету внутрішніх справ, яким було розроблено і впроваджено професійну програму підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників під назвою «Удосконалення професійної компетентності викладача юридичних дисциплін» (далі – Програма) загальним обсягом 180 годин – 6 кредитів ЄКТС.

Метою Програми визначено професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників відповідно до новітніх досягнень у галузі юридичної науки і практики та згідно із сучасними вимогами ефективного провадження освітньої діяльності на засадах компетентнісного, інтегрованого, студентоорієнтованого підходів та принципів «педагогіки партнерства».

Предметною областю Програми є підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, які викладають дисципліни юридичного спрямування. Програма базується на новітніх науково-обґрунтованих підходах до організації навчання дорослих, досягненнях психолого-педагогічних та юридичних наук для подальшого розвитку професійної кар'єри викладачів.

Основний фокус Програми спрямований на розвиток та вдосконалення юридичної, психолого-педагогічної, комунікативної, інформаційно-комунікаційної компетентностей, а також практичних умінь і навичок інтерактивної взаємодії та професійно-особистісного розвитку для підвищення ефективності професійного спілкування та здійснення педагогічної діяльності.

Формами навчання визначено інституційну (очну (денну, вечірню) та дистанційну. Форми навчання можуть поєднуватися. Видами навчальних занять обрано лекції, дистанційні курси, семінари, практикуми, тренінги, майстер-класи з використанням сучасних підходів і технік. Оцінювання включає тестовий підсумковий контроль, підготовку й захист методичного портфоліо [13].

Змістом Програми підвищення кваліфікації передбачено викладання обов'язкових і вибіркових психолого-педагогічних та юридичних освітніх компонентів (далі – ОК).

Блок обов'язкових психолого-педагогічних ОК охоплює такі:

- організаційно-правове регулювання вищої освіти в Україні (12 годин);
- традиційні та інноваційні методи і форми викладання юридичних дисциплін у закладі вищої освіти. Оцінювання результатів навчання (15 годин);
- сучасні підходи до розробки та укладання навчально-методичних матеріалів з юридичних дисциплін (15 годин);
- психологічні аспекти викладацької діяльності (12 годин).

Блок обов'язкових юридичних ОК об'єднує такі:

- організаційно-правове регулювання наукової та інноваційної діяльності (10 годин);
- інформаційні системи та технології управління (10 годин);
- запобігання та протидія корупції в системі освіти (12 годин);
- практика ЄСПЛ (15 годин);
- сучасні течії (концепції) філософії права (10 годин).

До блоку вибіркових юридичних дисциплін входять:

- дисципліна «Дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу» або «Інтелектуальна власність та авторське право» (10 годин);
- дисципліна «Медіація та вирішення конфліктів» або «Актуальні проблеми трудового законодавства» (10 годин);
- дисципліна «Проблеми приватного права» або «Проблеми публічного права» (10 годин);
- дисципліна «Конституційне право: сучасні проблеми теорії та практики» або «Цивільне право та процес: сучасні проблеми теорії та практики», або «Господарське право та процес: сучасні проблеми теорії та практики», або «Адміністративне право та процес: сучасні проблеми теорії та практики», або «Кримінальне право та процес: сучасні проблеми теорії та практики» (10 годин);
- дисципліна «Основи фінансового законодавства та законодавства про підприємницьку діяльність» або «Судове право», або «Проблеми муніципального права» (10 годин).

Також як вибіркові слухачам пропонуються такі ОК: стилістичні норми ділового мовлення, правила складання ділових паперів або сучасні підходи до організації науково-дослідної роботи зі здобувачами освіти (10 годин) [13].

Після засвоєння кожної теми слухачі мають виконати практичні завдання. Наприклад, із теми «Організаційно-правове регулювання вищої освіти в Україні»

передбачаються такі завдання практичного характеру: 1) складіть логіко-структурну схему організації і забезпечення вищої освіти України за планом: мета, завдання, типи закладів вищої освіти, термін навчання, переваги й недоліки в забезпеченні освіти, власні пропозиції щодо вдосконалення; 2) виділіть зарубіжний педагогічно цінний досвід у галузі правового регулювання вищої освіти, який можна творчо застосовувати в Україні.

Під час засвоєння теми «Інформаційні системи та технології управління» слухачам пропонується проходження одного з онлайн-курсів на платформі дистанційного навчання Prometheus. У процесі проходження курсу «Смарт-група: управління на основі даних» слухачі мають можливість отримати знання про особливості управління 2.0 – на основі аналізу даних – та створення інформаційно-аналітичної системи управління; ознайомитися з особливостями та перевагами побудови єдиної системи даних, ІТ-інструментами, аналітичними рішеннями; навчитися використовувати сучасні цифрові технології в управлінні групою; отримати практичні цифрові компетенції розв'язання важливих управлінських проблем громади через аналітичні рішення на основі аналізу даних, використання результатів моделювання та прогнозування; перейти до нової культури управління, що базується на аналізі проблем та рішень, які підкріплені перевіреними даними. У свою чергу, курс «Основи інформаційної безпеки» дозволяє дізнатися про основні кіберзагрози, хто і навіщо їх створює; зрозуміти, кого найчастіше атакують і чому не можна легковажно ставитися до загроз сучасного інформаційного суспільства; отримати готові поради, як захистити особисту інформацію від втрати чи крадіжки; засвоїти прості та доступні принципи безпечної роботи з мобільними пристроями, смартфонами та планшетами.

Після прослуховування лекційних занять із теми «Кримінальне право та процес: сучасні проблеми теорії та практики» слухачам надаються такі завдання: проаналізувати надані законопроекти щодо врегулювання обороту цивільної вогнепальної зброї в Україні, висловити свою думку щодо зазначених проектів: який з них заслуговує на підтримку; чи доцільно в Україні дозволити громадянам на певних умовах володіти короткоствольною нарізною вогнепальною зброєю?

Підсумковий контроль передбачає виконання слухачами тесту за пройденими темами та захист методичного портфоліо викладача юридичних дисциплін. Останнє має містити робочу навчальну програму з однієї дисципліни, яку викладає слухач (на вибір); план-конспект одного навчального заняття з дисципліни, яку викладає слухач (на вибір: лекція, семінарське, практичне чи лабораторне заняття); зразки застосування інноваційних методів і форм навчання та викладання у вищій школі (скріншоти із сайту дистанційного навчання, розробки ділових ігор, дебатів тощо).

Висновки. Отже, галузь підвищення кваліфікації на сьогодні переживає низку труднощів, пов'язаних із відсутністю системи неперервного підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів, відсутністю державних стандартів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників на основі компетентностей, які б забезпечили єдиний підхід і якість підвищення кваліфікації. Стосовно підвищення кваліфікації викладачів юридичних дисциплін, то суттєвим недоліком визначено те, що більшість професійних програм спрямовані або на вдосконалення виключно юридичної компетентності (відбувається підвищення кваліфікації в конкретних

видах права), або на покращення загальної психолого-педагогічної та методичної підготовки без урахування специфіки предмета викладання. З метою подолання зазначеного недоліку в статті запропоновано опис Програми підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників під назвою «Удосконалення професійної компетентності викладача юридичних дисциплін» загальним обсягом 180 годин – 6 кредитів ЄКТС, яка реалізується в Донецькому державному університеті внутрішніх справ. Її особливістю є органічне поєднання сучасних здобутків психолого-педагогічних та юридичних дисциплін, що дозволяє якісно підвищувати рівень професійної майстерності слухачів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, яка розглядається. **Подальшого вивчення** потребує досвід організації і забезпечення підвищення кваліфікації викладачів юридичних дисциплін у розвинених країнах світу з метою його творчого застосування в освітньому процесі вітчизняних закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Андрес Г., Чухрай Л. Стажування як спосіб підвищення наукової кваліфікації та академічної мобільності викладачів. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музеєзнавство і пам'яткознавство*. 2019. Т. 2. № 1. С. 78–80.
2. Олійник В. В. Професійне удосконалення науково-педагогічних працівників: проблеми та шляхи вирішення. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. Харків : НТУ «ХП», 2010. Вип. 27 (31). С. 88–97.
3. Олійник В. В. Неперервне оновлення знань науково-педагогічних кадрів – нагальна проблема національної вищої школи України. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 4 (33). 2017. С. 109–123.
4. Гладуш В. А. Тенденції розвитку форм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 9. С. 10–31.
5. Горохівська Т. М. Зарубіжний досвід підвищення кваліфікації викладачів вищої школи як форми розвитку їх професійно-педагогічної компетентності. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 5. С. 276–280.
6. Старостіна О. В. Досвід підвищення кваліфікації викладачів вищої школи в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 72. Т. 2. С. 122–126.
7. Бугайчук К. Л. Проблеми підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів системи МВС в галузі дистанційного навчання. URL: http://bugaychuk.blogspot.de/2011/11/blog-post_18.html/ (дата звернення: 19.02.2022).
8. Шварп Н. В., Калашнікова Л. М. Формування професійної поведінки викладачів закладів вищої освіти непедагогічного профілю у системі підвищення кваліфікації фахівців. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 59. С. 230–243.
9. Щербина О. А. Проектування електронних освітніх ресурсів для відкритих систем підвищення кваліфікації викладачів університету : монографія. Київ : Компринт, 2018. 299 с.
10. Про освіту : Закон України від 21 листопада 2021 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.02.2022).
11. Про вищу освіту : Закон України від 01 січня 2022 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.02.2022).
12. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2022).
13. Професійна програма підвищення кваліфікації «Удосконалення професійної компетентності викладача юридичних дисциплін» (для педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої та передвищої освіти). Маріуполь : Донецький державний університет внутрішніх справ, 2021. 8 с.

References

1. Andres, H., Chukhrai, L. (2019). Stazhuvannia yak sposib pidvyshchennia naukovoї kvalifikatsii ta akademichnoi mobilnosti vykladachiv [Internship as the way to improve scientific skills and academic mobility of teachers]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Serii: Muzeieznavstvo i pamiatkoznavstvo*. T. 2. № 1. S. 78–80 [in Ukrainian].
2. Oliinyk, V. V. (2010). Profesiine udoskonalennia naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv: problemy ta shliakhy vyrishennia [Professional development of scientific and teaching staff: problems and solutions]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity* : zb. nauk. pr. Kharkiv : NTU «KhPI». Vyp. 27 (31). S. 88–97 [in Ukrainian].
3. Oliinyk, V. V. (2017). Neperervne onovlennia znan naukovo-pedahohichnykh kadriv – nahalna problema natsionalnoi vyshchoi shkoly Ukrainy [Continuous updating of knowledge of scientific and pedagogical staff is an urgent problem of the national higher school of Ukraine]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 4 (33). S. 109–123 [in Ukrainian].
4. Hladush, V. A. (2019). Tendentsii rozvytku form pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh kadriv v Ukraini [Trends in the development of forms of professional development of teachers in Ukraine]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 9. S. 10–31 [in Ukrainian].
5. Horokhivska, T. M. (2019). Zarubizhnyi dosvid pidvyshchenniakvalifikatsii vykladachiv vyshchoi shkoly yak formy rozvytku yikh profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti [Foreign experience in improvement of the qualification of higher school teachers as a form of development of their professional and pedagogical competence]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 5. S. 276–280 [in Ukrainian].
6. Starostina, O. V. (2020). Dosvid pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv vyshchoi shkoly v Ukraini [Experience of advanced training of higher school teachers in Ukraine]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 72. T. 2. S. 122–126 [in Ukrainian].
7. Buhaichuk, K. L. (2011). Problemy pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv vyshchykh navchalnykh zakladiv systemy MVS v haluzi dystantsiinoho navchannia [Problems of professional development of teachers of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs system in the field of distance learning]. URL: http://bugaychuk.blogspot.de/2011/11/blog-post_18.html/ (data zvernennia: 19.02.2022) [in Ukrainian].
8. Shvarp, N. V., Kalashnikova, L. M. (2018). Formuvannia profesiinoi povedinky vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity nepedahohichnoho profilu u systemi pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv [Formation of professional behavior of teachers of higher education institutions of non-pedagogical profile in the system of professional development of specialists]. *Pedahohika ta psykhohiia*. Vyp. 59. S. 230–243 [in Ukrainian].
9. Shcherbyna, O. A. (2018). Proektuvannia elektronnykh osvitnikh resursiv dlia vidkrytykh system pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv universytetu [Design of electronic educational resources for open systems of advanced training of university teachers] : monohrafiia. Kyiv : Komprynt. 299 s. [in Ukrainian].
10. Pro osvitu [About education] : Zakon Ukrainy vid 21 lystopada 2021 r. № 2145-8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 19.02.2022) [in Ukrainian].
11. Pro vyshchu osvitu [About higher education] : Zakon Ukrainy vid 01 sichnia 2022 r. № 1556-7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (data zvernennia: 19.02.2022) [in Ukrainian].
12. Deiaki pytannia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Some issues of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 serpnia 2019 r. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 19.02.2022) [in Ukrainian].
13. Profesiina prohrama pidvyshchennia kvalifikatsii «Udoskonalennia profesiinoi kompetentnosti vykladacha yurydychnykh dystsyplin» (dlia pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi ta peredyshchoi osvity) [Professional training program "Improvement of professional competence of a teacher of legal disciplines" (for pedagogical and scientific-pedagogical employees of

higher and secondary professional education institutions)]. Mariupol : Donetskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2021. 8 s. [in Ukrainian].

Korotkova Yuliia,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6930-9730>

**IMPROVING THE QUALIFICATION OF TEACHERS OF LEGAL DISCIPLINES:
PROBLEMS AND WAYS OF UPDATING**

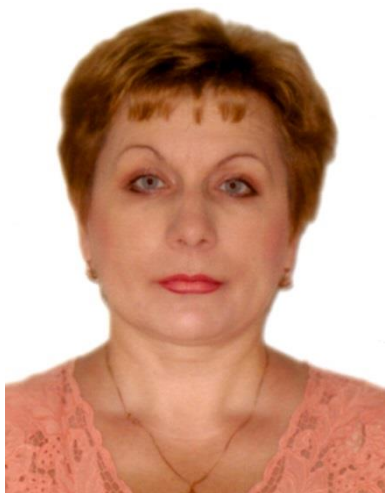
The article is devoted to the issues of improving the professional development of teachers of legal disciplines in higher education institutions. The normative base which regulates the organization and maintenance of such kind of postgraduate education as advanced training is characterized. Shortcomings in the organization of professional development of scientific and pedagogical workers in general and teachers of legal disciplines in particular are highlighted. These include: the lack of the system of continuous professional development of scientific and pedagogical staff, the lack of state standards for professional development of scientific and pedagogical workers on the basis of competencies that would provide a unified approach and quality of professional development, the focus of the majority of professional programs either on improvement of purely legal competence qualifications (advanced training is held in specific types of law), or on updating the general psychological, pedagogical and methodological training without taking into account the specifics of the subject. Taking it into consideration, the author proposes a review of the professional program of professional development of scientific and pedagogical workers entitled "Improving the professional competence of teachers of legal disciplines" with a total of 180 hours (6 ECTS credits), which is implemented at Donetsk State University of Internal Affairs. The main focus of the Program is aimed at development and improvement of legal, psychological-pedagogical, communicative, information-communication competencies, as well as at practical skills and habits of interactive communication and professional and personal development to improve the effectiveness of professional communication and implementation of pedagogical activities. The research does not cover all aspects of the problem under study. Further study is needed on the experience of organizing and providing advanced training of teachers of legal disciplines in developed countries with the aim of its creative application in the educational process of domestic higher education institutions.

Key words: advanced training; teacher of legal disciplines; professional program; legal competence; psychological-pedagogical and methodological competence; information-communication competence.

Надіслано до редколегії 01.03.2022
Рекомендовано до публікації 07.03.2022

УДК: 378.6

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2022-79-2-194-200>

Мамонова Олена Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9648-1627>

Волік Олена Валеріївна,
викладачка
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2522-3978>

**ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ПРАВО (ПОЛІЦЕЙСЬКІ)» ЗВО СИСТЕМИ
МВС УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛОМ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО
ПОСІБНИКА «АНГЛІЙСЬКА МОВА
ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ»)**

У статті обґрунтовано необхідність створення нового покоління підручників з іноземної мови. Визначено дидактичні та методичні умови, за яких організація роботи з підручником на занятті буде ефективною та сприятиме формуванню у здобувачів вищої освіти навичок міжкультурного спілкування. Наведено результати впровадження у процес навчання англійської мови нового навчально-методичного посібника, створеного викладачами кафедри Донецького державного університету внутрішніх справ. Розкрито особливості написання підручників і навчальних посібників для вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням. Розглянуто основні засади написання підручників, проаналізовано типові помилки у створенні посібників.

Ключові слова: підручник; посібник; здобувачі вищої освіти; навчальний матеріал; вправи.

Постановка проблеми. З огляду на зростання потреб у спілкуванні та співпраці між країнами й людьми з різними мовами та культурними традиціями, нова освітня система в Україні вимагає суттєвих змін у підході до викладання, оновлення змісту та методів навчання іноземних мов у закладах вищої освіти. Знання іноземних мов є важливою передумовою для особистих, культурних, професійних та економічних контактів. Оновлення цілей і змісту навчання зумовлює оновлення освітніх технологій та створення нового покоління підручників і посібників для вивчення іноземної мови. Сучасні психолого-педагогічні та

методичні дослідження ґрунтуються на трактуванні навчання іноземних мов як процесу особистісного розвитку студента в контексті «полілогу культур» [1, с. 2]. Процеси, що відбуваються в освітньому просторі України, уможливили ситуацію, за якої викладачеві надається право й можливість самостійно обирати модель побудови курсів навчання будь-якого академічного предмета, у тому числі й іноземної мови, вибирати підручники, навчальні посібники та інші засоби навчання. За таких умов викладач справді відчуває себе рівноправним господарем в організації навчального процесу, оскільки, покладаючись на власний професійний досвід і враховуючи об'єктивні та суб'єктивні чинники цього процесу, він сам забезпечує себе всім необхідним, що, на його думку, сприятиме ефективній діяльності та успішній реалізації поставлених мети та завдань.

На сучасному етапі створено значну кількість підручників і посібників для навчання іноземних мов. На жаль, більшість із них є поверхневими, несистемними та не відповідають принципам і вимогам професійного спрямування [2; 3; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У системі вищої освіти наявні загальні положення про порядок підготовки й видання підручників та навчальних посібників, у яких містяться загальні настанови щодо змісту підручника; більш конкретні вимоги сформульовано до його структури та обсягу. Загальність таких положень є зрозумілою, оскільки їх розроблено для укладання підручників з усіх дисциплін.

За останні роки з'явилося багато підручників для навчання іноземних мов у середніх і вищих закладах освіти. Проблемі укладання підручників присвячено низку статей (Ф. М. Жерар, О. О. Коломінова, А. М. Кондаков, Л. В. Петько, К. Рожер'єр, О. Б. Тарнопольський та інші). У цих публікаціях розглядаються переважно шкільні підручники, їх аналіз також є дещо загальним. Але в кожній з них указано на значну недосконалість таких підручників. Питанням створення сучасних підручників з іноземних мов для закладів загальної середньої освіти присвятили свої дослідження вітчизняні вчені-методисти: Р. Ю. Мартинова, Н. К. Скляренко, Л. П. Смелякова (Київський національний лінгвістичний університет), П. О. Бех, Л. В. Біркун (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), вчителі-практики: І. Ф. Горець, О. Д. Карп'юк, І. Г. Щупак та ін. Теоретичні засади створення сучасного підручника на рівні докторської дисертації досліджує В. Г. Редько, автор підручників з іспанської мови. Н. О. Бражник, С. В. Гапонова, С. Ю. Ніколаєва, Л. А. Сажко обґрунтували вимоги до підручника з іноземної мови для студентів філологічних факультетів. С. П. Кожушко, О. Б. Тарнопольський розробили концепцію навчання англійської мови студентів технічних спеціальностей та написали досить вдалий підручник для студентів, які вчаться бізнесу. Засади створення підручників з іноземної мови для студентів нефілологічних спеціальностей (політологів, екологів, юристів, економістів) розроблено та висвітлено в науковій літературі лише частково.

Тому **метою статті** є визначення дидактичних і методичних умов, за яких організація роботи з навчально-методичним посібником на занятті буде ефективною та сприятиме формуванню і розвитку навичок професійної комунікації майбутніх поліцейських, а також готовності до міжособистісного та професійного спілкування з різними суб'єктами.

Виклад основного матеріалу. Підручник був і залишається найкращим засобом навчання, зокрема і для вивчення іноземних мов, якщо він побудований

відповідно до усталених методичних вимог. Здобувачі вищої освіти також користуються підручниками й посібниками під час самостійної роботи. Ефективним для навчання буде лише методично правильно спланований навчально-методичний посібник. У процесі його використання здобувачі розуміють близькі та далекі цілі, визначають свій мовний і мовленнєвий рівень. Підручник дає можливість установити власну швидкість навчання та оцінити свій прогрес у вивченні навчального матеріалу. За допомогою підручника можна спланувати, розвивати й аналізувати власну стратегію навчання і контролю.

На жаль, підручники, видані в останні роки, на думку багатьох методистів, потребують удосконалення. Як зазначає А. М. Кондаков, деякі видавництва намагаються отримати прибуток і «фабрикують» навчальну літературу без ретельного методичного аналізу, без процедур експериментальної перевірки й апробації [5]. Тому такі підручники та посібники недоцільно використовувати в навчальному процесі.

Практично всі форми діяльності поліцейського передбачають професійне спілкування, обмін інформацією. Під час навчання в закладі вищої освіти зі специфічними умовами майбутнім поліцейським слід опанувати навички професійного спілкування та бути готовими до оптимальної професійної діяльності комунікативного характеру (як усної, так і письмової) відповідно до особливостей служби, типу діяльності, підрозділів та посад.

Л. М. Гріднева розглядає поняття «іншомовна комунікативна компетенція майбутніх правоохоронців» як цілісне інтегративне утворення особистості, що є окремим складовим компонентом професійної комунікативної компетентності та складається з відповідної мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції, формується на основі дворівневого підходу «знання – їх практична реалізація» в контексті створеного ціннісно-сислового комунікативного середовища й дозволяє реалізувати інтеркультурну комунікативну функцію майбутніх правоохоронців у процесі професійної діяльності [6, с. 11].

Оскільки мова є важливим інструментарієм професійної діяльності правоохоронців, предмети мовознавчого спрямування в програмі їх професійної підготовки слід сприймати та усвідомлювати як фахові. Водночас процес вивчення іноземної мови має ґрунтуватися на тісній взаємодії з іншими фаховими предметами, виявляючи в такий спосіб цілісність та практичну спрямованість мовної підготовки. Невід'ємним традиційним засобом формування мовно-комунікативних знань, умінь та навичок на всіх освітніх рівнях, зокрема й у закладах вищої освіти, є спеціальні навчальні посібники.

Отже, навчальні посібники для курсу іноземної мови мають бути інформаційно насиченими, вони одночасно повинні містити як іншомовні лексико-граматичні матеріали, так і матеріали, що висвітлюють професійно значущу сферу діяльності майбутніх фахівців-правоохоронців. Серед найважливіших методів і прийомів, що сприяють цілеспрямованому розвитку мовленнєвих умінь і навичок, допомагають курсантам удосконалювати знання іноземної мови Т. В. Гороховська визначає теоретичне вивчення мови (бесіда, повідомлення, робота з підручником). Роботу з підручником слід розглядати як один із методів організації навчальної діяльності студентів, і від того, як вона буде спланована і як проводитиметься, залежить її успіх. Проте, як свідчить практика, лише за певних умов підручник може справді

відігравати роль ефективного засобу навчання та сприяти формуванню навичок професійного спілкування.

Саме тому, ураховуючи теоретичні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, нами розроблено навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності «Право (поліцейські)» закладів вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України). Навчально-методичний посібник було складено з метою навчити здобувачів вищої освіти володіти правничою лексикою, полегшити вивчення іноземної мови (англійської) за фахом, удосконалити іншомовну компетенцію майбутніх правоохоронців. Ця мета досягається шляхом занурення реципієнта у професійні ситуації завдяки опрацюванню автентичних матеріалів та комунікативній спрямованості завдань. Структура навчально-методичного посібника побудована так, що мовний матеріал презентується на всіх рівнях мовленнєвої діяльності: читання, письмо, говоріння, аудіювання.

У курсі передбачено оволодіння опорними лексичними термінами та фразами, які згруповані у специфічні теми, що дає змогу визначити доцільність їх застосування у відповідних ситуаціях; огляд граматичного підґрунтя англійської мови, що представлено на тлі висловів і текстів, пов'язаних із щоденною діяльністю працівника органів внутрішніх справ.

Вирішення запропонованих завдань вимагає від здобувачів вищої освіти інтегрованого застосування знань дисципліни і дозволяє перевірити вміння курсантів орієнтуватися у практичних та теоретичних аспектах дисципліни.

Наразі немає єдиного посібника для спеціальності «Право (поліцейські)», рекомендованого МВС України для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Запропонований посібник [7] є результатом багаторічної роботи й досвіду викладачів кафедри іноземних мов Донецького державного університету внутрішніх справ.

Найбільш типовими в укладанні підручників є такі недоліки: відсутність чіткого розподілу навчального матеріалу відносно тематики; нечіткість формулювання завдань; порушення послідовності вправ; методична неправильність побудови вправ; відсутність комунікативного спрямування переважної більшості вправ; нечітка організація контролю; відсутність прав для курсантів з низьким рівнем володіння англійською мовою; невідповідність навчального матеріалу майбутній професії. Тому під час вибору й компонування матеріалу навчально-методичного посібника було враховано визначені недоліки.

Посібник складається з 5 розділів: a person and education; a state and its political structure; national law enforcement agencies; the essence of law; what is a crime? Указані розділи відповідають темам робочої програми з дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування (англійська)», граматичного довідника з різноманітними вправами та текстами для самостійного опрацювання [7].

Кожен розділ ідентичний за структурою та містить багато різнопланових завдань. Завдання включають множинний вибір, пошук відповідностей, переклад, словотворення, розподіл та інші вправи, які націлені на перевірку засвоєння лексичного матеріалу. Також є низка завдань для розвитку монологічного та діалогічного професійно спрямованого спілкування. Додаткові тексти призначені для самостійного опрацювання. Після читання текстового матеріалу курсантам пропонується зробити висновок на основі викладених у тексті фактів, дати їх оцінку,

інтерпретацію та виконати післятекстові вправи, а саме: з'єднати фрагменти речення; заповнити пропуски в реченнях; вставити у слова пропущені букви; замінити українські слова в реченнях англійськими; заповнити пропуски в реченнях, вибираючи слова з групи синонімів; пояснити значення слів у реченні іноземною мовою; скласти власні речення з вивченими словами та словосполученнями; виправити помилки відповідно до змісту чи вибору слів; скласти речення з набору слів; вибрати до дефініцій відповідні слова; виправити помилки в підкреслених словах; розширити речення, використовуючи нові слова; трансформувати монологічне мовлення в діалог; виділити ключові слова з тексту; знайти зайве слово в лексичному ряді з теми; виділити в кожному абзаці речення, яке передає основну думку; скласти план тексту; скласти на основі ключових слів та тез переказ тексту; перекласти текст із листа; трансформувати текст із теперішнього часу в минулий чи в майбутній; поставити запитання до тексту; відповісти на запитання щодо змісту тексту.

Такі вправи допомагають не лише перевірити вивчений матеріал, а й виявити помилки в усному й писемному мовленні курсантів, подолати організаційно-педагогічні та психологічні труднощі професійного спілкування.

Практика усного та писемного мовлення в поєднанні забезпечує всебічну підготовку курсанта, що сприяє подальшому професійно зорієнтованому вдосконаленню володіння іноземною мовою. У зв'язку з цим навчання іноземній мові має забезпечити реалізацію практичних, освітніх і виховних цілей. Теми для монологічного висловлювання підбрано згідно із зазначеним вище розподілом тем на кожний рік навчання. До переліку входять також теми для самостійного опрацювання курсантами. Перед останніми стоїть завдання максимального використання опрацьованого лексичного матеріалу з певної теми. У свою чергу, знання професійної лексики, уміння монологічного мовлення іноземною мовою, адекватний переклад професійних повідомлень на іноземну чи рідну мову сприяли формуванню стійких мовленнєвих навичок у курсантів. Словник професійної термінології зорієнтує на правильне й доречне використання необхідних понять та сприятиме їх засвоєнню. Презентація лексичного матеріалу із застосуванням відповідних ілюстрацій теж допомагає кращому засвоєнню матеріалу (рис. 1).

an IT department
комп'ютерний відділ

a constable
констебль

to get promotion
отримати підвищення по службі

Рис. 1. Презентація лексичного матеріалу з використанням ілюстрацій

Вирішення запропонованих завдань вимагає від курсантів інтегрованого застосування знань, отриманих у процесі вивчення дисципліни, і дозволяє перевірити вміння курсантів орієнтуватися у практичних та теоретичних аспектах дисципліни. Матеріал посібника підібрано так, щоб здобувачі могли використовувати його як під час аудиторних занять, так і в ході самостійного опрацювання розмовних тем для розвитку усного мовлення.

Висновки. Отже, включення у зміст посібника професійно значущого мовного матеріалу сприяло формуванню в курсантів комунікативної компетентності та осмисленню сфери їхньої майбутньої професійної діяльності. Проблемність завдань забезпечувала розвиток інтелекту, дослідницького й творчого мислення майбутніх поліцейських, а також уміння прийнятно та доцільно варіювати свою іншомовну комунікативність залежно від психологічних факторів спілкування. Сучасний посібник, окрім своєї основної навчальної функції, може й повинен сприяти формуванню позитивного ставлення курсантів до народу мови відповідної країни та утриманню стійкого інтересу до вивчення іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. *English language & culture*. 2001. № 29–30 (78–79), August. 40 p.
2. Byram M. Teaching Foreign Languages for Intercultural Competence. *Культурологические аспекты языкового образования*. 1998. С. 7–22.
3. Fenner An-B. Approaches to Materials Design in European Textbooks: Implementing Principles of Authenticity, Learner Autonomy, Cultural Awareness. An-B. Fenner, D. Newby. European Centre for Modern Languages, printed in Austria. 223 p.
4. Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference / Council of Europe Education Committee. 1998. Strasbourg. 224 p.
5. Агабекян И. П. Английский для менеджеров. Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. 414 с.
6. Гріднева Л. М. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх працівників правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Луганський національний університет ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2010. 20 с.
7. Волік О. В., Мамонова О. І. Англійська мова професійного спрямування : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності «Право (поліцейські)». Маріуполь, 2021. 222 с.

References

1. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [The program for secondary schools]. *English language & culture*. 2001. № 29–30 (78–79), August. 40 p.
2. Byram M. (1998). Teaching Foreign Languages for Intercultural Competence. *Kul'turovedcheskie aspekty yazykovogo obrazovaniya*. S. 7–22.
3. Fenner An-B. Approaches to Materials Design in European Textbooks: Implementing Principles of Authenticity, Learner Autonomy, Cultural Awareness. An-B. Fenner, D. Newby. European Centre for Modern Languages, printed in Austria. 223 p.
4. Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference / Council of Europe Education Committee. 1998. Strasbourg. 224 p.
5. Ahabekian, Y. P. (2008). Anhlyiskyi dlia menedzherov [English for managers]. Rostov-na-Donu : Fenyks. 414 s. [in Russian].
6. Hridnieva, L. M. (2010). Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii maibutnykh pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Formation of foreign language communicative competence of future law enforcement officers]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinnoi osvity» / Luhan. nats. un-t im. T. Shevchenka. Luhansk. 20 s. [in Ukrainian].
7. Volik, O. V., Mamonova O. I. (2021). Anhliiska mova profesiinoho spriamuvannia: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti «Pravo (politseiski)» [English for

Professional Purposes : a textbook for Higher Education Students in Law (Police)]. Mariupol. 222 s. [in Ukrainian].

Mamonova Olena,

PhD in Pedagogics, Assistant Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9648-1627>

Volik Olena,

Lecturer

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2522-3978>

**FORMING FOREIGN-LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF MIA
OF UKRAINE HIGHER EDUCATION APPLICANTS OF THE SPECIALTY "LAW (POLICE)"
(ACCORDING TO THE MANNUAL "ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES")**

This article provides the need to create a new generation of foreign language textbooks. The processes taking place in the educational space of Ukraine have made possible the situation in which the teacher has the right and opportunity to choose the model of building courses in any academic subject, including foreign languages, choose textbooks, manuals and other teaching methods. Under such conditions, the teacher really feels like an equal master in the organization of the educational process, because, relying on his own professional experience and taking into account the objective and subjective factors of this process, he provides himself with everything necessary, which he believes will contribute to his effective activities and successful implementation of goals and objectives. At the present stage, a significant number of textbooks and manuals for learning foreign languages have been created. Unfortunately, a significant number of textbooks are superficial, unsystematic and do not meet the principles and requirements of professional orientation. The textbooks and manuals were and remain the best tools for learning, including the study of foreign languages, if it is built in accordance with established methodological requirements. Only methodically correctly planned teaching manual will be effective for training. In the process of its use, applicants understand the near and distant goals, determine their language and speech level. The didactic and methodical conditions under which the organization of work with the textbook in the classroom will be effective and will promote the formation of intercultural communication skills. The textbook allows you to set your own speed of learning and assess your progress in learning the material. With the help of the textbook it is possible to plan, develop and analyze your own learning and control strategy. The results of the introduction of a new textbook created by the teachers of the department into the process of teaching English have been provided. The article reveals the peculiarities of writing textbooks and manuals for teaching foreign languages for professional purposes. The basic principles of textbook writing have been considered, the main mistakes in creating manuals have been analyzed.

Key words: *textbook; manual; applicants for higher education; educational material; exercises.*

Надіслано до редколегії 18.04.2022

Рекомендовано до публікації 25.04.2022

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ»

---

1. Загальні положення

Для публікації у збірнику наукових праць «Правовий часопис Донбасу» автори подають результати особистих (або в співавторстві) оригінальних наукових і науково-практичних досліджень, які не були раніше опубліковані та не були направлені в інші видання, підготовлені українською мовою та відповідають установленим вимогам до кваліфікованих наукових праць.

У статті має бути відображено наукову новизну в галузі досліджень.

Редколегія видання залишає за собою право не розглядати ті статті, які не відповідають його тематиці, технічним та етичним стандартам; повертати на доопрацювання та редагувати їх.

2. Структура наукових статей:

– **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми і які взято за основу автором; під час опису вкладу попередників у розкриття тематики статті не допускається лише перелік їхніх прізвищ без вказівки на не вирішені ними раніше частини загальної проблеми й причинно-наслідковий зв'язок їхніх робіт із метою статті. Достатньо залишити 3–4 прізвища попередніх дослідників (прізвища згадувати в алфавітному порядку), але стисло зазначити внесок кожного, зробивши посилання у квадратних дужках; бажано включити й аналіз наукових робіт 2–3 іноземних авторів за тематикою статті;

– **формування цілей статті (постановка завдання)**;

– **виклад основного матеріалу** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки** на підставі проведеного дослідження й **перспективи подальших розвідок** у цьому напрямку.

3. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

– стаття готується в текстовому редакторі MS Word, шрифт – Times New Roman (основний текст статті розміром 14 pt з інтервалом 1,5), без переносів;

– рекомендований обсяг тексту статті (без списку використаних джерел та анотацій) – 8–10 сторінок;

– перший рядок (ліворуч) – УДК статті;

– другий рядок (праворуч) – прізвище, ім'я, ім'я по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);

– третій (за необхідності й четвертий) рядок (праворуч) – науковий ступінь, учене звання, почесне звання, членство в НАН України, НАПрН України чи інших галузевих АН(за наявності), місце роботи автора (співавторів);

– на наступному рядку – інформація про ORCID автора;

– нижче (посередині рядка) назва статті великими літерами (шрифт напівжирний);

– далі – анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4–8 слів) українською мовою;

– через інтервал – текст статті;

– посилання на використані джерела робиться у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25–26], а самі назви джерел наводяться в розділі «Список використаних джерел» у порядку згадування в тексті;

– бібліографічний опис джерел подається відповідно до ДСТУ 8302:2015;

– після розділу «Список використаних джерел» оформлюється References (за міжнародним стандартом APA). Онлайн-транслітерація українськомовних джерел здійснюється відповідно до ukrlit.org/transliteratsiia, онлайн-транслітерація російськомовних джерел – відповідно до translit-online.ru.

До кожного транслітерованого джерела у квадратних дужках подається переклад англійською мовою найбільш значущих фрагментів бібліографічного опису (назва матеріалу, назва періодичного видання, нормативно-правового джерела тощо). Не українсько- та не російськомовні джерела не транслітеруються. Наприкінці бібліографічного опису кожного джерела у квадратних дужках зазначається мова, якою воно видано – [in Ukrainian] чи [in Russian];

– якщо описана у Списку використаних джерел публікація має DOI, цей ідентифікатор обов'язково вказується в References (наприкінці), оскільки саме він є найбільш точним джерелом інформації про статтю і за ним здійснюється зв'язка «посилання – публікація»;

– після References подається розширена англійська анотація (не менше 1800 знаків) та ключові слова (4–8 слів). Відомості про авторів статті та її назва також оформлюються англійською мовою (прізвище та ім'я автора – за зразком написання в паспорті для виїзду за кордон; назва підрозділу та організації має точно відповідати їхній офіційній назві англійською мовою).

4. Вимоги щодо подання матеріалів у редакцію:

– матеріали: електронний варіант статті, довідка про автора, фото автора та розширена англійська анотація – надсилаються на адресу: dui55@ukr.net;

– у довідці про автора (співавторів) зазначається ПІБ (повністю); науковий ступінь; учене звання; членство в НАН України, НАПрН України чи інших галузевих АН (за наявності); місце роботи та посада; інформація про ORCID автора; контактний номер телефону; електронна пошта; відділення «Нової пошти» чи «Укрпошти», на яке авторові буде надіслано примірник збірника; розділ збірника, до якого подається стаття;

– фото автора у форматі jpg;

– якщо автор не має наукового ступеня, необхідно подати рецензію наукового керівника.

Відповідальність за достовірність поданої інформації, наведених цитат, прізвищ, оформлення списку використаних джерел та References покладається на авторів.

Усі матеріали підлягають обов'язковому внутрішньому рецензуванню членами редакційної колегії видання.

Електронна копія збірника безоплатно та своєчасно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України в розділі «Наукова періодика України», а також на вебсайті видання за адресою: <https://ljd.dnuvs.in.ua/>.

Особливості публікаційного процесу, вимоги щодо оформлення статей на сайті видання за посиланням: <https://ljd.dnuvs.in.ua/vimogi-do-statej/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анісімов Кирило Ігорович,

аспірант

kirill.anisimov110@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Булгакова Олена Валеріївна,

кандидат економічних наук, доцент

el_vl@email.ua

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Веселов Микола Юрійович,

доктор юридичних наук, професор

veselovndl@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Волік Олена Валеріївна,

викладачка

elvolik@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Гапонюк Ольга Іванівна,

кандидат економічних наук, доцент

garoniuk-olga@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Герцик Ростислав Валерійович,

кандидат юридичних наук

odalvl@ukr.net

(Донецький апеляційний суд, м. Маріуполь (м. Хмельницький))

Голик Володимир Анатолійович,

старший викладач

lyzubchenko@i.ua

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Городецька Марина Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент

loskutovagorodetskaya@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Гузенко Олена Павлівна,

кандидат економічних наук, доцент

reginaguzenko2015@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Дронік Дмитро Сергійович,

аспірант

7738904@i.ua

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Зозуля Євген Вікторович,

доктор юридичних наук, професор

ezoz@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Зубченко Людмила Вікторівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка

lyzubchenko@i.ua

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Кадала Віталій Віталійович,

кандидат юридичних наук, доцент

kadala@i.ua

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Козар Юрій Юрійович,

доктор юридичних наук, професор

kozar.yurij@ukr.net

*(Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь)*

Колот Сергій Олександрович,

курсант

kolot.ks@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Короткова Юлія Михайлівна,

доктор педагогічних наук, професор

y.korotkova1201@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Котова Вікторія Валеріївна,

кандидат юридичних наук

vikakotova24@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Крушеницький Андрій Васильович,

викладач

krushenitsky@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Лисенко Ірина Валеріївна,

провідний юристконсульт групи юридичного забезпечення

i.v.lisenko@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Лоскутов Тимур Олександрович,

доктор юридичних наук, професор

timloskutov@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Макаренко Наталія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент

alphalex.kr@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Макаренко Олександр Юрійович,

доктор юридичних наук, професор

a.y.makarenko@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Мамонова Олена Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

matonovadli@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Маслянюк Сергій Вікторович,

аспірант

maslyanko.sergey@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Мердов Станіслав Павлович,

старший викладач

olga.merdova@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Нестеренко Катерина Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент

nesterenkokaterina80@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Нестеренко Олексій Михайлович,

доктор філософії

olexiylawyer@gmail.com

(Інгулецький районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області)

Одерій Олексій Володимирович,

доктор юридичних наук, професор

odalvl@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Пилипенко Євгенія Олексіївна,

кандидат юридичних наук

evgesha220584@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Пискун Олександр Валерійович,

аспірант

ryskun@i.ua

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Устінова-Бойченко Ганна Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент

jrist10@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Хозлу Іван Костянтинівич,

викладач

ivanhozlu@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

Червінчук Андрій Васильович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник

chervin_a@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

ДО ВІДОМА

Донецький державний університет внутрішніх справ є засновником двох наукових фахових видань: збірника наукових праць «Правовий часопис Донбасу» (з 1997 року) та науково-практичного журналу «Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика» (з 2020 року).

Збірник наукових праць «Правовий часопис Донбасу», відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 17.03.2020 № 409, включено до Переліку наукових фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії «Б» (081 – Право).

До публікації приймаються статті українською мовою, у яких розглядаються загальнотеоретичні та історичні аспекти держави й права, висвітлюються актуальні питання конституційного, міжнародного, господарського, цивільного, трудового, адміністративного, фінансового, інформаційного, кримінального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності.

Періодичність виходу – 4 рази на рік. До 01 вересня 2022 року триває набір статей до випуску № 3 (80) 2022, до 01 грудня 2022 року – до випуску № 4 (81) 2022. Вимоги щодо оформлення та подання наукових статей на сайті видання за посиланням: <https://ljd.dnuvs.in.ua/>. Більше інформації за телефоном: +38 067 569 67 76.

Науково-практичний журнал «Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика», відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства», включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії «Б» (081 – Право, 262 – Правоохоронна діяльність).

Метою видання є висвітлення проблем досудового розслідування, оперативно-розшукової та детективної діяльності, питань забезпечення публічної безпеки й порядку, запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, кадрового менеджменту Національної поліції, особливостей психологічного супроводу поліцейської діяльності, правових аспектів інформаційно-технічної та господарської діяльності поліції, питань міжнародного співробітництва Національної поліції України.

До публікації приймаються статті українською та англійською мовами. Періодичність виходу – 2 рази на рік. До 01 жовтня 2022 року триває набір статей до випуску № 2 (4) 2022, вихід друком якого заплановано до 10 листопада 2022 року. Більше інформації на сайті видання за посиланням: <https://policeyistika.dnuvs.in.ua/> або за телефоном: +38 067 569 67 76.

**Будемо раді бачити вас серед авторів видань ДонДУВС!
Публікуватися у виданнях ДонДУВС – престижно!**

Наукове видання

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ **№ 2 (79) 2022**

Відповідальна за випуск: Оксана Рутвян
Редактори: Оксана Рутвян, Ольга Пластун
Дизайн обкладинки: ВД «Дакор»

Видавець

Донецький державний університет внутрішніх справ
87510, Україна, Донецька обл., м. Маріуполь, просп. Луніна, 89
<https://dnuvs.in.ua/>

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 24617-14557 Р від 20.11.2020

Підписано до друку 10.06.2022. Формат 60x84 1/8. Друк офсет.

Папір офсет. Ум. друк. арк. 23,8. Обл.-вид. арк. 24,18.

Наклад 60 прим. Зам. № 29\19

Виготовлювач

Віддруковано з готового оригінал-макета

Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.